מענדעלע מוכר־ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ)

ווינשפינגעריל צווייטער באנד

אַלע ווערק

פון

מענדעלע מוכר ספרים

(ש. י. אבראמאוויץ)

פינפטער באנד

נױ-יאָרק

היברו פּאָבלישינג קאָמפּאַני

52-50 עלדרידזש סטריט

1920

LIBRARY
SEP 7 1972
UNIVERSITY OF TORONTO

דאס ווינשפינגעריל.

פינפטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

„תמשילהו, דו מאַכסט איהם, דעם שענעם מענשען, דאָס אַנטיקעל פון גאָטס וועלטיל, געוועלטיגען במעשי ידיך, איבער די ווערק פון דיינע הענד“. — אַזוי זאָגט דער פסוק און רעכענט אויס אַ צעטעל פון אַלע בעשעפעניש, וואָס ליגען דעם מענשען אונטער די פיס: שאָף און רינדער אַלערליי, אויך חיות אין די וועלדער, פויגעל אין דער לופט און פיש אין דעם ים. נאָר צו חאַפּען פיש און פויגעל אין נעץ, צו הערשען איבער בהמות איז נאָך נישט אַזאַ חידוש, — פּאַרט בהמות, נפשות, משטיינס־געזאָגט, אָהן אַ פּיצעל פערשטאַנד. מעהר חידוש איז, ווי דאָס שען מענשיל קליגט זיך צו חאַפּען אויף דער ווענטקע אויך זיין גלייכען טאַקי, ברידער און שוועסטער, זיין פליישׁ און בלוט.

אָט די דאָזיגע גרויסע קונץ, די משונה־ווילדע בריה׳שקייט זיינע קומט ארויף אויפ׳ן גערדאַנק, ווען מען געהט אויף דער יורדיקע, אַ הינטערגעסיל אַזעלכס אין גלופּסק, און מען קוקט אָן לוי בחורים הייזעל דאָרט.

לוי בחורים הייזעל איז איינס פון יענע הייזער, וואָס זענען אַ פּלעק אויפ׳ן פּאָלק ישראל און פערשוואַרצען איהם פאַר דער וועלט דאָס פּנים. נאָר שענע כשר׳ע יודען געהען פאַרביי, זיי שוויינען און שפּייען אויס — גאָרנישט! יאָ, זיי שווייגען, אָבער דער שטן שרייט דערויף קולות און איז שטאַרק מקטרג. עס שרייען אויך טויזענדער אומגליקליכע נפשות, נעבעך, וואָס פאַלען אריין אין די הענד פון רשעים — הענדלער מיט לעבעדיגע סחורה, און זייערע ביטערע קולות, זייער געוויין מיט בלוטיגע טרעהרען דער־גרייכען ביז דעם זיבענטען הימעל. זיי, די כשר׳ע יודען, קוקען אַוועק, שפּייען, פונ׳ם שפּייען אָבער ווערט אָט די פערשימעלטע בלאָטע אין דעם יודישען לעבען. פרעמדע, פון אַנדערע פעלקער, חאַפּען זיך ביי די נעז און שרייען: אַי — אַי — אַי — אַ עפּוש ביי אייך, יודישע קינדער.

ס׳איז שוין האַלבער טאָג, די לאַדען פון לוי בהור׳ס הייזעל זענען נאָך צוגעמאַכט. אין אַ בעזונדער חדר׳ל דאָרט פון אַ פענסטער אַרויס אין אַ גערטענדיל, הינטער דעם הייזעל, זיצען אַ פּאָר בעטאָגטע ווייבער ביי אַ גלעזיל קאַפּע מיט פּוטערגעבעקסלעך. איינע — אַ בעלייבטע, אַ בייכיגע, אַ דיקע, קורץ־געוואַקסענע יודענע, אָנגעגאָסען פון אויבען ביז אַראָב, איין שטיק פלייש אָהן אַ סימן האַלז. דאָס פּנים איז אונטען צו־מגושם־ברייט, מיט אַ צוויי־גאָרנדיגען גיידער און פעטע אַראָבהענגענדיגע פּאָר באַקען, ווי די פּאַמפּושקעס, מיט געלע פּליאָמעס, צווישען וועלכע עס שליינגלען זיך רויטליך־דינע עדערלעך, און אויבען־צו איז עס צוגעשפּיצט מיט אַ קליין שמאָל שטערענדיל, אונטער וועלכען עס זיצען פערטיעפּט גרויע, פייכטע אויגעלעך מיט אַ גלאַנץ. די גאַנצע געשטאַלט איהרע איבערהויפּט זעהט אויס ווי אַ היטעל צוקער. אונטען, מחילה, ברייט און אַלץ שמעלער־שמעלער ביז צום קעפּיל. דער מלאך האָט ביי איהר געבוירען ווערען זיך, אַ פּנים, געפּלייסט, ווי אַ בריה אַ משרת אין באַקאַליי־קלייט, איינגעפּאַקט איהר נשמה׳לע און אַרויסגעלאָזט אויף דער וועלט אַזאַ סחורה אין אַ שקאַרמיץ. אין דער וועלט האָט די סחורה, אין איהר צייט, שטאַרק גע־גאָלטען, אַצינד אין די עלטערע יאָהרען איז זי לוי בחור׳ס ווייב און איז בעקאַנט אונטער דעם נאָמען: „די מוהמע שיינצע". — אַקעגען־זשע די אַנדערע יודענע איז אַ מאָגערע, אַ הויכע מיט איינגעפּאַלענע באַקען, דינע פערבליוועטע ליפּעלעך, אַ דין־שפּיצעכדיג נעזיל און בלויע שטעכענדיגע אוי־געלעך, אין וועלכע עס צינדט זיך אַ מאָל אָן אַ פייעריל אין דער יוגענד האָט זי געמוזט זיין שען, נאָר אַצונד איז זי אָבגעבליאַקעוועט, געקנייטשט, און זעהט אויס אינגאַנצען ווי איין אָבגעשלאָגענע הושענאַ — דאָס איז האָדיל די מעקלערין מיט איהר כבוד אַליין.

די מוהמע שיינצע פּאַקט געשמאַק אויף בײדע באַקען און בעט אַלץ האָדלען, זי זאָל אויך געשמאַק עסען.

— זאָלסט מיר געזונד זיין, האָדיל, עפּיס עסטו מיר גאָר ווי אַ קינד: פּאַמעליכען, צו שטיקעלעך, קוים־קוים וואָס דו קייסט, אָט נעהם, נשמה׳ניו, איך בעט דיך, אַ שטיק טאַקי, אַזוי — אַזוי מיט אַמאָל, און עס! די פּוטער־געבעקסלעך זענען מיר היינטיגס מאָל זעהר געראָטען, טאַקי חנצה׳ס קבלה, אַריינגעלעגט אין זיי געגנוג אייער און פּוטער, צימערינג, אינגבער אויך נישט פערגעסען. אָט האָסטו דיר אַ פערברווינטס, נעהם, איך בעט דיך, און עס, עס!

— געזונד זאָלסטו מיר זיין, שיינצעניו, לעבען מיינס, מאַכט האָדיל מיט חן צונויפשנורענדיג די ליפּעלעך אין אַ לאַנג־שמאָל פּיסקעלע און טהוט

ווי אַ פויגעלע אַ זופּ פּונ׳ים גלעזיל קאַפּע: וואָס דען טהו איך? איך עס מיר, נישקשה. זעהר גערּאָטענע ביי דיר פּוטערגעבעקסלעך! דער מלכות מעג זיי עסען. אזאַ מזל, רבונו של עולם, זאָל איך האָבען, וואָס פּאַר אַ גוטע בעל־הבית׳טע, שיינצעניו, דו ביסט!

אַט אזוי זיצט זיך דאָס פּאָרעל, טהוט זיך וואויל און פיהרט דערביי אַ געשפּרעך איבער פיעל זאַכען, דערמאָנענדיג זיך אָן דער יוגענד, אָן אַמאָלדיגע צייטען. ביידע האָבען מוידוויז געהאַט איין ברויט, דערצויגען געוואָרען אויף איין אָרט, און ביידע האָבען דערנאָך שוין, אין די יאָהרען, גענומען פּלוצים און צוגערעקט דעם קאָפּ — חתונה, הייסט עס, געהאַט... שיינצען איז דאָס מזל געגאַנגען און זי איז מיט דער צייט געוואָרען אַ בעל־הבית׳טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך. זי האָט בעקומען אין שטאָדט אַ נאָמען, צו איהר אין הויז קומען לייטישע מענשען אזוינע און אזוינע, און לעבט זי אָב איהר וועלט אין עושר און אין כבוד. שיינצע היט אָב יודישקייט, איז שטארק געוואָרענט אין די דריי ווייבערשע מצות. שבת און יום טוב געהט זי אין שוהל חאַפּען אַ ברוך הוא וברוך שמו, זעהט ווי ווייבער שפּרינגען קדושה — שפּרינגט זי אויך. אויפ׳ן קאָפּ טראָגט זי אַ טיכעל, אַראָבגערוקט כמעט ביז די אויגען — עס זאָל קיין איין האָר ניט ארויסקוקען, חלילה. דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ איז ביי איהר אַ גרויסער יחוס, זי נעהמט זיך דערמיט שטארק איבער, עס האָט דאָך איהר צוגערעקט די חרפּה און בעוויזט דער וועלט, אַז זי האָט גענומען אַ מאַן מיט חופּה און קידושין. אַלטע ווייבער, מיני גבאי׳טעס אזוינע, קומען אָפּט צו איהר נאָך אַ נדבה און זי גיט זיי עטליכע גראָשען, אַ מאָל אויך אַ אַלט קליידעל, זאָקען אַ פּאָר אויסגעטרעטענע. זי איז זיי אויך מכבד מיט לעקעך און בראַנפען אַ ביסעל; זיי טונקען, טונקען, מאַכען ברכה, פערקרימענדיג זיך, און ווינשעווען איהר אַל־דאָס־גוטס אויף דער וועלט און אַ שטוהל אין גן־עדן אויף יענער וועלט. שיינצע איז געבענשט מיט פּרנסה, מיט פיעל גליק; עס געהט איהר מעהר ניט אָב ווי קינדער — קינדער האָט זי נישט, און פּעראומערט איהר דאָס לעבען.

— „געה פרעג גאָט אַ קשיא — איז דער שטייגער איהרער זיך צו קלאָגען, טאַפּענדיג זיך בשעת מעשה אַלץ ביים קאָפּ: — וואָס העלפט עס? שוין אַ צוגערעקטער קאָפּ, ברוך־השם, און פאָרט גאָר נישט, אַלץ טאַקי וואָס פריהער... מסתמא איז רעכט, מסתמא בעדאַרף אזוי זיין בעונותינו הרבים”...

ווערטער אַ ביסעל! טאַקי גאָר ווי אַ צדקנית...

האָדלען זשע אַקעגען געהט עס שלים־שלים־מזל. קינדער האָט זי דווקא

יאָ — און דאָס איז באמת טאַקי אַ גרויס וואונדער! נאָר אַ קבצנ׳טע, נישט פאַר קיין יודען געדאַכט, איז זי, נעבעך, אַ גרויסע. זי פערשטעהט אַ עסק אַזוי ווי שיינצע, אפשר נאָך צעהן מאָל בעסער, האָט שוין געפּרובט איבער־ריענען, ווי מען זאָגט, אַלע עבודה־זרות, זיך שטרעקען אין אַלע עקען, נאָר אומזיסט די מיה. איהר איז נישט בעשערט געווען זיין אַ בעל־הבית׳טע מיט אַ געשעפט אַליין פאַר זיך, און געמוזט ווערען אַ מעקלערין, זיך דרעהען אַרום שיינצען — און דאָס האָט זי געשטאָכען ווי מיט אַ מעסער. אַ דם־שונא איז זי שיינצען ביי זיך אין הארצען. ביי אַ שמועס מיט איהר איז זי צוקער־זיס, מיט אַ צוגויפגעשנירט פּיסקעלע און מיט שיינענדיגע אויגעלעך, דאַכט זיך, די נשמה געהט איהר אויס פאַר גרויס פרייד, וואָס יענער איז אַזוי גוט, שטעהט אויף אַזאַ שטופע! נאָר אין מיטען געשפּרעך טהוט זי שיינצען אַ פּיק, רוקט איהר אריין אַ שפּילקע, אַ שטעכווערטיל גלאַט אַזוי זיך, אָהן אַ מיין כלומר׳שט.

— אוי, שיינצעניו — קריין, נשמה מיינע, מיר דיר צו זיצען איז מיין לעבען. איך קוועל גאָר אָן אָנקוקענדיג דיך. אָהן עין־הרע היינט אַ גראַ־פינע, און אַ מאָל?... געדענקסטו דאַרטען, דאָרטען?... ווער וואָלט עס זיך געריכט דענסטמאָל?... און נחת, כ׳לעבען, האָב איך פון דיר. דער אויבער־שטער זאָל מיך נאָר וועלען מזכה זיין צו דערלעבען ביי דיר קינדער... קרעכץ נישט, שיינצעניו, זיי זיך נישט מצער, איך וויים, וויים ווי שלעכט ס׳איז, ווי ביטער אָהן קינדער. וואָס דען האָט געטויגט דאָס גאַנצע חתונה האָבען?

— דער זינדיגער מענש טהוט וואָס ער קען, און ווייטער... ווייס איך? געה פרעג קשיות דעם רבונו של עולם. ווען מען ער גיט געלד, ווען מען — קינדער. אָהן געלד צו זיי איז אויך וויסט און ביטער, טהוט די מומע שיינצע האָדלען צוריק מיט׳ן צינגעלע אַ פּיק.

— דאָס איינציגע טרייסט איז מיר מיינע קינדער, טייערער פון גינ־גאָלד... נישקשה, שיינצעניו, זיי זיך גאָר נישט מצער... האָב מיך גענוג ביי דיר פערזעסען. לאָמיך שוין חאַטש געהן.

— וואָס איז אַזוינס דאָס איילעניש אויף דיר, האָדיל? אַ קאַטאָוועס עפּיס, זי האָט זיך פערביינקט אהיים נאָך „איהרען”, שוין אפשר אַ שעה, אַז זי האָט איהר אַלטען ניט געזעהן.

— זאָלסט טאַקע וויסען. אַזאַ מזל אַלע מיינע ליעבע — דיר אויך, שיינצעניו, — וואָס פאַר אַ מענדיע מיינער איז! אַ בריליאַנט! וואו נעהמט מען נאָר צו איהם דאָס שטוקעלע גליק!... פאַר דעם מיידעל, נישקשה, וועסטו מיר דאַנקען. סחורה! אַ—יאָ, שיינצעניו? דו האָסט מיך אפילו אַ ביסעל

געקריוודעט. נאַר—טע... האָסט געחאַפּט אַ מציאה! דיין מזל איז, וואָס נחמן־טרייטיל האָט זיך פּערפּאַקט ערגיץ אין וועג און איז נישט געקומען אַ הער, ווי ער האָט געשריבען... שאַ, לאָמיך דיר חאָטש דערצעהלען! ווייסטו וואָס איך האָב געהערט? ער האָט היינטיגס יאָהר, צווישען אונז גערעדט, פּיער מאָל זיך משדך געווען, און בשלום אריבער די גרעניץ מיט דער סחורה און זי פּערצוקערט דאָרט, געמאַכט זעהר גוטע געשעפטען. דאָס מזל שפּילט איהם, אָט דעם טרייטלען, עס געהט איהם פון טיר און טויער! עס וועט פון איהם, געדענק מיינע רעד, מיט דער צייט אויסוואַקסען אַ גרויסער מיט געלד אָנגעשטאָפּטער רב טרייטיל!... וואו איז זי ערגיץ, דאָס מיידעל?

— זי איז דאָרט ביי זיך אין קעמעריל. איך האָב איהר געהייסען זיך אָבוואַשען, אָבצזייפען און אַראָבוואַרפען פון זיך איהרע שמאַטעס. אָט אַזוי האָט מען עס פון זיי — זאָגט די מוהמע שיינצע מיט אַ זיפץ: מען וואַשט זיי, מען רייניגט זיי, מען שוכט און קליידט זיי, און אַז עס חאַפּט די זעט — ווערט עס פּריצות, קיינמאָל נישט צופריעדען, גלייך ווי מען וואָלט זיי דאָ געקוילעט, אוי, צייטען, היינטיגע צייטען!...

— נו, וואָס זאָל מען טאָן? ווער עס האָט די קיה, האָט די מיה, — טרייסט האָדיל די מוהמע שיינצען מיט אַ זיס־גנבה׳ש שמייכעלע: — אַ ודאי איז אמאָל אין אונזערע צייטען בעסער געווען. געדענקסטו חאָטש, שיינצעניו? נו, צייט מיר אַ היים. לאָמיך חאָטש נעהמען אַ פּאָר פּוטער־געבעקסלעך פאַר די קינדער, לאָזען זיי אויך וויסען...

— וואַרט נאָר, האָדיל, פּאַר די קינדער וועל איך דיר געבען אויך לעקעך. אי, איז ביי מיר היינט אַרויסגעקומען אַ לעקעך, טאַקי נאָר אויף חידושים אַ לעקעך!... הא, אַז עס האַלט שוין דערביי — טאָמער וואָלסטו גענומען אַ ביסעל בראַנפען און איינטונקען אויך אַ שטיקעל לעקעך? און אַז דו ווּעסט מיך גוט בעטען, האָדיל, וועל איך אויך נעהמען אַ קעלישיקעל און מאַכען מיט דיר לחיים.

— טאַ... אַז דו ווילסט, מאַכט האָדיל מיט אַ קנייטשעלע און אין די אויגעלעך האָט זיך איהר אָנגעצונדען אַ פּיערעל.

ביים געזעגענען זיך זענען ביידע חבר׳טעס געווען שטאַרק אויפגע־ריימט לעבעדיג־פרעהליך, זעהר בערייךעוודיג. האָדיל האָט, גלייך ווי ביים אוועקגעהן פון אַ געוויינירין נאָך אַ לעקעך און בראַנפען, אָנגעוואונשען דער מוהמע שיינצען אַ פולען קאָפּ, זי זאָל מגדל זיין דאָס מיידעל און דערלעבען פון איהר פיעל נחת, הלואי זיי זאָלען געזונד זיין און געהן איינער צום אַנדערען ווייטער אויף אזעלכע שמחות, אם ירצה השם.

אין הויז איז האָדלען צו די אויגען געקומען ביילע, אָבגעוואַשען, אויס־

געצוואָגען, שען־דיין אָנגעטאָן, שיינט, לייכט, עפּיס בעקומען גאָר א אנדער פּנים.

— אזא יאָהר, אזא מזל דער מאמע דיינער! — מאכט האָדיל מיט א משונה׳דיג קול, אָנקוקענדיג ביילען: דו לויכסט דאָך עפּיס ווי דער ליכטיגער מאָרגענשטערן. זיי נאָר נישט קיין נארעלע, טאָכטער. פאָלג די מ ו ה מ ע שיינצען, וועט אז גוט און וואויל דיר זיין!...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

ביים ערשטען אריינטרעט ביילעס אויפ'ן נייעם אָרט האָט זי זיך געפיהלט, עפּיס איז זי גאָר אויף אַ נייער וועלט. אַלסדינג וואָס דאָרט — איז איהר אויסגעקומען עפּיס משונה: די מענשען, דאָס גאַנצע פיהרונג דאָרט משונה, און זי אַליין אויך משונה. זי קוקט זיך אָן אין שפּיעגעל, וואָס ביי איהר אין קאַמריל אויף דער וואַנד, און דערקענט זיך נישט — דאַכט זיך נישט זי, און פאַרט טאַקי זי. עפּס האָט זי בעקומען אַ נייע הויט. זי טאַפּט זיך ביי די שען־פערקעמטע, מיט מאַנדעל־אייל געשמירטע האָר, וואונדערט זיך אויף איהר ארויסגעשטעלט העלזעלע, ריין־אָבגעזייפטע ענדטעלעך, אויף איהר שען־צוגעפּוצט קליידעלע, געניהט נאָך דער לעצ־טער מאָדע — און שמאָכט. עס טהוט איהר הנאה. וואָס זאָל זי דאָ איבער־טראַכטען? אזוי, מסתמא, בעדאַרף זיין, מסתמא איז אין גלופּסק שוין אזא איינפיהר, אויסצופּוצען דיענסט־מיידלעך ווי אַ טאָק. מען בעדאַרף דאָך וויסען אז אינגאַנצען איז דאָך ביילע גאָר אַ קינד — אַ יאָהר פופצען־זעכצעהן, און געבוירען איז זי וואו? אין קאַבצאַנסק, פון וואַנען זי האָט ביז איצט קיין פוס נישט ארויסגעשטעלט, פאַר זיך נישט אָנגעקוקט די ליכטיגע וועלט! געהערט האָט זי נאָר, אז ס'איז דאָ ערגיץ העט—העט אויף יענער זייט ראַגאַטקע אַ גרויסע שטאָדט גלופּסק, די בעסטע אויף דער גאַנצער ערד, וואָרום זי איז דאָך בעזעצט מיט לויטער יורען, אָהן עין־הרע, אַ קעגען אַ הונדערט קאַבצאַנסקער אינאיינעם — און דאָרט איז עס אַ ביסעל אַ לעבען, אײ־אײ־אײ! דאָס, וואָס די גלופּסקער זענען דימענ־דיגע מענשען, כשר'ע, שענע, פיינע לייט, איז ביי איהר געווען גאַנץ זיכער, דערויף האָט זי דאָך דעם בעסטען בעוויז: פריהער האָדיל די מעקלערין, אצינד — די מוהמע שיינצען. מסתמא האָט זי דאָך נישט אומזיסט זוכה געווען ביי דער וועלט צו הייסען „מוהמע”, זי האָט מסתמא

פערדיענט פאר איהרע מעשים טובים. אזוינע, וואס א וועלט־מוהמע, איז ווי געוועהנליך א יודענע א צנועה. היינט אויך די אלע אנדערע פארשווי־נען דא, אויך א זעלבע גוטע, לעבעדיגע, צוגעלאזטע, קיין עין־הרע, טראכט זי ביי זיך, עפּיס אזוי פיעל טעכטער! אהא, איך פערשטעה — קעסט־קינ־דער. אצינד איז שוין רעכט. דאס זיצען דא אויף קעסט יוגענדען מיט די מאנען. א געבענשטע פון גאט איז די מוהמע שיינצע טאקע! ביילע האט אלסדינג געטייטשט נאך איהר פערשטאנד, נאך דעם שטייגער לעבען איהרען אין קאבצאנסק, און אנדעריש האט זי טאקי נישט געקענט טייטשען. אנדעריש האט זיך איהר קאפ גאר נישט געלעגט. אז זי אויף מארגען פריה צוגעגאנגען צו שיינצען מיט א פרעג: „בעל־הבית'טע, זאגט מיר, וואס האב איך צו טאן?“ און די מוהמע האט מיט א שמייכעלע, עפּיס גאר טאקי ווי א אשה צנועה, געענטפערט: „אייל זיך, טאכטער, נישט אזוי, עס וועט נאך קומען דיין צייט אויך“, — האט זי עס אנגענומען פשוט, מסתמא איז דער שטייגער דא אזוי, ליעב צו האבען דיענסטען, ארבייטען מיט זיי פאמעליכען, מיט רחמנות.

און ס'איז ביי איהר געבליבען אבגע'פסק'עט, אז א יודישע שטאדט איז טאקע דאס גלופּסקעלע, די יודעלעך דא — צדיקים, זעהר פיינע לייט, זעהר גוטע איינפיהרונגען!...

באנג געטאן האט ביילען שטארק איין זאך נאר, פאר וואס איז די מאמע דא נישטא און זעהט נישט מיט איהרע אייגענע אויגען, ווי דעם קינד, אהן עין־הרע, איז עס גוט. ניחיי זאל זי נחת האבען פאר דעם צער, וואס זי האט, נעבעך, פון איהר געהאט! און אזוי ווי ביילע איז דערווייל געזעסען לעדיג, מיט פערלעגטע הענד, אליין פאר זיך אין קאמעריל, בענקענדיג נאך דאס איהריגע, האבען זיך איהר צושפּיעלט די געפיהלען, און זי נעהמט זיך אויסשטעלען אין איהרע געדאנקען א בריעף א היים. נישט אזוי גרינג אבער טהוט זיך, ווי עס רעדט זיך. יודען מיט בערד אפילו, וואס זענען דאכט זיך, אי מישונה קלוג, אי געניט, ווילדע בריות אויף אויסצוזעצען יענעם פעהלער, אוועקצורעדען איבער אלסדינג וואס אין דער וועלט, — אפילו זיי פיהלען, נעבעך, ביי א בריעף שרייבען א מאל דעם טויט; זיי טענטלען, טענטלען מיט דער פען, קוועטשען זיך, רייבען דעם שטערען, און עס געהט נישט, חאטש צערייס זיך, עס קלעבט זיך נישט איין ווארט צום אנדערען, עס זענען נאר טאקי ריינע בהמות — היינט א פּשיטא שוין ביילע, א קליין קאבצאנסקער מיידעל, נישט אזא בריה, נישט אזא חכמה, ווי זיי!... נאר דאך, מעגליך אפשר טאקי, ווייל זי איז נישט אזא חכמה ווי יענע, האבען עטליכע ווערטער ביי איהר אין מוח זיך יא געריימט;

ס'איז אויסגעקומען עפּים אויף דעם שניט פון די בעקאַנטע „פּירגריסליך" משל — לעמעשקע פּערווירצט מיט קאַבצאַנסקער דייטש — יעניץ מיט דייטש, וואָס יודישע קינדער שניידען אין אַ געשריפטס, מלמדים אין דעם חדר און ווייבער אין די תחינות, ווייל אַנדערש פּאָרט זיך עפּים נישט, און עס לייגט זיך טאַקי נישט די צונג, ווי אַ שטייגער, נעהם זאָג אַ הונד: „געה, זיי מוחל, אַרוים"! און נישט אויף יוניש: „פּאַשאָל וואָן"! אָדער געה רעדט מיט אַ קוה, מיט אַ קעלבעל יודיש... דער עיקר אין דעם בריוועל, וואָס ביי ביילען אין קאָפּ, איז געוועזן אַ לויב צו השם־יתברך. אָנגעהויבען האָט זיך עס אַזוי:

„געלויבט און גערענקט דער לעבעדיגער פאָטער אין הימעל, דאָס ער איז מיט דעם עלענדען, בעשירעמט דעם פּאַרוואָגעלטען, דערהויכט דעם געפּאַלענעם. עס האָט זיך ענטפּלעקט בעשיינפּערליך זיין גנאָד, די גרויסע נסים מיט מיר, מיך צו פיהרען דאָ אויף דעם רעכטען וועג, און אַריינ־געבען מיך אַצינדערט אין אַ גוט אָרט" א. ז. וו.

פאַרטיג מיט דעם אויסשטעלען דעם בריוועל אין קאָפּ, הויבט זיך אָן ביי איהר אַ נייע דולעניש: ווי קומט די קאַץ איבערן וואַסער, ווי אַזוי, הייסט עס, גיט מען שוואַרץ אויף וויים אַרוים? שרייבען אַליין קען זי נישש; בעטען עמיצען פון די „קעסט־קינדער" דאָ, פּאַסט איהר עפּים נישט. וואָס־זשע דען? זי טראַכט, טראַכט און עס פּאַלט איהר איין — הערשעלע!...

„יאָ, הערשעלע!... ער וועט מיר אָנשרייבען... וואָס איז עס אַזוינס, וואָס מיר גלוסט זיך אַליין איהם זעהן, און זעה איך איהם, פּיקט עס, פּיקט אָט־אָ־דאָ, דאָ אין הארצען? אַ ברודער איז ער מיר? ניין! אַ חתן? ניין! וואָס דען? עס קיצעלט עפּים צו לאַכען... אַ שען געלעכטער, האַ, אפשר איז דאָס טראַכטען אַזעלכעס אַ עבירה? נאָר ווען איז מיר, אַז עס טראַכט זיך אַליין!... אפשר בעדאַרף איך ניט וועלען... ניט וועלען איהם זעהן? אוי, ווינד איז מיר, עס ווילט זיך דאָך אָבער יאָ, און אַצינד דוקא גראָד נאָך מעהר!... רבונו־של־עולם, איך בין זיך מודה! רבונו־של־עולם, זינדיגען ביי זיך אין הארצען אַלע מיידלעך אַזוי אָדער איך נאָר, אַז אַך און וועה צו מיר, איך אַליין"?...

אַזוי טראַכט זיך ביילע און אין די אויגען שטעלען זיך איהר טרעהרען.

שיינצע און לוי, איהר מאַן, זענען געוועזן אַ גלייך פּאָר־פּאָלק. טאַקע

א זיווג מן השמים.ביידע האָבען געאַרבייט אין דער פּרנסה, אַרויסוויי־זענדיג זייער בּריה'שאַפט, איטליכער נאָך זיין גאַנג. און ווען שיינצע האָט ביי דער וועלט פּערדיענט דעם נאָמען „מוהמע“, האָט אויך לוי פון זיין זייט כשר פּערדיענט ביי איהר דעם נאָמען „בחור“. אַזאַ מבין אויף „סחורה“ ווי ער, אַזאַ מייסטער אין זיין זאַך איז צווישען זיין חברה קיינער נישט געווען. ביי אַ שווערע זאַך אַמאָל פלעגט מען זיך ווענדען צו איהם. ער פלעגט דער חברה פּסק'נען שאלות און פּאַרענטפערען אַלע הארבע קשיות. מען בעדאַרף וויסען, אַז די אַלע חברה־לייט, וואָס האַנדלען מיט „לעבעדיגער סחורה“, זענען דורכגעטריבענע ממזרים, יאָלדען מיט ביינער. זיי דרעהען און פּערדרעהען קעפּ, בלענזדזען און פּערפיהרען הונדערטער נפשות מיט אַלערליי המצאות. ס'איז דאָ צווישען זיי אַלע מיני פּאָקוס־ניקעס, קאָמעדיאַנטען, וואָס מאַכען די שפּיעל, פּערשטעלען זיך, כדי יענע צו פּערפירען, פּאַר חתנים, פּאַר מענשען מיט געשעפטען, פּאַר אַגענטען, פּאַר גלאַט אַזוי זיך גוטע, שענע, כשר'ע יודען וכדומה נאָך אַזעלכע אָנ־שטעלען, ווי עס פּאַסט צום ענין. היינט, אַז אַזוינע לייט האָבען תרבית פּאַר לוי'ן האַלטען פון איהם ווי פון אַרבי'ן, איז, מסתמא, לוי אַ בחור טאַקע וואָס אַ בחור הייסט.

לוי בחור איז אין דער־היים נישט געווען בשעת ביילעם אַריינטרעטען צו איהם אין הויז; ער איז געפאָהרען ערגיץ אין אַ אָרט, וואוהין חברה האָט איהם אַרויסגערופען, ער זאָל זיי עפּענען די אויגען אין אַ הארב שטיקעל אַרבייט. די מוהמע שיינצע, וואָס האָט שטאַרק געהאַלטען פון'ם מאַן, נישט געטאָן קיין שום זאַך אָהן איהם, האָט געהאַלטען דערוויילע ביילען, ווי נאָר מעגליך, אָבגעזונדערט פון דעם איבעריגען עולם אין אַ קאַמעריל פּאַר זיך, געגעבען איהר כלומר'שט, פון יוצא ווענען, עפּיס אַרבייט, ווי, אַ שטייגער, אויסלאַטען העמדער, איינניי־הען קנעפּלעך, אונ־טעראַרבייטען זאָקען און אַלץ זאָגען איהר, אַז דער בעל־הבית וועט קומען, אם ירצה השם, דענסמאָל וועט זי, נישקשה, האָבען גענוג אַרבייט. די מוהמע שיינצע איז זיך בעגאַנגען מיט איהר זעהר גוט, זי אונטערגעפּי־לעוועט, געמיינט דערמיט גאַנץ פּשוט, דאָס שטיקעל סחורה זאָל אַ פּנים האָבען, לוי זאָל ביים אָנקוקען עס צופרידען זיין און וויסען, אַז דאָס ווייב זיינס איז אַ מענש, מען מעג זיך אויף איהר פּאַרלאָזען.

אַז לוי איז אין אַ קורצע צייט אַרום געקומען אַהיים און האָט געזעהן ביילען, איז ער פּערצאַפּעלט געוואָרען פּאַר פריידי, אַזוי איז זי איהם געפעלען:

— הערסטו, מיין ווייב, רופט ער זיך אָן צו שיינצען: דאָס מיידעל

איז אַ שען שטיקעל סחורה! אצינד איז זי נאָך רויה, אַ ביסעל טערפּקע, נאָר מיט דער צייט וועט אויס איהר ווערען אַ כלי. עס קען זעהר געמאָלט זיין, אַז זי זאָל אמאָל נאָך אָנשפּארען אין די ווייטע מקומות, אהינצו, אַ שטייגער, צור פּעטער ישמעאל. מען וועט קענען פּאר איהר הויבען אַ גרויסע אַפּותיקי. ביז דענסטמאָל אָבער, ביז עס וועט זיך געפינען אויף איהר דער אמת׳ער מבין, מוז מען זי לערנען מענשליכקייט, אַלע שענע מאַניערען, ווי צו געפעלען.

די רבי׳צען ביילעס איז די ערשטע צייט געווען איינע פון די „קעסט־קינדער", זעהר אַ געשייטע, אַ דורכגעטריבענע, וואָס האָט אָנגעהויבען מיט איהר דעם אלף־בית. ביילע אָבער האָט געהאַט אַ פערשטאָפּטען קאָפּ און נישט פערשטאַנען קיין וואָרט. דערצו איז זי נאָך געווען אַ שעמענדיגע און אַ שטיק עקשנ׳טע אויך. נאָר דאָס איז זיך געווען דערווייל, ווי אויף קאַטאָוועס. שפּעטער אַ ביסעל האָט לוי גענומען דאָס טייטעל און אָנ־געהויבען אויף זיין שטייגער צו לערנען ביילען, ער מיט זיין כבוד אַליין. און דעם שבת מוז מען לוי־בחור נאָכזאָגען, אַז ער פּלעגט זיך מיט דער ערציהונג פון זיינע לערען־מיידלעך", ווי זיי האָבען ביי איהם געהייסען, בעשעפטיגען זעהר געטריי; ער האָט געקנעלט מיט זיי טאַקע ווי אַ גוטער מלמד און אָנגעווענדט אַלע מיטעל ארויסצוטרייבען פון זיי דאָס קליין־שטעדטילדיגע ווילדקייט, דאָס נארישע שמייליגע עקשנות, פריהער מיט גוטען, מיט מוסר־זאָגען, און אַז עס האָט נישט געהאָלפען קיין רעד, פּלעגט ער שוין געברויכען די הענד, אַ שטעקען און אַ רימען אויך. נאָר עפּיס נישט אַזוי, — זענען געפלויגען פּעטש, קלעפּ, וויפיעל ס׳איז נאָר אריין. אַמאָל איז מען אויך געזעסען ביי איהם פערשפּארט אין אַ קעלער, אָהן עסען, אָהן טרינקען, ביז וואַנען מען איז בעסער געוואָרען.

איין מאָל האָט לוי אריינגעפיהרט אין קאַמעריל צו ביילען איינעם פון זיינע לייט, כדי צו הערען זיינע מבינות אויף איהר און אויף וויפיעל ער וועט אָבשאַצען איהר ווערטה. ביים אריינקומען מיט איהם האָט לוי גע־זאָגט מיט אַ זיס שמייכעלע: „טאָכטער, אָט האָב איך דיר געבראַכט אַ חתן — אָבער אַ חתן גאָר איין אנטיק!" דער חתן איז דוקא נישט געווען קיין שעמענדיגער און באַלד טאַקי אָנגעהויבען טרייבען מיט איהר קאַטאַ־וועסלעך, עפּיס ווי צוגעזאָטען געוואָרען צו איהר. זועהענדיג, אַז ביילע האַלט אראָבגעלאָזט דאָס פּנים און שווייגט, נעהמט ער זי אָן ביים נאַקעט העלזעל, גלעט זי, טאָרעט זי, חאָטש איין קוקעלע זאָל זי אויף איהם טאָן, זאָגען איהם חאָטש איין וואָרט. ביילע שטופּט איהם אָב פון זיך, רויטה־ווערענדיג ווי פייער. דאָס גיט איהם אָבער נאָך אונטער מעהר קוראַזש, ער חאַפּט זי ארום און וויל איהר טאָן אַ קוש; ביילע לאָזט איהם אראָב

צוויי הייסע פייערדיגע פעטש, רייסט זיך אויס איהם פון די אָרעמס און אַנטלויפט — און דער חתן בלייבט געפּלעפט. ביילע האָט דערמיט זיך שטאַרק פערשולדיגט און נאָך אין דעם אייגענעם טאָג טאַקע האָט איהר לוי גוט מקים פּסק געווען מיט א רימען, זאָגענדיג איהר דערביי מוסר אַזוי:

— אָט האָסטו דיר דיין עהרליך אויסקומעניש פון מיר, דו חצופה איינע!... נא, נא דיר איצטער פאַר דיינע גענג, אַז דו זאָלסט געדענקען אויף ווייטער!... עס זאָל דיר ליעגען אין טעם, און קליגער ווערען ווייטער. נא, נא!... א מיידעלע בעדאַרף זיין א שטילעטשקע, א גוטעטשקע, ליעב האָבען מענשען, צו איטליבען זיין צוגעלאָזט מיט א פריינדליך פּנים, בע־דאַרף אַרויסשלאָגען זיך פון׳ם קאָפּ שמייליגקייט, זאַבאַבאָנ־יעס — ווילדע זאַכען... א מיידעלע בעדאַרף וויסען דרך־ארץ — דרך־ארץ איז פריהער פון אַלע זאַכען!

אצינד ווייסטו שוין ביילע דאָס אָרט, וואו זי געפינט זיך, וועד אַזוינע איז האָדיל די מעקלערין און די מוהמע שיינצע. אצינד האָט זיך איהר „ענטפּלעקט בעשיינפערליך די גנאָד און די גרויסע נסים“, דאָס גוטסקייט און פרומקייט פון די דאָזיגע שענע נפשות, און זי שטעלט אצינד אויס ביי זיך אין די געדאַנקען א ברייוועל אהיים, פול מיט קינות, מיט קלאָג, שוין נישט אויף קאַבצאַנסקער דייטש, פּירגריסעל־לשון, נאָר אויף ריין יודיש — אויף דעם לשון פון איהר צובראָכען האַרץ און שווער ביטער געמיט.

נישט צו דערקענען איז ביילע אין דער שענער הלבשה איהרער און אַלץ־מיט־איינאַנדער. איהרע שוואַרצע געדיכטע האָר זענען אונטערגע־שוירען ביז דעם לעפיל פון די אויערן, דאָס ווייס־געשטיקטע קליידעל אויס־געשניטען ווייט ביז דער ברוסט, אויף דעם נאַקעטען האַלז א שמאָל רויט בענדעלע און די אַרבעל קוים וואָס דערגרייכען ביז צו די איילענבויגענס. דאַכט זיך, א פּריצה, נישט צו פערזינדיגען, וואָס געהט איהר אָב? נאָר נישט פאַר אייך געדאַכט יודיישע טעכטער, איהר ביטער האַרץ! מען זעהט עס איהר אַרויס אין די בלייכע באַקען, אין די בלויע רינגען אַרום געשוואָ־לענע ברענענדיגע אויגען און אין דער גאַנצער מינע איהרער. זי איז געעלטערט ווי אויף צעהן יאָהר. איינגאַנצען ווי איבערגעביטען געוואָרען. און ווי זי זיצט זיך דאָ אַמאָל אַזוי ביי זיך אין הדר׳ל, שטאַרק פעראומערט, רוקט זיך שוועבענדיג אריין, שטיל ווי א קעצעלע, די מוהמע שיינצע. ביילע ווערט פערציטערט און לאָזט אַראָב די אויגען.

— איך האָב מיך שוין טאַקע נאָך דיר פערבייינקט, מאַכט די מוהמע שיינצע, צושאַרענדיג זיך צו ביילען מיט גוטע, זיסע ריידעלעך: לוי מיינער האָט זיך געקליבען צו דיר אצינד, זאָג איך: ניין, לאָז מיך! זאָלסטו טאַקי

וויסען, ווי ליעב דו ביסט מיר, וואָס דען? נעהם חאָטש, זאָג איך דיר, און קוק זיך אָנעט אין שפּיגעל, ווי שען, אָהן עין־הרע, דו ביסט. א העל־זעלע א ביסעל, אזא מזל זאָל איך האָבען. הענטעלעך מחיה, ווי א יודישע טאָכטער איך בין! אזוי זיס, אזוי חנ׳עוודיג... פוקען מעגען זיי זיך דאָך אלע דאָ. אָט אזוי, טאָכטער, אזוי בין איך אמאָל אויך שען געוועזען אין דיינע יאָהרען. מען האָט זיך אויף מיר געהאנגען. אוי, האָב איך געברענט א וועלט! וואָס דען, נארעלע? כ׳האָב אצינד נאָך הנאה. ווי א יודישע טאָכטער איך בין, ביים דערמאָנען זיך יענע גוטע, פרעהליכע יאָהרען... אודאי הייסט עס אצינד איך בין אלט, נאָר ווי דו קוקסט מיך אָנעט אָט־אָ — מאכט די מוהמע שיינצע מיט א שמייכעלע, אויסשטרעקענדיג זיך ווי גרויס זי איז, דאָס קעפּעלע פערוואָרפען א הינטער, דאָס בייכעלע אויס־געפּוצט פאָרענט־צו, און נעהמענדיג זיך מיט ביידע הענד ביי די זייטען — אָט ווי דו קוקסט מיך אָנעט — אָ, איז נאָך שיינצע גאָר נישקשה׳דיג!... זיי, זאָג איך דיר, נארעלע, קיין שוטה ניט. פאָלג! — וואָס שווייגסטו?

— וואָס זאָל איך רעדען? ענטפערט ביילע, קיין קוק נישט צו טאָן אויף דער מוהמע שיינצע: איך ווייס נישט, וואָס איהר ווילט פון מיר האָבען.

— א זאָג א ביסעל, וואָס וויל מען פון איהר האָבען! — דיין טובה, טאָכטער, וויל מען האָבען, מען וויל, דער חתן זאָל דיר געפעלען. יענער פגר׳ט נאָך איהר, נאָך איהרס א וואָרט, א קוק. דער רוח נעהמט איהם שיער נישט צו, אזוי פערליאפּעט איז ער אין איהר. נא דיר, זאָגט ער, נא, נשמה׳ניו, דיר מתנות! נא דיר א בראסלעטיל, אוירינגלעך קארעלענע, א פינגעריל, א קייטעלע א גאָלדענס, ווייס איך וואָס דאָרטען נאָך אזוינס, און זי... עפּיס נאָר טאקי א שטיין. געה טהו אזעלכער טובות! אי, פע, א חרפּה, א בושה, ווי א יודישע טאָכטער איך בין!

— ווענען בעדאַרף עס אָנגעהן מיין תכלית צו פערזאָרגען? איך האָב טאַטע־מאַמע ביז הונדערט און צוואנציג יאָהר.

— מען האָט שוין געהערט. געהערט אזעלכע זאכען... נארישקייטען! א נאַר בין איך, וואָס איך טענה דאָ מיט איהר אזוי לאנג. צום לעצטען מאָל פרעג איך דיך: יאָ?

— ניין.

— עהע, ווידער די אָנשטעלען! צושרייט זיך די מוהמע שיינצע, ארויסגעהענדיג פון די כלים, שאָקלענדיג מיט׳ן קעפּעלע, און דינע רויטע עדערלעך טרעטען איהר ארויס אויף די פּעטע, מיט שמאלץ אָבגעגאָסענע באקען: אויך מיר א מענש ביילצע! אומזיסט וועסטו עס פרעסען מיין

זאלץ און ברויט, געהן אין מיינע קליידער? זי מיינט, זי איז אויך עפּיס; מיינט, אזביידע צרדים האָבען זיך שוין אויסגעגלייכט, אלסדינג איז פאַר־טיג. עס פעהלט נישט מעהר איהר הסכם, זי זאָל זאָגען — יאָ. האָב נישט קיין טעות, ביילצע! ווער הערט דיך? דו ביסט נישט מעהר, חצופה איינע, ווי א גולם. א שטיק פלייש ביסטו, א נבלה!... די זאַך, זאָלסטו וויסען, העננט נאָך דערווייל אין דער לופטען, נאָך נישט אויסגעגלייכט זיך מיט דעם מכח... אבינד פערשטעהסטו שוין, ביילצע, הערסט וואָס מען רעדט צו דיר?

— אוי, דערבאַרעמדיגער גאָט! צעוויינט זיך ביילע און ברעכט די הענד: ראַטעווע מיך, רבונו של עולם, ראַטעווע מיך פון יודישע הענד!

— האַלט מויל, חצופה! וואַרט נאָר, וואַרט, פּיסקעוואַטע, אָט וועט שוין קומען לוי און דיר ווייזען, ווער עלטער איז. וועסט שוין, נישקשה, ליעגען ווידער דאָרט אין קעלער, דאַרען־קוואַרען, רויען ווי א הונד. מייז, ווערים וועלען עסען דיין לייב. דער רוח, נישקשה, וועט דיך שוין חאַפּען! — צולאָזט זיך די מוהמע שיינצע אויף איהר צינגעל און רוקט זיך אַרויס אין כעס.

ביילע נעהמט זיך אָן מיט ביידע הענד ביי די האָר פונ'ם קאָפּ און טהוט זיך א וואָרף מיט א געוויין אויף דער קאַנאַפּע.

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

צווישען די „קעסט־קינדער" לוי־בחור'ס זענען געווען אויך אזוינע, דימענדיגע, גוטע פון דער נאַטור, אויף וועלכע מען האָט געמעגט טאַקע אָכצען און קרעכצען: אוי, נעבעך, בריליאַנטען אין דער בלאָטע! ווי ני־דעריג, געפאַלען די וועלט האָט זיי געמאַכט, האָט דאָך אין זיי זיך געקלאַפּט א מענשליך הארץ מיט געפיהלען פון רחמנות.

די בעסטע פון זיי איז געווען די טערקיניע. די דאָזיגע טערקיניע מיט'ן נאָמען גיטעל איז געווען א מלמד'ס א טאָכטער פון דלפּוניוועקע, א קבצנ'יש שטעדטיל, פול אָנגעזעצט מיט לויטער קבצנים־דלפנים, גאָר כשר'ע אָהן חכמות, אמת פרומע, נישט איבערגעשפּיצטע יודען, בעדאַרף דער רוח אָנטראָגען אהין אין שטעדטיל עפּיס א שלים־מזל, א יונג מיט ביינער, וואָס לאָזט ארויס א קלאַנג אָט וואָס: ווער פון די דלפּוניוועקער מיידלעך, נעבעך, פערלאַנגט אויפגעריכט צו ווערען, זעהן פאַר איהר א וועלט, א גליקליך לעבען פון איהר האַנד־ארבייט, זאָל זיך לאָזען נאָך איהם קיין סטאַמבול, דאָרט וואו ער וואוינט. — עפּיס א קלייניגקייט סטאַמבול, אז יודען דערהערען סטאַמבול, עס שמעקט דאָך א ביסעל מיט ארץ־ישראל! עפּיס מאָלט זיך אוים אין קאָפּ משונה: טערק — ירושלמי, שטריימיל — טורבאַן, אויסגעמישט אינאיינעם. מסתמא גיבען זיך א שאָט צו דעם פּאַרשוין פון אלע זייטען יודעלעך, איטליכער מיט א געבעט:

— טאַטעניו, הארצדיגער, נעהמט, נעהמט מיין טאָכטער!

דער הארצדיגער טאַטעניו דערבאַרמט זיך, קלויבט זיך אוים עטליכע שענע מיידלעך, צווישען זיי גיטלען, די שענסטע פון אלע, און פיהרט למזל די דאָזיגע גליקליכע מיט זיך אוועק. דער שפּיץ איז, נאָך פיעל דרע־העניש — פּאָהרעניש, קומט אָן גיטעל אין שטוב צו לוי בחור און ווערט דאָרט א „טערקיניע", נישט אָנקוקענדיג אפילו א טערק אין די אויגען.

גראָד האָט צו יענער צייט, ווען די מעשה מיט ביילען, זיך בעדאַרפט

טרעפען אַ געשיכטע מיט איינער, די עלטסטע דאָרט, וואָס האָט ביי אַלע געהייסען די „אָפּיצערקע". אַ געשיכטע אַ שרעקליכע, אַ טרויעריגע, וואָס האָט אָנגעריהרט אַלע חבר׳טעס איהרע ביי דער לעבער. עס האָט זעהר גוט בעוויזען, ווי טיעף אין דער ערד זיי, נעבעך, ליגען, אַז אָך און וועה צו זייער קאָפּ, צו זייער לעבען! און זינט יענער געשיכטע האָט זיך טער־קיניע נאָך מעהר זיך צוגעלאָזט צו ביילען, זי געהאַלזט, געליעבט, געוויינט אויף איהר קוקענדיג, עפּיס נאָר טאַקי ווי אַ געטרייע עלטערע שוועסטער האַלזט, קושט דאָס קליינע שוועסטעריל איהרס אַ יתומה.

געשטאַמט האָט די „אָפּיצערקע" פון עפּיס אַ שטעדטעל, ווייט ערגיץ אין פּוילען. די עלטערן איהרע, אָבגעקומענע בעלי־בתים, זענען געוועזן פון שענעם שטאַנד, פון די פּאַרנעהמסטע אין שטעדטיל. געלעבט האָבען זיי אָרעם, מיט בערעכנונג, זיך נישט צוגעלאָזט קיין וואוילטאָג, דאָך האָט זיי דאָס אָרעמקייט נישט ערנידריגט, נישט פערגרעבט. נישט בייז געמאַכט, ווי אַנדערע אָרימע לייט. אין דעם הויזגעזינד האָט געהערשט פריעדען, ליעבשאַפט, אַ ברכה פון גאָט, איינער דעם אַנדערן איז גרייט געוועזן דעם לעצטען ביסען פונ׳ם מויל אַוועקצוגעבען, וואָס גאָט גיט, אַבי אינאיינעם. דערינען האָבען געמעגט פיעל רייכע לייט זיי מקנא זיין, אַזעלכע וואָס באָרען זיך אין מילך און פּוטער און זיינען צווישען זיך קידער־ווידער.

די געליעבסטע ביים גאַנצען הויזגעזינד איז געוועזן איידיל, די עלטסטע טאָכטער. אַלע האָבען זי געשעצט, איהר׳ס אַ וואָרט איז געוועזן ביי איט־ליכען טייער. און איידיל האָט עס טאַקי מיט רעכט פערדיענט, ס׳איז געוועזן וועמען ליעב צו האָבען. שען איז זי געוועזן, עפּיס טאַקי גאָר אַ בילד. דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, אַ מאַלער איינער אין דער וועלט, האָט גענומען די פיינסטע מאַטעריאַלען, וועלכע ער פערמאָגט: דאָס ווייסקייט פון לילען אויף באַקען, דאָס רויטקייט פון קאָראַלען אויף ליפּען, דאָס בלויע פונ׳ם הימעל אויף אויגען, דאָס שוואַרצקייט פון ראָבען צו די האָר, צוגעגעבען דערצו דעם זיבעטען חן, ליעבליכקייט, גוטסקייט און צירליכקייט, אויסגעמיישט דאָס אַלסדינג אינאיינעם, געטאָן אַ מאַך — און עס איז אַרויס פאַרטיג אַ בילד־שענע איידיל!... איהר פיגור, אַ הויך־גע־וויקסיגע מיט געקרייזעלטע לאַנגע סאַמעטענע לאָקען, ווי אַ הויך צווייג־האַפטיג יונג בוימעל. גוט איז זי געוועזן אָהן אַ גאַל, אַ בריה גאָר אַנטיק. פון איהר בריה׳שקייט האָט געזונגען אין שטוב איטליכס ווינקעלע. מען האָט עס אַרויסגעזעהן אין די שעהנע פריש־שמעקענדיגע בלומען־טעפּלעך, אין די געשטיקטע זילבער־קלאָרע אויף די פענסטער פאָרהענגלעך, אויך אין דעם מעשׂ און קופּערוואַרג, וואָס האָט געשיינט, געפינקעלט, פערנומען די

אויגען. זי האָט געניהט, געשטיקט, געוואַשען, געטאָן אַלסדינג אין דעם בעל־הבית׳ישקייט און פערהיט, די מאַמע זאָל קיין שווערען בויג זיך נישט געבען. אויסער דעם האָט זי נאָך מיט איהר נייהען און שטיקען פאַר אַנ־דערע צו־ביסלעך פערדיענט אויך.

ויהי היום איז ווי פונ׳ם הימעל אַרגבגעפאַלען אין שטעדטיל אַ יונגער־מאַן, אַ פיינער, אנשטענדיג־ליטיש געקליידעט, מיט דעם נאָמען שמעריל. געהייסען האָט עס, אַז ער איז פון גאַנץ ווייט און האָט מיט פריצים אַרום דאָ געשעפטען. יודען פונ׳ם שטעדטיל, לעדיג־געהער, וואָס געהען אַרום גאַנצע טעג שלינג־און־שלאַנג, האָבען נישט מעהר וואָס צו טאָן נאָר רעדען שמעקען, טאַפּען און אָבגעבען זיך מיט יענעמס געשעפטען, — האָבען אין דעם דאָזיגען פאַרשוין בעקומען, ברוך־השם, אַ נייעם עסק אויף צו רעדען, אַרויסצואווייזען חכמות און בויך־סברות. יעדען טאָג האָט מען אַרויסגע־לאָזט ווענען איהם אַנדערע מיני פּאָטשטען: שמעריל איז אַ חשוב אין די הויכע פענסטער, שמעריל פערמאָגט קרח׳ס אוצרות, שמעריל איז אַ מאַכער ביי די גרעסטע פריצים, שמעריל איז אַזוינער, שמעריל איז אַזוינער און אַזוינער, שמעריל איז גיט קיין בעווייבטער, און אויב אַזוי, הע־הע, בעדאַרף מען דאָך ניט שווייגען... שענע יודען רוקען זיך צו איהם אָבשטעקען אַ „שלום־עליכם״; מקבלים שטעלען־אויף הענד צו נעהמען ביי איהם אַ נדבה; שדכנים לויפען ווי די פער׳סמ׳טע אויסזוכען פאַר איהם אַ שדוך. שמעריל אָבער איז אַ בחור, וואָס קוקט נישט אויף געלד, נאָר אויף שענ־קייט, דער עיקר איז ביי אים דאָס קרן — און איידיל געפעלט איהם בעסער פון אַלע בתולות, וואָס קומען נישט צו איהר מינדסטען נאָגעל. זענען די שדכנים נישט פויל, נעהמען די פּאָלעס פון דער קאַפּאָטע אין דער האַנד, די פיס אויף די פּלייצעס און לויפען משוגע׳נערווייז צו איידילס עלטערן, שיטען זיי אָב מיט ניין מאָס רייד, לויבען אין טאָג אריין און זאָגען: אין כשמעריל? נישטאָ קיין בעסערער פאַר זייער טאָכטער ווי שמעריל, ווי רב שמעריל, אַזוינער און אַזוינער, אַ מושלם מיט אַלע מעלות סטייטש שמעריל, עפּיס אַ קאַטאָוועס רב שמעריל, עפּיס זאָגט זיך עס אַזוי גרינג שמער... רב שמעריל, אַז מען זאָל אפילו אויסגעהן עק וועלט, זוכען מיט ליכט, ווען מען, אָסור חזיר, נישט געפינען זיין גלייכען! טאַקע די גאַנצע מעשה פון אָנהויב ביז צום סוף, פון רב שמעריל׳ס טאָן קומען אהער, איז נאָר ריינע נסים. עס ווייזט בעשיינפערליך, אַז ס׳איז טאַקע נאָר אַ זיווג מן השמים, פערציג טעג איידער איידעל איז געבאָרען געוואָרען, האָט מען דאָס שוין, פערשטעהט איהר, אויבען אין הימעל אויסגערופען, וואָס דען? זאָגען־זשע דעם רבונו של עולם דעות און שטעלען זיך אין אַ זיווג איהם

אקעגען, הייסט עס ווי געמיישט זיך ניט אין זיין זאך, אריינשטעקען די צונג אהין, אין דעם סדר העולם, גאר אומגעבעטען, פע, מאוס, וואס פאסט נישט פאר א יודען! והוין קזה, יא פאסט, ניט פאסט, קענען דא טענות און קשיות טאקע אויך גאר נישט העלפען, געסטאהע איך פארפול! פער־שטעהט איהר, וואס דאס הייסט אזוינס?... לכן מוז מען זיך איילען, חאפען די מציאה מיט ביידע הענד, כדי א אנדערער זאל זיך נישט פעדערן און זי, די מציאה, חס ושלום, ניט אויסחאפען. — —

דער טאטע איז ביי זיך אין הארצען גרייט — אך, מהיכא־תיתי, פאר וואס ניט? נאר מיט׳ן מויל מאכט ער: אי!... כלומר׳שט וויל ער נאך האבען א ישוב. דאס הייסט, גלאט אזוי א קווינקלעניש פון דרך־ארץ וועגען. די מאמע ווידער, א יודענע ווי אלע יודענעס, וואס האבען עפיס א ברענענדיגען יצר־הרע צו חתונה מאכען קינדער, האפט זיך באלד אן אין דעם שידוך מיט ליב און לעבען, באלד טאקע אין דער הייסער מינוט — און איידעל איז למזל א כלה געווארען. דער חתן האט טאקי, אמת, נישט פערלאנגט קיין נדן, דאך האבען די מחותנים זיך מתחייב געווען, צו געבען דער טאכטער נדן כפי זייער מעגליכקייט און מאכען איהר שבת׳דיגע און יום־טוב׳דיגע מלבושים גאנץ נגיד׳ישליך. גלאט אזוי פטר׳ן דאס עלטסטע, געליעבטע קינד איז זיי נישט אנגעשטאנען, לאז דער מאן איהר נישט האבען אויסצעווארפען: איך האב דיך פון א שטאל ארויסגענומען, פונ׳ם טאטענס הויז דעם אביון, נאקעט און בארוויס ביסטו געווען, איך האב דיך ערשט בעקליידט און געמאכט אויס דיר א מענש לייטען גלייך. — לעולם תקח, האט דער חתן געטראכט, מאכענדיג מיט א שמייכעלע, צוליעב גע־טאן און גענומען. באלד נאך די תנאים האט דער חתן געאיילט אבצור־שטעלען חופה ווי צום גיכסטען. זיינע געשעפטען, האט ער דערקלערט, פאדערען עס אצינד, ער זאל געשווינד פאהרען אהיים. און ווי שווער די עלטערן איז געווען דאס שיידען זיך מיט זייער טיעף אין הארץ איינגע־באקענער טאכטער, דאס שענסטע ציערונג פונ׳ם הויז ארויסצולאזען, האבען זיי עס דאך פאר ליעב אנגענומען און זיך געטרייסט דערמיט, וואס די טאכטער זייערע איז, ברוך־השם, פערזארגט, אנגעטראפען אויף אזעלכען, וואס פערשטעהט זי צו שעצען. זיי האבען זיך אנגעטאן א כח, מסלק צו זיין דעם נדן, האבען איינגעפאקט איהר די גארדעראבע און זי ארויס־בעגלייט מיט טרעהרען אין די אויגען, מיט ברכות און ווינשעניש אהן א צאהל.

דאָס יונגע פּאָר־פּאָלק איז אַוועקגעפאָהרען און האָט אונטערוועגענס זיך אָבגעשטעלט אין גלופּסק, נישט ווייל דער וועג איז געגאַנגען אויף גלופּסק, נאָר ווייל די געשעפטען האָבען, לויט ווי שמעריל האָט געזאָגט, עס אַזוי געפּאָדערט, אַראָבצונעהמען זיך פונ׳ם גלייכען וועג און אַריינ־פאָהרען אַהין אויף אַ קורצע צייט. און אַזוי ווי ס׳איז ביים פּאָר־פּאָלק געוועזען דער האָניג־זיסער חדש נאָך דער חתונה, האָט שמעריל, ווי אַ גע־טרייער ליעבער מאַן, זיך געפּלייסט צו־צוטיילען דעם ווייב פערגניגען און אויסגעזוכט אַ אכסניא דוקא נישט אין דער מיט שטאָדט, וואו עס קאָכט, רוישט שטענדיג, נאָר ערגיץ דאָרט אַ ביסעל אין דער זייט, וואו ס׳איז רוהיג־שטיל, וואו מען זעהט אַ גרעזעלע, אַ בוימעלע און מען הערט אַ מאָל אויך אַ קול פון אַ שפּיעל־פויגעלע. ער האָט זיך נישט געקאַרגט און גע־נומען דאָרט דריי שענע צימער, ווי איהם שטעהט אָן. דער בעל־אכסניא, אַ יוד מיט אַ בייכעל, מיט אַ געלער באָרד, אַ לעבעדיגס, אַ ריהרענדיגס, האָט בעגעגענט שמערלען מיט אַ שענעם ברייטען „ברוך־הבא". עפּיס ווי אַ גוטער אַלטער בעקאַנטער זיינער פון גאַנץ לאַנג, הגם דאָס איז נאָך נישט אַזאַ שטאַרקער בעוויז, ווייל איטליכער, וואָס ס׳איז אַ וועג־מענש, ווייסט, אַז די בעלי־אכסניות זענען צום גרעסטען טייל מיט שיינענדיגע צורות, מיט זיס־שמייכלענדיגע ליפּעלעך, ווייך־גוט ווי די וועלט, קוועלען, פרעהען זיך ביים ערשטען בעגעגעניש מיט ניי־אָנגעקומענע אורחים, גלייך ווי עס וואָלטען צו זיי געקומען צו גאַסט לייבליכע נאָהנטע קרובים; נאָר ווי די מעשה איז, שמעריל איז געוועזען אַ זעהר אָנגעלעגטער גאַסט. דער בעל־אכסניא האָט, אַרויפלעגענדיג די האַנד אויפ׳ן האַרצען און אַ שאָקעל־געבענדיג דאָס קעפּיל מיט דער געלער באָרד, פערזיכערט ביי זיין יודיש־קייט, אַז זיי מעגען זיין רוהיג, אַלסדינג, נישקשה, וועט זיין אין אָרדנונג. און אַז ער האָט געחאַפּט הינטערוויייליכס אַ קוק אויף דעם שענעם ווייבעל דאָ און ממזר׳יש זיך דערוואוסט אין דעם שמועס, אַז דאָס איז שמערילס ווייב, ערשט נאָך דער חתונה, האָט ער ביידען אָבגעגעבען גאַנץ יודישליך אַ מזל־טוב מיט גנבה׳שע־בלינצעלדיגע אויגעלעך, מאָהנענדיג דערביי לע־קעך,, ווי דער שטייגער, מיט אַ שמייכעלע, אין וועלכען עס ליעגט עפּיס אַזוינס, וואָס אַ רוח יענעם אין טאַטענס טאַטען!...

דאָס ערשטע בעגעגעניש איידיל׳ס אויף דער אכסניא איז געוועזען אַ הויכע דאַרע יודענע, וואָס איז אַריינגעפלויגען ווי אַ באָמבע צו איהר אין צימער, באַלד טאַקע ביים אָנקומען, מיט אַ גדולה, אַ פרייד, וואַרפענדיג אויגלעך אויף איידלען, אויף שמערלען, גלייך ווי זי וואָלט געזעהן דאָ פּאַר זיך אַ שוועסטער אירע מיט אַ ברודער, אויף וועלכע זי האָט אַזאַ

לאנגע צייט ארויסגעקוקט. זי האָט, לאָזענדיג זיך צו שמערלען, געעפענט א מויל צום ריידען, נאָר שמעריל האָט זיך א בייזער געטאָן, איז זי גע־בליבען ווי דערוואָרגען. ער האָט זי אָבגעשיקט צו אלדי שווארצע יאָהר, און אזוי געשווינד ווי זי איז אריינגעלאָפען, אזוי געשווינד איז זי ארויס־געלאָפען.

— אָט דאָס האָסטו דיר, נשמה מיינע, גלופּסק מיט איהרע משונה־ווילדע, וועלט־בעריהמטע קבצנים! אָט דאָס איז עס די עכטע גלופּסקער סחורה, וואָס נישטאָ ערגיץ אנדערש איהר גלייכען! אָט מיט אזא ברייט־קייט רייסט זיך צו יענעם אין הויז אריין א גלופּסקער קבצן נאָך א נדבה. טרעפט ער נישט דעם בעל־הבית אין איין צימער, נעהמט ער איהם זוכען ווייטער, ווייטער אין צווייטען, דריטען און גלייך טאקע אין דער ספּאלניע; טאָמער דרעמעלט יענער, קייכט ער, הוסט ער, און וועקט איהם אויף. עט, נישקשה. ווער מיר, וואָס מיר צווישען יודען צערע־מאָניש אזוינע זאכען? ביי דיר, נשמה מיינע, איז דאָס נייס, איך קען שוין גוט די גלופּסקער קבצנים מיט זייערע גענג. אָט נעהם, נשמה מיינע, און שפּיי אויס זיבען מאָל! — אזוי האָט געזאָגט מיט א זים שמייכעלע שמעריל צום ווייב, וואָס איז געבליבען שטעהן א רגע פער־גאפט.

איידיל האָט נאָך דעם טאראראם אין דער־היים און אויף דעם וועג זיך גוט אויפגעשלאָפען, גוט אויסגערוהט אויף דער אכסניא, קיינער האָט זי נישט געשטערט, אנדערע אורחים האָט מען דאָרט גראָד דענסטמאָל נישט געזעהן, ס'איז שאַ, שטיל, אלסדינג אין דער צייט ווי געהעריג — און איידיל איז צופרידען.

אויף דער אכסניא פלעגט אָפט צו שמערלען אריינקומען עפּיס א יודעל, א ריהרעוודיגס, א געשטופּעלטס, דאָס רעכטע אויג זיינס מיט א בעלמע, א וויים פינטעלע, שטאָק־בלינד, נאָר אָפען, נישט צוגעמאכט. דאָס בלינדע אויגעל איז אָבער קיינמאָל נישט שטיל געשטאנען, עס האָט אין אלסדינג נאָכגעטאָן דעם זעהענדיגען, גלייך ווי עס וואָלט איהם געדיענט פאר איין עדות. האָט זיך דאָס געזונטע אויג געוואָרפען, געקוקט בייז, האָט זיך דאָס בלינדע אויג מיט דעם וייסען פינטעלע אויך געוואָרפען, אננעהמענ־דיג א בייזע מינע. האָט יענץ ממזר'יש געוואונקען, לוּיכטענדיג, פרעהליך, איז דאָס בלינדע מיט דעם פינטעלע אויך נישט פויל געווען ארויסצו־ווייזען ווינקענדיג ממזר'יש, שטיקלעך, גלייך ווי גערעדט: אָדם, א מענש, קאטשקע רוק זיך! — און דאָס האָט דעם פּנים צוגעגעבען א ווילדען אויסדרוק, עפּיס אזוי חלשות'דיג, אז עס וואָלט פיעל גלייבער געווען אי

פאַך דעם יודעל, אי פאַר דער וועלט, ווען דאָס בלינדרע אויגעל זאָל איהם געוועזן אויסרינען, פערהאַפּט ווערען איינגאַנצען...

ליידען האָט איידעל ניט געקענט דאָס יודעל, ער איז איהר געוועזן פּריקרע ביי איטליכם מאָל קומען זיינס אין שטוב. נאָך דעם מאַן איהרען צוליעב, וואָס האָט מיט איהם געשעפטען און פאַרבריינגט מיט איהם געננוג צייט, מעהרסטענטייל נישט אין דער־היים, האָט זי זיך געננויט איהם שען אויפצונעהמען יעדעס מאָל.

שמעריל׳ס פּערפאַלען ווערען שעה׳ן־לאַנג אין שטאָדט, שמעריל׳ס צו־רודערטקייט, זיין פּערטראָגענקייט שטענדיג, האָט זעהר גוט בעוויזען אייד־לען, אַז איהר מאַן איז, אַ פּנים, אַ גרויסער סוחר מיט שענע געשעפטען, ברוך־השם, און ווי ליעב עס וואָלט איהר געוועזן, דער מאַן זאָל גֶעבען איהר זיצען, געהן מיט איהר שפּאַצירען, האָט זי דאָך עס מוחל געוועזן, שטאַרק הנאה האָבענדיג ביי זיך אין האַרצען דערפון, וואָס דער אויבערשטער האָט זי געבענשט מיט אַ מאַן אַ בריה, ביי וועלכען ס׳איז אַ האָפנונג, עס וועט איהר זיין זעהר גוט, אם ירצה השם.

איינמאָל קומט שמעריל אהיים צולויפען גאָר אין איין אָטעם, שטאַרק פּערטראָגען און דאָס יודעל מיט׳ן בלינד אויגעל ראַפּטום נאָך איהם. שמעריל נעהמט אוועק דאָס ווייב אין אַ ווינקעל און שושקעט איהר דאָרט אין אויער אריין עפּיס קורצע איבערגעהאַקטע דבורים, גיך־געשווינד מיט אַ געבעט:

— איידעלע, נשמה׳ניו!... אַ געשעפט! עס טרעפט זיך אַ געשעפט... אַ גוט געשעפט... האָב אָבער ווענינ אצונד געלד... עס דערגעהט נישט... עטליכע הונדערטער... וואָס טהוט מען?... דער יוד אָט־אָ וויל לייהען... אָבער געוועגדט איז אַ ביסעל אין דיר... ער, פערשטעהסטו מיך, דעם ווייב׳ס פּערלאַנגט ער אונטערשריפט... דיין אונטערשריפט אויף דעם וועקסעל... אוי, העלף נשמה!.. גיכער... נישטאָ קיין צייט... אַ רענדיל אַ מינוט.. נאַ, קעצעלע, נאַ!...

און באַלד טאַקע, אין דער הייסער רגע ליעגט שוין פאַר איידלען אַ וועקסעלע, וועלכען זי שרייבט אונטער, נישט צו רעדען אַ קרום וואָרט. אדרבה פערקעהרט, עס טהוט איהר נאָך הנאה אויף דעם כבוד, וואָס מען האָט איהר דאָ אָבגעגעבען, און וואָס זי קען דעם מאַן בריינגען אַ נוצען. עס הייסט אזוי פיעל ווי: עפּיס זענען מיר אויך, ברוך־השם, שטיקלעך מענשען, אונזער חתימה, הא, האָט אויף עפּיס אַ ווערטה, מיר מאַכען אויך געשעפטען!...

דאָס יודעל נעהמט דעם וועקסעל, גוט צוקוקענדיג זיך צו דער אונ־

טערשריפט מיט דעם זעהענדיגען אויג, יענס בלינדע מיט דעם פינטעלע טהוט זיך אַ וואָרף און קוקט זיך כלומר׳שט אויך צו. דאָס זעהענדיגע שיינט, טהוט ממזר׳יש אַ וואונק, און דאָס בלינדע אויך. אָבגעקוקט, לעגט ער דערנאָך דאָס וועקסעלע גאַנץ געלאַסען צונויף, בעהאַלט עס גוט אין טאַש ביי זיך, רוקט זיך באַלד טאַקע פון דער שטוב אַרויס, און שמעריל נאָך איהם.

יענער טאָג איז געוועזן אַ גוטער, אַ פרעהליכער פאַר איידלען. איבער־קלערענדיג אַלסדינג, וואָס מיט איהר איז געשעהן אין דער לעצטער צייט, די גרויסע פערענדערונג פּלוצים אין איהר לעבען, האָט זי אויפגעהויבען די הענד מיט אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען פאַר אַזאַ טייערן מאַן, אַזאַ גליק, אַזאַ מתנה, וואָס איהר איז געקומען גאָר אומגעריכט. פאַר גרויס שמחה נעהמט זי אַ בויגעלע פּאַפּיר מיט אַ פּען און זעצט זיך שרייבען אַ בריעף צו די עלטערן אהיים. זי איז באַלד אָבער זיך מישב און לעגט אָב דאָס שרייבען אויף שפּעטער אַ ביסעל, ווען זי וועט שוין קומען אויפ׳ן אָרט מיט איהר מאַן בשלום און זיך ארומקוקען, זעהן אַלסדינג דאָרט מיט איהרע אויגען, דאָס גוטס, דאָס גרויסע גליק, וואָס זי האָט געטראָפען, דענסטמאָל וועט זי אין אַ לאַנגען בריעף צו איהרע ליעבע בעשרייבען גאַנץ קלאָר, פּינקטליך איטליכס פּיצעלע בעזונדער, זיי דערפרעהען מיט גוטע בשורות און דערצו טאַקע מיט שענע מתנות — דעם טאַטען, דער מאַמען און דעם איבעריגען הויזגעזינד. יאָ, דאָס וועט מעגליך זיין צו טאָן, אם־ירצה־השם, אין אַ קורצער צייט ארום, וואָרום כפי עס זעהט אויס פונ׳ם היינטיגען געשעפטיל, וואָס איז אָבגעמאַכט געוואָרען און געבראַכט אין אָרדנונג מיט דעם אויבערשטענס הילף, דאַכט זיך איהר, אַז דער מאַן האָט שוין דאָ נישט מעהר וואָס צו טאָן. אַנ׳עק, אַ כוח, באַלד פאָהרען זיי פון דאַנען אַוועק און זי וועט אין גיכען טאַקע קומען אין איהר רוה אריין. איבעריגענס, טראַכט זי ביי זיך, וועט זי איבערפרעגען היינט וועגען דעם מיט איהר שמערלען און אגב טאַקע אויספרעגען איהם וועגען דעם געשעפט היינט, — פאַר וואָס ניט? עפּיס איז זי דאָך דערצו אויך אַ שטיקעל שייכות, זי האָט דאָך אונטערגעשריבען אַ וועקסעל.

און ווי איידיל זיצט זיך דאָ אַזוי אויפגעראַמט, אויסמאָלענדיג ביי זיך אין די געדאַנקען איהר גליקליכס לעבען שפּעטער, אם־ירצה־השם, רוקט זיך אריין צו איהר אין צימער דער בעל־הבית פון דער אכסניא שטיל מיט אַ שיינענדיג פּנים׳ל, טהוט זיך אַ בוק, אַנקוקענדיג זי אָהן ווערטער און משונה פינטלענדיג מיט די אויגעלעך:

— איהר זייט דאָ אַליין. האַ, איינע אַליין? מאַכט ער נאָך אַ רגע שטילשווייגען, מיט אַ זיס שמייכעלע, שטרעקט אויס די האַנד, רייבענדיג

די פינף שפּיצען פינגער איינע מיט די אנדערע, עפּיס ווי געבענדיג איהר אַנצוהערעניש.

— וואָס איז? טהוט איידיל זיך אַ חאַפּ, שאַרף אַנקוקענדיג איהם.

— גאָרנישט! שמייכעלט ער עפּיס אזוי צוגעלאָזט צו איהר: איהר פערשטעהט נישט וואָס איך וויל? איך וויל... וואָס? וואָס אַ בעל־אכסניא בעדאַרף וועלען ווי איך — געלד!

— אָט דאָס! — רופט זיך אָן איידיל מיט אַ גרינג גַעמיט: — מיין מאַן וועט קומען, וועט ער אייך געבען.

— אָ־וואַ, אָ־וואַ! איך מוז באַלד, פערשטעהט איהר מיך, די רגע טאַקע אויף עטליכע טעג ערגיץ פאָהרען. געגנויטיג איך מיך אין — זאָגט ער געבעכדיג אַ שטרעק־אויס די האַנד און אַ רייב מיט די שפּיץ־פינגער: די קלינגערס מיין איך. פאָהרען באַלד מוז איך, וואָס טהוט מען? גאַנץ מעגליך, צוריק־קומענדיג וועל איך אייך שוין נישט טרעפען, איהר וועט שוין זיין אויפ'ן אָרט, מען קוקט דאָך אויף אייך דאָרט אודאי שוין שטאַרק אַרויס... אָ־וואַ, אַ מעשה. אַ מעשה, כ'לעבען! ווייסט איהר וואָס? נעהמט חאַטשע, זייט מוחל, און שרייבט מיר אונטער אָט דעם חשבון. לאָז חאַטש זיין ריין צורעכענט זיך פאַר מיין פאָהרען. ניש־קשה, גוט געלד, נישקשה!... זייט מיר געזונד און לאָזט גריסען אייער רב שמערלען! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר, וואָס דאָס איז פאַר אַ רב שמעריל? גאָלד און זילבער! איהר וועט ערשט שפּעטער דערפיהלען, וואָס איז אַזוינס רב שמעריל, אייער רב שמעריל!...

איידיל שרייבט אונטער, עס פערשטעהט זיך, דעם חשבון, געזעגענט זיך זעהר פיין מיט דעם בעל־הבית, שטאַרק צופריעדען מיט איהם, וואָס ער האַלט אַזוי פון איהר מאַן, לויבענדיג איהם אין טאָג אַריין. זי פערזיכערט איהם, אַז דאָס געלד וועט דאָ געצאָהלט ווערען, לויט רעכנונג, און זיך נאָך לאָזען זעהן, נישקשה, מיט אַ שענער מתנה.

שפּעטליך ביי־נאַכט איז שמעריל אַהיים געקומען זעהר לוסטיג, דאָס פּנים פערפלאַמט. ער חאַפּט־אַרום דאָס ווייב, פלאָנטענדיג מיט דער צונג עפּיס האַלבע ווערטער, ווי אַ שכור: פאַרטיג, געלעגט דעם טאַטען!... בעשפּירצט מיט משקה — און יעלה ויצמח, ברעך טעפּ!... יעלה עס וועט אויפגעהן ווי אין אַ כאַקדוויזע, ויצמח, ווי אין אַ גאָרטען שפּראָצ... שפּראָצען!

— פּע! וואָס איז דאָס פאַר אַ לשון? רופט זיך אָן איידיל שטאַרק פערוואונדערט, אויסרייסענדיג זיך פונ'ם מאַנס הענד

— אי־אי־אי, שמייליג!... קוקט נאָר אָן די חסידית'טע דאָ... ריהר

מיך נישט אָן... הא, נישט צופריעדען? נו, איז אינה מקודשת, געסמאַהע דיר פּאַרפּול!... יבנה המקדש!... פערשטעהסט, וואָס יבנה איז טייטש אויף יוניש? טהוט שמעריל א זאָג אָנגעצונדען, אָנקוקענדיג דאָס ווייב בייז, און לאָזט אוים מיט א פּייף.

— נו, גענוג, גענוג, געה שוין, געה בעסער שלאָפען, — נעהמט איידיל איין דעם מאַן מיט גוטע רייד, אראָבשלינגענדיג זיינע מיאוס׳ע ווערטער. זי נעהמט איהם אונטער׳ן אָרעם, לעגט איהם אריין אין בעט אָנזאָגענדיג איהם, ער זאָל שלאָפען.

א גאַנצע נאַכט איז דערנאָך איידיל געלעגען ביי זיך אויף איהר געלעגער, און נישט געקענט קיין אויג צומאַכען. דעם מאַנס אויפפיהרונג היינט האָט איהר געשלאָגען צום הארצען — פע, עפּיס אזוי גראָב! אזעלכע ווערטער האָט זי נאָך קיינמאָל נישט געהערט. עס קומט אהער ארויף אויפ׳ן געדאַנק אל־דאָס בייז: ווייס איך, וואו ער איז געוועזן? מיט וועמען דאָרט ער איז זיך צונויפגעקומען? א מאַנסביל, א קשיא אויף א מאַנסביל!... דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהר טראַכטענדיג און איבערטראַכטענדיג, און פאַר גרוים פערדראָס פערלויפען איהר די אויגען מיט טרעהרען. ניין, ניין — גיט זי זיך דאָס וואָרט — ווייטער וועט עס איהם ביי מיר אזוי שוין ניט זיין! פון היינט־אָן וועל איך שוין קליגער ווערען. מען בעדארף איהם האַלטען אין די הענד. אָהן מיר קיין טריט! אָהן מיר נישט אויף א האָר!... א ווייב בעדארף אלסדינג וויסען — וויסען אלסדינג בעדארף א ווייב!...

אָט אזוי האָט זיך איידיל געגעבען דאָס וואָרט, זיך אויף ווייטער מיט דעם מאַן אויפצופיהרען, צו נעהמען איהם אין די הענד אריין, זייער ביידענס טובה וועגען טאַקי צוליעב. דאָס האָט זי א ביסעל בערוהיגט און זי איז לסוף איינגעשלאָפען.

דאָס פערטע קאַפּיטעל.

אויפגעשטאַנען אויף מאָרגען איז איידיל שפּעטליך און איז נאָך גע־בליבען ליעגען אויף איהר געלעגער, מאַכענדיג ביי זיך אין קאָפּ אַ פּלאַן, ווי אַזוי נעהמט מען עפּיס דעם מאַן אין די הענד אריין, אַז ער זאָל פּאר איהר דאָס ניין־יעהריגע בעקומען. דאָס איינציגע מיטעל, וואָס זי גע־פּענט צו דעם, — איז ברוגז צו ווערען. ברוגז זיין איז ביי ווייבער איבער־הויפּט דאָס בעסטע מיטעל אָקעגען די מאַנען, בשעת עפּיס נאָר אַ מלחמה צווישען זיך, בעזונדערס אין דער ערשטער צייט נאָך דער חתונה. דער שטאַרקסטער מאַן אפילו קען זיך נישט האַלטען פעסט אַקעגען אַן אָנגעז־ברוגז׳ט ווייב מעהר ווי עטליכע טעג. דערנאָך מוז ער בחרפּה ובבושה אַנידערלעגען דאָס געוועהר און בעטען רחמים, ווערען אַ שטילע שעפּעלע — ביז צום צווייטען רוגז.

איידיל גרייט זיך צו, אָנצוהויבען היינט טאַקע די מלחמה, מיט אַלע כלי זין. זי נעהמט־אָן, אויף אַ פּראָבע, אַ בייזע מינע, אַ ברוגז׳דיגע פער־קרימטע צורה, זי פערדרעהט די נאָז, שטעלט אויס אַ פּאָר אויגען, איז פאַרטיג. אָ נ ג ע ל אָ ד ע ן און וואָרט, קוים ווייזט דער מאַן מיט אַ „גוט מאָרגען", וועט זי באַלד אַ ו י ס ש י ס ע ן. אומזיסט אָבער איהר וואַרטען — ער, ווי אויף צו להכעיס, ווייזט זיך נישט. דאָס טראָגט זי נאָך מעהר אונטער, עס קאָכט אין איהר ווי אין אַ קעסעל. זי ווייסט שוין נישט, וואָס צו טאָן ליעגען נאָך און וואַרטען — איז קיין תכלית נישט, ווייל ווי לאַנג קען מען אַזוי ליעגען? אין ברירה, מוז מען, בלייבט ביי איהר, אויפשטעהן, נאָר אריין צו איהם דאָרט אין צווייטען חדר — דאָס נישט, אויף קיין פאַל נישט! זי דרעהט זיך אַרום ביי זיך אין צימער נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן, איז ברוגז, פלאַם־פייער, טראַכטענדיג: צו איהם — ניין, ניין! און דערווייל הערט זי טאַקע זיך צו מיט איין אויער צו יענעם

צימער — דאָרט אָבער איז שטיל, ווערט זי דאָך, ווי דער שטייגער איז פון א אשה, טאקע ציקאווע און עפענט פּאמעליכען א ביסעל די טיר — קיין שאָרך! האַלט זי עס מעהר נישט אויס, טהוט שוין מיט־אמאָל איין עפען די גאַנצע טיר, א קוק אריין — ער איז נישטאָ!... ס׳איז א צופוקעניש, שווער צו האַלטען א פערדרוס אין זיך נישט אויסצוגיסען עס. זי מאכט מיט א פערקלעמט האַרץ: אָ, איין עק! דאָס לעצטע מאָל וועט עס איהם ביי מיר זיין. ער געהט זיך אהין, ערגיין צו ז י י נ ע דאָרט, פערבריינגט זיך די צייט מיט ווייס איך וועמען, און ארען זאָל עס א־הם אָנהויבען א ווייב... א לשון א ביסעל נעכטען ביי־נאכט אקעגען א ווייב! הא! זאָל איך עס שווייגען? ניין! — הא, טהוט זי זיך א חאַפּ, וואָס איז מיט מיר? ווי קומט צו מיר אזעלכע מיאוס׳ע געדאַנקען... אזוינס אויף איהם גאָר צו טראכטען? עפּיס שפּיעלען זיך דאָ איז ער אהער געקומען? א מענש מיט געשעפטען! ער איז געווען נעכטען דאָס... נו, מילא וואָס? עס טרעפט זיך אזוינס ביי סוחרים ביים ענדיגען א געשעפט. וואָס־זשע איז מיר?... אוי, דאָס האַרץ, מיין האַרץ!... לאָמיך זיך נאָר אָנטאָן.

זי געהט אריין אין אַלקירלי, וואָס אין דעם צימער, און לויפט פון דאָרט באַלד ארויס דערשראָקען, טויט אָן א נשמה

— וואָס איז, מאדאם? נישטאָ דאָך, וועה איז מיר, אויף אייך עפּיס קיין פּנים! טהוט דאָס דיענסמיידעל פון דער אכסניא א פרעג, אריינקומענדיג מיט דעם בארשט אין דער האַנד, אויפצוראַמען אין צימער.

— זאכען!... וואו דער קאַסטען, די זאכען, מיינע זאכען? שרייט איידיל נישט מיט איהר קול און עס ציטערען איהר אַלע גלידער.

— אהא, זאכען? מאכט דאָס מיידעל אויף א מין זינגענדיג לשון מיט א נאַריש געלעכטעריל, ציהענדיג די ווערטער: מעהר קיין צרות נישט!... שא, נישקשה, מאדאם! הי־הי־הי! נאָך גאַנץ פריה, כלחוך השור, איידער די ציג אונזערע מיט דער סטאַדע איז אין פעלד אריין ארויס, האָט די זאכען אריינגעפיהרט אייער מאַן, און מיר געזאָגט, שא, שא, חי־חי־חי, האָט ער מיר...

— נו, גיכער, זאָג שוין, זאָג! — טרייבט איידיל אונטער דאָס מיידעל,
— וואָס האָט ער געזאָגט?

—וואָס געזאָגט? — מאכט דאָס מיידעל לעקישעוואַטע, און צוויי שורות ווייסע ציינער ענטפּלעקען זיך ביי איהר אין מויל: וואַרט נאָר, וואַרט, לאָמיך חאָטש זיך דערמאָנען: הא, וואָס, וואָס? יאָ, אזוי, טאקע

אזוי האָט געזאָגט ער: אין א שעה ארום געזאָגט, וועט ער קומען און אייך פערנעהמען, געזאָגט, דאָרט אהין.

— וואו אהין?

— וואָס הייסט וואו אהין, וואונדערט זיך דאָס מיידעל, ציהענדיג מיט די אקסלען: אהין איז אהין, מסתמא ווייסט איהר וואו איז אהין. וואָס רען, איך ווייס?

— ווי שפּעט איז אצונד? פרעגט איידיל שטארק צוטראָגען.

— ווי שפּעט ס'איז אצונד, ווילט איהר וויסען? ענטפערט דאָס מיידעל, פערקרימענדי׳ג דאָס פּנים מיט חן: שוין לאנג האלבער טאָג. צייט צו עסען, חי־חי־חי, שוין דאָס אנדערע מאָל. הונדערט אודאי מאָל געקומען בין איך צו אייך איך געוואָהר ווערען, און איהר געשמאק גע־שלאָפען, אָהן עין־הרע, האָט איהר ווי נאָך א באָד. וואָס זייט איהר עפּים אזוי בלייך?... אוי, זאָל איך אפשר א שפּרונג טאָן ברייננען אָנ־בייסען אייך?

— ניין! געה, לאָז מיך צורוה, ענטפערט איידיל און פּטר'ט ארוים דאָס מיידעל פונ'ם שטוב.

דעם גאַנצען טאָג האָט איידיל צוגעבראכט אין איינע צרות, ארומקו־קענדיג זיך ערשט, וואָס איז פאָרגעגאנגען מיט איהר. די גאַנצע מעשה מיט שמערלען, אז זי הויבט דאָ אָן גוט צו בעקלערען, צוגליערערן אין די געדאנקען, קומט איהר אוים משונה־ווילד, דער אָנהויב־מעשה נאָך ווילדער ווי דער סוף. סטייטש, סטייטש! פּלוצים קומט, ווי פון הימעל אראָבגע־פאלען, עפּים א שמעריל. ווער שמעריל, וואָס שמעריל? פון וואַנען שמע־ריל? — ווייסט איהם דער גוטער יאָהר! גלאָט אזוי א שמעריל, א יוד, א מאַנסביל איז ער, א יונגערמאַן איז ער — און גענוג! ס'איז א חתונה, עס שפּיעלען כלי־זמר, א שמחה, א פרייד, מען טאַנצט, מען שפּרינגט. זי, ווי א כשר'ע יודישע טאָכטער, געהט אונטער דער חופּה, פערלאָזענדיג זיך אויף די עלטערן, מסתמא ווייסען זיי דאָך וואָס זיי טהוען, מיט וועמען זיי מאַכען איהר חתונה. וואָס דען? די עלטערן ווידער האָבען זיך פער־לאָזט אויף די שדכנים, גאַנץ עהרליכע יודען, וואָס קענען, חלילה, נישט זאָגען קיין ליגען... און די שדכנים האָבען געטאָן זייער זאך אויף דעם סמך, וואָס איז א קלאַנג אין שטאָדט, צווישען דעם עולם, און אז עס קלינגט, איז תורת לאָקשען, דעם עולם'ס א קלאַנג איז א בת־קול — א מלאך, זאָגען זיי, האָט אויף דעם זיווג אויסגערופען דאָרט אין הימעל. דער אמת'ער שדכן, אזוי הייסט עס, איז גאָט און זיי, די שדכנים, זענען נישט מעהר ווי זיינע שלוחים...

אַט אַצונד ערשט עפּענען זיך איהר די אויגען און זי זעהט די גראָבע מיאוס'ע פּעהלער, ווי שענדליך דאָס איז, צו פערבינדען זיך מיט אַ מענשען איידער מען קען איהם פריהער גוט, ווער ער איז און וואָס ער איז. אַצונד ערשט גיט זי זיך אַ חאַפּ: געוואַלד, רבונו של עולם! ווי נאַריש מיר יודען זענען! ווי שלעכט מיר טהוען, וואָס לאָזען זיך איינריידען, זיך פּער־בלענדען אין שדוכים פון יענע ליגנערס, וואָס בעדיענען זיך נישט ריכטיג מיט דעם ווערטיל „זיווג מן השמים“, ווייל עס טויג זיי צו דער פּרנסה. אויף אַלסדינגג ביי אַ שידוך, ווי קרום, נישט גלייך ער מעג זיך זיין, האָבען זיי תמיד דאָס דאָזיגע איינע ווערטיל, די איינע תשובה אויף אַלע טענות. אדרבה, ענטפּערן זיי, אַלע טענות אקעגען דעם, אַ שטייגער: עס געשיקט זיך נישט דאָס, געשיקט זיך נישט יענץ, ס'איז אַ ביסעל קרום, אַ שטיקעל מום — אדרבה, אַט דאָס גופא טאַקע דיענט ערשט פאַר דעם בעסטען בעוויז, אַז ס'איז פונ'ם אויבערשטען, אַז חאָטש דאכט זיך אין פּלוג, ס'איז אַ ביסעל נישט אַזוי, קומט דאָך אוים פאָרט טאַקע אַזוי... נאַראָנים גלויבען, און עס פאַלט זיי גאָר ניט איין צו פרעגען: ווי אַזוי ווייסען עס אָט יענע ליגנערס, וואָס אויבען איז אויסגערופען געוואָרען, וואָס גאָט וויל? האָט עס דען גאָט זיי דערצעהלט? און אויב יאָ אַזוי ווי די דאָזיגע ליגנערס זאָגען, אַז זיי זענען שלוחים פון גאָט, וואָלטען דאָך אַלע שידוכים, וואָס ווערען דורך זיי אויסגעפיהרט, בעדאַרפט האָבען אַ האַפּט, אַ קיום אויף אייביג; הייגט פאַר וואָס זעהען מיר אַזוי פיעל אומגליקליכע פאָר־פאָלקען, אַזוי פיעל געוויין און טרעהרען, שנאה און קריעג, גרושות און עגונות צווישען אונזערע יודען?...

אוי, רייסט זיך איהר אַרוים אַ זיפץ טיעף פונ'ם האַרצען: ס'איז אַ שווינדעל! די גאַנצע זאַך מיט די זיווגים איז נישט מעהר ווי נאַרישקייט, אָבנאַרעריי און בעטריגעריי. דאכט זיך, עס ליעגט אויבען־אויף, אַזוי דייטליך, אַז מען ברויכט נישט קיין איבערגעשפּיצטען שכל דאָס צו פער־שטעהן, די מינדסטע יודענע אפילו קען עס אויך פערשטעהן מיט איהר מוח. זי זעהט עס אַרוים ביי זיך אַליין אַזוי בעשיינפּערליך אַצונד, נאָר, געוואַלד, וואו איז אָבער געווען איהר שכל פריהער? וואו איז געווען דער שכל פון טאַטע־מאַמע, נישט גוט צו בעטראַכטען זיך פריהער? צו וואָס איז אַזוי דער ברען צו חתונות, גיכער־גיכער צונויפפּאָרען קינדער? רבונו של עולם! מענשען, אַ חוץ וואָס זיי זיינען זכרים און נקבות, זענען זיי דאָך עפּים דערצו אויך מענשען מיט אַ נשמה, מיט אַ פרייען ווילען, מיט מענשליכקייט, מיט געפיהלען — און עס בעדאַרף דאָך ביי זיי אַנדערש זיין ווי ביי בהמות... צוליעב חאַפּעניש און איילעניש אָהן בערעכונג איז

זי, ווי עס לאָזט זיך אויס, אריינגעפאַלען גאָט ווייסט וועמען אין די הענד אריין און איז אַצונד אין אַ גרויס אומגליק. זי איז נאַקעט־בלויז; נאָר אין איין סיצען קליידיל אויף איהר לייב, אָהן אַ גראָשען געלד און עלענד ווי אַ שטיין אין דער פרעמד. וואָס וועט זיין דער סוף איהרער דאָ און דער סוף פון איהרע עלטערן דאָרט, אז זיי וועלען בעקומען די ווייסטע בשורה וועגען זייער אומגליקליכער טאָכטער? אזא אומגליק, אזא שאנדע! ס׳איז אַ בושה אין פנים און אַ וועהטאָג אין הארץ!

דאכט זיך, גענוג ביטער, גענוג פינסטער, און פּלוצים — געה טרעף אַ מענשענס הארץ! — גיט איהר אַ שיין אַ שטיקעל האָפנונג: ניין! מאכט זי מישב׳דיג זיך זיין צוריק — אונמעגליך! לאָמיך נישט זינדיגען מיט די רייד, חושד איהם זיין אומזיסט. עס קען זיך אויסלאָזען גאָר־נישט... מען בעדארף ווארטען, האָבען געדולד. לאָז דערווייל זיין שאַ! — גוט וואָס דער בעל־הבית פון דער אכסניא איז גראָד אַצונד אַוועקגעפאָהרען אויף אַ פּאָר טעג. לאָז ער נישט וויסען, לאָז דערווייל זיין שאַ!..

זי שטעלט זיך קוקען אין פענסטער. קוקט, קוקט און נעהמט זיך ארויס די אויגען קוקענדיג — נישטאָ! אזוי איז איהר פערגאנגען דער טאָג אין לייד, אין אנגסטען, נישט צו נעהמען אין מויל אריין עפּיס עסען. ביי־נאכט איז זי אנידערגעפאַלען אויף איהר געלעגער ווי אַ דער׳הרג׳עטע.

אויף מאָרגען פריה קומט אריין דאָס יודעל מיט דעם בלינדען אויגעל. איידיל ווערט ווי פון טויט לעבעדיג, דערזעהענדיג פאר זיך אַ בעקאַנטען מענשען, הגם ער איז ביי איהר פריהער נישט געווען אזא חשוב, און זי טהוט זיך אַ לאָז, גאָר נישט ווילענדיג, איהם אקעגען מיט אַ ברייטען ברוך־הבא:

— אוי, אַ זעהר אָנגעלעגטער גאַסט, כ׳לעבען! ווען איך זאָל געוועזען וויסען, וואו איהר וואוינט, וואָלט איך נעכטען נאָך געקומען צו אייך אהיים... איהר האָט געהערט?... זאָגט, אפשר ווייסט איהר עפּיס?... אפשר, הא, ווייסט איהר וואו?... וואו ער איז? — רעדט, פרעגט איידיל אין איין אָטעם ווארגענדיג זיך מיט טרעהרען, נישט אראָבצונעהמען פונ׳ם יודעל קיין אויג.

— איך האָב געהערט, געהערט! רופט זיך אָן דאָס יודעל שטארק בייז, מאכענדיג דערביי מיט דעם גראָבען פינגער אהין און אהער: ער זאָל אזוי וויסען פון זיין לעבען צו זאָגען, דער ממזר, דער גזלן, ווי איך ווייס פון זיין געביין! הערסטו, אָט דאָס בין איך דאָך טאַקע געקומען... אפשר ווייסט איהר?

— מיך פרעגט איהר? מאכט איידיל, פערקרימענדיג זיך, און שפּרינגט אָב ווי אַ אָבגעבריהטע פונ׳ם יודעל, אויף עטליכע טריט צוריק.

— גענוג געלד, גענוג צייט קאָסט ער מיך, אַט דער כל־בו׳ניק! רעדט זיך דאָס יודעל זיינס, אַלץ טאַקע ביַיז: א־א, פגר׳ן זאָל ער דאָרט וואו ער איז. קיין גוטס זאָל איהם נישט זיין, ווייל ער וועט לעבען פאַר מיין געלד. אַי, איך זאָל וויסען, וואו ערגיץ ער איז — הע־הע־הע, וואָלט איהם שוין, נישקשה, אַ רוה אין זיין טאַטענס טאַטען אריין!...

איידיל בעדעקט דאָס פּנים מיט ביידע הענד, חליפּעט, וויינט, צאַפּלענ־דיג מיט די אַקסלען, מיט אַלע אברים. דאָס יודעל בעטראַכט זי שוויי־גענדיג. מעסט זי אויס פונ׳ם קאָפּ ביז די פיס מיט דעם געזונדטען אויג, און יענץ מיט דעם ווייסען פינטעלע ארבייט אויך, ווארפענדיג זיך ארויף און אראָב.

— וויינט נישט, איך בעט אייך, אַ שאָד אייערע אויגען, ווי איך בין אַ יוד! בעט זי דער יוד עפּיס אַזוי געריהרט, ווי עס רייסט איהם שטאַרק דאָס הארץ: נו, גענוג, טהוט מיר די טובה! האָט רחמנות אויף אייערע יונגע יאָהר און לאָז זיין גענוג געוויינט!... לאָמיר זיך ניט נאַרען, איהר זייט דאָך אַ קלוגע, און לאָמיר בעטראַכטען די זאַך געלאַסען, אַזוי ווי עס איז. אין אמת׳ן האָט איהר דאָך דאָ גאָרנישט פערלוירען. אדרבה, זאָלט איהר מיר געזונד זיין, אדרבה, אין דער ערד אריין אזא... איהר מעגט נאָך אויפהייבען די הענד צו דעם וואָס לעבט אייביג און מאַכען אַ ברכה „ברוך שפּטרני"! נישקשה, כ׳לעבען.

— אוי, איך בין געקוילעט! קלאָגט זיך איידיל, ווישענדיג די אויגען: בין געבליבען אַזוי ווי איהר קוקט מיך אָן אָט־אָ. האָב נישט מעהר ווי דאָס איינציגע קליידעל אויף מיר. איינגאַנצען אָט־אָ מיין פערמעגען! וואָס קען איך אַצונד טאָן, וואו זאָל איך, עלענדע, אַצונד געהן, מיך קעהרען־ווענדען?

— עט, כ׳לעבען... ווי איך בין אַ יוד! טרייסט דאָס יודעל זי מיט גוטע ווערטער: גאָט איז מיט אייך, איהר זייט דאָך דאָ עפּיס צווישען יודען, נישט אין אַ וואַלד ערגיץ צווישען גזלנים, אָדער אין אַ העק ערגיץ, אַ מדבר, צווישען ווילדע חיות, חלילה! פערלירט נישט, איך בעט אייך, די האָפנונג!

— אָבער אַצונד, אַצונד איז דאָך שלעכט, פינסטער און ביטער, אַ שרעק! ווענדט זיך איידיל צום יודעל, מיט וועלכען זי הויבט אָן איבער־בעטען זיך אין הארצען פאַר זיינע גוטע, אמת־יודישע טרייסט־ווערטער, און נעהמט זיך אויסגיסען פאַר איהם איהר שווער געמיטה: אוי, ביטער! צום לעבען נישטאָ קיין גראָשען, און בין נאָך שולדיג אַנדערע. ער איז אַוועק און מיך איבערגעלאָזט דאָ פאַר אַ משכון, אַ צוגאָב דערצו, וואָס איך בין געבליבען, וועה איז מיר, אַ וויסטע ענונה. אויף דער אכסניא קומט.

מען האָט שוין אריינגעשיקט מאָהנען. דעם לאַנגען גרויסען חשבון אונ־טערגעשריבען — האָב איך... היינט קומט דאָך טאַקע אייך אויך. איהר האָט דאָך אויף מיר אַ וועקסעל...

— נו, בכן ? זאָל מען נעהמען ביי אייך די נשמה ? זאָלט איהר זיך צורייסען, זיך נעהמען שטאַרק צום הארצען און חס־וחלילה שטאַרבען, אָדער זיך, שונא־ציון, אַ מעשה אָנטאָן, מיר נישט, דיר נישט ? גאַנץ שכל׳דיג, כ׳לעבען !... אדרבה, ווייל עס קומט פון אייך אַנדערע, דעריבער טאַקע ליעגט אויף אייך די שולד אָבצוהיטען, ווי גאָט איז אייך ליעב, אייער געזונד, טייער צו האַלטען אייערע שענע אויגען, אייער לייב און אַלץ מיט איינאַנ־דער, כדי איהר זאָלט קענען, פערשטעהט איהר מיך, ארבייטען, פערדיענען אי פאַר זיך, אי פאַר יענעם, זיך ארומצאָהלען ביסלעכווייז מיט אייערע בעלי־חובות. נישקשה, עס האָט זיך ביי יודען אַזעלכע זאַכען שוין געטראָפען. איהר זייט נישט די ערשטע, נישט די לעצטע... איך פון מיין זייט, אָך, בין גרייט צו־ווארטען. אבי געזונד, זייט איהר ביי מיר אַ גרויסער בטוח... נו, וואָס־זשע זאָלט איהר מיר געזונד זיין, איז דאָ פאַר אַזאַ אומגליק ? אי די מורא, וואָס איהר בלייבט אַ עגונה — עט ! נאָך אַמאָל טאַקע עט, נאַריש־קייטען, כ׳לעבען ! מיר וועלען, מיט דעם אויבערשטענס הילף, מסתמא געפינען דערויף אויך אַ תחבולה, נישקשה !...

איידיל פיהלט זיך זעהר געריהרט פון אַזעלכע קוויקענדיגע טרייסט־ווערטער און ווייסט נישט רעכט ווי צו דאַנקען דעם יודעל פאַר זיין גוטס־קייט, וואָס ער שטעהט איהר ביי אין דער נויט. זי בעט זיך איבער מיט איהם שוין אינגאַנצען ביי זיך אין הארצען און דערלאַנגט אויף איהם שוויי־גענדיג אַ פריינדליכען בליק, וואָס איז פיעל בעסער ווי גערעדט.

— אָט ווייסט איהר וואָס, זאָגט דאָס יודעל מיט אַ געבעט, אָננעהמענדיג זיך ביים הארצען : דערווייל, איידער ווען, איידער וואָס, וואָלט איך אייך געבעטען, קומט, כ׳לעבען, צו מיר אויף קוואַטיר. אַ שטוב איז ביי מיר אַ גרויסע, חדרים זענען דאָ גענוג פאַר מיר מיט מיין ווייב, און פאַר אַנדערע אויך. וועט זיך געפינען פאַר אייך אויך אַ צימער. הא, וואָס זאָגט איהר ?

איידיל קווינקעלט זיך עפּיס, אָהן ווערטער.

זאָגען יאָ, איז עפּיס פּריקרע. וואָס פאַר אַ פּנים וועט עס האָבען פאַר זיין ווייב ? זאָגען־זשע ניין, איז נאָך ערגער, זי איז דאָך געבליבען ווי אויפ׳ן וואַסער, נישט האָבענדיג וואו אַנידערצולעגען דעם קאָפּ... דאָס יודעל אָבער האָט, ווי אריינקוקענדיג גוט אין איהר האַרץ, אונטערגערוקט איהר אַזעלכע ווערטער, וואָס זאָל זי נעהמען.

— ביי מיין ווייב — זאָגט ער : וועט עס שטאַרק אָנגעלעגט זיין,

ווי איך בין א יוד!... איך זאָל אזוי לעבען, ווי איהר וועט איהר דערמיט מאַכען גרויס פערגעניגען. זי איז, לעבען זאָל זי מיר, זעהר א גוט מענש, א מכנים־אורח׳טע, נישטאָ איהר גלייכען, איטליכער איז איהר ליעב. א שם האָט זי, אויף אַלע ווייבער געזאָגט געוואָרען!... פערדיענען וועט איהר, נישקשה. איך וועל שוין טראַכטען, אז איהר זאָלט פערדיענען. מילא, וואָס איז דאָ צו ריידען? עט, גאָרנישט! מיר וועלען זיך, אם־ירצה־השם, נאָך אָברעכענען, אבי געזונד... אָט געה איך בעצאָהלען פאר אייך אויף דער אכסניא.

— א יודישע נשמה קען מען טאקע ניט שאַצען! — טראַכט זיך איידיל, נאָכדעם ווי דאָס יודעל איז ארויסגעגאנגען: אויפ׳ן אָנבליק איז ער, דאכט זיך, עפּיס נישט אזוי, און וואָס אָבער פאר א גוט הארץ ער האָט! א יוד בלייבט טאקע א יוד... ווי מיאוס ער מעג זיך זיין פון דרויסען, אזוי שען, אזוי ריין איז ער אינוויינינג. יודישע קינדער זיינען טאקע, ווי עס שטעהט, רחמנים בני רחמנים... גאָט זאָל מיך נישט שטראָ־פען פאר די זינד, איך האָב עס פריהער אין איהם גאָר ניט ארויסגעזעהן און איהם נישט געקענט ליידען.

בשעת איידעל טראַכט דאָ אזוי, בעדרויערט און האָט שטארק חרטה, וואָס זי האָט אין הארצען אומזיסט־אומנישט פיינד געהאַט פריהער אזא כשר׳ע נשמה, קומט אריין דאָס יודעל צוריק, נעהמט ארויס איידלען פון דער אכסניא און פיהרט זי אָב צו זיך אהיים — צו זיין ווייב שיינצע.

עס פערשטעהט זיך, אז זיין ווייב איז שיינצע, איז ער, דאָס יודעל הייסט עס, מיט דעם בלינדען אויגעל — איהר מאַן; ער, לוי בחור מיט זיין כבוד אליין!

אין דער דאָזיגער גאַנצער מעשה מיט איידלען, איז שמעריל, דער מאַן כלומרשט, און לוי בחור געוועזן יד־אחת. דער בעל־אכסניא, א אויס־גערויכערט ליולקעלע, א געוועזענער משרת, א פאַקטער, וואָס פערשטעהט א עסק, האָט אוין ביי זיי געטאַנצט אין קאָהן. די דאָזיגע פּארשוינען האָבען דאָ געמאַכט די שפּיעל גאָ. ווי אין טעאַטער. איטליכער האָט גע־שפּיעלט זיין ראָליע ווי א מייסטער. האָדיל די מעקלערין, וואָס איהר שטיי־גער ארבייט איז לויפען, שמעקען, אריינשטעקען א צונג און אריינוואַרפען זיך אין דער מיט, געבעטען צי ניט געבעטען — זי האָט, ווי א שאלאַטען־שמיש׳טע, זיך אויך געדרעהט, הינטען־ארום, אין דער שפּיעל. זי האָט עס אָנשמעקט שמערלען באַלד ביי זיין אָנקומען מיט איידלען; דאָס איז זי, האָדיל, אריינגעפלויגען ווי א באָמבע איז דער הייסער רגע טאקע צו

איהם אויף דער אכסניא, און פאַר גרויס פרייד, שטאַרק צוטומעלט, האָט זיך איהר געעפענט דאָס מויל, און שיער־שיער וואָס זי האָט נישט אָנגערופען שמערלען ביי זיין אמת׳ן נאָמען נחמן־טרייטעל. זי וואָלט געקענט אָנמאַכען אַ גוטע חתונה, עפענען, נישט אין דער צייט,, איידלען די אויגען. נח... נח... דער אָנהויב פון נחמן, זיין אייגענטליכער נאָמען, האָט זיך איהר שוין געקויקעלט אויס דעם האַלז, אַ גליק, וואָס שמעריל האָט זיך געחאַפּט ביי־צייטענס, אויף איהר אַ היק געטאָן און זי, מחילה, אַרויסגעטריבען.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל

דאָ ביי לוי בחור אין הויז שטעלט זיך פאָר אײדלען א נייע וועלט מיט נייע צרות. די פריהערדיגע צרות זענען געווען א לעקיכעל אקעגען די ווייטערדיגע, א הקדמה נאָר צו דער מעשה, וואָס הויבט זיך ערשט דאָ מיט איהר אָן. די מעשה אַליין איז זעהר א שרעקליכע, אָבער, אוי ווערה. א גאַנץ געוועהנליכע! א מעשה, וואָס טרעפט זיך כמעט יעדען טאָג מיט נאָך פיעל אנדערע, אזוי ווי אײדיל אין זאק אריינגענארטע, אומגליקליכע יודישע טעכטער; א מעשה, וואָס האָט נאָך פון גאַנץ לאַנג ווי א פערשלעפּטע קרענק זיך אריינגעהאַפּט, נאָר עפּיס מעשה־שטן מאַקע, צווישען אונז יודען, צווישען אזא כשר פאָלק, אָבגעהיט פון זינד ווי דאָס פאָלק ישראל, און עס איז זי נישט פטור צו ווערען ביז אַצינד!... דער תמצית, דער אינהאַלט פון אזא מעשה איז כמעט תמיד דער אייגענער און מען פערשפּאָרט וועגען דעם א סך צו רעדען. עס הויבט זיך אָן מיט גוטען, דערנאָך געהט עס מיט בייזען. עס האָט אין זיך אַלערליי טעמים — זויער און ביטער, קאַלט און וואַרים, עסעניש אין זיך און יסורים, וועהטאָגען פונ׳ם לייב. ס׳איז דאָ דרינען פון איין זייט: גריזאָמטע אינוויינינגסטע, אין דער נשמה, פונ׳ם פיהלען די שולדיגקייט, אָבצוהיטען זיין אייגענעם ווערטה, דעם מענשליכען כבוד און אָרענטליכקייט; פונ׳ם פיהלען מורא פאַר זינד, בושה פאַר גאָט און פאַר לייט, וואָס זענען איינגעוואָרצעלט אין דעם מענשענס האַרץ. און פון דער אַנדערער זייט: אָנגעטאָנענע יסורים, געברענטע־געבראָטענע לייד — צוואַנג, פּיין, קלעפּ, הונגער און כל־המיני פּורעניות, אויסגענאַרטע וועקסלען, בעלי־הובות, שלעק, אָנשיקענישען, מיאוס׳ע יצר־הרע׳ס אַזעלכע, וואָס רייצען, צוקאָכען די געבליטען. עס ווערט אינווייניג אין זיך פון די אַלע דאָזיגע זאַכען א שטורם, א קאָכעניש, א ראַנגלעניש, א שווערע, שטאַרקע מלחמה, און דער זינדיגער מענש, פלייש און בלוט, האַלט נישט אויס — און פאַלט!...

יידיל, נעבעך, איז געפאַלען !...

א היבשע צייט האָט זי ווי מיט׳ן טויט זיך אַוועקגעראַנגעלט מיט די אַלע גרויסע ביטערע יסורים, וואָס מען האָט איהר אָנגעטאָן, אַלץ זיך געשטאַרקט, איינריידענדיג זיך נסים ונפלאות, אפשר וועט איהר געראָטען צו דערווייכען מיט איהרע בלוטיגע טרעהרען די הערצער פון די פּייניגער איהרע, זיי זאָלען זי אָבלאָזען; אָדער אפשר גאָר וועט איהר געשעהן אַ נס פון זייערע הענד שטילערהייד אַנטרונען צו ווערען — נאָר די צייט אָבער האָט איהר בעוויזען, אַז דאָס אַלסדינג איז חלומות. גיכער איז צו ריהרען אַ שטיין ווי יענע רשעים׳ס פערשטאָקטע הערצער, און שטילערהייד ארויס׳גנב׳ענען זיך איז גאָר ניט קיין גוט מיטעל, דאָס קען נאָר פער־גרעסערען דאָס אומגליק און ברייננגען פיעל צרות זיך און איהרע ליעבע. „אצינד — האָט זי זיך בערעכענט — בין איך ווענינגסטענס אַליין אומ־גליקליך, שאַ, שטיל, פערדעקט די חרפה, ווער קען מיך, ווער ווייסט מיך? ס׳איז נאָך פאַרט אַ האָפנונג דאָ אויף שפּעטער, אויסקויפען זיך אמאָל פון די שענע לייט, ווערען פריי; גנב׳ע איך מיך אָבער ארויס, אין פאַל ווען ס׳איז מעגליך, װעלען די שענע לייט, נישקשה, מיך געפינען, וואו איך וועל זיין. זיי וועלען טרעפען צו מיר אהיים, איינגעבען אויף מיר די וועקס־לען, עס וועט זיך ארויסשטעלען, אין וואָס פאַר אַ הויז איך בין געוועזן. טאַטע־מאַמע וועלען זיך שעמען צו ווייזען פאַר לייט, וועלען פאַר גרויס צער, חלילה, שטאַרבען, די שוועסטער, נעבעך, וועלען פערזיצען, נישט קענען קומען צו קיין שדוכים און פונם גאַנצען הויזגעזינד וועט ווערען אַ תל". — פאַר איידלען איז קיין אויסוועג נישט געוועזן, זי האָט געליטען, זיך געראַנגעלט ביז די לעצטע כחות — און איז געפאַלען ! — —

יא, איידיל, נעבעך, איז טאַקע געפאַלען, אָבער טיעף געזונקען איז זי נישט. מען האָט ביי איהר צוגענומען דאָס געזונד, אָבער די נשמה, אַ מתנה פון גאָט, — דאָס צונעהמען ביי איהר האָט מען נישט געקענט. עס האָט אין איהר זיך געקלאַפּט אַ מענשליך האַרץ מיט געפיהלען פון גוטסקייט און רחמנות. זי האָט געפיהלט דאָס ביטערע האַרץ פון פיעל אַנדערע אומגליקליכע חבר׳טעס דאָרט, איז זי בייגעשטאַנען אין די נויטען, געוועזן פאַר זיי בשעת אמאָל אַ כעס, אַ רוגזא, אַ גוטע מליצה, זיך ארויסגע־שטעלט פאַר זיי אַקעגען לוי׳ן און דער מוהמע שיינצע, נישט קוקענדיג דערויף, וואָס זי פלעגט אָפט דורכדעם האָבען יסורים, צוציהען צו זיך שנאה און לייד.

די חבר׳טעס האָט דאָס האַרץ געצויגען צו איידלען, זי איז ביי זיי געוועזן דער קאָפּ. מאַלווינקאַ, אַ יאָרערדיג מיידעל, אַ קלוגס, אַ לעבעדיגס, אַ

פרעהליכס, מיט א ברייט פנים און א פערריסען נעזעל, האט איידלען גע־קרוינט מיט דעם נאמען „אפיצערקע“ — און אזוי האט זי געהייסען ביי איטליכען. די „טערקיניע“ אפילו, וואס פריהער איז זי געווען די עלטסטע, האט מוחל געווען אויף איהר כבוד און איז צוגעקאכט געווארען צו איידלען. האט אין איהר געקלעבט נאך פיעל מעהר פון אלע אנדערע.

נאר די מוהמע שיינצע אליין, זי האט איידלען פיינט געהאט שטארק פונ׳ם גאנצען הארצען, קיין אנדער נאמען פאר איהר האט זי נישט געהאט ווי „די עגונה“, כדי צו שטעכען זי דערמיט. די מוהמע שיינצע האט, ווי עס איז בעקאנט, געוועלטיגט ביי זיך אין הויז נאר א שרעק, געוואלט, אז חוץ איהר דארט זאל קיינער נישט טהארען אויפהויבען א קאפ, האבען עפּיס א ווילען. דער שטיינער איהרער איז געווען, זיך אלין צו קלאגען אויף היינטיגע צייטען, אויף היינטיגע מענשען. נישטא, פלעגט זי קרעכצען, נישטא אמאלדיגע יאהרען! אמאל איז א בעל־הבית׳טע געווען א בעל־הבית׳טע. עס האט מיט איטליכער פאר איהר אין שטוב געמארדעוועט. און היינט! היינט ווילט זיך עס „זיי“ אויך האבען א דעה... אויך מיר מענשען!

איז איינע געווען זעהר שען, פלעגט עס די מוהמע שיינצען אין הארצען שטארק פערדריסען, און פלעגט זיך שטעלען מיט יענער פערהערען, דער־צעהלען איהר פון יענע גוטע יאהרען, ווי שען זי איז געווען אמאל, אז מען האט זיך פּשוט אויף איהר געהאנגען. פונדעסטוועגען האט זי זיך נישט איבערגענומען און געהאט פאר דער בעל־הבית׳טע דאס ניין־יעהריגע...

קיין אנדערע ווערטער זענען ביי דער מוהמע שיינצען נישט געווען פאר איינער, וואס עפּיס נאר נישט אזוי, ווי: אויך מיר א מענש. דו חצופה איינע!... א גולם ביסט דו, א אנגעמאלטער גולם, א שטיק פלייש, א שטיק סחורה, וויטער גארנישט!...

א דבּר־שונא איז דעריבער די מוהמע שיינצע געווען איידלען אי פאר איהר שענקייט, אי פאר דער העזה איהרער, צו מענשלען זיך אליין און איינצונעבען איהרע חבר׳טעס שכל, אז זיי זענען אויך מענשען, משטייםם־געזאגט, פונקט פערקעהרט פון איהר תורה. זי פלעגט ביי איטליכער גע־לעגענהייט זיך בעקלאגען אויף איידלען, אז זי האט פערגעסען דאס פיעל גוטס, וואס מען האט איהר געטאן, בשעת בלייבענדיג איין עגונה, איינגע־טונקט אין חובות, נאקעט, הונגעריג. ווען נישט לוי איהרער, ווען נישט זי, די מוהמע הייסט עס, וואו וואלט היגגעקומען איהר געביין?

ביי דער מוהמע שיינצען האט, נאך איהר שטיינער דענקען, איהר שטיינער דערציהונג, זיך געקענט טאקע לעגען אין קאפ, אז זי איז גערעכט.

און פלעגט אויסלאָזן געוועהנליך דאָס צעטעל חסדים איהרע מיט א טענה: רבונו של עולם, וואָס איז היינט פאר א וועלט? וואָס זענען עס היינט פאר א מענשען?...

איידלען האָט אין דער מיאוס׳ער לאַגע איהרער צוגעגעבען קראפט, אויסצוהאלטען די ביטערע פיין, אָט דער דאָזיגער גערואנק, וואָס גאָט איז א יודע לבבות, ווייסט דעם מענשענס הארץ, דער עיקר איז איהם א ריינע, אומבעפלעקטע נשמה. גרויסע צדקניות׳ן, צנועות זענען, ווי עס שטעהט געשריבען אין ספרים, אויך געווען געפאנגען אמאל; אזוי ווי זי געפיי־ניגט, געצוואונגען געווען, נעבעך, — און דער גוטער גאָט האָט זיי מוחל געווען די זינד צוליעב דער ריינער נשמה זייערער. ער האָט געזעהן זייער פיין און זיי געהאָלפען אויסצוקומען מיט דער צייט. איידיל האָט אויך געהאָפט אויסגעלייזט צו ווערען פונ׳ם געפענגעניש, האָט אלץ געהאָפט, געהאָפט — און לסוף...

דער סוף איהרער איז געווען ווי דער סוף פון אלע אומגליקליכע, איהר גלייכען — א קרענק, א פלאָג, וואָס האָט זיך איהר צולעצט אריינ־געחאפט אין די ביינער. א היבשע צייט איז זי אוועקגעלעגען אין שפּי־טאָל, אין א אָבגעזונדערטען חדר דאָרט, אָבגעריסען פון דער וועלט, פער־וואָרפען, פערגעסען, ווי א פערדארטע בלום, א צובראָכען כלי, א שאַרבען, וואָס ניצט נישט מעהר קיינעם, וואָס מען מיידט עס אויס און שייעט זיך עס אָנצוקוקען.

די מוהמע שיינצע איז אין דער גאַנצער צייט אפילו קיין איינציג מאָל נישט געקומען געוואָהר ווערען צו איהר. זי האָט אויך פערבאָטען און שטארק אָבגעהיט, אז די חבר׳טעס איהרע זאָלען אהין צו איהר די נאָז נישט ווייזען. זעלטען נאָר פלעגט זיי נאָך פיעל מיה געראָטען, איבערצו־שיקען איהר א ביסעל איינגעמאכטס, צום קוויקען זיך, דורך מאלווינקען, וואָס פלעגט זיך איינשטעלען בגנבה אריינצוחאפּען זיך צו איידלען מיט דער איבערגעפּעקעלטער טרפה סחורה.

אז האָדיל די מעקלערין איז איינמאָל אוועקגעזעסען א פּאָר שעה ביי שיינצען אין צימעריל, שוין זאָט אָנרייידענדיג זיך מיט איהר איבער דער היינטיגער פערדאָרבענער וועלט און די היינטיגע שלעכטע צייטען; שוין מקיים זייענדיג אויך איינטונקען א שטיקעל לעקיך, פערזוכען דעם ביטערען טראָפּען און זיך שוין געקליבען אוועקצוגעהן — האָט זי זיך פלוצלים א חאפּ געטאָן, גלייך ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט אָן עפּים זעהר א וויכטיגער זאך.

— אוי, שיינצעניו, גוט וואָס האָט מיך דערמאָנט! האָב מיר געקענט

אוועקגעהן — און דיר נישט קיין וואָרט. דו הערסט, שיינצעניו? נעבטען געה איך מיר גראד פערביי דעם שפּיטאָל, טראַכט איך מיר, הא! לאָמיך, כ׳לעבען, אריינגעהן צו דער יפהפיה דיינער, צו דער עגונה, ווי זי הייסט ביי דיר, א קוק טאָן, וואָס זי מאַכט. אוי, וואָס זאָל איך דיר זאָגען, נשמה מיינע? מאַכען זאָלען אזוי, רבונו של עולם, אונזערע שונאים, אלע וואָס ווינשען אונז בייז! ס׳איז זי נישט צו דערקענען, אזוי פארענדערט האָט זי זיך. וואו שענקייט, וואו לייב — אינגאנצען, בעהיט זאָל מען ווערען, הויט און ביין! איך זאָל דערלעבען זעהן אזוי פיעל גוטס, ווי עס האָט מיר זיך געשטעלט טרערען אין די אויגען, און געריסען דאָס הארץ קוקענדיג אויף איהר. ווי זי ליעגט שוואך, צעבראָכען אויפ׳ן בעטעל דאָרט. זי האָט אָנגעשטעלט אויף מיר א פּאָר געשוואָלענע, פערלויפענע אויגען און געקוקט שווייגענדיג מיט א זיפץ. זי קוקט, קוקט און פון די אויגען קאַפּקאַפּ הייסע טרעהרען. איך טרייסט זי, שטאַרק זי, ווי דער שטייגער איז, מיט ווערטער, האָטיש אין הארצען ביי מיר ווייס איך זעהר גוט, אז ס׳איז אומזיסט די רייד — זי איז א צעבראָכענער שאַרבען. פון גאָטס־וועגען האָב איך געזאָגט, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, א ליגען, אז דו גריסט איהר גאָר פריינדליך און פרעגסט, וואָס זי מאַכט. קוים האָט זי עס דערהערט, איז זי פערציטערט געוואָרען מיט אלע אברים. עס האָט זיך אין איהר אָנגעצונדען דער גיהנום — די אויגען פלאַם־פייער און פונ׳ם מויל גיסט זיך פעך און שוועבעל בייזע שטילע קללות. הלואי ווי דו האָבט זיי נישט געהערט, אזוי זאָלען זיי דיר נישט שאַדען. לאָזען זיי אויסגעהן צו שונאים׳ס קעפּ, צו משוגע׳נע הינט, הלואי, רבונו של עולם!

— אָמן, צולאָזט זיך די מוהמע שיינצע אויף א קול, אויפשפּרינגענדיג פונ׳ם ביינקעל, גלייך ווי א שלאַנג וואָלט זי א ביס געטאָן: נו, אדרבה, זאָג, איך פרעג דיך, וואָס איז היינט פאַר א וועלט?... אָט האָבט דו דיר דעם דאַנק פאַר דער טובה, וואָס מיר האָבען איהר געטאָן!... דער מאַן מיינער איז איהר בייגעשטאַנען אין די נויטען בשעת זי איז געבליבען א וויסטע עגונה, נאַקעט און בלויז, עלענד ווי א שטיין, האָטיש נעהם און וואַרף זיך אין וואַסער אריין. נישט גענוג, וואָס ער, מיינער, האָט זי נישט געמאָהנט זיין אייגען געלד, א גאַנצער קאַפּיטאָל, וואָס קומט איהם פון איהר, האָט ער נאָך אויך אַנדערע אויסגעצאָהלט חובות פאַר איהר. א פערלוירענע, א פערפאַלענע נעהמען מיר זי צו זיך אין הויז אריין. נאַ דיר, נאַ, אלסדינג, וואָס א מענש בעדאַרף!... זי עסט אונזער זאַלץ און ברויט, טראָגט אונזערע קליידער. פערשטעהסט, וואָס איהר פעהלט? זי עסט, טרינקט, פוצט זיך, לעבט און טהוט זיך אָן וואוילטאָג, אלץ פון אונזער

גוטס. אודאי האָט מען זיך וואָס צו בעקלאָגען! אי וואָס, עס מאכט זיך אמאָל עפּיס אַזוינס, נישט־דאָ־געדאַכט, נישט פאר אונז געדאַכט, מילא וואָס, ווער איז דרינען שולדיג?... ווי אַזוי־זשע, פרעג איך דיך, זאָל מיר נישט צעזעצט ווערען דאָס הארץ הערענדיג, אַז אַזוינע, איך בעט דיך מחילה, אַז... אַז...

— שיינצעניו, נשמה׳ניו, איך בעט דיך, עס דיר נישט אָב אַזוי דאָס הארץ, האָב רחמנות אויף דיין געזונד! אומזיסטע קללות פערשווינדען מיט׳ן רויך אויף פּוסטע פעלדער, אויף וויסטע וועלדער. איך שווער דיר, שיינצעניו, דו זאָלסט אַזוי לעבען, אַזוי געזונד זיין ווי איך האָב חרטה, ווי בייז איך בין אויף מיר אליין, וואָס איך האָב דיר גאָר דערצעהלט אַזוינס. נו, בעדאַרפסט דו נאָך אַ בעסערען בעווייז, ווי שטאַרק חרטה איך האָב? איך בעט דיך, האַרץ־קרוין, טייערע נשמה מיינע, נעהם עס דיר נישט אַזוי שטאַרק צום האַרצען, שאַ, כ׳לעבען, בערוהיג זיך אַ ביסעל! ווען נישט מיר צוליעב, טהו־זשע עס, איך בעט דיך, צוליעב דיר טאַקע, צ׳ליעב דעם נפש דיינעם. אַ רחמנות, נעבעך, אויף דיין געזונד!...

אַזוי האָט געזאָגט האָדיל, פערשנירענדיג די ליפּעלעך מיט אַ קול פון געבעט ווי ביי די תחינות, און זיך אויפגעהויבען פו׳ם זעסיל, וואַרפענדיג הינטערוויליכּם אַ אויג אויף אַ גרויסען, בייכיגען בוטעל מיט ווישניק, וואָס שטעהט פעררוקט אין אַ ווינקעל.

— ווייסט דו וואָס, שיינצעניו? מאכט האָדיל: איך טראַכט, אַז אַצינד וואָלט דיר נישט געשאַדט נעהמען אַ קאַפּעלע ווישניק צו בערוהיגען זיך.

— וואָס מיינסט דו, איך וועל דיך טאַקע פאָלגען, ענטפערט די מוהמע שיינצע, סאָפּענדיג ווי אַ גאַנז, שיער ניט צושמעלצענדיג זיך פאר פעט־קייט: נאָר מיט דעם תנאי, אַז דו, האָדיל, זאָלסט מיר נישט אָבזאָגען, אויך פערזוכען. זעהר גוטער ווישניק!

— אָך, פון דיין געזונד וועגען וויפיעל איך וועל קענען! לאָזט זיך האָדיל איינריידען און נעהמט זיך העלפען שיינצען אויפצוהייבען דעם בוטעל.

אוועקגעגאַנגען איז האָדיל, ווי מען זאָגט, „בגילופין", גאַנץ פרעהליך. דער מוהמע שיינצען האָט זיך צושפּיעלט די געבליטען, די ערערלעך הייסט עס, נישט, חלילה, די „נערוועון", זי האָט זיך צוגעלעגט שלאָפען, פערגע־סענדיג זיך אָן איידלען און נישט זעהענדיג זי אפילו אין חלום.

איידיל איז אין אַ צייט אַרום אַרויס פונ׳ם שפּיטאָל שטאַרק פערענ־דערט. שלאַף, צעבראָכען, געל ווי וואַקס, אויסגעדאַרט, אויסגעטריקענט,

די האָר אויסגעקראַבען, אין אַ אַלט, אָבגעבלאַקעוועט קלײדעל, און נישט האָבענדיג קײן אָרט וואו דעם קאָפּ אנידערצולעגען. איז זי בלױז, הונגעריג, פערשמאַכט צוגעקומען אָוועגר־צײט צו לױ בחור'ס אין הױז. די מוהמע שײנצע האָט, דערזעהענדיג זי פונדערווײטענס, פערשפאַרט פאַר איהר די טיר — און זי, נעבעך, איז געבליבען געפּלעװעט, נישט צו װיסען וואו די ערשטע צײט חאָטש זיך אהינצוטאָן, וואו די נאַכט איבערצולעבען.

די נאַכט יענע, אײנע פון די שענע זומער־נעכט, ווי עס האָט אין אָנהויב אויסגעזעהן, אַ שוואַרץ־חנ'עוודיגע מיט אַ הימעל־בלױען שלײער און אַ שטערנטיכעל, שײנענדיג ווי בריליאַנטען; אַ ליעבליכע, אַ מילדע, אַ פרײנדליכע, אונטערטראָגענדיג יעדען אונטער דער נאָז שמעקענדיגע ריחות פון גרינוואַרג, אַלערלײ קרײטעכצער און לאָזענדיג הערען דעם עולם אַ אומזיסטיגען קאָנצערט פונ'ם סאָלאָװײ, דעם וועלט־בעריהמטען זינגער; דאַכט זיך שען־פײן, אַ לעבען גאָר אַ מחיה — פּלוצים איז זי, ווי אַזוינע וואָס קומט איהר אָן דער שגעון, עפּיס אינגאַנצען איבערגעביטען געוואָרען! עס רוקט זיך אויף איהר אָן אַ שוואַרץ־פינסטערער וואָלקען, זי בעקומט אַ פערחמורעט פּנים, אַ משונה־ווילדע געשטאַלט, אוים ליעבליכקײט, אוים מילדקײט — זי איז קאַלט — אײז! אויסגעלאָשען מיט אַמאָל ווערען בײ איהר די ליכט, זי הויבט אָן שטאַרק קאַפּריזען, בלאָזען פון זיך, גאָר אַ שרעק. עס בלאָזט, עס שטורעמט, עס קעהרט די וועלט. גרעסער־גרעסער ווערט דאָס פינסטערניש, עס הײלט, עס סווישטשעט און עס שפּרינ־גען, טאַנצען, דרעהענדיג זיך, עפּיס נאָר רוחות פערשטומט ווערט דער סאָלאָוױ, ליעגט בעהאַלטען צווישען בלעטער פון צווײגען און דער עולם צולױפט זיך געשווינד אין די הײזער, גאַנץ זיכער בײ זיך, אז הײנטיגע נאַכט האָט ערגיץ אין וואַלד זיך אויפגעהאַנגען אַ מכשף.

אויף דעם אַנדערען טאָג אין דער־פריה האָט מען בײ לױ בחור אין גאָרטען געפונען אײדלען הענגענדיג אויף אַ בױם...

וועמען איז עס אָבגעגאַנגען אַזאַ נפש, מ'שטײנס־געזאָגט, ווי אײדיל, אַ שטײגער, אז זי האָט זיך געהאַנגען?

— כן יאבדו!...

איז דען אַזעלכע ווערטה גאָר פון איהר צו רײדען, זי אויף דעם מויל צו ברײנגען? עס פערשטעהט זיך, אז נײן, אַ שענע רײנע כפרה!... אָנגעגאַנגען איז נאָר איהרע חבר'טעס, אַזעלכע נפשות, אַזאַ סחורה ווי זי אַלײן, משטײנס־געזאָגט. דער טאָג פון אײדיל'ס טויט איז בײ זײ אַלע געוועזן אַ טרויער. איהר לעבען פון אָנהויב־אָן און דער ווײסטער סוף איהרער האָט זײ געריהרט בײ דער לעבער, שטאַרק אָנצוהערעניש געגע־

בען, ווי ווייט אומגליקליך, ווי טיעף דערנידריגט זיי זענען — און זיי האָבען זיך שטארק פערטראכט...

נישט מאכענדיג קיין לאנגע, גרויסע צערעמאָניעס, האָט מען איידלען, אזוי ווי זי איז, ארייגעוואָרפען אין א מיסט־וועגעלע, געפיהרט צום בית־עולם און זי בעגראָבען ווי א הונד אונטער דעם פּלויט דאָרט.

אויף דעם פרישען קבר איז געשטאנען די טערקיניע און מאלווינקא, אראָבגעלאָזט די קעפּ, און ביטער געיאָמערט, געקלאָגט.

— ע־עך! — טהוט מאלווינקא א זאָג, ווישענדיג זיך די אויגען און א מאך געבענדיג מיט דער האנד: — פערפאלען! פערבייס די ליפּען — און שא, שוועסטער!...

— אוי, עס קאָכט, זידט דאָס הארץ, איבערפול מיט וועהטאָגען, און עס לויפען אויס, גיסען זיך אליין הייסע ביטערע טרעהרען, — רופט זיך אָן די טערקיניע, אָנהאפּענדיג זיך ביים הארצען: — אז־אָך־און־וועה צו אונזער לעבען, אז־אָך־און־וועה צו אונזער טויט... אָט האָסט דו דיר אונז דאָ אונטער דעם פּלויט און דאָרט, זעה נור, אוי־וועה, איבער דעם פּלויט!...

— איבער דעם פּלויט, זאָגסט דו, — מאכט זיך מאלווינקא כלומר׳שט נישט פערשטעהענדיג: — שפּינען־געוועב זעה איך דאָרט מיט הוילע הייט־לעך פון פליגען.

— אָט דאָס, שוועסטער, ביסט דו, בין איך, זענען מיר אלע, — מאכט די טערקיניע, אָנשטעלענדיג א פּאָר רויטע פערשוואָלענע אויגען פון בלוטיגע טרעהרען: — יא, זעהר גלייך טאקע געזאָגט: שפּינען־געוועב, שפּינען! די שפּינען אונזערע פערפלאָנטען און נאָגען אונז געפאנגענע אין דער נעץ, נאָגען, נאָגען ביז צולעצט, געהען זיך ווייטער זייער וועג, זוכען פרישע נייע קרבנות — און מיר אויסגענאָגטע פליגען הענגען, פוילען!...

אוי, א צוזעצעניש! — צעוויינט זיך שטארק די טערקיניע, שלאָגענדיג זיך אין הארצען — לאָמיך חאָטש א ביסעל אויסריידען זיך דאָס הארץ. הערט א מעשה, יענע וואָס פייניגען, פערפיהרען, נאָגען, זיי זענען עס די פיינע לייט, און די געפייניגטע, פערפיהרטע, אויסגענאָגטע זענען... דו ווייסט וואָס? א חרפּה, א שאנדע צוזאָגען. יענע פיינע לייט, געהויכט, געהויבען אין דער וועלט, דאָרט אויף יענער זייט פּלויט, האָבען דעם אויבענאָן אויך אויפ׳ן בית־עולם, דאָ אויף דער זייט פּלויט. זעה נאָר, זעה, וואָס פּאר א מצבות אויף זיי מיט קינות, קלאָג־לידער און לאנגע שבחים! און איידיל, די גוטע, די טייערע איידיל, וואָס מען האָט איהר פערוויסט איהר וועלט, פערגיפט איהר לעבען — זי ליעגט דאָ בעגראָבען ווי א הונד אונטער׳ן פּלויט! טאטע־מאמע, דער לעבעדיגער גאָט ווייסט, וואו זיי זיינען ערגיץ, קענען אפילו נישט האָבען די האָפנונג זיך אמאָל אויסצעוויינען אויף זייער טאָכ־

טערם קבר... אוי, מיין אומגליקליכע איידיל, צו וואָס מענשען האָבען דיך געבראַכט... אוי, וואו ביזט דו, — אל מלא רחמים, גוטער, דערבאַרמדיגער גאָט ? !...

— וואָס העלפט דאָס קלאָגען, וואָס העלפט דאָס וויינען, אז ס׳איז גאָר נישט צו מאַכען ? שאַ, שוועסטער, שאַ, בעט מאַלווינקאַ די טערקיניע, זי זאָל נישט וויינען, און זיך אַליין צעווויינט.

— איך בין אויך געווען א קינד, א געליעבט, ציטערדיג קינד. צעגיסט זיך די טערקיניע אין א נייעם קוואַל טרעהרען.: די מאַמע האָט גענוג מיה מיט מיר געהאַט פון מיין געבוירען־אָן. ביסלעכוויז, ביסלעכוויז בין איך פאַר איהרע אויגען געוואַקסען און איטליכער טאָג וואַקסען מיינס האָט איהר אָבגעקעסט געזונד. נעבעכוויז האָט זי איבער מיר נישט געשלאָפען, נישט דערגעסען, נישט דערטרונקען ביז זי האָט דערלעבט נאָך א צייט יאָהרען צו זעהן איהר קינד אויסגעוואַקסען ווי א בליהענדיגע רויז; פלוצלים קומען מענשען צום גרייטען, מענשען אָהן האַרץ, און האָבען אומברחמנות די רויז איהרע אויסגעריסען, צעטרעטען !... לאָמיך־זשע האָטיש אצינד זיך דאָ אויסוויינען; לאָז אין דעם דאָזיגען פרישען קבר אהין צו איהר פאַלען מיינע בלוטיגע טרעהרען, זי זאָל וויסען, אז עס בעקלאָגט און בעוויינט זי איהר געטרייע, ווי זי אומגליקליכע שוועסטער...

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל

די דאָזיגע טערקיניע האָט תחילת, אינ'ם אָנהויב פאַלען איהרס, גע־פיהלט, ווי די אַלע אומגליקליכע איהר גלייכען, אַז זי זינקט וואָס ווייטער, ווייטער אַלץ נידעריגער, נידעריגער אין טיעפען שמוץ. נאָר די זינד דאָס איז דער געוויסער שרעקליכער שלאַנג באָא גרויס און לאַנג ווי אַ באַלקען. און דער זינדיגער — דאָס איז, נעבעך, דער קרבן, וואָס ווערט צעטומעלט פון זיין בליק. אָנשטאָט צו ענטלויפען, לאָזט ער זיך נאָך צו נעהנטער און גיט זיך איהם איבער, דעם משחית, גלייך אין מויל אַריין. עס זעהט אויס, נאָר טאַקע ווי אַ כשוף ליעגט אין די אויגען פון דעם שטן, אָט דעם שרעק־ליכען שלאַנג. ווי באַלד אַ מענש נעהמט זיך אַראָב פונ'ם גלייכען וועג, קומענדיג אין זיין גבול, ציהט דאָס איהם, שלעפּט דאָס איהם, ווי אַ שפּענ־דיל אין אַ שטאַרקען וואַסער־ווירבעל, ביז ער פערלירט דעם פערשטאַנד און פערקריכט אין שאול תחתיה אַריין. דער געפאַלענער בעדאַרף האָבען גענוג מוטה אַן זיך אַליין און צוגלייך אויך הילף פון אַנדערע, זיך אַרויסצורייסען פון דעם ווילדען ווירבעל און צוריק שטעלען זיך אויף זיין שטאַנד. יענע גליקליכע, וואָס זענען קיינמאָל נישט געפּרובט געוואָרען אַריינצופאַלען דעם שטן אין די הענד, וואָס דער וועג זייערער אין דער וועלט איז אַ גליקליכער, נישט געליטען קיין שיפס־ברוך זעגלענדיג אין דעם שטורמישען ים פון לעבען, זיי טהאָרען זיך ניט איבערנעהמען מיט זייערע צדקות איבער די אומגליק־ליכע, וואָס דער פינסטערער מזל זייערער האָט זיי פאַרשלעפּט און אַריינ־געוואָרפען אין אַ קאָכעדיגען טיעפען אָבגרונד; טהאָרען נישט, אויב זיי האָבען נאָר גאָט אין הארצען, טייטען מיט אַ פינגער אויף זייערע פערפיהרטע ברידער און שוועסטער, בעליידיגען זיי, שענדען זיי, מיט אַ געשפּאָט פון רוהיגע אָבגעפיינטע מענשלעך. שילט נישט פאַראירטע און שטויסט ניט אָב פון אייך געפאַלענע, נאָר זוכט אויס אַ מיטעל און גיט אַ האַנד די זינדיגע אויסצוהעלפען זיי פון דער זינד.

פארשטעלט די זינד, וועט קיין זינדיגער נישט זיין מעהר. זייט איהר נישט אימשטאנד צו העלפען און דער געפאלענער בלייבט א פער־בלאנקענדיג שפעל אויף תמיד, צום ווענינסטען לעגט ארויף די הענד אייערע אויף דעם דאזיגען קרבן און זייט זיך מתודה אויף די זינד פאר אייך און פאר כל ישראל!...

אמת געפיהלט האט טאקי תחילת די טערקיניע, אז זי איז מיאוס אריינגעפאלען אין נעץ און נישט גוט צו בלייבען דא. נאר זי האט זיך פערפלאנטעט דערינען אזוי, אז זי האט זיך קיין ריהר נישט געקענט טאן. די נעץ־פערווארפער, נישקשה, האבען זיך געקליגט צו איהר, פערדרעהענ־דיג זי, אז זי זאל שוין אייביג פון זייערע הענד ניט ארויס. געוואלט האט זי אפילו ענטרונען צו ווערען. נאר אויספיהרען איהר ווילען דערצו האט איהר געפעהלט כח. גלייך ווי עס האט זיך איבערגעריסען ביי איהר אין מח יענער טעלעגראפישער דראט, דורך וועלכען דער ווילען שיקט בע־פעהלען צו די גלידער פונ'ם גוף, אז זיי זאלען טאן זייער ארבייט. נאר אין דער ערשטער מינוט פון איהר פאלען איז נאך ביי איהר געווען א שטיקעל האפענונג, טאן עפים צו ראטעווען זיך, אבלעגענדיג עס אויף שפעטער. דערווייל איז אוועק א צייט. זי האט אליין מעהר זיך פער־פוטעט. דער ווילען הויבט אן שוואך ווערען און זי וואלט שוין טאקי באלד אינגאנצען פערלארען דעם פערשטאנד, פערפאלען געווארען אויף אייביג, ווען עס זאל נישט קומען איהר צו הילף א מעשה גאר אומגעריכט — די מיתה משונה פון דער אפיצערקע האט זי אבגעמינטערט און אויפ־געטרייסעלט איהר פער'חלש'טע נשמה. דער קול פון איידעלס בלוט האט איהר געשריען פון דער ערד: רבונו של עולם! וואס האט מען מיך אומזיסט געפייניגט און פערקירצט מיינע יונגע יאהרען; אוי, צו וואס מענשען האבען מיך געבראכט מיט זייערע רשעות... שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער! טהו זיך אן א כח און ווער ענטרונען פון די רשעים'ס הענד!

דער גלויבען אין גילגול, דאס הייסט אז דעם מענשענס נשמה ווערט מגולגל נאכ'ן טוידט אין איינע פון די בעשעפענישען, איז דאך אין פלוג נאריש, נישט צו פערשטעהן מיט'ן שכל, נאר אז מען זאל עס גוט בעטראכ־טען, קומט אויס, אז עס איז גאר נישט אזוי נאריש. און א שטיק אמת ליעגט אין דערינען. מיט וואס דען אנדערש קען אונז ערקלערט ווערען אט יענץ קול, א שטייגער, וואס קלינגט תמיד דער טערקיניע אין די אויערען, וועקענדיג זי אהן א אויפהער? און יענע געשטאלט, די געשטאלט פון איידלען, וואס מאלט זיך איהר אין קאפ און שטעהט פאר די אויגען תמיד סיי אין שלאף, סיי אויפ'ן וואהר? מיט וואס קען אונז אויך ערקלערט

ווערען דער גייסט, וועלכער קלאַפּט אין איהר האַרץ, מוסר'ט זי, לערענט זי גוט און פרום זיין און צווינגט זי ענטרונען צו ווערען, און אַרויפשלאָגען זיך אויף אַ גלייכען וועג?...

איידעל, דאָס איז זי ביי איהר אין האַרצען, אין קאָפּ און אין אַלע גלידער. דער גייסט פון איידעל — דאָס אָטהעמט זי ביי איהר, דאָס איז איהר נשמה; איהרע גוטע מדות שטעהען איהר פאַר אַ ביישפּיעל און בעלייכטען איהר וועג; נאָר דורך איידלען בעקומט זי מוטה און דער אָבגעשלאַפטער ווילען ווערט פרישער און שטאַרקער. איידעלס קול שרייט אין איהר מיט כח: שטעה אויף, שטעה אויף, מיין שוועסטער, שטאַרק זיך און ווער ענטרונען פון די רשעים'ס הענד!

די טערקיניע נעהמט אויף זיך צו טאָן ווי ווייט זי קען, אַרויסצוזוכאַפען זיך פון דער נעץ.

און ווי זי טראַכט דאָ אַזוי, צוגעפינען אַ אויסוועג, ערשט נאָך אַ נפש פאַלט אַריין, צאַפּעלט זיך נעבען איהר אין דעם דאָזיגען נעץ — דאָס איז ביילע, אַ יונג קינד, נעבעך. דערזעהענדיג זי, פאַלט איהר אַרויס אַ שטיק האַרץ אויף דער אומגליקליכער און פון יענער צייט אָן האָט זי ליעב בעקומען ביילען זעהר שטאַרק. ניאַנטשעט זיך מיט איהר, ווי אַ עלטערע טאָכטער מיט דעם קלענערן שוועסטעריל אַ אומגליקליכע יתומה'לע ווי זי, און זוכט מיטעל זיך צו בעפרייען און אויך ביילען, נעבעך. אַזוינס איז אָבער נישט מעגליך סיידען אַז ביילע זאָל זיך געפינען דאָ מיט איהר אינאיינעם ביי לוי בחור אין הויז. אָבער וואָס וועט זיין, אַז ביילע וועט ווי אַ לעבעדיגע סחורה פערוואַנדעלט ווערען ערגיץ אין די ווייטע ערטער. וועט זי דאָך איהר אייביג מעהר נישט זעהן. אָט דאָס האָט איהר זעהר פעראומערט דאָס לעבען. און זי האָט אָנגעהויבען צוצוקוקען זיך צו לוי'ן, וואָס טראַכט ער טאָן מיט איהר ליעבהאַרציגע ביילע.

דאָס זיבעטע קאַפּיטעל

„וואוהין קען ער עס אזוי יאָגען הענדום־פּענדום — און נאָך אזוי פריה? ס'איז עפּיס נישט גלאַט!"

אזוי האָט געטראַכט רפאל, ארויסקוקענדיג פונ'ם אָפענעם פענסטער ביי זיך אין פאָדער־חדר אויף דער גאַס און זעהענדיג שטאַרק פערוואונדערט, ווי הערשעלע יאָגט זיך דאָרט האַסטיג, גאָר אין איין אָטהעם. ער מאַכט נישט לאַנגע שיהות, טהוט זיך באַלד אָן און לאָזט זיך געהן, געוואָהר צו ווערען, וואָס בעטייט עס עפּיס אזוינס זיין יאָגעניש דאָרט.

פון אייביג־אָן איז שוין אזוי גלופּסק געשטעלט: לאָז נאָר איינער דאָרט זיך ריהרען, ריהרט זיך מיט איהם, כסדר איינער נאָך דעם אנדערען, א גאַנצע ערה יודען. איין יודען פאַר זיך אליין איז זעלטען צו בעקומען. יודען געהען דאָרט אויפ'ן צעהנדלינג, מנינים־ווייז אינאיינעם. נישט וויייל דאָס איז א וואָלוועלע סחורה, ווי אונגערקעס, אָדער רעטיכלעך, א שטיינער, וואָס צעהן שטיק פאַר א גראָשען; נאָר פּשוט דעריבער, וויייל יודישע נשמות קלעבען איינע אין דער אנדערער, ווי הערינג צונויפגעשטיקט אין א פעסיל פעסט, שווער זיך אָבצורייסען. טהוט עפּיס וואָס־ס'איז איינער, טראָגט עס אונטער באַלד דעם אנדערען. קוים עפּענט עמיצער דאָס מויל צום ריידען, פערהאַפּט זיך און שלאָגט איהם איבער יענער. וויל טאָן א טריט גרונם, פּלאָנטערט זיך איהם פאַר די פיס גימפּעל, און לאָז אין א ווינקעלע ערגיץ זיך בעהאַלטען בעריל, וואַקסט דאָרט ווי פון דער ערד אויס יענקיל־שמעריל...

אז רפאל האָט זיך דאָ געלאָזט גאַנץ פריה געהן אויף דער גאַס, זענען איהם שוין פּערלויפען דעם וועג פאַרשווינדלעך, יאָגענדיג עפּיס גאָר אָהן א נשמה, נאָך נישט רעכט אָנגעטאָן. איינער אין שטעקשיכעלעך, אָהן זאָקען, שטופּט־שטופּט לויפענדיג די האַנד אין דעם, מעשה־שטן, א ביסעל פערדרעהטען ארבעל פון דער קאַפּאָטע; דער צווייטער האָט אין איילע־

ניש צו טאָן מיט די קנעפּלעך פון די פּלודערען, מחילה, וואָס ווילען, אויף־צו־להכעיס, נישט זיין צוגעשפּיליעט; דער דריטער, נישט צו פאַרגינען זיך איין מינוט צייט אויף אָבצושטעלען זיך, האַלט צווישען די פינגער די נאָז גרייט, ביי דער ערשטער געלעגענהייט זי אויסצושנייצען, און דער פערטער פערטשעפּעט זיך לויפענדיג אין איהם־אַקעגענלויפענדיגען יודען — אוןביידע פאַלען, ציהען זיך, נעבעך, אויס.

גלופּסק ריהרט זיך!...

— רב יוד, רב יוד! וואָס איז אַזוינס אויף אייך דאָס לויפעניש? שרייט פונדערווייטענס אַ יוד און לאָזט זיך טאַקע אויך לויפען.

— רב יוד, זייט־זשע מוחל!... וואָס יאָגט איהר, וואוהין יאָגט איהר? רב יוד, אַ, רב יוד! שרייט צו דעם, צו יענעם אויך רפאל, וואָס ווערט שוין טאַקע גוט אומרוהיג.

שריי „חי וקים", נישטאָ קיין ענטפער. יודען האָבען נישט קיין צייט!... מען ווייזט איהם נאָר אַלץ מיט די הענד, ווינקענדיג: אַהין, אַהין צום געסיל. איינער נאָר, אַ געזעצטער מענש, ענטפערט קורץ און שאַרף:

— יודען לויפען, לויף איך אויך!...

ביים אריינגאַנג אין געסיל שלאָגט זיך רפאל אָן אין עפּיס אַ קורצזיכטיגע, געקנייטשטע יודענע. זי ברעכט די הענד און טענה'ט אַליין צו זיך, צו־שאָקלענדיג מיט דעם קאָפּ, אויף אַ וויינענדיג־זינגענדיג קול, ווי מען בעוויינט אַ טויטען:

— וועה איז מיר, ווינד איז מיר!... אַ גרויסער וועהטאָג, אוי, האָט אונז געטראָפען... ווינד איז מיר! וועה איז מיר!

— האַ! וואָס איז?! פרעגט רפאל אויסער זיך פאר שרעק: וואָס געטראָפען? וועמען. זאָגט, וועמען געטראָפען?...

— איך וויים?... עפּיס לויפט מען... טהוט זיך אַ חאַפּ די יודענע, אויפשטעלענדיג אַ פּאָר אויגען, אַ מאַך־געבענדיג מיט די אַקסלען, און געהט זיך ווייטער איהר וועג.

דאָס געסיל איז בעלעבט. יודען אין טלית־קטן'ס, אָהן קאַפּאָטעס, אין יאַרמולקעס מיט פּעדערען, האַלב פערשלאָפען, נאָך נישט „פאַרטיגע", שטעהען ביי זיך אין די טירען, די קעפּ מיט שפּיצעכדיגע בערדלעך פער־ריסען, איין האַנד איבער די אויגען, און קוקען, קוקען. פון די פענסטער אויף ביידע זייטען גאַס שטעקען אַרויס ווייבערשע קעפּלעך, אויסגעפריעטע פּנים'לעך, ערשט פון אונטער די וואַרימע איבערבעטען, און שרייען זיך איבער צווישען זיך, חאָרחלענדיג פון אַ צוגעלעגטער ברוסט. אַ עולם יודען, אָהן עין־הרע, דרעהט זיך, די אַהין, יענע שוין צוריק. ס'איז אַ

גריידעריי, א האנדמאכעריי, א געווערטלעריי, א ווערטעלזאגעריי, איטליכער קומט מיט זיינס:

— שכורים האבן זיך געבוצקעט!... געפלויגען פעטש... ווי שמחת תורה צו די הקפות.

— וואו געגעצט?... וואו, זאגט איהר, האט געגעצט?... וואס־זשע שווייגט דער געוואלד־גלאק?

— א בייטעל־שניידער האט גע׳לקח׳נט!... אוי, האט ער געלייזט, אויף א סך קרעמער געזאגט געווארען!...

— שענע מחותנים, קבצנים!... געגוג אויסגעפיהרט אייך, קבצנים, איבער אלע גאסען, פאר א הארטען דרייער „שבת"! שרייען דארט, אין־דער־מיט וועג אבשטעלענדיג זיך, די כלי־זמר.

— אוי, מאכט מען איהם, דעם שענעם בחור׳ל, דארט א לויה, א גוטע, נישקשה!... די מלאכי־חבלה זענען שוין געקומען.

פון די אלע זאגענישען האט רפאל ארויסגענומען, אז דא מוז זיין א צרה, נישט אנדערש, אז הערשעלע איז עפּיס אין איין אומגליק — און ער האט זיך א לאז געגעבען מיט אימפּעט אהין צו יענעם עק געסיל, וואו ס׳איז געווען דאס רעכטע געטימעל, א געזעמעל מענשען. ער שטופּט זיך דורך צווישען דעם עולם, פליהט אריין אין־דער־מיט רעדעל ווי א באמבע — און עס קומט איהם צו די אויגען א מיאוס׳ע מעשה!

הערשעלע, צו׳הרג׳עט, צושלאגען, מיט א בייל אויפ׳ן שטערן, האלט זיך פעסט מיט ביידע הענד אין א יודענע ביי די פּאלעס, און א פּאליציימאן האלט איהם ביי׳ם קאלנער, דערלאנגענדיג איהם הינטערווייליכם אין קארק. הערשעלע טענה׳ט, בעט, שווערט זיך אויף א ביטער געוויין, און די יודענע — יענע, די מחותנת׳טע, וואס האט ערשט ניט לאנג זיך געהעצקעט דארט אויף דער גאס — פלוכט איהם, שילט מיט א פיסק אויף שרויפען, ווארפענדיג די הענד אין אלע זייטען.

— וואס הייסט עס, הא?! מאכט שטארק צוקאכט רפאל, א שטעל־געבענדיג זיך הערשעלען גלייך אקעגען.

— אי, רב רפאל! — טהוט הערשעלע א געשריי נישט מיט זיין קול, און א נייער קוואל טרעהרען לאזט זיך איהם פון די אויגען: טהוט א מצוה!... געוואלד, לאז זי זאגען... זאגען!

— וואס הערט איהם, דעם גנב! צולאזט זיך אויף א קוויטשיג קול׳כעל די יודענע, ווענדענדיג זיך דא צו רפאל׳ן, דא צום פּאליציימאן, דא צום עולם און מאהלט אויסגעמישט האלב יודיש, האלב גוי׳איש, ווי עס קומט אויס צום עסק: האראבי יעמו, רבונו של עולם! איז קעשינא ארויס־געשלעפּט ביי מיר האט פון דער קעשענע ער!... ניחיי, טאטע־פּאטער,

יעמו מכה באהאטשקי ווי דאָס בייטעלע איז.. יא בידנע קאָביטע, וועה איז מיר!... וואָס שווייגסט דו, בהמה! ? — טרייבט זי אונטער מיט א בייזער דעם מאַן, וואָס שטעהט איהר ביי דער זייט, א זעץ־געבענדיג איהם מיט דעם איילענבויגען, ער זאָל ריידען — טשויעטע, ניחיי טען צשעלאָוויצשע קאזשע. — רייד, הונד! א רוח דיר אין טאטען, דבר איהם, דעם ערל, צי טי ני באטשילי, בהמה, יאק ווין, דער דאָזיגער שייגעץ...

— וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך, צו זיין טאטען ? מאכט אויף איהר שטייגער ריידען רייזע, אריינשטופענדיג זיך אין דער מיט עולם מיט א קויש שפייז, ערשט איינגעקויפט אויפ'ן מארק: א שען בחור'ל, כ'לעבען!... העין א ביסעל אזעלכע עסקים, הא!

— יאק ווין, אָט דער שייגעץ, חאפּעל דאָס בייטעלע, לאָזט אויס אויף א משונה־שטארקען קוויטש די יודענע, עדות'דיגען זיך מיט דעם מאַן, און בשעת מעשה געבענדיג איהם הינטערוויילכם טאקע א גוטען קניפּ.

— אוי, דערבארמט אייך! קייכט הערישעלע, ווייזענדיג רייזען מיט א געבעטט אויף דער יודענע: דאָס טראכט זי אויף מיר אויס בכיון... איך האָב זי דערקענט, אָנווייזען לאָז זי, דאָס וויל איך נאָר, אָנווייזען, וואוהין פערפיהרט האָט זי יענע... יענע!

— איך זאָל עס אָנהויבען צו פערשטעהן! זאָגט רפאל, א מאך־געבענדיג מיט די אקסלען פערוואונדערט.

— אָט יענע, רייזעניו!... איהר גערענקט, יענע, וואָס אמאָל... וואָס איבערגעלאָזט ביי אייך די זאכען! גערענקט איהר ?

— אוי, א דונער האָט מיך נישט געטראָפען! מאכט רייזע, פער־ווארפענדיג מיט דעם קאָפּ: איך שטוים מיך שוין, אהא! איך פערשטעה, פערשטעה. אצינד איז שוין רעכט — דאָס איז דאָך האָדיל. די גוטע האָדיל!... פרעגט נישט, רב רפאל, ס'איז רעכט. איהר וועט שוין שפּע־טער א ביסעל וויסען. זעהט אָקאָרשט, לאָז מען זי נאָר אָבפיהרען אהינ־צו, אין דער פּאָליציע.

— אין דער פּאָליציע לאָז מען זי נעהמען, אין פּאָליציע! לאָזען זיך הערען קולות פונ'ם עולם.

— א יושר א ביסעל פון יודען! טאקע נאָר ווי סדום, מאָהלט זיך אין איין אָטהעם די יודענע אויף אָלע כלים: קאָלי יא ברעשע, אָ רבונו של עולם, ניחיי מעני יאזיק סאָחנע! וואָס איז, א צויג בין איך דען, נישט קיין יודישע טאָכטער, וואָס איך זאָל לייגען, בילען ?... לאָז אָט זאָגען עדות — מענדיק, א קרענק דיר, שונאים, אין די ביינער, וואָס שווייגסט דו? דבר איהם, בהמה! — טשויעטע, פּאני! יא סעבי אידע, געה איך מיר, יאק, ווי זאָגט מען עפּיס, יאק מחותנת'טע... יא ראָבילע דאָטשקע

מאַיע וועסילאַ. ווינשויעטע מעני מזל טוב. נאַטי וואָס לעקיך... אידע יאַ, האָבי סעבי האַז־האָז פּאַ זשידיווסקי. אַ צע צשלאָוויק מי, מענדריע, אירע טאָזשע. מוזיקאַ איגראַיע, מחיה. טים טשאַסאַם בים פּרינעס אַט צע פּ נעם בחור...

— הע, אַ ביסעל אַ מאָהלען! — פּאַלט רייזע אריין האָדלען אין די רייד — וואָס זאָגט איהר, איך בעט אייך. צו איהר טאַטען? מען קען זי, נעבעך, גאָר ניט, ווער זי איז!

דער פּאָליציימאַן האָט געזעהן, אז ער האָט דאָ אַ עסק מיט צוויי צדדים, איז ער געבליבען שטעהן, קוקענדיג אָהן ווערטער צו דעם, צו יענעם, און געוואַרט.

— זייט איהם מטמא! הערט זיך אַ קול פון צווישען דעם עולם.

רפאל האָט געטאָן וואָס מען בעדאַרף... און באַלד טאַקע האָט מען די פיינע מחותנים אינאיינעם מיט הערשעלען אָבגעפיהרט אין דער פּאָליציע.

צוויי מאָל איז שוין האָדיל'ס עלטסטע טאָכטער, ציפּע, געוועזן אַ כלה, אוןביידע חתנים, איינער נאָך דעם אנדערען, האָבען אָבגעשיקט די תנאים, ווייל זי, האָדיל הייסט עס, האָט, נעבעך, נישט געקענט סילוקין דעם נדן, וואָס זי האָט צוגעזאָגט. דער איצטיגער דריטער חתן האָט זיך אויך איינגעשפּאַרט, נישט אנדערש מען זאָל אָבגעבען דעם נדן, קלינגען און קלאַפּען ער פרוטה אחרונה. ער האָט נישט געוואָלט בעשטעהן אויף קיין שום בעוואָהרענישען אין דער וועלט — נישט אויף אַ וועקסעל, נישט אויך אפילו אויף אַ „שטר חצי זכר", אַז איבער הונדערט יאָהר נאָך איהר טויט זאָל ער נעהמען ירושה די העלפט ווי אַ העלפט ווי אַ זכר. ניין, האָט ער געזאָגט, אַ ווייב מיט אַ „חצי־זכר טויג ניט, נאָר דוקא אינגאַנצען דאָס, וואָס מען האָט צוגעזאָגט.

האָט, נעבעך, די צדקת, האָדיל, גרויס צער געהאַט. אַז אָך און וועה צו איהרע יאָהר, אָט קען דער דריטער חתן אויך אָבלאָזען דעם שידוך, קען דאָך די טאָכטער איהרע בלייבען זיצען אַ מויד ביז אין גרויען צאָפּ אריין! פּאַר גרויסע יסורים פלעגט זי איהר שווער ביטער געמיטה אויסלאָזען צו דעם מאַן איהרען, צו מענדריע'ס קאָפּ, נעבעך, אַז ער, נאָר ער טאַקע איז שולדיג, אַזאַ בהמה, אַזאַ שוטה, אַזאַ לעקיש! זי האָט זיך נישט נעקארגט אָבשטעקען איהם אמאָל אַ פּאַטש אויך — און ער, לאָז איהם עס צו קיין גנאי נישט זיין, פלעגט אָננעהמען אלסדינג פּאַר ליעב, אָנבויגענדיג דעם קאָפּ, שאַ, קיטש... זי האָט נישט געלעגט קיין כבוד אמאָל אויך אויף דעם רבונו של עולם, אליז אויפוואַרפענדיג איהם, אז ער פיהרט דאָס וועלטיל זיינס, נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין, נישט מיט יושר: ער איז

מיט דעם רייכען, מיט דעם זאַטען, מיט דעם שטאַרקען. דער רייכער האָט די וועלט און יענע וועלט, און דער שטאַרקער איז פון אויבען. געלד געהט צו געלד, און דעם אָרימאַן געהט עס שלים־שלים־מזל...

אָט דענסטמאָל, אין אַ בייזער שעה, בשעת די מעשה מיט דעם חתן, האָט זיך האָדיל שטאַרק פערעסען, זיך אָנגעטאָן אין גזלן, נאָר עפּיס טאַקע אַ חיה־רעה בשעת איהרע קינדער דאַרבען, און זיך געלאָזט אויף געיעג מיט אַלע כלים, זוכען ווי ווייט מעגליך איהר „געפּעננעניש".

און דאָס מזל האָט איהר גראַד געשפּיעלט — זי האָט געפונען געפּעננעניש! צוויי מיידלעך מיט אַמאָל, ערשט וואָס אָנגעקומענע, שענע, כשר'ע, גאָט די נשמה שולדיג, האָט זי מיט איהרע פאַלשע גענג פערשלייערט, אין איין חודש, פאַר צוויי פאַרשווינען פון דער גוטער חברה, וואָס האַנדלען מיט לעבעדיגע סחורה. די שענע לייט זענען מיט דער דאָזיגער סחורה באַלד אריבער די גרעניץ, און זי האָט געחאַפּט שדכנות־געלד טאַקע אַ גראָב שטיקעל. ס'איז דאָ נאָך אַ סוחר, איהרער אַ גוטער ברודער, וועלכען זי רעדט אַ שידוך מיט ביילען, ער זאָל זי אָבקויפען אויף אוועקצופיהרען פון לוי'ן. די זאַך הענגט נאָך לעת־עתה, נישט אינגאַנצען אָבגעמאַכט, נאָר ס'איז אַ האָפנונג, אַז עס וועט, אם־ירצה־השם, געהן — און זי וועט, נישקשה, אָבלעקען אַ פעט ביינדעל.

האָדיל האָט אויפגעהויבען די אויגען מיט אַ ליוב און אַ דאַנק צו זיין ליעבען נאָמען, ברוך הוא וברוך שמו, פאַר די גרויסע נסים און גנאָד זיינע, וואָס ער האָט בעשיינפערליך געטאָן טאָן איהר און איהר טאָכטער. זי האָט געס'סילוק'ט דעם נדן, געמאַכט דער כלה, נישט פערזינדיגען, אַ שענע גאַרדעראָבע, זיך אַ נייע יופּע און מענדיל'ן אַ נייע קאַפּאָטע, און זוכה געווען פיהרען מיט דער קעסעל־פּויק ציפען אונטער דער חופּה. לוי בחור מיט דער מוהמע שיינצע האָבען גענומען אונטערפיהרעניש, און מען האָט געטאַנצט, געלעבט די גאַנצע נאַכט.

און גאַנץ פריה איז האָדיל די מעקלערין אינאיינעם מיט דעם מאַן העצקענדיג זיך געגאַנגען מיט אַ מאַרש איבער די גאַסען. ווען הערשעלע זאָל נישט געווען גראַד זי דערקענען און אָנחאַפּען מיט אַ געשריי ביי די פּאָלעס, וואָלט גלופּסק פערשלאָפען די גרויסע שמחה און זיך נישט צו־נויפגעלאָפען אָבגעבען כבוד אַזאַ טייערע מחותנת'טע — איינע פון איהרע פיינע פאַרשווינען...

דאָס אַכטע קאַפּיטעל

א טיעפע פינסטערע גרוב, בעהיט זאָל מען ווערען, איז געווען לוי בחור׳ס קעלער. יענע ווילדע עקשנ׳טעס מיט זייערע מיאוס׳ע קליינשטעד־טילדיגע גענג, ווי בושה, א שטייגער, טרייבען פון זיך, נישט לאָזען יענעם זיין א צו־נאָהענטער שמעלקע — זיי אז פלעגען אריין אהין, האָט די נשמה זייערע זיך אויסגעלייטערט, זענען געוואָרען, נישקשה, בעסער, ווייכער, צוגעלאָזטער און ארוים פון דאָרט פּארטיגע מענשען. א קעלער איז דאָס געווען נאָר א גיהנום, און דער מלאך־חבלה פול־און־פול מיט אויגען איז א הונדר אקעגען לוי בחור מיט זיין בלינד אויגעל. אין איהם זענען געלע־גען טויזענד רוחות, און דאָס בלינדע אויגעל, וואָרפענדיג זיך, האָט אָנ־געמאַכט א פאָרכט עפּים נאָר ווי א מת, ארומדרעהענדיג זיך אויפ׳ן עולם־התהו. אויף גאָט׳ס וועלטיל דרעהען זיך פיעל א ז ע ל כ ע ארום אין מענשליכע געשטאַלטען, עסען־פרעסען צוזעצטערהייט, טרינקען, פּרוכפּערען זיך — דאכט זיך מענשען. און באמת זענען זיי גאָר טייפעל. דאָס זענען דער נידריגסטער סאָרט, פון אונטער דער ערד בגנבה אנטלאָפענע טייפעל, געקומען אהער בלענדזען, מאַכען די שפּיעל, אָנטאָן צרות מענשען און ס׳איז זייערער נישט פטור צו ווערען. נישט אויסצורויכערן זיי נישט מיט קיין ווייהרויך, אויך נישט מיט קיין טינט, וואָס דער שטן אפילו מיט זיין גאַנצער כנופיא האָבען דערפאַר אזוי שטאַרק מורא. די גיהנום־פּאָליציי יאָגט זיך נישט אזוי נאָך די דאָזיגע דעזערטירען, דער רוח וויל זיי נישט נעהמען, צוריק אין דער־ערד אריין, צו אלדי שווארצע־יאָהר! אדרבה זיי זאָגען ברוך שפּטרנו — טפו זאָלען זיי ווערען, אָט די שמוציגע מיאוס־פּערדאָרבענע רוחות!...

דעריבער, דערהערענדיג נאָר פון דער מוהמען שיינצען לוי׳ס נאָמען אז ער וועט זי אריינוואַרפען אין קעלער, איז ביילע פּערציטערט געוואָרען, און געבליבען טויט מיט אלע אברים.

שווערע מינוטען האָט איבערגעלעבט ביילע, ליגענדיג אין איינע שרעק אויף דער קאַנאַפּע ביי זיך אין חדר. איהר ביטערע לאַנגע דענסטמאָל האָט אויסגעזעהן ווי די לאַגע פון אַ מת ערשט אין דעם פרישען קבר, וואָס אָט באַלד בעדאַרף זיך, כפי יענע דאָרט שרייבען, צו איהם ענטפּלעקען דער משונה־ווילדער מלאך־הדומה און דערלאַנגען איהם אַ פּלעם מיט פייערדיגע אייזערנע ריטער. דאָס אָבער איז נישט מעהר טאַקי נאָר ווי אַ משל, און באמת איז ביילען געווען צו מוט נאָך פיעל ערגער, גאָר קיין פערגלייך, ווייל אַ מת איז דאָך מחויב צו ליידען, וואָרום דערויף איז ער דאָך גע־שטאָרבען, אז ווערים זאָלען איהם עסען זיין לייב, און יענער מחבל איז דאָך דערויף געשטעלט געוואָרען, אז ער זאָל קאַטעווען, נעהמען איהם אין די הענד אריין. זי אָבער, ביילע, אַ לעבעדיג בעשעפעניש, איז דאָך מחויב זיך צו לאָזען לעבעדיגערהייד פייניגען. זי פערשטעהט גאָר ניט, וואָס מען וויל פון איהר האָבען, וואָס פאַר אַ רעכט האָבען דאָ „ווערים" עפּיס אויף איהר לייב־און־לעבען — יענע מיני ווערים, וואָס האָבען ביז אַצינד פון איהר לעבען כלל נישט געוואוסט, נישט געפיהלט דעם צער פון דער מאַ־מעס טראַגען, איהר בויכוועהטאָג ביים האָבען זי, איהר הארצוועהטאָג ביים דערציהען זי, איהר יסורים, קאַפּדארעניש, גריזאָטע, אָבקומעניש ביז דאָס קינד האָט געפּאָקט, געמאָזעלט, אויסגעשטאַנען אַלע קינדערשע קרענק און זיך געשטעלט אויף די פיס. פאַר זיי איז זי דאָך גלייך ביים ערשטען מאָל, דערזעהענדיג זי, געווען אַ גרויסע, אַ פאַרטיגע, אַ שענע, אַ ליעבליכע, ווי פון דער העלער הויט פּלוצלים אזוי אויסגעוואקסען. אַ בוים פּלאַנצט אַ מענש ביי זיך אין גאָרטען, ארבעט, שפּאָרט נישט קיין מיה, גיט זיך דערמיט אָב אַ צייט מיט יאָהרען ביז ער דערלעבט זעהן אַ פאַרטיגע פרוכט, — קומט איינער צום גרייטען, דער רוח ווייסט פון וואנען, און רייסט די פרוכט אָב... ווי מען האָט עס אַ הארץ צו רויבען ביי עלטערען אַ קינד, דאָס טייערסטע, דאָס בעסטע, וואָס קאָסט אזוי פיעל מיה און געזונד; צו פער־ביטערען זיסע געפיהלען, אויסצולעשען ליכטיגע האָפנונגען; צו פערדארבען אַ לעבען, צו פערוויסטען אַ ריינע אומשולדיגע נשמה! און ווער! — יורען...

אין איינע שרעק ליגט ביילע. פון מינדסטען שאָרך ערגיץ טיאָכ־קעט איהר דאָס הארץ, זי ציטערט, פלאַטערט — אָט־אָט קומט דער מלאך־חבלה איהרער, אָנצוטאָן איהר גרויסע, שרעקליכע יסורים.

עס הערען זיך טריט, עס עפענען זיך די טיר — און אַ קאַלטער ציי־טערענדיגע האַנד לעגט זיך ביילען פון הינטען אויף די נאַקעטע אקסלען. אַ פראָסט לויפט איהר איבער דעם גאַנצען לייב, זי טהוט זיך געשווינד אַזעץ־אויף, שטאַרק דערשראָקען, מיט אויגען ווי אַ דולע.

וואָס. קאַצעניו, האָסט־דו עס זיך אַזוי דערשראָקען? — האַ, וואָס נישט דערקענט?

ביילע קוקט שטאַרק צוטראָגען און זעהט פאַר זיך דעם „חתן".

יענער פאַרשווין, וואָס מען האָט איהם אַלץ פאָרגעשטעלט ביילען ווי אַ חתן, איז געווען אַ גוט שטיקעל סחורה. דאָס פנים זיינס מיט די רויטע בעקעלעך, די דיקע ליפּען, די פליישיגע נאָז מיט גרויסע נעזלעכער און דערצו דאָס קיילכדיגע בייכעל, האָבען געזאָגט, אַז ער איז אַ אָבגעפיינט מענשיל, האָט ליעב זיך צו־צולאָזען תענוג — ער איז איינער פון יענעם סאָרט פיינע־בריות, וואָס אַ כפרה ביי זיי די גאַנצע וועלט פאַר זייער נפשל. מענשען געהערען זיך מיט זיי נאָר אויף אַזוי פיעל אָן, אויף וויפיעל עס קומט אַרויס, אָדער עס קען אַרויסקומען פון זיי זיך אַ נוצען אָדער עפּיס אַ פערגעניגען, יענער מעג דערביי שרעקליך ליידען, אָבגעהען מיט שוויים, נישט דערעסען, נישט דערשלאָפען, עס מעג איהם קאָסטען כבוד, געזונד און לעבען. קוים איז די זאַך אָבגעטאָן, וואַרפט מען יענעם אַוועק ווי אַלטע אָבגעדיענטע שטיוועל. יענעמ'ס ליידען בשעת מעשה, ווען ער מאַכט זיי דאָס פערגעניגען, ריהרט זיי נישט אויף קיין האָר, פונקט ווי דאָס ליידען פון פריש־צאַפּעלדיגע פיש אונטער דעם מעסער: אדרבה, לאָז זיך עס צאַפּלען, לאָז זיך עס שליידערען, וואַרפען, אָט דרינען ערשט איז טאַקי דאָס גאַנצע פערגעניגען. אַ שענער נאָמען, געלערענטקייט, גרייז־גרויע האָר איז אַקעגען זיי קיין בעשיצונג נישט. דעם קלינגסטען, אָנגעזעהנסטען מענשען מאַכען זיי וואָכעדיג, ער פערנעהמט ביי זיי נישט קיין אָרט, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. נישטאָ ביי זיי קיין הייליגקייט, קיין אַכטונג צו קיינעם, קיין געפיהל, קיין באַרמהאַרציגקייט. אין יענעמ'ס צרות און וועהטאָגען זעהען זיי דאָס נאָר, וואָס קומט פאָר עפּיס אַ ביסעל מישונה, וואָס קיצעלט צום לאַכען. פאַלט עמיצער, אַ שטייגער, ברעכענדיג האַלז און געניק, קייכען זיי פאַר געלעכטער ווי שען ער האָט זיך עס צו־לעגט! וויינט איינע עפּיס אַ בעטריבטע, אַ פעראומערטע, האָבען זיי הנאה צוקוקען זיך, ווי עס פערפּאַרבען זיך איהר די בעקעלעך, מאַכענדיג דערביי: אַך, ווי שען זי איז, די טרעהרען גיבען איהר צו דעם זיבעטען חן! עס מאַכט זיי פערגניגען, ווען איינער דראַפּעט זיך אויף די גלייכע ווענד, קלעטערט, דרעהט זיך אויף אַ שטריק פאַר דעם שטיקעל זינדיגען ברויט; ווען אַ אָרעמינקער, נעבעך, לויפט אונטערשפּרינגענדיג מיט די באָרוויסע פיס, ווינטער אין אַ ברענענדיגען פראָסט! ווען צעהן אָרימע־לייט שלאָגען זיך ווי די הינד איבער אַ ביין, וואָס מען טהוט זיי אַ וואָרף. — דאָס זענען מיני בעשעפענישען, וועלכע דער רבונו של עולם, דער גרויסער מייסטער, האָט זיי אויף אַ ווייילע אַוועקגעלעגט פון דער האַנד, נאָך נישט פאַרטיג

געמאַכט זיי אינגאַנצען, האָט זיי געשווינד געחאַפּט דער שוואַרץ יאָהר, אין איילעניש, אין חאַפּעניש אַריינגעלעגט אינווייניג אין זיי אַ שטיין אָנ־שטאָט אַ האַרץ, אַ נשמה פון אַ הונד אָנשטאָט אַ מענשליכע, און אַזוי אַרויסגעלאָזט זיי אויף צרות אין דער וועלט!

— קוצעניו! מאַכט דאָס בעשעפעניש עפּיס ווי געמיוקעט, צושאַרענדיג זיך צו ביילען ווי אַקעצעלע: — אַט אַזוי דו בלאָזט זיך, מאַכסט פּיסקע־לעך, ביסט דו עפּיס אַזוי שען, געפעלסט דו מיר עפּיס אַזוי שטאַרק!

— נעהט אייך, געהט! — מאַכט ביילע, אַברוקענדיג זיך ווייטער אַ ביסעל.

— אַט געה איך, געה, — זאָגט דאָס נפש און שאַרט זיך נעהנטער צו.

— ניין נישט אַזוי. ווייטער אַ ביסעל. זייט־זשע מוחל! — רופט זיך אָב ביילע און טהוט זיך ווייטער אַ רוק.

— בעדאַרף מען דאָך פריהער זיך געזעגנען, ווי דער שטייגער איז, אַט אַזוי, אַזוי, — זאָגט דער פאַרשוין אויסשטרעקענדיג די האַנד און וויל אַרומנעהמען ביילען.

— ביי אונז איז אהן די הענד, — טהוט זיך ביילע אַ חאַפּ און אַ רוק נאָך ווייטער.

— וואו ביי אונז? דאָרט, מיינסט־דו, אין קאַבצאַנסק? — דו ביסט דאָך נישט מעהר אין קאַבצאַנסק, געפינסט זיך דאָך היינט דאָ. דו פער־שטעהסט?

— וואָס האָט איהר, איך בעט אייך, צו מיר, צו אַ פּרעמד אָרעם מיי־דעל? געוואַלד וועל איך שרייען, וואו בין איך? אין אַ וואַלד אָדער צווישען יודען? — רעדט ביילע מיט האַרץ און וויינט מיט בלוטיגע טרעהרען.

— אַז דו וויינסט, ביזט־דו נאָך שענער, טאַקי נאָר עפּיס אַ רויז, אָבגעפרישט פון טראָפּענס טוי, שאַ! וואָרום איך וועל עס נישט אויס־האַלטען.

— דערבאַרימט זיך, איך בעט אייך, דערבאַרעמט זיך אויף מיר, אויף מיינע יונגע יאָהרען!

— זיס ווי צוקער! — מיוקעט דער פאַרשוין מיט אַ פריקרע שמייכעלע, אַריינלעגענדיג די האַנד אין בוזעם־קעשענע.

— דערבאַרימט זיך, ווען נישט אויף מיר, חאָטש אויף מיין טאַטע־און־מאַמע! זיי זענען, נעבעך, אַלט, צובראָכען, אַ גאָט'ס רחמנות... אוי, איהר זאָלט וויסען, ווי ליעב זיי האָבען מיך, ווי שווער זיי איז געווען זיך צושיידען מיט מיר!... די נויט נאָר האָט געטריבען. אוי, די נויט, נויט...

— נאַ, מוציקעל, נאַ־נאַ! — מאַכט דאָס נפש מיט אַ קאַלטער לעבער,

ארויסנעהמענדיג פון בוזעם־קע׳שענע א גאלדען בראסלעטיל און דרעהט עס ביילען הארט פאר די אייגען.

— אוועק, גזלן! — טהוט ביילע א געשריי שטארק אנגעצונדען און א שטוב פון זיך דעם פארשוין מיט דעם גאנצען כח, אזוי אז ער איז געפלוי־גען צו דער טיר און דאס בראסלעטיל איז איהם פון דער האנד ארויסגע־פאלען.

און באלד טאקע ווי דער ארויס, קומט לוי בחור אריין. זיין בליק איז פייער, און דאס בלינדע אייגעל ווארפט זיך ווילד א שרעק. ביילע ציטערט, איז בלאס ווי די וואנד.

— אזוי, הא, מאמזעלכען, וועסט־דו עס פיהרען ביי מיר לענדער?!... גארנישט, הא, הפקר, מיינסט־דו. הפקר א וועלט! — זאגט לוי בחור מיט א שטילער רציחה, אננעהמענדיג ביילען ביי ביידע ארעמס און קלעמט שטארק, אזוי אז איהר פערחאפט דער אטהעם און פאר וועהטאג פערבייסט זי די ליפען — א־יא, פויגעלע מיינע, דו האסט געשפאסט? ענטפער, הארץ מיינס, יא?

— אוי, נישט גוט!... לאזט מיך האפפען א ביסעל דעם אטהעם, זיפצט ביילע און מינעט זיך פאר גרויסע אנגסטען, ווי א יונג הינדעלע צאפעלט ביים שפארבער אונטער זיינע שארפע נעגעל.

— הייסט עס, א פנים, טאקע אזוי, געשפאסט! — מאכט לוי מיט א משונה־זיס מינעלע, וואס הייסט ערגער ווי געשאלטען אין טאטען אריין!
— ענטפער־זשע, גיכער!

— וואס ענטפער, וואס? — שטאמעלט ביילע שטארק צוטראגען, איינבוינענדיג דעם קאפ.

— יא אדער ניין, וויל איך וויסען. שארף געדערדט.

ביילע שטעהט אין איינע צרות און קען נישט עפענען דאס מויל. פלוצלים קומט איהר אויפ׳ן געדאנק די אפיצערקע. די אפיצערקע, דאכט זיך, שטעהט איהר אצינד פאר די אויגען אין יענער טרויעריגער לאגע, ווי זי איז צוריקגעקומען פון בקור־חולים: שוואך, צובראכען, פעראומערט, פערשמאכט, און ווייזט איהר אויפ׳ן בוים, אויף וועלכען זי האט זיך גע־האנגען... „איידער אויפ׳ן בוים שפעטער, נאך א געפייניגט, וויסט לעבען, בעסער באלד טאקי א ריינער טויט“, אזוי טראכט ביילע און זי זאגט אויפ־הויבענדיג דעם קאפ, בעהארצט גאנץ שארף:

— ניין!...

— אהא, ווילסט־דו, הייסט עס, איך זאל איבערשמועסען אביסעל מיט דיר דארט אין קעלער! זאגט לוי, אנטהוענדיג זיך אין גזלן, און דאס

בלינדע אויגעלע האָט זיך איהם צושפּיעלט: יאָ אָדער ניין? האָסט נאָך א ווײַלע צייט. איינס, צוויי, דריי...

ווי א משוגע׳נער הונד, שטיל מיט שוים אויף די ליפּען ווארפט זיך לוי אויף ביילען, און ווי ער חאפּט זי אָן ביי די האָר, ווייל זי שלעפּען, לויפט ארײַן די מוהמע שיינצע עפּיס זעהר צוטראָגען, גאָר אָהן א נשמה, דאָס טיכעל אויפ׳ן קאָפּ פּעררוקט, די האנד אויפ׳ן הארצען, קוים וואָס זי חאפּט דעם אָטהעם, טהוט א נעהם לוי׳ן ביים אקסעל און רוימט איהם עפּיס איין אין אויער. ער בלייבט גלייך שטעהן אָבהענגדיג, עפּיס גאָר ווי איינער, וואָס מען פּאטשט איהם אוים.

— ביילעניאָ, הארצעניאָ, וואָס איז דיר? וועה איז מיר, עפּיס איז דאָך אויף דיר גאָר קיין פּנים נישטאָ! — מאכט די מוהמע שיינצע צו ביילען מיט גרוים רחמנות, ווי א געטרייע מוטער! — געה, טאָכטער, אין גאָרטען אריין, געה חאפּען אביסעל פרישע לופט.

ביילע שטעהט א ווײַלע נישט טויט — נישט לעבעדיג, ביז זי קומט צו זיך און געהט געשווינד ארוים.

— אי, א רוח אין איהר טאטען אריינגעפלויגען, ברענגען זאָל זי, האָדילע די חצופה, מיט איהר מענדריקען אינאיינעם! — צופלאקערט זיך די מוהמע שיינצע און שילט, נאָכדעם ווי ביילע איז ארויסגעגאנגען! — אודאי זיצט זי דאָרט אצינד און גאָט דער לעבעדיגער אין הימעל ווייסט, וואָס פאר א שפּיעל זי, די חצופה, די פאלשע קאץ, קאָן מיט איהר בייז צינגעל אָנמאכען אונז. אָבדארען זאָל איהר דאָס צינגעל, רבונו של עולם! קענסט זי דען נישט די כלבתא, ווער זי איז? זי, אז עס קומט אוים ענג געפינט תמיד א וועג אויסצודרעהען זיך גלאַט און אנדערע ארײַנדרעהען אויף איהר אָרט... „וואו איז דאָס מיידעל? דאָס מיידעל וואו איז?" פרעגט מען און מען וויל וויסען דאָרט, מענשען שטעלען זיך פאר איהר ארוים, לעגען איין די וועלט. שלעכט! דו פערשטעהסט?

— ווער האָט עס דיר איבערגעגעבען דעם סוד, וואָס דאָרט טהוט זיך: פרעגט לוי דאָס ווייב, וואונדערענדיג זיך.

— ווער מיר איבערגעבען? מאכט די מוהמע שיינצע: איציק פאקטאָר, וואָס רייבט זיך דאָרט ארום די אדונים און הערט זיך צו צו אלסדינג דאָרט. דו וואונדערסט זיך אפשר, מיט וואָס איז היינט ערגער ווי פריהער, פריהער פלעגט מען...

— מילא, צו וואָס טויג מיר מעשיות, וואָס פריהער, — מאכט לוי אריינפאלענדיג דעם ווייב אין די רייד: — היינט וואָס איז?

— היינט איז נישט דאָס וואָס אמאָל, — זאָגט שיינצע מיט א זיפץ טיעף פונ׳ם הארצען: — אנדערע צייטען... אויף א אנדער אדון אין

שטאָרט, אַ נייער, ערשט אָנגעקומען ער קען אונז נישט, מיר קענען איהם נישט, מען זאָגט, ער איז אַ פייער, נעהמען איז ביי איהם אי־אַי! דו פערשטעהסט?... גאָר ניט קיין גוטער משא־מתן.

— להד"ם! מאַכט לוי, שאָקלענדיג מיט אַ פינגער אַקעגען דעם ווייב: להד"ם הייסט אַ פייג.. גאָרנישט, נישטאָ! טאָמער קומט מען, לאָז די שעה נישט זיין, פרעגען — איז איין וואָרט: נישטאָ! דו הערסט? נישטאָ, נישטאָ און נישטאָ.

— יאָ, אַז יענע וועלען זיין נאַראָנים, גלויבען אויפ׳ן וואָרט און נישט שטעלען זיך זי זוכען דאָ. אַ תירוץ אַביסעל פאַר די בענישליכט!

— נאַרישע יורענע! — שפּעט לוי אויס דעם ווייב, שאָקלענדיג אויף איהר מיט׳ן קאָפּ: — מען בעדאַרף ביי־צייטענס דעם חמי׳ן אויסרוימען, דאָס הייסט, מען בעדאַרף זי אָבפיהרען אַהין, צו אונזער פייבלען, שאַ, שטיל, עס זאָל נישט קרעהען קיין האָהן. דו פערשטעהסט?

און דענסטמאָל טאַקע, ביי־נאַכט, האָט זיך געלאָזט הערען אַ געקלאַפּעריי פון רעדער ביי לוי בהור אויפ׳ן הויף. דאָס איז אַוועקגעפאָהרען די מוהמע שיינצע מיט ביילען, אונטער אַ אויסרייד, דורכצופאָהרען זיך אַ ביסעל, כדי זי, ביילע הייסט עס, זאָל עטהמען אַ ביסעל פרישע לופט און לאָז זי, נעבעך, האָבען תענוג עטליכע מינוט.

די מוהמע שיינצע איז דאָך, נאָך אַלע זאַכען, פאָרט די מוהמע שיינצע — אַ טייערע נשמה!...

דאס ווינשפינגעריל.

זעקסטער בוך.

דאָס ערשטע קאַפּיטעל

די געשעפטען רפאל׳ס האָבען איהם געטריבען קיין לאָדז, זעהען זיך מיט זיינע בעלי־בתים, די פאבריקאנטען דאָרט, וואָס זענען געשטאנען שמאָל; נאָר מחמת פיעל וויכטיגע זאכען, וואָס איהם איז נויטיג געווען אָבצוארבייטען דאָ אויפ׳ן אָרט, און טאקע א ביסעל אויך צוליעב דער מעשה מיט הערשעעלן, האָט ער אָבגעלעגט די נסיעה זיינע אויף א קורצער צייט. אצונד ווייסט שוין רפאל, וואָס הערשעלעס אָנחאפּען זיך אָן האָדיל די מעקלערין האָט אזוינס בעטייט; אצונד פערשטעהט ער שוין זעהר גוט, אז די דאָזיגע האָדיל, אויף וועלכער מען טומעלט אזוי שטארק, האָט אָב־געטאָן אַ מיאוס׳ע מעשה מיט א יודישער טאָכטער, נעבעך, וואָס מען טהאָר בשום־אופן נישט אזוי לאָזען. ער האָט דעריבער אָנגעווענדט אלע מיטלען, געארבייט מעשים, די זאך זאָל זיך דערוויסען — וואו איז אהינגעקומען אנ׳אָרים מיידעל, נעבעך, און הערשעלע, וואָס זיצט דערווייל אינאיינעם מיט האָדלען פאַר דעם בלבול, וואָס זי האָט אויף איהם געמאכט, זאָל ריין ווי גאָלד ארויס פריי. נאָר מעהר פון אלע זאכען האָט איהם פערהאַלטען דאָ חנצה. זינט איהם איז געקומען צו די אויערן די שלעכטע לאגע, אין וועלכער די לאָדזער פאבריק געפינט זיך, און ארויסזעהענדיג דעם קלאָפּ אין א היבש ביסעל געלד, וואָס לייבצען שטעהט פאַר דורך איהם צו חאַפּען, האָט ער אויסגעמיידט לייבצעס הויז. דאָס האַרץ האָט איהם געצויגען צו חנצה׳ן, א פערגניגען צו פערברייגגען מיט איהר א ביסעל די צייט, אָבער קומען צו איהר איז איהם געווען שרעקליך שווער. סטייטש, מיט וואָס פאַר א פנים וועט ער קוקען לייבצען אין די אויגען, און דרעהען, אָבליגנערן איהם מיט דער צונג! און ווי שלעכט איהם איז דאָ, ניט וויסענדיג וואָס צו טאָן, הויבט עס איהם נאָך אינוויינינג צו מאָנטען אָט אזוי:

„פערדאַרבענער מענש!" — רופט זיך אין איהם אָן דאָס געוויסען —

זעהען זי ווילט זיך דיר! צוליעב וואס? צוליעב זיך, פון דיין הנאה וועגען, צוליעב דיין בענעהרען. דו אבי געהאפט א קוק, נאך אמאל א קוק, הנאה געהאט פון איהר שענקייט, פאהרסט דו זיך אוועק, און גאט ווייסט ווען דו קומסט צוריק, נישט צו בערעכענען זי, נעבעך, אז דער מח וועט איהר דא איבערקעהרען טראכטענדיג, וואס דיין פערשוואונדען ווערען פלוצלינג בעטייט, זי זאל עס חאטש אנהויבען צו וויסען וואס, פארוואס?... זי איז זיך געוועזען א פשוט ווייבעל, פערשלייערט געוועהנליך ווי אלע אנדערע גלופסקער יודישע טעכטער, נישט צופיעל צו דענקען, צופיעל איבערצוקלייבען; פאר איהר איז רעכט געוועזען אלסדינג, ווי די וועלט פיהרט זיך, אזוי איז גוט, אזוי בעדארף זיין. קומסט דו, שענער מענש, צינדסט אין איהר אן א העליש פייער, גיסט איהר איין שכל צו פערשטעהן. דאס פריהערדיגע לעבען איהרס מיט דעם גאנג פון דער וועלט ארום איהר הערט איהר שוין אויף צו געפעלען, איהר וועלט אינגאנצען ביסט דו, דו, נאר דו — און פלוצים פאהרסט דו זיך אוועק, נישט צו דערקלערען איהר פריהער האטש פערשטעלט, פארוואס דו פאהרסט, לאז זי זיך נישט האלטען פאר א בעליידיגטע, א אוועקגעווארפענע; לאז זי חאטש האבען א האפנונג, אז דו וועסט צוריקקומען, און פאר פערדרוס און הארצוועהטאג נישט אויסגעהן ווי א ליכט".

ביי רפאל'ן איז דעריבער געבליבען נישט צו ריהרען זיך פונ'ם ארט, ביז ער וועט טאן זיין שולדיגקייט, ריידען מיט חנצה'ן און דערקלערען איהר אפען אלסדינג.

עס האט געקאסט רפאל'ן גענוג געזונט, ביז ער האט זיך אויסגעריסען צו חנצה'ן. — קומענדיג שוין צו דער טיר, איז ער געבליבען א ווײלע שטעהן צומישט, אראבגעלאזט די אויגען, גלייך ווי ער וואלט דא געגאנגען גנב'ענען. שווער ווי דער טויט איז איהם געוועזען צו לייבצען אןי הויז אריינצוקומען. דאס איינציגע האפנונג זיינס איז געוועזען, טאמער גראד, אויף זיין מזל, איז לייבצע אצינד נישטא אין דער־היים. דאס האט איהם צוגענעבען א ביסעל מוט און ער איז אריין אין שטוב מיט א פערקלעמט הארץ.

דער ערשטער, וואס איז אקעגען געקומען — איז געוועזען לייבצע.

— ברוך־הבא, א גאסט! — זאגט לייבצע, קלאפענדיג זיך די נאז מיט א פינגער און צושאקלענדיג מיט'ן קאפ — אי־אי־אי, פערפאלען צו ווערען אזא לאנגע צייט!... נישט שען פון אייך, כ'לעבען!... האב מיך עס גארניט געריכט, אסור... סטייטש, סטייטש, איהר זאלט אזוינס טאן, אי־אי־אי!

רפאל ברומעלט עפיס אהן ווערטער, צו פערענטפערן זיך כלומר׳שט,

און איז צוטראָגגען ליבצע איז אויך עפּיס גאָר צוטראָגגען, געהט איבער דער שטוב הין־און־צוריק, צופּט דאָס בערדיל, רייבט זיך דעם שטערן און דאָס פּנים איז איהם פערפלאָמט. בנציה, אין א חאַלאַטיל, אין א מין קלאַפּענמיצעל עפּיס אוי׳ן קאָפּ, שטעהט עפּיס שטארק צודרעהט אין א ווינקעל, מיט גרויסע טראָפּענס שווייס אויף דעם פּנים, בלייך ווי די וואנד און דאָס אויסזעהן זיינס איננאנצען איז גאָר ווי א מויז, וואָס מען שלעפּט ארויס פון זויערמילך. אין דער מיט שטוב ליעגט א גרויסער, איינגע־פּאקטער, לעדערנער קלומעק, אָנגעפּוישט מיט א בויך, נאָך נישט געקרעמ־פּעוועט מיט דער שטריק, וואָס פּלאָנטעט זיך ארום איהם. א היבשע ווײלע איז שטיל, אַלע שווייגען, גלייך ווי עס וואָלט זיי אָבגענומען דאָס לשון, נאָר מען זעהט, אז אין ליבצען קאָכט זיך דאָס בלוט.

— אזוי, אזוי געהט עס אין דער וועלט! — מאכט נאָך א היבשע צייט שווייגען ליבצע פערטראכט, אָבשטעלענדיג זיך אקעגען רפאל׳ן און אָנקוק־קענדיג איהם שארף — נאָך זעהר שען, כ׳לעבען, פון אייך, וואָס איהר זייט חאָטש געקומען, איז דאָס רעכט, הא? טהוט מען עס אזוי?... מילא, נו!... ווי שטעהען עס, הא, די — די עסקים?

— בע! — בעקעט רפאל אונטער דער נאָז, אבי אויסצודרעהען זיך ווי עס איז, טראכטענדיג ביי זיך: — פע, ליבצע האָט שוין געמוזט אָנ־שמעקען, ער ווייסט שוין, א פּנים, מיינע צרות.

— אזוי, הא, זאָגט איהר: בע? — מאכט ליבצע, פערדרעהענדיג די נאָז, נישט אראָבצונעהמען קיין אויג פון רפאל׳ן, טראכטענדיג ביי זיך: הע־הע! ער ווייסט שוין אַלסדינג. זיין „בע" הייסט, א פּנים, ער האָט אָנגעשמעקט, וואָס ביי מיר אין שטוב געהט אצינד פאָר. נאָר... טא! — וואָס קוקט איהר עפּיס אזוי, רב רפאל, און שווייגט?

— עט!... איך קוק מיר אויפ׳ן קלומעקיל, קוק איך מיר. ווער קלייבט זיך עס דאָ ביי אייך אין וועג אריין, רב ליבצע?

— הייסט עס אָט, איהר פערשטעהט!... אדרבא, אזוי איז נאָך גליי־כער, אז איהר פערשטעהט — ענטפערט ליבצע מיט א מינעלע פון א יודען א פּקח, וואָס שטויסט זיך אויפ׳ן ווינק. און ווענדענדיג זיך באַלד טאקע צום איידעמיל טהוט ער איהם א זאָג:

— מעגסט דערווייל געהן, בנציה, אין דיין קלייזיל אריין דאָרט. די זאך בלייבט לעת־עתה אזוי, ווי מען האָט גערעדט.

— זאָל איך געהן אזוי טאקע אין חאלאטיל, אָדער ארויסנעהמען פון׳ם קלומעק די לאסטיקענע קאפּאָטע מיינע? — טהוט בנציה א פרעג.

— נישקשה אזוי אויך. וואָס איז דען א חאלאטיל? דאָס ערשטע מאָל דען איז דיר אהין, אין קלייזעל, אין א חאלאטיל!...

„אווא, דאָס שטעקעלע, פערפעקט דאָס שטעקעלע"! — מאַכט צו זיך אַליין מיט אַ קנייטשעלע בענציה, לאָזענדיג זיך געהן מיט די פיסעלעך צו דער טיר, טהוט אַ קוש די מזוזה און רוקט זיך ארויס פון דער שטוב שטיל ווי אַ קעצעלע.

— אָט אַצונד קענען מיר שמועסען גאַנץ אָפען — זאָגט לייבצע, אָנגעהמענדיג זיך ביים בערדיל, און שטשירעט אויס איין אויגעל אויף רפאל'ן — צו וואָס לאָמיר זיך דאָ נארען, קיין סודות אין דער וועלט איז נישט... די מעשה דערפון איז אזוי: ס'איז, פערשטעהט איהר מיך, אַ צעשטערט לעבען!... אדרבה זאָגט, איהר קענט דאָך איהם, מיין איידעם. נו וואָס? אַ יונגער־מאַן אַ פיינער, אַ טאַטענס אַ קינד, אַ צאַצע. איך פון מיין זייט האָב איהם ליעב, אין מיינע אויגען האָט ער דעם זיעבעטען חן, בין פון איהם צופריעדען. איז דאָך, דאַכט זיך, גוט, נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אז זי, דאָס ווייבעל, איז אַ נאַר!... איהר פערשטעהט וואָס? זי, אַ טריאַטער, כ'לעבען! זי איז נישט צופרי...

לייבצע דערערדט נישט דאָס וואָרט און וואָרט, קוועטשענדיג זיך, ווי אַ גְעווינערין, מיט אַזאַ מינע, אז רפאל זאָל איהם דאָס וואָרט פונ'ם מויל ארויסנעהמען.

— נישט צופרידען — חאַפּט רפאל און רעדט ארויס דאָס גאַנצע וואָרט, פיהלענדיג בשעת מעשה, ווי אַ שטיין איז איהם פונ'ם הארצען אראָב, ווייל ווי עס האָט זיך ארויסגעוויזען, איז לייבצעס צוטראָגענקייט נישט וועגען געלד־עסקים מיט איהם, נאָר עס בעטייט גאָר עפּיס אנדערש.

— אָ־אָ־אָט!... נישט צופרידען. נישט ליעב, זאָגט זי — זאָגט לייבצע אויסשפּייענדיג דריי מאָל — פּע! איך דערקען גאָר עפּיס נישט פון אַ צייט מיין טאָכטער, אזוי געענדערט האָט זי זיך. זי רעדט עפּיס אזוינס, וואָס פּאַסט גאָרנישט פאַר אונז, פאַר אונזער שטאַנד. האָט איהר געהערט אַ זאַג אַ ביסעל — פיינט אַ מאַן! און ווער, נאָך ווער? אַ גע־לעבטער, כ'לעבען, אזאַ... אזאַ... אינגאַנצען, איך בעט אייך מהילה, אזאַ... עס איז נאָר עפּיס ווי אַ כישוף, איינעמס אַ אָבגעטאָנענע זאַך איהר ווילט עס אפשר נישט לֵיידען, אייך איז אפשר נישט איינגענאָמען אזוינס צו הערען?... אדרבה, זאָגט, זייט מוחל, זאָגט, זאָגט!

„אָט פון וואַנען די חמאָרע רוקט זיך אויף מיר אָן! — טראַכט ביי זיך רפאל און עס בעשלאָגט איהם אַ קאַלטער שוויים — לייבעצ, אַ פּנים, האָט אָנגעשמעקט דאָ דאָס גאַנצע שפּיעל... מיין ארבייט, מיינט ער, איז עס, און פּאָרערט מיך דאָ אויף, איהם עס צו דערקלערען. אַ מיאוס'ע מעשה!..."

—אַ הא, איהר שווייגט! — מאַכט לייבצע נאָכדעם, אז ביידע האָבען

א ווײלע געשוויגען — איאַ, איהר האָט מיר נישט וואָס צו ענטפערן ?... גו הערט־זשע אויס מיך. מילא, זאָגסט־דו. הייסט עס, טעכטעריל — פיינט ! נו, שאַ, האָב זיך פיינט און ביי דיר בלייב עס. ווּעמעס עסק איז דאָס, צו וויסען דיינע חפציות ? ליעב־סמיב, פיינט־סמיינט — נארישקייטען !... זאכעגישען אַזוינע, נישט ווערטה די רייד, וואָס צווישען מאַן און ווייב, ווער גיט עס ארויס ? — שאַ !... איז דער כישוף אָבער, צו אַלדי רוחות, עפּיס אַזוי גרויס, אַז ניין ! איך קען מיט איהם, זאָגט זי, אין איין שטוב נישט זיין. זיצען, זאָגט זי, מיט אַ מענשען, וואָס מען האָט פיינט, איז אַ עברה, ברייננט מיך נישט, זאָגט זי, צו קיין זינד. איך בין נישט קיין בהמה. אַ מענש, זאָגט זי, בין איך, אַ מענש מיט אַ ווילען, מיט אַ דעה !... איהר הערט אַ ביסעל, אַ זאָג פון, מחילה, אַזאַ, אַזאַ... בקיצור, אַזוי לאַנג, אַזוי ברייט — ביז ס׳איז געקומען דערצו, מען זאָל נעהמען דאָס בעל־הבית׳ל, נעבעך, איהם מיט הכל־בכל, האק און פּאַק, אָבשיקען צו די עלטערן זיינע אַהיים. — אוי, האָב איך עס היינט אַ טאָג פון מיינע, פון דער טאָכטער און פון דער מאַמען, קאַלט און ווארים !... ווייסט איהר וואָס — לאָזט אויס לייבצע מיט אַ געבעט — פאַר אייך, רב רפאל, האָט מען זיך נישט צו שעמען, איהר זייט דאָך אַ היימישער מענש, אונזערער אַ גוטער פריינד, אָט, כ׳לעבען, קומט, לאָמיר ארייננעהן צו חנצה׳ן, ס׳איז אַצונד דאָרט ביי איהר חושך. איהר וועט זי, אַזוי טאַקע ווי איהר קענט, אַ ביסעל אויסשטראָפען, געבען איהר צו פערשטעהן, אַז זי איז אַ שוטה, אַ נאַריש ווייבעל, ווייסט אַליין נישט, משטיינס־געזאָגט, וואָס זי וויל. אייערע ווערטער, נישקשה, וועלען ווירקען. איהר זייט ביי איהר — דאָס זאָג איך אייך בסוד, צווישען אונז — אַ גרויסער חשוב, היינט וועט איהר דאָך מקיים זיין טאַקע אַ מצוה אויך — ארייגלעגען זיך אין שלום צווישען מאַן און ווייב, צונויפפיהרען אַ פּאָר פּאָלק... אָט, קומט כ׳לעבען קומט.

לייבצע שלעפּט רפאל׳ן ביי דער האַנד אַן געהט פאָראויס. רפאל — אַז אָך און וועה צו איהם, וואָס זאָל ער, נעבעך, טאָן ? — לאָזט זיך פיהרען, נישט ווילענדיג, איבער אַ לאַנגען קאָרידאָר און שלעפּט זיך איהם נאָך ווי אַ קוה אַ קעלבעל.

ביים עפענען די טיר אין חנצה׳ס חדר לאָזט זיך פון דאָרט הערען יענטעל׳ס קול, וואָס שטעהט און טענה׳ט האַלב מיט גוטען, האַלב מיט בייזען מיט דער טאָכטער איהרער, וואָס זיצט אונטערגעשפּאַרט דעם קאָפּ מיט ביידע הענד ביי אַ טישעל אין אַ ווינקעל. קוים איז לייבצע אריין מיט רפאל׳ן, ווערט מיט אַ מאָל איבערגעהאַקט דער שמועס :

— נישקשה, יענטעל ! אייגענע מענשען. רב רפאל האָט עפּיס צו שמועסען מיט חנצה׳ן אַ פּאָר ווערטער. — רופט זיך אָן לייבצע, ווינקענדיג,

צום ווייב, וואָס האָט אזוי פּיעל געהייסען: מעגסט ארויסגעהן, זייַ מוחל.

יענטעל אָבער וויל זיך נישט אָנשטויסען אויפ'ן ווינק און שטעהט פערוואונדערט, מאַכענדיג מיט די אַקסלען, קוקט אָן דעם מאַן מיט א קרום פּנים, וואָס האָט אזוי פּיעל געהייסען: האָבט געמעגט, כ'לעבען, נישט אריינקומען, דו לעקיש איינער!

— נו, זיצט, זייט־זשע מוחל, זיצט, מיר בעטען — זאָגט לייבצע, אונטעררוקענדיג רפאל'ן א ביינקעל פּונקט אקעגען חנצה'ן.

שטארק צופרידען מיט דעם אויפנחו זיינעם, רוקט ער זיך צו באלד צום ווייב, רוימט איהר איין עפּיס אין אויער — אוןביידע געהען ארוים.

לייבצעס פינכטער מזל איז בעשיינפּערליך מאקע שוין אזוי געווען, דער טאָכטער צו העלפען אין אלע איהרע האנדלונגען פון'ם אָנהויב אָן ביז איצט, פּונקט אקעגען זיין וואונש. ס'איז מכתמא פון'ם הימעל אזוי אָנגעשריבען געווען, אז ער אליין מיט זיינע משונה געננג זאָל אָנמאַכען א פערדרעהעניש ביי זיך אין שטוב, עס זאָל דורך איהם אליין ארויסקומען דאָס, פונקט פערקעהרט וואָס ער וויל.

שלים'מזל'דיגער לייבצע! גיט עס ביי יורען נאָך שלים'מזל'דיגע טאטעס אזוינע? — ס'איז כדאי צו וויסען...

רפאל און חנצה זיצען, אָנקוקענדיג זיך פערוואונדערט אקעגען עטליכע מינוט, נישט צו ריידען א וואָרט. דערנאָך איז רפאל צום ערשטען ארויס מיט א ביטער שמייכעלע:

— איהר ווייסט, חנה'לע, צו וואָס דער טאטע האָט מיך אהער געבראכט? דער טאטע וויל, איך זאָל „אייערען", איהר פעשטעהט, פערריכטען ביי אייך דאָס מזל און אייך טאקע א ביסעל אויסשטראָפען.

— הייסט עס, דעם טאטענס א מענש? ! נו, שטראָפט־זשע מיך, אז איהר האָט עס זיך אונטערגענומען — מאכט חנצה, א ביסעל מיט פערדראָס.

— ניין, חנה'לע, אויסשטראָפען בעדארף מען נישט אייך, נאָר מיך — זאָגט רפאל מיט א זיפץ פון'ם הארצען.

— דאָס הייסט אָנצוהערעניש געבען — מאכט חנצה, רויט ווערענדיג ווי פייער — אז דרינגען, וואָס צווישען מיר און מיינעם, איז אייער שולד, און זיפצט אצונד דערויף...

— אי, פּלאָגט מיך נישט, איך בעט אייך, אי, איהר זאָלט וויסען מיין הארץ!...

— נו, וואָס־זשע וואָלט געווען, אז איך זאָל וויסען? וואָלט איך געהאט פערגניגען פון אייער געטריישאפט און איבערגעבעטען אייך פאר מיינע רייד אצינד

רפאל׳ן האָט זיך נישט געלעגט די צונג באַלד טאַקע אָבצוזענטפערן איהר, וויסענדיג ביי זיך, אז ווען חנצה זאָל וויסען זיין הארץ, צוליעב וואָס ער איז דאָ געקומען, וואָלט זי קיין גרויס פערגניגען נישט געהאַט, און איהם איבערגעבעטען אודאי נישט בעדארפט.

— אָדער אפשר מיינט איהר, אז איהר פערדיענט, מען זאָל אייך אויסשטראָפען דערפאר, וואָס איהר זייט אזא לאנגע צייט נישט געקומען צו אונז אין שטוב אריין, און איהר פיהלט אייער שולד? — ווארפט חנצה אריין ווייטער א שטעכווערטיל.

רפאל איז שטארק צוטראָגען, ער קוקט אויף חנצה׳ן מיט ליעב־שאפט, מיט געבעט און שווייגט

— שווייגען הייסט גערעדט — זאָגט חנצה, זעהר געריהרט פון זיין בליק, אזוי אז טרעהרען שטעלען זיך איהר אין די אויגען, און עס רייסט איהר דאָס הארץ, קוקענדיג אויף איהם — איך בעט אייך, ערגערט זיך נישט, נעהמט מיר נישט פאר אומגוט, וואָס איך האָב מיך א ביסעל דאָ געהיצט. וואָס זאָל איך טאָן? ס׳איז ביי מיר היינט שוין אזא טאָג. אוי, א טאָג! אוי, שטעה איך עס אויס!...

— טייערע, גוטע, חנה׳לע! מאכט רפאל, אויפשטעהענדיג צוקאָכט פונ׳ם ביינקעל, וויל אָננעהמען ביי דער האנד חנצה׳ן, אויסגיסען פאר איהר זיין שווער ביטער הארץ, נישט צו בעמערקען, ווי יענטיל געהט דער־ווייל אריין גאנץ שטיל און מאכט זיך כלומר׳שט ווי זי זוכט עפּיס.

—מאמע! — טהוט זיך א חאפּ חנצה, אזוי אז רפאל זאָל וויסען ווע דאָ איז — וואָס זוכסט־דו עס, מאמע, עפּיס אזוי?

— גאָרנישט, גאָרנישט! א שפּיזעל איז פון דעם זאָק נישטאָ. דאָ זוך איך, איז נישטאָ. מען בעדארף געהן א קוק טאָן ביי מיר ערגיץ דאָרט — ענטפערט יענטיל, ארומקוקענדיג זיך און געהט ניט ווילענדיג ארויס.

יענטעלס מיין איז נאר געווען אכטונג צו געבען צו דער טאכטער, וואס זיצט מיט א יונגען־מאן, אהן א שומר. ווייבער פיהלען עפּטערס ביי זיך אין הארץ בעסער ווי די מענער. פריהער אז חנצה האט געוואוינט מיט דעם מאן, ווי דער שטייגער איז, האט יענטיל זיך נישט געמאכט דערויס, אז די טאכ־טער פלעגט בלייבען מיט רפאל׳ן ביי זיך אין חדר. אצונד אבער, אז חנצה׳ן קאן זיך פארגלוסטען זאגען, אז דער מאן איז איהר נישט צום הארצען, הע־הע! טראכט זיך יענטיל בעדארף מען זיך צו דיר א ביסעל צוקוקען. דאָס הארץ האָט איהר עפּיס געזאָגט. נישט רעכט צו וויסען וואָס געזאָגט. דאָס שפּיזעל איז געווען נאר א אויסרייד. חנצה האט פערשטאנען דער מאמעס מיין,. און רפאל האָט אייך געוואוסט, וואָס דאָס שפּיזעל איהרס בעטייט אזוינס. ביידע

האבען געהאט פיעל, זעהר פיעל איינע די אנדערע צו זאגען אוןביידע האבען איינגעזעהן, אז דערצו איז נישט דא דאס ארט און נישט די צייט אצינד.

— אי, הנה׳לע, האב איך צו ריידען און צו ריידען ! נאר...

— אי רפאל, האב איך עס צו דערצעהלען און צו דערצעהלען ! נאר.. לאמיר אבווארטען. איך וועל שוין אייך צו וויסען געבען.

— געה איך, הייסט עס — זאגט רפאל מיט א ביטער שמייכעלע געה איך דערווייל אוועק דערמיט,, אז איך האב אייך געזאגט מוסר.

— און דאס מוסר־זאגען האט נישט געהאלפען ! — —

ביים ארויסגעהן שלאגט זיך רפאל אן ביי דער טיר מיט יענטלען. וואס האט זיך געיאגט אנצוזאגען דער טאכטער די גוטע בשורה, אז דאס שפיזעל, געלויבט דער אויבערשטער, האט זיך געפונען !...

דאָס צווייטע קאַפּיטעל

רב אשר דער מעקלער איז די לעצטע צייט מיט רפאל'ן שטארק נישט צופריעדען געווען. ווי איטליכען איז בעקאַנט, בלאזט רב אשר דער מעקלער פון זיך נישט אזוי שטארק, איז מוחל אויף כבוד און קען אראבשלינגען יענעמס א גראב ווארט, נישט צו בעליידיגען זיך, חלילה. איהם ארט נישט, אַז יענער האלט איהם פאַר אַ ליגנער, וואו מען בעדאַרף — קען ער זיך מאכען נישט הערענדיג, נישט זעהענדיג, נישט וויסענדיג און טהוט זיך טאקע ויינס. צו די דאזיגע אלע שענע מעלות איז ער אויך נישט פויל אויף א גאנג. הונדערט מאָל א טאָג ווערט איהם נישט נמאס לויפען צו יענעם מיט עפּיס אַ עסק, אפילו יענער וואַרפט זיך דערפון אָב מיט הענד און מיט פיס. איז פאַר איהם פערשפּאַרט די טיר, שטופּט ער זיך אריין דורכ'ן פענסטער, אזוי אריין אָדער אזוי אריין — אַלץ איינס, אבי אריין! ביי דער וועלט הייסט עס: רב אשר איז א בריה„ א מענש מיט א אייזערנעם כאראקטער — ער קריכט! הויבט ער אָן עפּיס אַ זאַך — ארבייט ער, קריכט, שטופּט זיך ביז ער דערגרייכט טאַקע דאָס, וואָס ער וויל.

פונדעסטוועגען האט רב אשר'ס קריכען מיט זיינע פּראיעקטען צו רפאל'ן די לעצטע צייט איהם פאָרט נישט געהאָלפען, זיינע ווערטער זענען צו רפאל'ן צוגעשטאנען אזוי פיעל ווי א ארבעס צו דער וואנד, איינמאל האט רפאל זיך אויף איהם צובייזערט, ווייזענדיג איהם די טיר. מיט אַ געשריי, אזוי אַז אפילו אזא יודען; נישט קיין בעל־גאוה, ווי רב אשר איז, האט עס שטארק אונטערגעטראָגען. ער איז נעבעך, געשווינד ארויסגעלאָפען אויף דער גאס, בייז ווי אַ רוח, און פאַר אַנדערע דאָרט אויסגעגאָסען אויף רפאל'ן זיין צארען :

— האָט איהר געהערט, יודישע קינדער, א יוד זאָל נישט האָבען קיין בטחון — מען זאָל זיך נישט לאָזען ספּעקולירען, מאַכען געשעפטען! א שענער משא־מתן, כ'לעבען, וואלט געווען, אז מען זאל געוועזן וועלען נאר געהן אויפ'ן אייזערנעם בריק אין משא־ומתן !... ווי פון דער קעשענע האט „ער" מיט זיין איינגעשפּארטקייט מיר ארויסגענומען א פערדיענסט... איך

זאג איך, ברידער,, אט פון די אויפגעיורענע פון די חקרנים, איז נישט איינער קיין לייט. דאכט זיך, א מענ'ש — א סוחר, א קעפּפּיל, א פליהענדינס, האט געחאפּט, דאכט זיך, דעם סטריה פון אונזערע סוחרים דא, גערערהעט, געהאנדעלט גאנץ נישקישה'דיג — און לסוף האָט די קליפּה טאקע זיך ארויסגעוויזען — שטעה, טפּררו !... נייטא ביי אזוינע קיין גלויבען, קיינער פון יודישע קינדער איז נישט בעגלויבט : נישט גדליה דער שניט־קרעמער, נישט פּייטיל דער צעלניקער, נישט אפילו ר׳ אידיל דער חלפן, און גאָט אליין אפילו אויך ניט!... איהר פערשטעהט ? טאקע „כל באיה לא ישובון" — איז איינער אביסעל געחאפּט, זאל א רוח טאקע אין זיין טאטען — קיין סוחר וועט שוין פון איהם נישט זיין... א יוד האט נישט ביי „איהם" קיין נאמנות, א יודענס א ווארט איז גארנישט, אויסציהען, שונאי־ישראל, זאל ער זיך פאר איהם, וועט ער איהם נישט געבען אויף בארג, סיידען קלאפּ און צעהל. א יודענס א טראטע, א וועקסעל הייסט ביי איהם א קוויטעל אויף עולם־הבא — און ביי אזעלכען איז גאר עולם־הזה, פּשוט גראב, מזומנים. עולם־הבא איז גארנישט. מלאכים נישטא, שדים און רוחות, להבדיל, נאר איינגערעדטע זאכען. טאמער מיינט איהר, איך שפּאס ? — ביי מיין יודישקייט ! טויזענט מאל אודאי האב איך געשוואוירען ביי מיין חלק עולם־הבא, און ביי איהם האט עס אזוי פיעל אויסגעמאכט עפּיס אזוי ווי... מאָסקווע מעג גלויבען, לייפּציג גלויבט אויך א יודען, און אז עס טרעפט זיך אמאל א „קוממיות", נו, מה־רע'ש ? מאסקווע קעהרט זיך נאך נישט איבער, דער דייטש, נייקישה, גלויבט און באָרגט ווייטער. פע, זאָג איך אייך, איז מיר דער חקרן, פע, פע, יודישע קינדער!...

יענער פינסטערער מארגען, וואס רב אי'ר איז פאר גרויס פערדראס פון דער הויט געשפּרונגען, איז געווען א פּאר טעג ארום נאך רפאל'ס בע־געגעניש ביי לייבצען אין הויז. רפאל איז דענסטמאל געזעסען ביי זיך צו הויז אין איינע צרות, בעטראכטעדיג זיין לאגע, און ס'איז איהם אנגעזאלצען אויפ'ן הארצען די געשעפטען זיינע טרייבען איהם אין וועג אריין, און ער קען זיך אָבער נישט ריהרען פונ'ם אָרט. מיט הנצה'ן מוז ער דאך ריידען, ארויסזאָגענדיג איהר דעם גאנצען אמת, די וועהטאָגען זיינע, און ווארטען אויף דער געלעגענער צייט דערצו, ביז זי וועט איהם שרייבען, לויט ס'איז אָבגערעדט געוואָרען צווישען זיי. און אָצינד, נאָכדעם וואָס דאָ טהוט זיך אזוינס צווישען איהר מיט דעם מאן, איז ער נאך צעהן מאל מעהר מחויב צו ריידען מיט איהר. נאר וואס צו ריידען,, און וואס וועט ארויסקומען פונ'ם ריידען ? דאס ווייסט ער אליין נישט רעכט גוט דערוייל. די לאגע איז אָצינד פערדרעהט, פערפּלאָנטערט נאָך מעהר ווי פריהער. ער פיהלט אָבער אז אזוי לאזען די זאך טהאר ער נישט און קען טאקע נישט; הערשעלען,

נעבעך, איבערלאָזען אזוי אין דער מיט — טהוט איהם אויך זעהר לייד. ביטער! ער איז אין דער קלעם, דער קאָפּ שפּאַלט זיך איהם טראַכטענ־דיג, און פּלוצלים — ברוך־הבא, א גאַסט! רב אשר איז דאַ מיט זיינע פּראָיעקטען עס פערשטעהט זיך, אַז רב אשר האָט געחאַפּט זיין עהרליך אויסקומעניש און איז אוועק ווי א אבגעקאַכטער, נעבעך. פּטור געוואָרען פון אַזאַ גאַסט, האָט רפאל זיך ווייטער פערטיעפט אין די געדאַנקען, איז אוועקגעזעסען א היבשע צייט פערשמאַכט, נישט צו בעמערקען ווי רב אברהם איז אריין.

— א־גאָט־העלף! זאָגט רב אברהם, נאָכדעם ווי ער איז אָקעגען א פּאָר מינוט געשטאַנען ביי דער טיר, און רפאל האָט אויף איהם זיך נישט אומגעקוקט.

— הא, וואָס?! מאַכט רפאל שטאַרק פערדולט, נישט אומקוקענדיג זיך.

— גאָרנישט! א־גאָט־העלף זאָג איך. נעהמט נישט פאַר אומגוט, וואָס איך שטער אייך.

— א־א, רב אברהם!

— איך וואָלט אייך, אסור, נישט געשטערט נאָר איך האָב צו־געזאָגט איך בין דאַ אצינד מיט א בקשה.

— איהר מיך, רב אברהם, שטערט! א, ניין,, ניין, קיינמאָל נישט! זיצט איך בעט אייך, און לאָמיר הערען אייער בקשה.

— רייזע איז גאָר אויס מענש. קלאָגט זיך עפּיס אויף אייך, רב רפאל. עפּיס פון א צייט, זאָגט זי, אַז איהר עסט נישט, טרינקט נישט. וואָס מען זאָל נישט געבען צום טיש,, נעהמט מען עס צו כמעט אינגאַנצען צוריק. זי ברעכט זיך, זאָגט זי, דעם קאָפּ טראַכטענדיג, וואָס זאָל עס זיין? זאָל אייך אפשר דאָס עסען־נישט געפעהלען? נאָר זי שפּאָרט נישט קיין מיה. טהוט, זאָגט זי, אלסדינג וואָס מעגליך, דאָס עסען זאָל האָבען דעם זיבעטען טעם. קאַרגט נישט קיין אייער, קיין שמאַלץ, זוכט אויס אַלע מיני געריכטען, וואָס נאָר דאַ: א ראַסיל־פּליישעל, זאָגט זי, א עסיג־פּליישעל, א זראַזעלע, א צימעסיל מיט א העלזעל אנגעפּילט א מאָל מיט פּאַרפּעלעך, אמאָל מיט קאַשע און גריוועז צוגעדענפּט, פערברוינט, אַזוי אַז דער מלכות מעג עס עסען. אפשר, זאָגט זי, זייט איהר, חס־ושלום, עפּיס נישט מיט אַלעמען? פאַרוואָס־זשע שווייגט איהר, זאָגט זי און טהוט עפּיס נישט? דערוויף איז דאָך דאַ אויף דער וועלט ביי אונז א לייב רופא. וואָס טהוען אַנדערע? איז נישט א דאָקטאָר, א רופא, איז דאָ אשפּרעכער, אַזוינער און א זוינער. עס פאַלט איהר אָב א שטיק געזונד זאָגט זי,, אַנקוקענדיג, וואָס פאַר א שלעכט פּנים די לעצטע צייט איהר האָט. אַט דאַ ערשט נישט לאַנג האָט זי מיך שטאַרק געבעטען: געהט, זאָגט זי, צו איהם אריין, און

דערגעהט זיך ביי איהם. איהר זייט דאך, כ׳לעבען, זאגט זי, עפּיס א מאנס־ביל. וואס דען? נעהט מען און מען טהוט א קוק, וואס איז אזוינס מיט איהם. — נו,, רב רפאל, טאקע הא?! וואס־ז׳שע פּארט איז אזוי די מעשה?

— עט... אזוי... עס מאכט זיך אמאל מ׳ט א מענ׳שען... מיט וועלכען מענשען מאכט זיך נישט אמאל א קרענקונג?

— איהר נעהמט אייך אפּ׳שר צום הארצען די מעשה מיט דעם יתומ׳ל אודאי,אודאי איז דאס א קרענקונג, מ׳ך קרענקט עס אויך זעהר. לייזער־יענקעל, עליו השלום, האט איהם איבערגעלאזט אויף מיר. נאר פונדעסט־וועגען, הא... און אז ס׳איז שוין יא געקומען צורייד, פרעג איך אייך טאקע: ווי האלט עס עפּיס אצונד מכח איהם. מכח דעם שקאַץ?

— אלץ נאך אין דעם אייגענעם שטאנד וואס פריהער. הערשעלע שטעהט אלץ אויף דאס זייניגע: לאז זי, די יודענע, זאגען, וואו איז ערגיץ דאס מיידעל און יענע ווידער האלט זיך־איהרס. לאז דער שייגעץ אזוי וויסען יענעם איבער די קע׳טענעס קריכען, ווי זי ווייסט פון וואס צו זאגען! דערווייל איז שלעכט.

— איז דען נישטא דערצו עפּיס א מיטעל,, רח״ש, א שטייגער, דאס אלטע. געוויסע מיטעל? ווי געשיקט זיך עס?

— דאס מיטעל האב איך שוין געפּרובט טאן. נאר ווי עס זעהט אויס, האט עמיצער,, א פערבארגענער, פון דער יודענעס צד, אויך געטאן דאס אייגענע מיטעל... אצינד איז די זאך אזוי: אדערביידע זאלען זיצען, אדער די גאנצע מעשה פערשרייבען און ביידע זאלען ארויס פריי.

— לאזט זי אב, כ׳לעבען, אט די יודענע, ווי הייסט זי דארט, צו וואס, איך בעט אייך, נצחנות? אט לאזען ביידע ארויס פריי. און מיט איין עק!

— עס געהט דא נישט, רב אברהם, אין נצחונות, ווי נאר דרינען — ס׳איז דאך א רחמנות אויף א נפ׳ש, אויף א יודישער טאכטער, נעבעך. גאנץ געוויס, אז די דאזיגע האדיל האט זי, איהר פערשטעהט, ערגיץ פערפיהרט.

— ווען אפילו אזוי, פרעג איך אייך, נו־נו־נו?! וואס איז דא אזוי די מורא, פערשטעה איך נישט, אז ערגיץ אוועלגעפיהרט? אויפעסען וועט מען זי דאך נישט,, חלילה,, צווישען יודען פערפאלען ווערען וועט זי נישט. וועט זיך אויסזוכען, נישקשה!

— אי,, רב אברהם, ווי זאגט מען אייך עפּיס... ס׳איז נישט קיין ריינע זאך! האדיל איהר פערשטעהט, האדיל שטעהט נישט אין קיין גוטען רוף...

— וואס, א שטייגייער, מיינט איהר דערמיט, רב רפאל? עס מוז דאך אלץ האבען עפּיס א גאנג.

— עס האָט אודאי א גאַנג... דאָ שטעקט עפּיס אַזוינס, וואָס אַ שרעק!

— אַי־אַי, גאָט איז מיט אייך! וואָס קען דאָ, פערשטעה איך נישט, אַזוינס שטעקען? — לאָז זיין, כ׳לעבען, געגנוג געזעסען. אַ רחמנות, כ׳לע־בען אויף דעם שקאַץ!

— און איהר מיינט, רב אברהם, אַז דער שקאַץ אייערער וויל ארוים אַזוי אָהן איין עק איידער עס וועט זיך דערווייזען, וואו ערגיץ דאָס מיידעל איז אהינגעקומען? איהר זאָלט זעהן, ווי ער לעגט זיך פאַר איהר אוועק. דאַכט זיך, אַ שטילינקער, אַ שעמענדיגער אויפ׳ן בליק, אָבער וואָס פאַר אַ בעהאַרצקייט, וואָס פאַר אַ שטאַרקייט ער האָט אין זיך, צו שטעהן שטאָהל און אייזען פאַר זיין גערעכטער זאַך. ער איז ביי מיר אַצינד דערפאַר שטאַרק געהייבען, גאָר לעילאָ ולעילאָ, איך האָב איהם ליעב בעקומען טיעף פונ׳ם האַרצען. ניין, רב אברהם, ער איז ניט קיין צוקראַכענס, קיין שלים־מזלניק ווי אַ ישיבה בחור, אַ קלויזניק. עס וועט פון איהם זיין אַ מענש... שאַ: מען קלאַפּט, דאַכט זיך, אין דער טיר — טהוט זיך אַ חאַפּ רפאל אין דער מיט געשפּרעך, צוהערענדיג זיך — אריין, אריין!

עס קומט אריין אַ יונגע בילד־שענע, אויסגעפּוצטע דאַמע און בלייבענ־דיג שטעהן ביי דער שוועל, וואַרפט זי אַ בליק דאָ אויף דעם, דאָ אויף יענעם פון אונזערעביידע מאַנסבילען, נישט וויסענדיג צו וועמען זיך צו ווענדען. רב אברהם ווערט, אויפ׳ן יודישען שטייגער, ביים דערזעהן אַ אשה, עפּיס פערשעמט און קעהרט אוועק אין דער זייט דאָס פּנים. רפאל שטעהט אויף און געהט מיט אַ פריינדליכער מינע דעם גאַסט אַקעגען.

— איך בעדאַרף צו רב רפאל׳ן, האָב מיט איהם וואָס צו רעדען, רופט זיך אָב די דאַמע, דורכנעהמענדיג רפאל׳ן מיט די אויגען.

— איך בין גרייט מיט פערגעניגען אייך אויסצוהערען — ענטפערט רפאל מיט אַ פאַרבייג.

— דאָס וואָס איך האָב צו זאָגען, איז נאָר אונטער פיער אויגען.

רפאל האָט פערבעטען די אומבעקאַנטע אין אַ בעזונדער חדר, ווינקענדיג צו רב אברהם׳ן, אַז ער זאָל בלייבען אויפ׳ן אָרט.

אַ היבשע צייט איז רב אברהם אוועקגעזעסען איינער אַליין פאַר זיך, און געדאַנקען משונה׳דיגע זענען איהם מיט־געוואַלד געקראָכען אין קאָפּ, גלייך ווי נישטאָ איבער דעם קאָפּ זיינעם קיין בעל־הבית — הפקר אַ וועלט! עס האָט זיך דאָרט געדרעהט האָדיל, זין ענטפּלעקט׳ יפּיס גאָר חלשות! עס דרעהט זיך אויך הערשעלע מיט דער קאַבצאַנסקער בתולה זיינער דאָרט — און רב אברהם טהוט זיך אַ חאַפּ, אַ פּאַטש געבענדיג מיט אַ פּאָר פינגער זיך אין שטערען און מאַכענדיג אַ־האַ! גלייך ווי ער וואָלט געטראָפען רש״י׳ס אַ בעוואָהרעניש מיט׳ן כלומר. אהאַ! אַצינד פערשטעה איך, וואָס ער מיינט,

וואָס רפאל מיינט, וואָס איז דער טייטש „ערגייך פערפיהרט"... פע, פע: — מאכט ער, אונטערהייבענדיג די יאַרמולקע, און פּאַכט מיט איהר איבער'ן קאָפּ ווי אָבצוטרייבען פון זיך פליגען־זלידנעס. די פליגען אָבער טהוען זיי־ערס — געדאַנקען קריכען, פּיקען דעם מח, די אומבעקאַנטע יפת־תואר פּוץ־אריין אויך אין דער מיט. עס מאָלט זיך אויס אין קאָפּ א שענע געשטאַלט, א ליכטיגע צורה, שיינענדיגע אויגען, עס צוגיסט זיך א ליעבע וואַרימקייט — דעם יצר־טוב, אַי, ווערט נישט גוט!... רב אברהם ראַנגעלט זיך מיט די געדאַנקען, האַפּט זיך צו בעשעפטיגען מיט ערענסטע זאכען: א נעהם טאָן א פּרק־משניות, צונעהמען א האַרב שטיקעל „ברטנורא", זיך פערנעהמען מיט א שען שטיקעל „זוהר", נאָר אומזיסט די מיה, געדאַנקען בעפאַלען איהם ווי די היישערעקען, כ'איז זיי מיט קיין זאַך נישט צונעהמען. זעץ אין קאָפּ תורה, אז איהם קריכען גאָר עפּיס אַנדערע זאַכען! עס מאָלט־זיך עס, דענקט־זיך, דער רוח ווייסט וואָס אַזוינס... רב אברהם נעהמט זיך גאַנץ יודישליך זיפצען און דערביי טאַקע, ווידער שטייגער איז, שיירבען מיט א פינגער אויפ'ן טיש איין מאָל „פּטום הקטורת, נאָכאַמאָל „פּטום הקטורת", אליין נישט צו וויסען, אז ער שרייבט און וואָס ער שרייבט.

— אך, רב אברהם, האָט מיר קיין פּאַראיבעל נישט! מאַכט רפאל, אריינ־קומענדיג עפּיס שטאַרק צוטראָגען, און לאָזט זיך אין איילעניש צו דער קליידער־שאַפע איבערצוטאָן זיך.

— איך זעה, איהר איילט זיך זעהר, מיר איז שוין אויך צייט צו געהן, זאָגט ר' אברהם, אויפהייבענדיג זיך פונ'ם ביינקעל, און לאָזט זיך געהן צו דער טיר.

— נישטאָ קיין מינוט צייט. איך מוז באַלד טאַקע לויפען, קומט, קומט אריין צו מיר היינט. געדענקט־זשע, נאָך היינט. רב אברהם!

„ס'איז עפּיס נישט גלאַטיג — דענקט זיך אין רב אברהם'ס קאָפּ ביים ארויסגעהן פון רפאל'ן — וועד זאָל עס זיין די יפת תואר?... א קרובה? וואָס־זשע איז ער אַזוי צוטראָגען? האַ, אפשר א ווייב?! אי וואָס, עס הייסט דאָך — ער איז א אַלמן? א קשיא אויף א ליטוואַק!"... באַלד אָבער האָט ר' אברהם חרטה, איז ברוגז אויף זיך דערפאַר, וואָס איהם קען גאָר איינפאַלען, אויף רפאל'ן אַזוינס צוטראַכטען. כטייטש, כטייטש, רפאל, אז כשר'ער, ערליכער מאַן מיט א גוט האַרץ! ער שאָקעלט פאַר גרויס פערדראָס מיט דעם קאָפּ. נעהמענדיג זיך ביי דער באָרד, און לאָזט זיך געהן געשווינד.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

די מוהמע שיינצע, וועלענדיג, ווי עס האָט געהייסען, אָנטאָן פאַרגניגען ביילען, איז זי מיט איהר דורכגעפּאָהרען זיך פאַרנאַכט אויף א שפּאַציר, עטהעמען אביסעל פרישע לופט. ארוים פון שטוב זענען זיי אינצווייען און געקומען צוריק איז איינע — די מוהמע, זי אליין. די טערקיניע איז געווען פשוט אוים מענש פאר גרוים עגמת־נפש וועגען ביילען, נישט צו־וויסען, וואָס אזוינס איז מיט איהר געשעהן און וואו איז זי הינגעקומען ? פאר יסורים קען זי ניט איינזיצען אויף איין אָרט, נאָר ארוים — אריין פון שטוב אין גאָרטען, פון גאָרטען אין שטוב, אומעטום צוקוקענדיג זיך, ניסטערען, אפשר וועט זי עפּים אָנשמעקען.

— זי זיצט זיך אמאָל אזוי, א פאַרנאַכט, שטאַרק פעראומערט, צווישען געדיכטע צווייגען אין דעם גאָרטען, הינטער דער שטוב, און ווי איהר אויפ'ן הארצען אזוי איז דער הימעל, פעראומערט, בעלייגט מיט שווארצע פינסטערע וואָלקענס. אין דער לופט אָרום און ארום שמעקט תשעה־באב ! דאָס גרינ־ווארג דאר, אָבגעבליאקעוועט, בוימער רוישען, זאָגען קינות אויף די בלע־טער, וואָס הויבען־אָן געל־צו־ווערען, און אויף דעם אויסגעקראָכענעם שפּיץ קאָפּ זייערען, ווארפענדיג זיך אין אלע זייטען. וואוהין דער ווינט טראָגט. אומעטיג, פערזאָרגט שטעהען די פויגעל איטליכער אויף זיין ריטעל, איטלי־כער אויף זיין צווייגעל, קראַנעצדיג זיך מיט'ן שנעבעלע אונטער די פליעגלעך, אויסשטעלענדיג א אויגעלע — א קוקעלע אהין, א קוקעלע אהער, א טרעסיל מיט די פעדערלעך, א געגעץ — און פּויז אריין אין די נעסטען — שלאָפען, ניט זאָגענדיג קיין שירה, ווי דער שטייגער זייערער איז, מנחה־צייט. אויך דעם האָהן, דעם בעל־תאוה'ניק, פארגעהט די לופט, נאריש צומאכען זיך היינט מיט די ווייבער זיינע. סאיז גאָר ניט דער שטעל, גאָר ניט דער קרעה, וואָס תמיד, עס קומט אוים עפּעס געפייפט ווי פון א פּסול'ן שופר. ער שטעהט פערטראכט, אויסשטרעקענדיג דאָס העלזעל, בלינדרצעלט מיט די אויגעלעך;

אויסדרעהענדיג דאָס פּנים'ל א מאָל לינקס, א מאָל רעכטס, און איינגאָנצען, מיטטיינס־געזאָגט, זעהט ער אויס לעקישעוואַטע. פלוצלים טהוט ער א שאָר מיט די פיסלעך, א ריק זיך אין דער זייט, א קראַץ מיט א אראָבגעלאָזט פלי־געל די ערד, פאַרנעהמט די ווייבער זיינע און — א גוטע נאַכט! אוועק מיט זיי אין זיין רוה אריין... א שטילער טרויער שוועבט אין דער לופט, א מרה־שחורה — ארום און ארום! ביטער און זויער איז אויפ'ן הארצען. עפּיס בייגקט זיך, טרוימט זיך, עס ציהט ערגיץ אהין — אהין... און די נשמה וויינט אינוועניג שטיל, צוגיסענדיג זיך אָהן ווערטער.

זיצט זיך אזוי די טערקינע צווישען די צווייגען פעראומערט, פער־טיעפט אין איהרע געדאַנקען, דערווייל פאַלט־צו די נאַכט. וואָס ווייטער, ווייטער ווערט טונקעל. די בוימער זעהען־אויס עפּיס אומגעלומפערט. בע־קומען א משונה פערענדערט פּנים, און דער כח־המדמה, אָט דער פאָקוסניק, פאַרבלענדזעט די אויגען מיט אויסגעדראַכטע פאָקוסען. פון ווייטענס, אינ'ם טונקעלקייט, דאַכט־זיך דער טערקינע אויס, איידעל היינגט אויף א בוים, הוידעט־זיך און ווינקט איהר: קום, שוועסטער, קום זיך הוידען מיט מיר אויפ'ן בוים! זי טהוט זיך א חאַפּ דערשראָקען, און איידער נאָך זי ריהרט זיך פונ'ם אָרט לאָזען זיך איהר הערען טריט, און באַלד טאַקי קומט איהר צו די אויגען די מוהמע שיינצע, שטעהענדיג דאָרט אין גאָרטען מיט איציק פּאַק־טער — א מין בעשעפעניש אזעלכעס, וואָס איז געלייטזעלינט פון זיין ליבען נאָמען מיט א ריקען, זעהר געשמיידיג זיך צובויגען, צובוקען; מיט א קור־פערנעם שטערען מיט א פּאָר גנבה'שע אויגעלעך און א פּאָר הענטעלעך, אקור־ראַט ווי עס פּאַסט איהם צו דער פרנסה. דאָס דאָזיגע בעשעפעניש קניעט זיך, בויגט זיך, קריכט, דורכשטופּענדיג זיך דורך לעבער און שפּאַלטען, שמעקט, טאַפּט, האָרכט־זיך־צו, וואָס טהוט זיך דאָרט אין די הויכע פענסטער, חאַפּט א וואָרט און פאַרשלעפּט עס ווי א קאַץ פון איין אָרט צום אנדערן, מאַכט צו־שו און טהוט א בים שילערהייט.

אָט מיט דעם מין בעשעפעניש פיהרט עס די מוהמע שיינצע איצט א געשפּרעך, און פונ'ם גאַנצען שמועס זייערען קומט דער טערקינע צו די אויערען נאָר איין וואָרט פון צעהנטען — „זיצט... הארי'ל... וואו דאָס מיידעל?... שלעכט... ארבייט, קאָמיסיאָנער רפאל... געלט... תשובה־געלט, תפילה־געלט... צדקה־־געלט..." אזוי רעדט איציק, די מוהמע שיינצע טענה'ט, פאַר־גלאָצענדיג די אויגען צום הימעל, שטופּט אריין איציק'ן עפּיס אין דער האַנד און באלד ווערען ביידע פערשוואונדען

דער טערקינע איז עס אריין אין דער נאָז, זי שטויסט זיך, אז דאָס איז ניט גלאַט, דאָ איז עפּיס א צרה. וואו איציק פּאַקטער ווייזט זיך, דאָרט איז א קרעצעל. און פּלוצים פאַלט איהר איין א געדאַנק, ניט אנדערש, אז דער

שמועס צווישען דער מוהמע מיט איציק פאקטער האָט א שייכות צו דער מעשה מיט ביילען. וואָס מעהר זי האָט צעקייט די ווערטער, וואָס זענען איהר גע־קומען צו די אויערען, איז איהר געוואָרען קלערער, אז דער שמועס איז גע־גאנגען איבער ביילען. א פּנים ס׳איז דאָ עמיצער, א תּקיף, וואָס שטעלט זיך פאר איהר ארויס. דערווייל האָט מען עס, א פּנים, א נעהם געטאָן צום סמיק האָרלען. אצונד איז שוין פערענטפערט געוואָרען, פארוואָס מען זעהט זי נישט דאָ, ביי דער מוהמען, שוין עטליכע טעג. די מוהמע האָט בייצייטענס זיך געאיילט צו בעהאלטען די טרפה סחורה — אָט וואָס דער שפּאציר איהרער מיט ביילען בעטייט!

די טערקינע געהט פּשוט אויס פאר רחמנות אויף ביילען, און גיט זיך א וואָרט, נוקם זיך צוזיין פאר איהר, נעבעך. מיט וואָס נאָר זי וועט קענען.

זי געהט ארויס פונ׳ם גאָרטען, בלאָנקעט זיך ארום אין הויף שרעקליך אויפגעבראכט. און ווי זי שטעהט אזוי ביים טויער, דערזעהט זי פארביי־פאָהרען אויף דער גאס א פאיטאָן, אין וועלכען, ווי זי דערקענט, איז די מוהמע מיט ביילען זיך דורכגעפאָהרען נעכטען. די פיס איהרע טהוען זיך א לאָז, ווי פון זיך אליין, און זי שפּרינגט אריין אין פאיטאָן.

— וואוהין? — פרעגט דער פוהרמאן.

— וואוהין? — מאכט די טערקינע, בעטראכטענדיג זיך — אהין... וואוהין נעכטען פארנאכט איהר זייט געפאָהרען. איצט ווייסט איהר שוין וואוהין?

— א שאלה א ביסעל. אויב איך ווייס! דער קאָפּ איז מיר נאָך אויפ׳ן אָרט, ברוך־השם. איך ווייס, ווייס, וואוהין איך האָב נעכטען געפיהרט די מוהמען מיט נאָך א פארשווינדעל. אפשר זייט איהר עס טאקי די מוהמע אליין. דער שאל איז אָנגעריקט איבער׳ן קאָפּ. אזוי אז עס זעהט זיך נישט ארויס דאָס פּנים.

דער פאעטאָן איז צוגעפאָהרען צו א שטוב ערגיץ אין א פארלעגען אָרט כמעט אונטער דער שטאָדט.

— טפּררררו! — שטעלט אָב דער פוהרמאן די פערד, ריידענדיג ווי צו זיך אליין — אצינד, הא, זעהט איהר, אז איך ווייס. א חידוש אביסעל! מיין גאנץ לעבען א פוהרמאן בין איך, געלויבט דער אויבערשטער, זאָל איך גיט וויסען, וואו וואוינט פייביל דער קליינער! א געלעכטער, כ׳לעבען. איך טאפּ־אָן, ווי א רב, אלע שווערע ערטער דאָ אין דער פינסטער. די פערד מיינע, להבדיל, זענען אויך גרויסע למדנים דאָ... האָט זי עס מיך געפרעגט א שאלה: אויב איך ווייס וואו זיצט פייביל דער קליינער!.. אָט האָט איהר אייך דאָס הויז פייביל דעם קליינעמ׳ס, אָדער פייביל יקטן, ווי ער הייסט ביי אונז!

אזוי האָט געזעדט פאר זיך דער בערײדעװודיגער פוהרמאן, אריינגלײ־
גענדיג אין קעשענע דאָס פוהרגעלט און אװעקגעפאָהרען צוריק.

דער טויער פון יקטן׳ם הויז איז געװען צוגעשלאָסען. די טערקינע
האָט דאַרויף זיך נישט שטארק מצער געװען. װען אפילו ער זאָל זיין אָפען,
װאָלט זי אויך אין שטוב ניט אריינגעגאנגען. עס װאָלט געקענט פאלען
אויף איהר א חשד און איהר גאנצער פּלאן קאַליע װערען. זי האָט געװאוסט,
װער פייביל דער קליינער איז, אז ער איז איינער פון לוי בחורים באנדע,
א ממזר. א פערדאָרבענער װי ער.

אצונד איז ביי איהר געװען גאנץ קלאָר, אז ביי איהם אין הויז האָט
די מוהמע בעהאלטען ביילען ביז עס װעט איבערגעהן די בייזע שעה. איהר
איז גענוג, װאָס זי װייס װאו ביילע געפינט זיך, איצט װעט זי זיך בע־
טראכטען, װאָס זי האָט װייטער צוטאָן.

די נאכט האָט דער טערקינע זיך נישט צוגעמאכט קיין אויג. זי האָט
אלץ געטראכט, װאָס טהוט מען, װאָס הויבט מען אָן ?

לסוף קומט איהר אויפ׳ן זינען — דער קאָמיסיאָנער רפאל, פון װעלכען
איציק פאקטער האָט געזעדט, דערביי שטעלט זי זיך אָב, טראכטענדיג :
אָט דאָס איז דער, װאָס ארבייט אזוי שטארק !

אויף מאָרגען האָט זי זיך דערפרעגט צו רפאל׳ן. געקומען בשעת ער האָט
געשמועסט מיט רב אברהם׳ן, און איהם דערצעהלט בסוד די גאנצע מעשה.

דאָס פערטע קאַפּיטעל

דער וואָס מיינט, אַז רב אָשר דער מעקלער איז פאַר'ן שלעכטען בעגעגעניש ברוגז געווען אויף רפאל'ן אַ לאַנגע צייט — האָט, זאָל מוחל זיין, אַ גרויסען טעות. רב אָשר איז דאָך נאָך אַלע זאַכען פאָרט אַ יוד, וועלכען עס מאַכט ניט אַזוי אויס דער נאַרישער כבוד, וואָס נעהמט־אָן פאַר ליב אַ מאָל אויך אַ פּאַטש, נישט צומאַכען זיך דערפון אַזאַ פירוש, חלילה. וואָלט רפאל געווען אַ „פּרינץ„ מעג מען זיין זיכער, אַז רב אָשר'ן וואָלט כלל נישט איינגעפאַלען פאַראיבעל צוהאָבען, חלילה, אפילו ווען ער, דער פּריץ הייסט עס, וואָלט איהם געגעבען אין קאַרק און אָראָבגעשליידערט פון אַלע טרעפּ. ער, רב אָשר הייסט עס, וואָלט זיך אויפגעשטאַנען, אויב נאָר ער וואָלט ניט געבראָכען האַלז און געניק. מיט דעם אויבערשטענס הילף. אָבגעשאָקעלט די פּאָלעס, געמאַכט מיט אַ קרימעלע: עט! און צוריק אַרויף צום פּריץ מיט אָבשיי, מיט אַ בוק, פּרובען נאָך אַ מאָל טאַקי קריכען צו איהם מיט אַ געשעפטעל, אולי ירחם. און פאַרקעהרט. וואָלט רפאל געווען אַ אידעל, טאַקי אַ אידעל וואָס הייסט, מיט די ביינער, וואָלט רב אָשר גערעדט מיט איהם, אָהן מחזקות, ווי אַ יוד מיט אַ יודען, נישט מאַכענדיג קיין צערעמאָניעס, גוט אָבגעשייגעצט איהם ווי ער פאַרדינט, אין דער הייסער רגע טאַקי, און אַוועקגעגאַנגען גאַנץ רוהיג מיט דער דעה, מאָרגען, אם־ירצה־השם, ווידער אַריינגעהן צו איהם, איבערשמועסען דעם עסק אַזוי און פאַרקעהרט. רפאל אָבער איז דאָך ניט דאָס, ניט יענץ, אָדער דאָס און ניט דאָס, יענץ און ניט יענץ. ריידען מיט איהם אויף דעם שטייגער ווי מיט אַ יודען: — איך דיר אַ שטופּ, דו מיך אַ שטופּ; איך דיך אַ נעהם ביים בערדעל, געבענדיג דיר צו פאַרשטעהן מיט'ן גראָבען פינגער און דו מיך אַ נעהם ביי מיין בערדעל, געבענדיג מיר צו פאַרשטעהן מיט דיין גראָבען פינגער — אַזוינס צו טאָן איז גאָר ניט מעגליך. אמת טאַקי, ער איז מאחינו בני ישראל, אָבער אין דער הלבשה, אין דער בענעהמונג זיינער איז עפּים נישט דאָס...

נישט יודישליך. מיט איהם בענעהמען זיך אזוי־זיך, גוטברידערשאפט, מעשה־איד — חלילה וחס! ,אלא וואס דען־זשע, האבען פאר איהם דרך־ארץ, אראבשלינגען זיינס א בעליידיגונג און שטעהן פאר איהם ווי א קנעכט, אדער ווי א יוד פאר א פריץ — איז ער דאך אין־גרונד־גענומען פארט א יוד, ווען אפילו ניט אינגאנצען, איז ער ווענ׳גסטענס א שטיקעל יוד.

דעריבער איז גאר קיין וואונדער ניט, אז אזא שלעכט בענעגעניש, וואס רב אשר האט געהאט ביי רפאל׳ן, נישט צו קענען אראבשלינגען עס, נישט אבצוענטפערען צוריק, האט איהם שטארק צומישט, און דאס הארץ איז שיער איהם ניט צופוקעט געווארען פאר כעס אינווענייג אין זיך. אפילו א מעקלער א מלאך וואלט אויך געקענט, שונאי־ציון, צופוקעט ווערען, נישט אויסהאל־טענדיג אזוינס. גלייך געטאן האט טאקי רב אשר, וואס ער האט זיך גע־שווינד ארויסגערוקט פון שטוב מיט פערדראס, ווי באלד ארויס אויף דער גאס, האט ער אויסגעלאזט זיין כעס, זיין שווער ביטער געמיט צו רפאל׳ן אונטער די אויגען. און איז געוועזן זעהר גערעכט. להבדיל, א הונד אפילו, וואס חאפט זיך ארויס פון דער קלעהם, פון צווישען דער טיר, איוף דער גאס, הייבט אויף דעם ווידעל, אבשטעלענדיג זיך, און בילט אויך פונדער־ווייטענס. נאך זעהר שעהן פון רב אשר׳ן, וואס חאטש מיט׳ן מויל גאנץ עפענטליך, אין אזא פאל איז א יוד א מאל ניט פויל אויף דער פען, אריינצו־שיקען שטילערהייד אהין, אהין... שווארץ אויף ווייס, א „שיר המעלה״ אויך. קוים האט רב אשר אויסגעגאסען דאס הארץ, אויסגערעדט זיך פאר לייטען, איז איהם אבגעגאנגען דער כעס און ער איז אבגעקיהלט געווארען.

„עט, ווי איך בין א יוד! — טראכט ביי זיך רב אשר, איבערבעטענדיג זיך מיט רפאל׳ן אין הארצען — און אז ער האט געזאגט דאס און דאס, מכבד געוועזן מיך מיט א ווארט, אזוי און אזוי... מילא איז וואס? גארנישט, כ׳לעבען, הבל הבלים! דער גאנצער נארישער כבוד איז ניט ווערטה קיין גראשען. און וואס געהער זיך אן אזא שטות׳עריי צום האנדעל?... א רעכטער סוחר יאגט זיך ניט נאך כבוד, אין תכלית. אין תכלית אריין קוקט ער, אט וואס!... נאך דעם גאנצען פייערן זיינעם אויף מיר, אז איך בין אזוינער און אזוינער... לאז איך פונדעסטוועגען ניט אב דעם עסק היינט אדער מארגען וועט ער איהם, מיט דעם אייבערשטענס הילף, אננעהמען, נישקשה! ער מעג זיך בייזערן, שפרינגען „בואי בשלום״ וויפיעל ער וויל... וואס איז עס פאר א לשון: איך וויל ניט! „ער״ — וויל ניט, און „איך״ וואו בין איך, הייסט עס, בין גארנישט, מיין ווילען איז עט־שמעט?... נאך א טאג, נאך עטליכע טעג וועלען מיר זעהן, וועמעס ווילען איז שטארקער, נישקשה, עס הויבט מיך ניט אן צו ארען!... אי־אי־אי — טהוט זיך פלוצלים רב אשר א חאפ, קראצענדיג זיך ביי דער פאה מיט א זיפץ — עס הויבט מיך ניט

אָן צואָרען, זאָג איך. אוי, אַרט מיך, זעהר שטאַרק אַפּילו — היינט איז דאָך דאָנערשטאַג, אַז אָך און וועה מיר.

דאָנערשטאַג איז א שווערער טאָג פאַר א יודען, דאָנערשטאַג בעט דאָס ווייב געלט אויף שבת. א אָרעמער יוד דאָנערשטאַג איז דאָס וואָס א בייזע פליג, א זלידנע, סוף זומער עס קריכט, זוכט, ניסטערט, שטעקט אריין דאָס נעזעל אין איטליכער זאַך, איינשטעלענדיג זיך פּשוט דאָס לעבען. נאָך אלע שווערע מיה רב אָשר דעם מעקלערס, נאָך זיין ארויסלויפען, פאַרטראָגענקייט הו־הא טאָג ווי נאַכט, האָט ער געלעבט אין נויט. און אַלע דאָנערשטאַג פלעגט איהם, ווי אַלע יודען אביונים, די נשמה אויסגעהן פאַר א גראָשען, ביז איהם פלעגט געראָטען ביי איינעם א בעקאַנטען צו דערטאַפּען עטליכע גילדען א גמילות־חסד. און אין דעם דאָנערשטאַג גראָד איז איהם געווען ערגער נאָך ווי תמיד, ווייל סאיז שוינניט געווען מעהר ביי וועמען צו לייען. פאַלט איהם איין — רפאל! בעטען היינט א גמילות־חסד ביי רפאל׳ן. און דאָס האָט פיעל געהאָלפען, ער זאָל זיך איבערבעטען מיט רפאל׳ן, מוחל זיין איהם, וואָס ער האָט איהם פוגע בכבוד געווען. „א יוד טאָר ניט ברוגז זיין" —טראַכט ביי זיך רב אָשר, אויסשטעלענדיג אין געדאַנק א קלוג שמועסעל מיט רפאל׳ן. אָנהויבען זאָל זיך עס גלאַט אַזוי זיך, אין דער וועלט אריין, עס וועט זיך אַזוי קייקלען, קייקלען, ביז עס וועט צוקומען צו דער מטבע — אָט דאָס וואָס מיינט דער פסוק!... ער גלעט זיך דאָס בערדיל, משונה הנאה האָבענדיג, גלייך ווי א געפילט העכטיל ליגט פאַר איהם אויפ׳ן טע־לער און דער ריח פון שבת׳דיגע מאכלים פאַרגעהט איהם אין נאָז אריין. און ווי ער שטעלט א פוס, גרייט צוגעהן, דערזעהט ער פונדערווייטענס פאָה־רענדיג רפאל׳ן, און קענטיג אין פּנים, אַז ער איז שטאַרק פאַרטראָגען, פאָהרט גיכער אָבאַרבייטען א געשעפט. רב אָשר׳ן האָט עס געגעבען א קלאַפּ אין האַרצען, ער בלייבט פערגאַפט, אויפעפענענדיג דאָס מויל און אויפשטע־לענדיג די נאָז.

„דאָס איז ניט גלאַט אַזוי זיך א פאָהר — טראַכט־איבער ביי זיך רב אשר — אוי, פאַרשטעה איך! איך פאַרשטעה, נישקשה, וואָס איז אויף איהם אַזוי דאָס איילעניש. שווער מיך אָבצונאַרען, דאָס לויפט ער אָבמאַכען דעם עסק אָהן מיר. אוי, ווי זאָל איך עס אויסהאַלטען, נישט משוגע צו־ווערען, אַז איך זעה ווי מיין אַרבייט, מיין מיה געהט פאַרלאָרען? איך לייג־פאַר דעם עסק, טהו, אַרבייט, קריך אויס דער הויט, רעד־רעד, וועד צוזעצט רעדענדיג, און ער... ער מיינט, איך בין א קינד, א מלופּוס־קינד בין איך, מעג ער מיט מיר טאָן וואָס ער וויל. ניין, ברודער! איך האָב א נאָז און שמעק, פונדערווייטענס שמעק איך אָן".

און רב אָשר׳ס נאָז טהוט זיך א קרים. דער צאָרן איז גרויס. נאָר

היינט איז דאָך אָבער דאָנערשטאג. די ליידיגע קעשענע, די ביטערע נויט דערמאָנען רב אָשר׳ן, אַז א יוד א קבצן טאָר ניט אין כעס זיין, מוז אָננעהמען פאר ליעב א פאטש אויך, וויפיעל יענע זאָלען איהם ניט קריוודען, צופּען, רייסען, מוז ער די וועהטאָגען טראָגען שטיל אין זיך, ארונטערלייגען זיך אונטער יענע שענע לייט, זיי נאָך בענטשען — מאריך ימים זאָלען זיי זיין, און ליבען אין טאָג אריין מיט א זיס פרעהליך פנים׳ל כלומר׳שט.

און רב אָשר האלט־איין דעם כעס, גלייכט אויס די נאָז. נעהמט אויף זיך ארויף א זיסע ליכטיגע צורה און לאָזט זיך אין א פאָר שעה ארום געהן צו רפאל׳ן, הייבען ביי איהם א גמילות־חסד לכבוד שבת. נאָר — וועה איז איהם און דעם פינסטערען מזל זיינעם — נישטאָ רפאל אין דער היים! ער פוילט זיך ניט געהן נאָך א פאָר מאָל, און אלץ טאקי — נישטאָ רפאל! איין גאָט דער לעבעדיגער ווייסט, ווי שטארק אָנגעזאלצען רב אָשר׳ן איז געווען אויפ׳ן הארצען. איז דער טאָג איהם פערגאנגען אין צרות, דערפאר האָט ער אין אוונער זיך א ביסעל אונטערגעהעצקעט.

ס׳איז געווען „ליהודים“ — א שמחה, א פרייד אויף יודענס קעפּ!

ראש־חודש אָב צום מולד האָט זיך געענדערט די „פּאָנאָדע“, פונקט פארקעהרט ווי דער לוח שרייבט. דאָרט שטעהט: שענע, לויטערע טעג, מיט א מאָל גאָר איז קעלט און רעגענס ווי אָסיענצייט. יודען קריכען, נעבעך, ביז׳ן האלז ווייט אין די גלופּסקער בלאָטעס מיט די שיך און זאָקען, און אי־דישע טעכטער מיט די זיידענע קליידער און גילדענע בראסלעטען: מילא אויף קליידער, וואָס ווערען פארשמירט, פארשלומפּערט, איז דער וועהטאָג נאָך ניט אזוי גרויס וואָרום דערויף זענען זיי דאָך לאנג, אומגעלומפּערט, כדי טאקי ארויפנעהמען אויף זיך די בלאָטע; ווער געטאָן האָט יודען דאָס הארץ — אויף דער לבנה, נישטאָ די לבנה! יודען חלש׳ען חאָטש אויף איין מינוט אָנקוקען איהר ליכטיג פנים, סטייטש, ס׳איז שוין אוועק דער ערשטער קווארטעל, זי איז שוין אויף דער צייט, אונטערגעוואקסען ווי מען בעדארף, ראוי לברכה, טאקי נעהם און זיי זי מקדש כדת ישראל, גאנץ יודישליך — און זי בעהאלט זיך, עפּיס נאָר טאקי ווי זי שעהמט זיך... פּלוצלים הויבען־אָן דאָנערשטאג פארנאכט קרעהען די העהנער. עס טהוט א בלאָז א ווינ־טעל, עס צוגעהען זיך די וואָלקענס, און א שענע, קלאָרע לבנה, ווי א אויס־געצוואָגענע, אויסגעפּוצטע כלה, טרעט ארויס האָפּערדיג, בעגלייט פון דער גרויסער משפחה שטערען, פיינע מחותנים, איינגעטונקטע אין גאָלד, אין ברילאנטען, און גאנץ גלופּסק מיט איהרע קאליזשעס בעקומען א שיינענדיג פנים. עס פינקעלט, עס לויכט אומעטום! יודעלעך לויפען אָנזאָגען די בשורה, אונטערטרייבענדיג איינער דעם אנדערען: ניכער, פייטיל! אהער, אהער, זרח, גרונם, סענדער, פישעל! בעריל דער שוסטער הייבט זיך געשווינד

אויף פונ׳ם קלעציל, שמעריל דער שניידער ליגט אוועק די ארבייט, פאר־שטעקענדיג אין לאַץ די נאָדעל, לויפען ארויס און שטעלען זיך קוקען דער לבנה אין איהר ליכטיגער צורה. דאָס גאַנצע געזעמעל צושאָקעלט זיך, שרייענ־דיג אויף אַלערליי מיני קולות. עס לאָזען זיך הערען ביי־קול׳כלעך די־נינקע פון קליינע יונגלעך, גרעבליכערע פון בחורים, גראָבע, הייזעריגע, פארלעגערטע, באסאָווע אויף דער געמבע פון אלטע, בעטאָגטע, גרייזגרויע, פאָנפעוואטע, לאנגנעזיגע און ברייטבייכיגע בעלי־הבתים. די לבנה געהט זיך איהר וועג און יודען שפרינגען, העצקען זיך איהר אקעגען לעבעדיג, פרעהליך.

אויך אונזער רב אָשר העצקעט זיך אויף די שפיץ־פינגער צווישען דעם געזעמעל. דערזעהענדיג דאָרט נעבען זיך רב אברהם׳ן, טהוט ער זיך צו איהם א בוק עפּיס משונה, זאָגענדיג מיט א ניגון דריי מאָל:

— שלום עליכם!

— שלום עליכם, עליכם שלום! — ענטפערט־אָב רב אברהם, מפסיק־זייענדיג אינמיטען וואו ער האלט. און אין א מינוט ארום בייטען זיך די יוצרות. רב אברהם קעהרט אוים דאָס פּנים, זאָגענדיג מיט א בוק דריי מאָל „שלום עליכם" רב אָשר׳ן, און רב אָשר ענטפערט איהם אָב „עליכם שלום" בשעת אונטערהעצקען זיך ביים „כשם שאני רוקד" אקעגען דער לבנה.

און ווי זיי העצקען זיך דאָביידע, בוקען זיך און זאָגען שלום־עליכם איינער צום אנדערען, פאָהרט געשווינד פארביי זיי א פאַעטאָן מיט דריי פארשוינען אינווענינ. רב אָשר דערקענט באלד דאָרט רפאל׳ן און ווערט פערצאַפּעלט מיט די ביינער. עס ענדערט זיך איהם דאָס קול, גלייך ווי א ביין וואָלט זיך איהם געשטעלט אין האלז, פון גראָב ווערט עס דין, און ער לאָזט אוים דאָס דאַווענען מיט א וויינענדיגען פּישטש. די נשמה זיינע וויינט אין איהם, פאר גרויס וועהטאָג און פערדראָס, וואָס רפאל נאַרט איהם, מאַכט שטילערהייט אָב געשעפטען אָהן איהם. ער שטשירעט־אויס איין אויג אויף רב אברהם׳ן, קוקט איהם אָן שארף, טראַכטענדיג ביי זיך: מען בעדארף דיך גוט אויסטאַפּען. איך וועל דיך, פעטער, נעהמען אויפ׳ן צימבעל. פון דיר וועל איך מיך דערגעהן אלסדינג!

יודען ענדיגען דאָס דאַווענען און שפּייען אויס, פונאנדערגעהענדיג זיך איטליכער צו זיך א היים. רב אברהם שפּייעט אויך אויס און וויל געהן זיין וועג, נאָר רב אָשר נעהמט איהם אָן ביי דער פּאָלע און זאָגט:

— וואָס איילט איהר זיך אזוי, רב אברהם? ווארט אביסעל, זייט־זשע מוחל, וועלען מיר געהן צוזאמען. איהר געהט דאָך א היים.

— ס׳טוט מיר זעהר לייד, וואָס היינטיגס מאָל האָבען מיר צוגעהן

נישט אויף איין וועג — מאַכט רב אברהם — איך געה צו רפאל'ן, געה איך איצט.

— אָך, זעהר גוט! — זאָגט רב אשר, א סמאָרע־געבענדיג מיט דער נאָז פאַר גרויס הנאה — אויב אַזוי, וועל איך אייך בעגלייטען, און געהענדיג וועל איך דערווייל שמועסען מיט אייך וועגען עפּים א ענין.

— מהיכא־תיתי, אז איהר ווילט זיך מטריח זיין, אָך!

— מה נאמר ומה נדבר, וואָס זאָל איך זאָגען, וואָס זאָל איך ריידען? — הויבט־אָן רב אשר געהענדיג זיין שמועס פול מיט שמר־שטיק. אונזער בענגענענען זיך דאָ היינט, רב אברהם, איז מן־השמים, טאַקי נאָר פון גאָט. בענגענענען אזא מענשען ווי איהר באַלד נאָך קדוש־לבנה איז א גוטער סימן, ס'וועט, אם־ירצה־השם, זיין א מזל'דיגער חודש, אמן. הלואי, רבונו של עולם! איך זאָג תמיד, אומעטום, אין מארק, אין די קאָנטאָרען, זאָג איך: נאָר ביי איינעם איז נאָך דאָ דער אמת, יושר, גערעכטיגקייט אין דאָס פינטעלע יודישקייט. און ביי וועמען? — ביי רב אברהם'ן! אוי, רב אברהם, רב אברהם, איז עס היינט א צייט, רב אברהם! וואָס ווייסט איהר, וואָס ווייסט איהר... איהר ווייסט אייך אייער בית־מדרש, איהר זיצט זיך על התורה ועל העבודה, לערענט, דאַווענט. אז־וואויל איז אייך! אוי, ווען איהר זאָלט וויסען אונזערע סוחרים, די קרעמער, די מארק־מענשען אונזערע — זאָל מיך גאָט נישט שטראָפען פאַר די רייד — אלסדינג מעגען זיי. נישטאָ קיין וואָהר וואָרט ביי זיי, יא איז ניט יאָ, ניין איז ניט ניין, א שבועה ניט קיין שבועה. „ויאמר" איז דער טייטש געבולען, „וידבר" — מאַניפּאַרגע, הענטשקע־לשון, אַזוי אַלץ הינטען־ארום, הינטען־ארום. איטליכער מיינט נאָר זיך, זיין טובה, די גאַנצע וועלט איז בעשאַפען געוואָרען נאָר פאַר איהם, פאַר איהם איינעם. אין פלוג, אַנקוקענדיג זיי, זענען זיי, דאַכט זיך, מענשען, פיינע בריות, פיהרער, נאָר... וואָס העלפט דאָס ריידען — הכל הבל, ס'איז גאָרנישט מיט גאָרנישט! מיינט איהר דאָך, אוראי קענט איהר דאָך מיינען, אז ער... רפאל אייערער, למשל... — שטאַמעלט רב אָשר ניט ענדיגענדיג זיינע ווערטער, שטעלט אויס די אויגען אויף רב אברהם'ן שווייגענדיג, צוזעהן, אויב ער פאַרשטעהט זיך אויפ'ן ווינק און אויב דער ווינק איז איהם לרצון, און מען מעג ארויסזאָגען זיך פאַר איהם שוין טאַקי גרעבליך

— וואָס ער? וואָס, א שטייגער, רפאל מיינער, למשל — פרעגט רב אברהם אויפגעבראַכט — הא, אפשר איז רפאל קיין אָרענטליכער מאַן נישט?!

— אי־אַי, רב אברהם! האָט איהר דאָך, איך בעט איבער אייער כבוד, האָט איהר דאָך נישט פאַרשטאַנען. אדרבה, פאַרקעהרט! דער פשט

פון מיינע ווערטער איז אזוי: קענט איהר דאָך מיינען, אז רפאל, רב רפאל אייערער, איז אויך למשל ווי יענע לייט? חס־ושלום! האָט קיין טעות נישט! זאָג איך אייך, ער איז א צדיק תמים!... ביי „חקרנים" איז נאָך דאָ אויך יושר. א וואָרט איז ביי זיי א וואָרט. איך האָב איהם ליעב, באמת ליעב. פונזייטווועגען בין איך גרייט חאַטש אין פייער, אין וואסער. איהר מעגט עס איהם טאקי איבערגעבען. נישקשה, דאָס וועט נישט הייסען קיין רכילות... יאָ, אָבער — שטעלט זיך אָב אין מיטען שמועס רב אָשר מיט א זיפץ, ווי ס'איז איהם שווער ארויסצוזאָגען — אָבער ס'איז א וועה־טיג צו זאָגען, ער... רב רפאל איירער, איז א ביסעל נישט יוצא אקעגען מיר...

— מיט וואָס, א שטייגער? שטאמעלט ניט, רב אָשר, רעדט ריינע דבורים.

— טא, אז איהר פאָדערט אזוי, מוז איך אייך זאָגען, רב אברהם — מאכט רב אָשר מיט א קנייטשעלע, ווי ער טהוט עס נישט גערן — ווועמען זאָל איך זאָגען, ווען ניט אייך, רב אברהם?... איך בעט אייך, וואָס, א שטייגער, וואָלט מעלתו געזאָגט, ווען מעלתי, איהר הייסט עס, וואָלט פאָרגעלעגט איינעם גוטע עסקים ,רעיאלע, געטאָן, געארבייט, אָנגערעדט זיך ווי א פויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָבגעמאכט זיך ווי א פויק און לסוף וואָלט יענער שטילערהייט אָבגעמאכט די עסקים שאַ־קיטש? איהר פערשטעהט דאָך אצונד א קעגען וועמען איך רעד...

— איהר האָט א טעות, רב אָשר! רפאל איז ניט דער מענש צוטאָן אזוינס, ניין, ניין!

— און אז יאָ, אויב אזוי ווי איך זאָג, וואָס וועט זיין?

— וועל איך געבען קנס, וויפיעל איהר אליין וועט הייסען.

— אויב אזוי, זאָל מעלתו זיך מטריח זיין צודערגעהן, וואוהין איז ער עס היינט אזוי פארטראָגען. נאָר אין איין אטהעם ארומגעפאָרען דעם גאנצען טאָג. נאָר, שא! זאָל עס בלייבען צווישען אונז. פארזיכערט איהר מיך דארויף, רב אברהם, מיט אייער וואָרט, בהן שלכם, מיט אייער הן?

— בהן שלי! — נו, אָט זענען מיר שוין געקומען, רב אָשר. א גוטע נאכט!

— וואָס דיינקט איהר, רב אברהם, אפשר זאָל איך אויך ארייננגעהן, אז איך בין שוין דאָ, האַ?

— אז איהר ווילט, מהיכא־תיתי. ווער לאָזט אייך ניט? קומט!

רב אשר געהט אין אנגסטען הינטער רב אברהם'ן און איז איהם מכבד מיט עפענען די טיר.

— פארשלאָפסען! — זאָגט רב אברהם — רפאל איז נישטאָ אין דער היים.

— אָ־וואַ! — קרעכצט רב אָשר און שילט אין הארצען דעם פינסטע־רען מזל זיינעם — וואָס טהוט מען אצונד?

— נארנישט! — ענטפערט רב אברהם ווי א תם — אצינד געהט מען א היים שלאָפען, אויסרוהען זיך נאָך אזא טאָג ארבייט. איך בעדארף נאָך אריין אין א אָרט, וועל איך מיר דורכגעהן דורך דעם הויף אויף דער אנדע־רער גאס. א גוטע נאכט!

— ווארט, זייט מוחל, ווארט אביסעל, רב אברהם. ע־ע־ע! — מאכט רב אָשר ווי מיט א האלבען מויל, קראַצענדיג זיך ביי דער פאָה — אָ־וואַ, שלעכט... ערב שבת... פארשטעהט איהר?... איך קען ניט, אוי־אוי, קומען א היים... אפשר געפינט זיך, אפשר ביי אייך עפּים געלט? בים־בים־בים!

— מיין גאַנץ פארמעגען נאָר א קליינינקייט. ווילט איהר, קען איך עס אייך לייען — זאָגט רב אברהם, אריינלעגענדיג די האנד צו זיך אין קעשענע.

די לבנה האָט צוגעזעהען פונ'ם הימעל די דאָזיגע טרויערדיגע סצענע, איז געוועזען א עדות, ווי יודען, מי־שטיינס־געזאָגט, זענען זיך מפרנס; ווי רב אָשר, דער הויפּטמעקלער, וואָס איז שטענדיג פארטראָגען אין געשעפטען, האָט מיט א ביטערען זיפץ אריינגעלעגט אין קע־שענע דעם גמילות־חסד, וואָס ער האָט גענומען ביי רב אברהם'ן אויף שבת. און נאָך אזויפיל ארבייט, נאָך אזויפיל אָנלויפען זיך ווי א הונד א גאַנצען טאָג, איז ער מיט עטליכע גראָ־שען, ניט זיינע, געקומען מיד, צובראָכען א היים, צום ווייב און קינדער...

די לבנה האָט געזעהן דעם דאָזיגען יודען, זיין קאָפּדרעהעניש, זיין נויט, דאָס ביטערע עלענד זיינס, און איז זיך געגאַנגען אומעטיג פערטראכט:

און דער הונד דאָרט, אוי־וועה, דער הונד דאָרט בילט!...

ארויסגעהענדיג אין גאס, אויף יענער זייט הויף, האָט רב אברהם דער־זעהן, ווי רפאל שטעהט און רעדט דאָרט מיט דעם אייגענעם ווייבעל, וואָס איז צו איהם געקומען היינט ביי־טאָג. איהר שיינענדיג פּנים ביי'ם אָבגלאַנץ פון דער לבנה נעהמט זיך אויס אין דער טונקעלקייט פון דער נאכט, ווי א וויים געמאָלט בילד אויף א שווארצען גרונט, און בעקומט דאדורך נאָך מעהר חן. ער קוקט זי אָן — און די בילד־שענע „שולמית", וואָס אין „שיר־השירים", טרעט פאר איהם אין־געדאנק ארויס מיט די אלע פּסוקים, אלע ליבעווערטער ווענען איהר דאָרט, וואָס היינטיגס מאָל איז עס איהם ניט גלאַט אזוי, א מישל אקעגען די כנסת־ישראל, נאָר טאקי פּשוט א שען ווייבעל. רב אברהם טהוט זיך אָן א נויט, לאָזט אראָב די אויגען, דערוויילעטערענדיג זיך, גלייך ווי ניישט בעמערקט. נאָר רפאל אָבער האָט איהם יאָ בעמערקט, געהט ער צו, גיט איהם דעם שליסעל און זאָגט:

— נאָט. געהט אריין, זייט מוחל, צו מיר. איך וועל באַלד אָנקומען.

די לבנה קוקט דורכ'ן פענסטער אין שטוב אַריין, און אַ ברייטער פּאַס פון גילדענע פליטערלעך ציהעט זיך פון איהר צו רב אברהם'ן, גלייך ווי ער עפענט די טיר. די גילדענע פליטערלעך קלעטערן טאַנצענדיג אַרויף איהם אויף דער ברוסט, אויפ'ן האַלז, פון דאָרט אויף דער באָרד, אויפ'ן קאָפּ. און מיני געדאַנקען, משונה'דיגע, שטופּען זיך מיט געוואַלד צו איהם אין האַרץ, פאַרפיהרענדיג ווי מיאוסע קונדסים. דער יצר־טוב, נעבעך, ראַנגלט זיך מיט די דאָזיגע קונדסים, טרייבט זיי, אָבער עס העלפט ניט — די „שולמית" געהט ניט אַרויס איהם פונ'ם האַרצען!

— וואָס איז עפּיס אין דער פינסטער, רב אברהם? — זאָגט רפאל ביי'ם אַריינקומען — פאַר וואָס האָט איהר נישט אָנגעצונדען קיין ליכט?

— ס'איז מיר גוט אָהן ליכט אויך, אַזוי ביי דער שיין פון דער לבנה.

— איך זיץ אויך אַמאָל אַזוי ביי דער שיין פון דער לבנה מיט גרויס פאַרגעניגען — זאָגט רפאל זעצענדיג זיך נעבען רב אברהם'ן — אין דעם דאָזיגען פּאַס ליכט, דאַכט זיך מיר, זעה איך אַ העלען לייטער פון דר'ערד ביז'ן הימעל, און די געדאַנקען מיינע קלעטערן אויף איהם ווי די מלאָכים אַרויף און אַראָב. דאָס האַרץ פיהלט, ווי עס לאָזט זיך איהם הערען פונדער־ווייטענס אַ גרוס ערגיץ פון אַ געבורטס־אָרט העט אַ מאָל, אַ מאָל נאָך גאָר פאַרצייטענס. עס טרוימט זיך איהם עפּיס ניט דייטליך־קלאָרע זאַכען, עפּיס ווי פערגעסענע. אַלטע אַ וועלט מיט יאָהרען. עפּיס בענקט עס, גלוסט עס, ניטש צו־ווייסען וואָס און נאָך וואָס?... איהר פיהלט דאָך, רב אברהם, די טיפקייט פון דעם ענין, וואָס אוממעגליך אַרויסצוזאָגען איהם מיט ריינע ווערטער. איך זאָג תמיד, אַז איהר זייט אַ פּאָעט און די חסידות אייערע איז געטליכע פּאָעזיע. אמת'ע ריינע חסידות דערהייבט דעם מענשענס גייסט, וואַרעמט איהם, גיט איהם אונטער פייער, התלהבות הייסט עס, ווי גוטער אַלטער ווייך, און פאַרטראָגט די נשמה העט־העט איקדי הויכע עולמות אַריין, אין יענע הייליגע וועלטען, וואו ס'איז דאָ טרייסט, רוה און אייביגער פריי־דען... דאָס אַלסדינג איז טאַקי זעהר גוט, פונדעסטוועגען אַ ליכט אָנצינדען בעדאַרף מען פאָרט.

— טאָ, אויב איהר ווילט! — מאַכט רב אברהם, אַ חאַפּ־טהועגדיג זיך, ווי ער וואָלט אויפגעשטאַנען פונ'ם שלאָף.

— אַצינד זענען מיר דאָ, אויף דער וועלט — זאָגט רפאל, אָנצינדענדיג אַ ליכט — ס'איז דאָ נייעס, רב אברהם! דער יתום איז בעפרייעט.

— ווער?... דער „שקאָץ"?!

— דער שקאָץ! אויך דאָס מיידעל האָט זיך געפונען.

— געפונען!... וואו איז זי געוועזן?

— אין אזא אָרט, וואו צדיקים שטעהען דאָרט נישט. עס האָט געקאָסט געווען מיה צובעפרייען זי פון יודישע הענד. א נס וואָס דאָס פריילין האָט זיך אונטערגעהאַפּט. זי האָט געראַטעוועט.

— זי! אָט די, וואָס איז היינט געקומען צו אייך, דאָס האַרץ אָבער האָט מיר געזאָגט, אַז איהר קומען איז ניט אומזיסט. איך בין זיך מודה, אז פון דער צייט, וואָס איך האָב זי געזעהן, איז זי מיר ניט ארויס פונ'ם זין. זי האָט געטאָן א גרויסע מצוה, „יהי חלקי עמה" אויף מיר געזאָגט געוואָרען א חלק עולם־הבא, וואָס זי האָט דערמיט פאַרדינט!

— אויב איהר ווילט, ר' אברהם, זיין א שותף, האָבען מיט איהר א חלק אין עולם־הבא, מוזט איהר דאָך חאָטש ויסען איהר ביטערען חלק עולם־הזה, ווי ביטער איהר איז דאָ.

און רפאל נעהמט זיך דערצעהלען רב אברהם'ן די מעשה מיטביילען און מיט דער טערקיניע, דורך וועלכער ביילע האָט זיך אויפגעזוכט ביי פּיי־בעל דעם קליינעם אין הויז, וואו די מוהמע שיינצע האָט זי בעהאַלטען, אויסלאָזענדיג די טרויערדיגע געשיכטע, שטאַרק אויפגעבראַכט מיט אזוינע שטעכעדיגע ווערטער:

— אָט האָט איהר אייך אייערע יודעלעך! שענע מעשיות, עפּיס גאַר טאַקי ווי אין סדום!

רב אברהם זיצט צוקאָכט ווי א אָבגעבריהטער, פאָכענדיג מיט דער יאַרמולקע איבער'ן קאָפּ און זעהר מישונה אָנקוקענדיג רפאל'ן.

— וואָס איז, רב אברהם, אייך געפעלט נישט, א פּנים, וואָס איך זאָג. ווי אין סדום?

— אודאי, אודאי! זאָגט בעסער, ווי אין גלות. ס'איז א גרויסער חילוק. אין סדום זענען די מענשען, ווי אין פּסוק שטעהט, בטבע געווען שלעכטע און זינדיגע. אין גלות אָבער מאַכט מען פון גוטע מענשען שלעכטע, פון פרומע — זינדיגע. נויט, זאָגען אונזערע הייליגע חכמים, צווינגט דעם מענ־שען צוהאַנדלען אי אקעגען זיין פערשטאַנד אי אקעגען גאָט. נויט, איז דאָ דעם עולם'ס א ווערטעל, נויט ברעכט אייזען.

— מילא ווי די מעשה איז, אַזוי צי אַזוי, די זינד בלייבט א זינד, דאָס יודישע פאָלק צייכענט זיך דערוויל מיאוס אוים.

— אָט דאָס איז טאַקי די צרה, ווי באַלד אויף יענעם א חטא, איז שוין כל־ישראל!... דאָס פאָלק ישראל וואָס — הא האָט געטאָן?

— אָט דאָס טאַקי איז דער חטא זיינס, וואָס עס האָט נישט געטאָן, טראַכט נישט צו טאָן און נעהמט נישט קיין מיטעל אקעגען די מיאוסע זאכען, וואָס טהוען זיך ביי איהם.

— אי־אי, כ'לעבען! — זאָגט רב אברהם, קרימענדיג זיך — ווילט

איהר, הייסט עס, אַז רבנים, דיינים וכדומה אַזוינע כשרה, לייטישע מענשען, זאָלען געהן צו אַ לוי־בחור. אַ פּייביל דעם קליינעם אין די הייזלעך, שטראָ־פען, זיך מיאוס־מאַכען דאָרט מיט אַ מוהמע שיינצע, אַ האָדיל די מעקלעריןַ, מיט נאָך חצופות, דראַבקעס אַזוינע, וואָס אַ חרפּה גאָר צוברייגגען זיי אויפ׳ן מויל ? נאָר כבוד שוין אפילו אין דער זייט, מען וועט זאָגען מוסר, וועט עס דען העלפען ?

— ווי אַ טויטען באַנקעס, מוסר זאָגען איז ווי פאַררייידען די ציין, ווי אָבשפּרעכען קדחת, אַזאַ האַפּט האָט עס — זאָגט רפאל צוהיצענדיג זיך און שטעהט־אויף פונ׳ם אָרט — אוי, די מוסר־זאָגער, די מוסר־זאָגער ! אוי קען איך זיי, אונזערע מוסר־זאָגער. קענען ניט צוזעהען יענעמס זינד ווי אַ האָר און זעהען ניט ביי זיך ווי אַ באַלקע אַ דיקע. געגנוג, איבערגענוג מוסר־זאָגער ביי אונז. ניט זיי בעדאַרפען מיר האָבען, ניט אין אָפענע מיילער געגוויטיגען מיר זיך. די דאָזיגע סחורה, און כמעט נאָר די דאָזיגע, איז ביי אונז דאָ זעהר פיעל, ברוך־השם. מענשען טהוערס ברויכען מיר צוהאָבען, מענשען ארביי־טער, פאַרשטענדיגע, פּראַקטישע, וואָס בעדאַרפען טאָן, די זינד ניט צו־צולאָזען, וואָס בעדאַרפען אָננעהמען מיטעל, זיך שטעלען אַקעגען די הענד־לער מיט לעבעדיגער סחורה, וואָס פאַרפיהרען יודישע טעכטער. דאָס זענען די שרצים, וואָס ווימלען אין דעם שמוץ, אין די אָנגעמאַכטע, פון פרעמדע און פון אייגענע פערשימעלטע בלאָטעס. דאָס זענען די ווערים אין אונ־זערע וואונדען, אין אונזער צעפאַלען לייב, צוריסענע גליעדער און פוילע ביינער ! פון יענע פאַררופענע ערטער שרייען־ארויס צו אייך, יודען, אומ־גליקליכע נפשות — יודישע טעכטער, אייערע שוועסטער, געפאַנגענע, אין דער נעץ אַריינגענאַרטע ! נפשות פאַרפיהרטע, קרבנות, נעבעך, וואָס זאַטע לאָזען זיך ברייגגען פון הונגעריגע, געבאַלעוועטע — פון אָרימע, נויטטבע־דערפטיגע ! טהוט, טהוט עפּיס פאַר אייערע אַריינגעפאַלענע, אומגליקליכע שוועסטער יודען !

— גרינג צוזאָגען ! וואָס קען אַ פאָלק אַ דערשלאָגענס, אַ דערנידעריגט, נעבעך, טאָן ? אין חבוש, קיין געפענטעטער, מוציא עצמו, קען זיך אליין ניט בעפרייען מבית־אסורים, פון דער תפיסה, זאָגען אונזערע חכמים.

— קיין כלל פונדעסטוועגען איז עס ניט, קיין דין אויך נישט. אין לעבען געשעהען פיעל־מאָל זאַכען, וואָס פונקט פאַרקעהרט. די נויט גיט־איין דעם מענשען שכל און קראַפט צו טאָן אַזוינס, ווי פון איהר פּטור צו ווערען. וויפיל, אַ שטייגער, געפענטעטע בינדען זיך־אויף און ווערען פריי. ווער עס זיצט פאַרלייגט די הענד און וואַרט אויף הילף, דער איז נישט ווערט געהאָל־פען צו ווערען. יושר, רחמנות — דאָס זענען פונקען, וואָס פליהען פונ׳ם

הארטען קרעמער, אז מען שלאָגט אויף, שלאָגט מיט דעם שטאָהל. — קומט, רב אברהם, קומט צו די קינדער!

— וואו זענען זיי, די קינדער!? — פרעגט רב אברהם, גיך אויפהייבענדיג זיך פון'ם אָרט.

— איך האָב זיי אריינגעפיהרט צו רייזען. זאָלען זיי עסען און זיך אויסרוהען דערווייל אביסעל.

דורך דער אָפענער טיר שטרעקט עמיצער אריין די האנד מיט א בריף. רפאל נעהמט, עפענט דעם בריף און די פארב קומט איהם אין פנים אריין — ואָס איז א בריף פון חנצה'ן, אין וועלכען זי גיט איהם צו־וויסען, אז די מאמע איז היינט אוועקגעפאָהרען צום טונעיארעווקער, זאָל לעבען, וועגען מאכען א שלום, א גוט־לעבען צווישען בנציה'ן מיט'ן ווייב, מיט איהר, הייסט עס, און דער טאטע איז געפאָהרען זי ביז העלפט וועג צובעגלייטען. לכן, איז איצט דאָ א גוטע געלעגענהייט צוריידען וועגען זייערע זאכען. זי וואַרט אויף איהם, שרייבט זי, היינט אין אָוונד.

רפאל געהט צוזאמען מיט רב אברהם'ן ביז דער טיר פון רייזעס הויז, דאָרט שיידט ער זיך מיט איהם און געהט זיין וועג.

פארוויסט, פארזאָרגט איז ביילע געזעסען ביי'ם טיש, ווי איינע, וואָס איז געווען מסוכן קראנק און איז ערשט אראָב פון'ם בעט. שטיל, אָבגעשוואכט איז זי געזעסען אין א מין משונה קליידעל מיט נאקעטע אָרעמס און א פינסטער טרויערדיג פנים, אזוי ווי עס וואָלט דערצעהלט די וועהטאָגען איהרע, די יסורים, וואָס זי איז אויסגעשטאנען; דערצעהלט ניט מיט שטעכווערטער, מיט פארדראָס, נאָר מיט א בקשה, א בעטען זיך רחמים. זי האָט ניט אָבגעזאָגט רייזען צופארזוכען א ביסעל יויך, ווי א קראנק קינד טהוט צוליב דער מוטער און נעהמט־איין א לעפעלע פונ'ם רעצעפט, וואָס זי גיט איהם. און הערשעלע, ער שטעהט אקעגען איהר, קוקט מיט ליבשאפט, נישט רעכט גוט נאָך צופארשטעהן דעם טעם פונ'ם שרעקליכען וועהטאָג, וואָס איז איהר געשטאנען אויסגעדריקט אויפ'ן פנים, אויף די בלאסע ליפען. און וואָס איינענטליך איז אזוינס געלעגען אין די טרערען, וועלכע האָבען איהר געטריפט פון די אויגען אין דעם לעפעל געקעכטס, ביי איטליכם מאָל צוטראָגענדיג עס צום מויל. דאָס האַרץ האָט איהם געצויגען צו איהר, געצויגען שטארק מיט אלע כחות, עס האָט זיך איהם געוואָלט האלזען זי, ליובען זי, אויסגיסען זיך אין טרערען מיט איהר אינאיינעם, און ווען מען וואָלט איהם געזאָגט: טהו זי א קיס און שטארב! וואָלט ער עס געטאָן גערן בשמחה רבה. דאָך איז ער אָבער געשטאנען פונדערווייטענס, ניט צוריהרען זיך פונ'ם אָרט, פאר גרויס בושה. די בושה איז אזוי שטארק ביי יודישע קינדער, אז זיך מאכט זיי פאר גרויסע עקשנים, דער טויט מעג זיך זיין נישט ארויס־צו־

ווייזען עפענטליך די ליבע... ער איז געשטאַנען און זיך געשעהמט, געכאַפּט נאָר פונדערווייטענס בגנבה אויף איהר אַ קוק. רב אברהם מיט רייזען זענען גע־שטאַנען בעזונדער אין אַ ווינקעל, זי — קלאַפּענדיג זיך אַלץ אין הארצען און ווישענדיג די נאָז, מיט אַ פּאָהר איבער דעם אַרבעל, און ער — רייבענדיג זיך די אויגען, פערלאָפענע מיט טרערען. ביידע שאָקלען מיט'ן קאָפּ, אַ מאָל אויף ביילען, אַ מאָל אויף הערשעלען... רב אברהם גלעט די באָרד, רייבט דעם שטערען — און דאָס הארץ וויינט אין איהם, שרייעט : אוי־וועה, רבונו של עולם, קוק און זעה אונזערע בזיונות, די בזיונות פון דיין פאָלק ישראל !

דאס ווינטשפינגעריל.

זיבעטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל

פרייטאָג. א שענער פריהמאָרגען. ליכט, וואַרימקייט און א שיינענ־דיגער הימעל. דער רעגען, וואָס האָט געגאָסען ביי דער נאַכט מיט דונערען און בליצען, האָט אָבגעפרישט די אַלע געוועקסען, וועלכע האָבען אָנגע־הויבען געלבליך צו ווערען פון די גרויסע תמוז׳דיגע היצען, און איבער א נייעס געוואָרען אָבגעלעבט גרין ווי פריהער. אקעגען טאָג האַפּט זיך אויף א ווינטעל, עס צעגעהען זיך די וואָלקענס, עס ווייזט זיך די זון און די וועלט ווערט אָבגעטונקט מיט ליכט.

בעשעפּעניסען אין וואַלד, אין פעלד וואַכען אויף און דערזעהען פאַר זיך א ליעבע וועלט: די גראָזען פריש, די בוימער אָבגעצוואָגען, טראָפּענס טוי פינקלען דורך ווי דימענטען — און זיי שעפּען גרויס תענוג פון זיי. אַלע לעבעדיגע בעשעפּעניסען, פונ׳ם קליינעם ווערעמיל ביז די פייגעל, געהען אַרויס צו זייער אַרבייט, שמוצערען, צוויטשערען, שפּרינגען און פליהען, קריכען און קלעטערען. און די גלופּסקער פאַרשוינען פעדערען זיך אויך און געהען — בחורים, מיידלעך, קינד און קייט — אַרויס פון דער שטאָדט צו דער רויטער קרעטשמע, מיט אַלע מיני כלים אין די הענד, קויפען דאָרט וואָלוועלען בראָנפען לכבוד שבת, ווי דער שטייגער זייערער איז פון תמיד אָן.

און האַרט נעבען וואַלד, ביי דער זייט וועג, וואָס פיהרט פון גלופּסק צו דער רויטער קרעטשמע, איז ליהודים. מיחיי דער שבת־גוי וואָס הייצט ביי יודען די הרובעס און לעשט אויס די בענשליכט שבת, וואָס האַנדעלט אָב פסח דעם גאַנצען חמץ פון דער שטאָדט, — ער הוליעט עס מיט גבריל׳ען דעם שטאָדט־פּאַסטוך פון יודישע בהמות און ביידע זענען לעבעדיג פרעה־ליך. פאַר גרויס שמחה זינגען זיי דאָס גוטע יונישע ליעד מיט א ניגונ׳דיל פון א שיכור, טאַנצענדיג שטאַרק פערפּלאַמט האָפּ־האָפּ צום טאַקט פון סטעמפּעניו׳ס צושפּיעלען אויפ׳ן פּיעדעלע.

אָט דער דאָזיגער סטעמפּעניו איז עפּיס ניט ווי אַלע אַנדערע מענ־שען מיט זיין פּנים׳ל, מיט זיינע תנועות און מיט דעם גאַנצען אויסזעהן זיינעם. משטיינס־געזאָגט. ביי מענשען האָט איטליכער פאַר זיך איין מאָל פאַר אַלע מאָל זיין אייגען געשטאַלט, זיין אייגען פּנים, האָטש פרימע־טעס אראָבצונעהמען פון איהם. אָבער סטעמפּעניו, איז שווער צוזאָגען, וואָס אייגענטליך פאַר א פּנים ער האָט, ווייל וואָס א רגע ווערט עס אַלץ אַנדערש, לויט דעם וואָס איהם אויף דער לונג, אויף דער צונג, און לויט די אָנשטעלען זיינע בשעת מעשה אין דער מינוט. מאַלפּעס מיט זייער שטייגער נאָכקרימען זיך, האָבען זיך געמעגט בעגראָבען אַקעגען זיינע העוויה׳לעך. נישט תמיד אָבער האָבען אַלע טיילען פונ׳ם פּנים אינאיינעם אויסגעדריקט איין זאַך. נאָר אַמאָל האָט איטליכער פון זיי אויסגעדריקט עפּיס גאָר אַנדערש, בשעת איין זייט פּנים איז בעראומערט איז די אַנדערע פול פרייד, איין אויג וויינט, די אַנדערע לאַכט. מעוברת׳ע איז געווען א סכנה אָנצוקוקען איהם דעמאָלט, זיי זאָלען נישט מפּיל זיין פאַר שרעק. קיינמאָל האָט מען נישט געזעהן סטעמפּעניען אין שוהל ניט אינדערוואָכען, ניט שבת און יום טוב. אויך האָט מען איהם נישט געזעהן האַלטען יודיש־קייט. פונדעסטוועגען האָט דאָס קיינעם ניט געאַרט, גאָרנישט מאַכענדיג זיך פון איהם, גלייך ווי זיי וואָלטען איהם אַרויסגעלאָזט פון דער ערבות, און זאָל ער זיך טאָן וואָס ער וויל, גענוג, זיי זענען שוין מעהר נישט ערב פאַר איהם. סטעמפּעניו ווייס שפּרוכען צו קרחת, צו צאָהן־וועהטאָג און צו נאָך און נאָך מכות. ליעבע־פלעשעלעך אַזוינע האָט ער געהאַט, וואָס איין טראָפּען דערפון אַרויפגיסענדיג בייא מאַנסביל אויפ׳ן קלייד אָדער ביי א נקבה איז גענוג געווען, ער זאָל זיי אָנצינדען א פייערדיגע ליעבע אין הארצען, און א סך בעלנים פונ׳ם עולם זענען געווען אויף די דאָזיגע פלעש־לעך זיינע, וואָס זענען בעקאַנט געווען אונטער זיין נאָמען.

א מין פידעלע עפּיס האָט סטעמפּעניו געהאַט, אויף וועלכען ער פלעגט, משטיינס־געזאָגט, שפּיעלען אין די וועלדער, אין דערפער, אין שענקען און אין אַלע יענע ערטער, וואו שקצים מיט שיקסעס פלעגען טאַנצען אין זייערע א חנאָ. ער פלעגט דאָרטען לוסטיג מאַכען דעם עולם אויך מיט פאָקוסען און אָנשטעלען. שלינגען שטיקער פייער און ציהען פונ׳ם מויל לאַנגע שטענ־געס, צוברעכען אייער אין זיין היטעל און ארויסלאָזען דערפון פליהענדיגע טויבען; נעהמען עפּעס א מטבע ביי איינעם, א בלאָז־געבענדיג אויף איהר און זי פלעגט נישט ווערען, און פלעגט זיך דערנאָך געפינען אין קעשענע ביי יענעם. האָט ער געוואָלט — איז פון דער העלער הויט ביי עמיצען גע־האנגען א שלאָס אויפ׳ן מויל.

סטעמפּעניו איז ניט איינגעזעסען אויף איין אָרט, נאָר ארומגעוואַנ־

דרעוועט שטענדיג פון איין אָרט צום אַנדערען, וואו עפּיס אַ געזעמעל, אהא, דאָרטען איז ער.

אַצינד שפּיעלט ער פאַר מיחייען מיט גבריל'אָ'ן. ער ריפּעט אויפ'ן פידעל. זיי שפּרינגען, טאַנצען און ווער עס געהט שטעלט זיך אָב. אזוי אַז ס'האָט זיך פאַרקליבען אַרום זיי אַ גרויס רעדעל פון גלופּסקער עולם, קינדר און קייט, וואָס זעהען־צו די שמחה וואונדערענדיג זיך, וואָס איז היינט אַזוינס פאַר אַ יום־טוב, וואָס איז דאָ די שמחה אַזוי גרויס אויף זיי.

און אין מיטען דער דאָזיגער חדוה, שפּרינגט פונ'ם עולם אַרויס אַ יודענע מיט אַ יאָמער, אַ געוויין, ברעכענדיג די הענד און שרייענדיג גע־וואַלד אויף דער פרעהליכער קאָמפּאַניע: אוי, רצחים, מערדערס... און פאַלט טאַקי באַלד אין חלשות.

עס איז אַ מהומה, אַ געטימעל, אַ שרעק און אויס שמחה. עס פידעלט נישט סטעמפּעניו, מיחיי מיט גבריל'אָ'ן ניכטערען זיך אויס פאַר שרעק. און דאָס פּנים ווערט זיי בלאַס ווי די וואַנד.

— ווער איז דאָ, ווער, וואָס? — פרעגען איינער ביי דעם אַנדערן, מיט גרויס וואונדער.

— דאָס איז בתיה שמואל דעם טאַנטרעטניקס ווייב.

בתיה, אָט דאָס איז די יודענע, וואָס איז נעכטען געקומען אין בית־מדרש געוואָהר ווערען, פאַר וואָס איז איהר משה'לע, וואָס לערענט דאָר־טען, ניט געקומען אַ היים נישט האָבענדיג אין מויל דעם גאַנצען טאָג. און וואו איז ער? אַז זי האָט איהם דאָרטען נישט געפונען און רב אברהם האָט נישט געוואוסט צו זאָגען איהר, וואו ער איז, איז זי פון דאָרטען אַוועק מיט אַ געבראָכען הארץ.

די זון איז שוין פערגאַנגען. עס איז שוין פינסטערליך און בתיה זיצט ביי זיך אין שטיבעל פעראומערט, פערזאָרגט אויף איהר טייער זוהנדעל, איהר גדולה, וואָס איז אַ בענשונג פון גאָט. זי זיצט אין איינע צרות פאַר־געסענדיג זיך אין אַלע אַנדערע הויזליכע זאַכען, זי פאַרגעסט איהרע קליינע טעכטערלעך, אַז זיי זענען הונגעריג, אַז ס'איז שוין צייט אָנצוצינדען אַ ליכט, איינהייצען דעם אייווען און אָבצוקאָכען דאָס טעפּעל געקעכטס אויף ביי־דער־נאַכט. און די קליינע קינדערלעך זענען אויך פערטרויערט, זיצען פערשלאָגענדיג זיך ווי שעפּעלעך אַלע אינאייגעם אין אַ ווינקעל מיט אַראָב־געלאָזענע קעפּעלעך און אַרויסברענגענדיג פון זיך שטילע זיפצען. און ווער ווייסט — ביז וואַנען וואָלט בתיה אַזוי געוועזן געזעסען, ווען נישט די קאָז, וואָס אויפחאַפּענדיג זיך פונ'ם שלאָף אויפ'ן אויווען וואָלט ניט אַראָבגע־שפּרונגען צו איהר אויפ'ן באַנק, איינהאָרבענדיג זיך און רייבענדיג זיך אין איהר פאַר ליעבשאַפט. בתיה טהוט זיך אַ חאַפּ, דערמאָנענדיג זיך אין דעם,

אז זי האָט אויף זיך אַ הויז, קינדערלעך. און אויך אין שמואליקען איהרען דערמאָנט זי זיך, אַז אַ גאַנצען טאָג, נעבעך, יאָגט ער זיך נאָך דער שווערער ביטערער פּרנסה זיינער, אויסזייענדיג אין אַלע גאַסען, אין הייזער און הויפען. און אויף דער נאַכט ערשט קומט ער, נעבעך, אהיים מיד, הונגעריג — דאַרף זי דאָך איצטער זעהן וואָס צוגרייטען צו וועטשערע. ווי זי טראַכט דאָ אַזוי וועגען דעם מאַן, פאַלט איהר איין, אפשר האָט ער עס געגומען משה׳לען און זענען ביידע אַוועק. היינט איז דאָך דאָנערשטאָג, ווען שמואל געהט, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד, מיט דעם פּעסעלע צו דער רויטער קרעטשמע ברייגגען פון דאָרט בראַנפען פאַר די בעלי־בתים זיינע. אַ טאָג איז דאָך געוועזען היינט אַ ליכטיגער, אַ שיינענדיגער און אַ ווארים ווינטעל האָט געוועהעט אין גאָטס וועלטיל, אויף די פעלדער פול תבואות און גרינ־ווארג גאַר אַ גן־עדן, ריחות פון שמעקענדיגע קרייטעכצער מחיה נפשות — איז אפשר שמואל, וועלענדיג אָנטאָן אַ פערגעניגען משה׳לען, אריין צו איהם אין בית מדרש און געגומען דורכצוגעהן זיך מיט איהם אביסעל אין פרייען פעלד. וואָס זאָג איך אפשר, געוויס האָט שמואל אַזוינס געטאָן, און געטאָן זעהר גלייך. משה׳לע אונזערער, אונזער מתנת פון גאָט, ווייסט דאָך נישט מעהר ווי דעם בית מדרש, וואו ער פאַרברייגגט די גאַנצענע טעג אין לערנען תורה. ער איז, נעבעך, שוואַך, דאַר־קוואַר, איינגאַנצען נאָר הויט און ביין (מיר פאַר זיין קאָפּ). וואָס פאַר אַ תענוגים, משטיינס־געזאָגט, האָט ער ביי אונז אָרימע טאַטע־מאַמע? תענוגים זאָג איך, איז עס ניט אַ געלעכטער? ווי קומט צו אונז תענוגים? הלואי, לעבעדיגער גאָט, טאַטע־פאָטער, מיר זאָלען איהם קענען געבען צו יעדער צייט חאָטש דאָס נויטיג־סטע צום לעבען! ווייסט איז דער מאַמע זיינער! און ער אליין, דאָס טייער קינד, פאָדערט ער דען פון אונז וואוילטאָג? אַ שטיקעל דאַרען ברויט, אז ער איז הונגעריג, איז פאַר איהם געגוג; אַ שוך אז ס׳צעררייסט זיך איהם אמאָל, ס׳קוקען ארויס די פינגער, איז פאַר איהם אויך רעכט אָננעהמענ־דיג עס פאַר גוט. אפילו געגוג לופט, וועה איז מיר, קענען מיר איהם אויך נישט געבען; אַ דירה אביסעל, ענג, נידעריג, מען זיצט דאָ, משטיינס־געזאָגט, איינער ביי׳ם אנדערען אויף די קעפּ. אז איך הער איהם אמאָל ביי דער נאַכט הוסטענדיג, געהט מיר די נשמה אויס. זעהר גלייך האָט געטאָן שמואל, וואָס האָט אַוועקגענומען משה׳לען אביסעל פון דער גמרא, ער זאָל זיך דורכגעהן מיט איהם אביסעל אין פרייען פעלד. אַ גרויסע מצוה האָט ער אין איהם געטאָן. זאָל משה׳לע שעפּען אביסעל פרישע לופט, אויסגלייכען זיך די ביינער און זאָל ער וויסען פון אַ גוטע מינוט אין זיין לעבען.

טראַכטענדיג אַזוי האָט זיך בתיה באַלד בערוהיגט. זי שטעהט־אויף, צינדט־אָן אַ ליכט און נעהמט זיך צו דער אַרבייט, לעבעדיג, אויפגעראַמט.

דאָס האָט געווירקט אויף די קינדערלעך און זיי האָבען זיך געלאָזט אונטער־העלפען דער מאַמען מיט חשק. די שיילט קאַרטאָפלעס, די טראָגט־צו אַ קריגעל וואַסער, די טהוט אַ שפּרונג און ברייַנגט דאַרע שפּענדלעך, די צו־לייגט עס אויפ׳ן פּריפּעטשיק, און בתיה צינדט אונטער, צובלאָזט דאָס און מאַכט אַ פייער און שטעלט־צו דאָס טעפּעל. די שפּענדלעך טרעשצען, פּונ־קען פליהען, דער פלאַם חאַפּט אַרום דאָס טעפּעל — און ס׳איז ליכטיג־פרעהליך די קינדער אויף די הערצלעך. די קאַץ זיצט זיך אויפ׳ן געזעסעל,

וואַרימט זיך אַנטקעגען דעם פייער, לעקט די לאַפּקעס און האָט הנאה.

— אַ קאַץ וואַשט זיך, איז אַ סימן אויף געסט — זאָגט דאָס עלטערע מיידעל.

— דער טאַטע וועט באַלד קומען מיט משה׳לען — מאַכט בתיה מיט אַ פרעהליך שמייכעלע.

און אַ מיידעלע, דאָס יונגסטע פון די קינדער, שפּרינגט אַרום מלא שמחה, פּאַטשט מיט די הענטלעך און זינגט זיך דאָס געוויסע ליעדעל:

פּי — פּי — פּי,
וואו איז דער טאַטע?
ניטאָ איהם הי;
ווען וועט ער קומען?
מאָרגען פריה!
וואָס וועט ער ברייַנגען?
אַ גלעזעלע ביר!
וואו וועט ער שטעלען?
אונטער דער טיר!
מיט וואָס וועט ער צודעקען?
מיט אַ שטיקעל פּאַפּיר!
ווער וועט דאָס טרינקען?
איך מיט דיר!

— אַלע מיר טרינקען, אַלע! — צושרייַען זיך אויף איהר די קינדער, מאַכענדיג צו דער מאַמען: יאָ, מאַמע, אַלע?

— אַלע, קינדערלעך, אַלע, — נעהמט זיי איין די מוטער מיט גוטע רייד, — באַלד וועט דער טאַטע קומען, ברייַנגען געלד. איך וועל קויפען מעהל, מאַכען חלה אויף שבת, קויפען פיש, מאַכען אַ קוגעל און ס׳וועט זיין גוט.

האָז, האָז, האָז,
לעבעדיג, פרעהליך אלע,
מאמע באקט די חלה!
האָז, האָז, האָז,
דער טאטע גיט געלט,
— קינדער צום טיש!
נאט אייך יוך א שיסעל,
פון א הוהן א פיסעל,
פון א הערינג ס׳קעפעל,
און א קוגעל פון עפעל!
און א קוגעל פון עפעל!
האָז, האָז, האָז,
חנה, לאה, צפורה!
האָז, האָז, האָז,
אסתר, שרה, דבורה!

דאָס ליעדעל זינגט שפּרינגענדיג־טאנצענדיג פאר גרויס פרייד א שען קלוג מיידעלע, א באָרוויסע, אין איין העמדעל, און ביי׳ם אויסלאָזען איטליכען גראם האפט זי די קאָז ביי די אויערען, — ענטפערט זי איהר אָב אויף איהר קול מיט א מיאוקע.

קיין זאך קען נישט דערוויישען דאָס הארץ, איינגעבענדיג איהם הייליגע געפיהלען, אזוי ווי די אָרימקייט, ווען נאָר זי איז א בעהאלטענע, א ריינע און ניט קיין שמוציגע, אָבגעלאָזענע. אָרימקייט מאכט קלוג, אָרימקייט איידעלט דאָס הארץ מיט גוטע געפיהלען, גוטע מידות. אָרימקייט מאכט הויזליכע צופרידענקייט — צוגעלאָזטקייט פון עלטערן צו קינדער און פון קינדער צו די עלטערן. וויפיעל גרויסע תענוגים מען דארף אויסטראכטען, כדי צופריעדענשטעלען זאטע רייכע קינדער, וואָס באָדען זיך אין וואוילטאָג, און וויפיעל מיטעל דארף מען עס טאָן, אויפצובלאָזען איין פונק פון רחמנות און פון מענשליכע געדאנקען אין זייער נשמה, וואָס איז פערזונקען אין דעם טיעפען שמוץ פון גראָבע תאוות. די נשמה פון אָרימע אָבער — זי קען ריהרען א מינדסטע קלייניגקייט, און ווערט פול מיט זיסע געטליכע געפיהלען. עפּיס נאָר אַמינדסטע זאך אגוטע אין דעם לעבען פון אָרימע מענשען — ווערען זיי מונטער און מלא שמחה. פון א נייע קאפאָטע, א שטיוועל, נייע שיך, איז א גרויס נחת; קרעפּלעך אָדער עפּיס אזוי א גוטע געריכט, וואָס מען מאכט אמאָל, איז א גאנצער יום־טוב. דאָס הויזליכע לעבען ביי פיינע, אָרענטליכע אָרימע לייט איז פול מיט פּאָעזיע.

דרך־ארץ פאַר קבצנ'ישע קינדער! פון זיי קומט אַרויס דער גרעסטער טייל פּאָעטען.

דערווייל געהט אַוועק אַ היבשע צייט און שמואליק מיט משה'לען זענען נישטאָ. דאָס פייער אויפ'ן פּריפּעטשאָק געהט פּאַמעליכען אויס, דאָס צוגעשטעלטע טעפּעל קאָליש זידט, קאַכט אַלץ שטילער, שטילער. דאָס ליכט צאַנקט, אַלץ טונקעלער, פינסטערער ווערט אין שטוב און אויך בתיה'ן אויפ'ן הארצען. די מרה־שחורה האַפּט זיך וויז'ער צו איהר אַריין, פריהער אין הארצען — שאַ. ניט קיין וואָרט! נישט מצער צו זיין די קינדערלעך, נעבעך. און שפּעטער אַביסעל, הע־הע, לאָזט זי זיך שוין הערען מיט ווער־טער! אַצינד איז בתיה'ן אַ וועהטאָג אינצווייען זי זאָרגט זיך אי פאַר'ן מאַן, אי פאַר'ן זוהן. דער שטייגער שמואליקס איז געוועזן צוקומען אַ היים, אַ גאַנצע וואָך — פּאַרנאַכט, דאָנערשטאָג נאָר אַ ביסעל פריהער, כדי צו געבען בייציייטענס עפּיס געלט אויף שבת, און היינט, ס'איז שוין האַלבע נאַכט, העהנער קרעהען — און ער איז ניטאָ! ס'איז ניט קיין גלאַטע זאַך, עס מוז דאָ עפּיס זיין. וואָס־זשע אַזוינס? אָט דאָ צושפּיעלט זיך ביי בתיה'ן דער כח המדמה, זי טראַכט־איבער שרעקליכע זאַכען, גאָר אַ מורא, אַזוי אַז די שטיל־פאַרבאָרגענע מרה־שחורה האַפּט זיך אַרויס פונ'ם הארצען, אויסגיסענדיג זיך אין טרערען, אין ביטערע קרעכצען. די קינדער, קוקענדיג אויף דער מאַמע, ווי זי וויינט, זיפצט, זענען זיי טרויעריג אַוועק אין אַ ווינקעל צונויפשטיקענדיג זיך דאָרט אינאיינעם, פערהומערט מיט אַראָב־געלאָזטע קעפּלעך. דאָס ליכט האַלט שוין אינגאַנצען ביי'ם אויסגעהן, אויסשעפּענדיג שוין דאָס לעצטע ביסעל חלב אין לייכטער, קיין פונק פייער שוין ניטאָ אויפ'ן פּריפּעטשאָק, קאַלט ווי אייז שטעהט דאָס טעפּעל, קיינעם קומט אויפ'ן זינען ניט אַרויף דאָס עסען. אַלע זענען פערהומערט, אפילו די קאַץ פאַרלייגט דעם וויידעל, געהט אָנגעדרודעלט און ציהעט זיך אויס אויף דעם אויווען ווי זי דרעמלעט. די מולטער אפילו, וואָס מען פאַרקנעט אין איהר חלה אויף שבת, שטעהט ליידיג אין אַ ווינקעל און זעהט אויס פאַר־לאָזט, פאַרוויסט. און די גריל, וואָס הייבט אָן געוועהנטליך צוגרילען ביי נאַכט, בשעת אַלע אין שטוב לייגען זיך שלאָפען, שטעהט היינט, אַרויס־שטרעקענדיג דאָס קעפּעל פון דער לאָך, קוקט ווי אַ גולם און ניט קיין פּיפּס. איין גרויסע פליג נאָר טיילט זיך אָב פונ'ם איבעריגען עולם פליגען, וואָס שלאָפען, אָנהאַלטענדיג זיך מיט די פיסלעך אויפ'ן סופיט, אויף די ווענד, און לאָזט זיך געהן ווי צו־חלום, בעאומרוהיגען מענשען מיט איהרע נאַרישע אָנשטעלען. טהוט זיך אַ דרעה, אַ פליה, הין־און־העהר פלינק־געשווינד אַ רוח, אָנשלאָגענדיג זיך אָט אין אַ פענסטער, אָט אין עפּיס אַ כלי, אָט גיט

עס מיט איהר א טראָג פארביי א אויער טאַנצענדיג, זוזשענדיג דער רוח ווייסט זי וואָס.

און ווי די דאָזיגע פליג אזוי האָבען זיך געטראָגען בתיה׳ס געדאַנקען, אויפריהרענדיג איהר דעם מוח. עס ווערט איהר איינג אין שטוב און וויל ארויס אין גאַס זוכען איהרע ליבע און נאָכפרעגען זיך אויף דעם מאַן ביי יענע בעלי־הבתים, וואָס ער ברייגנט זיי תמיד בראַנפען אין דעם טאָג. נאָר באַלד בעטראַכט זי זיך, ס׳איז דאָך שוין לאַנג פערמאַכט אומעטום טיר און טויער און מען שלאָפט. זי גיט אויך א קוק אויף איהרע בידנע קינדערלעך ווי זיי ליגען צוגעטולעט איינס צום אַנדערען; ווי איהרע ליבע, טייערינקע פויגעלעך — טראַכט זי — קומען עס ,געבעך, אָב און שווייגען. א לעבען משטיינס־געזאָגט, אין צרות — און עס דערלאָזט איהר ניט דאָס האַרץ אוועקוואַרפען זיי ביי נאַכט אליין אין שטוב. אין־מיטען־דרינען טראָגט דער רוח אָן פון ערגיץ עפּיס א הונד, ער שטעלט זיך אונטער׳ן פענסטער, אראָבלאָזענדיג דעם ווידעל, פעררייסענדיג הויך דעם קאָפּ, און הויבט־אָן רויען, מיט א יאָמער א שרעק. דאָס רויען פונ׳ם הונד, וואָס לויט מען זאָגט בעוווייזט עס ניט אויף קיין גוטס, האָט בתיה׳ן גאָר צודרעהט. פאַר שרעקעניש, פאַר צוטראָגעניש טהוט זי א נעהם די קאָטשערע, לויפט געשווינד ארויס און פערטרייבט דעם הונד, אויסלאָזענדיג צו איהם איהר שוועער ביטער געמיטה מיט טויטע קללות. דער הונד אנטלויפט, שטעלט זיך אָב פונדערווייטענס און הויבט אָן בילען שוין מיט זיין געוועהנטליכען קול, גלייך ווי ער טענה׳ט זיך אויס מיט בתיה׳ן, ווי בלעם׳ס אייזעל אמאָל, פרענגענדיג זי: „וואָס האָב איך דיר אזוינס געטאָן, וואָס דו האָסט מיך געשלאָגען מיט א שטעקען? אי, נארישע יודענע! ווייסט דאָס דען ניט, א הונד אז רויעט איז גאָרנישט, שוטים נאָר שרעקען זיך דערפאַר?"

רייןֹ, לויטער איז געוועןֹ דער הימעל אין אָנהויב אָווענד. עס האָט זיך געלאָזט זעהן א פערטיל פון דער יונגער לבנה צווישען א גרויסען עולם ליכטיגע שטערען, שטעהענדיג אויף דער וואַך. באַלד אָבער האָט דער רוח אָנגעטראָגען די שוואַרצע־חברה וואָלקענס, זיי האָבען זיך ביסלעכווייז צו־הוליעט, ווי דער שטייגער איז געאַרבייט מעשים, ביז ס׳איז געוואָרען א קאָכעניש, א שטורם און שטאָק־פינסטער. עס האָט געבליצט, געדונערט, און טרערען — גאַנצע טייכען וואַסער, האָט געגאָסען דער הימעל. דער עולם אין שטאָדט איז געשלאָפען, נישט אָנגעהויבען וויסען, וואָס טהוט זיך אזוינס אין־דרויסען. געפּיהלט האָט עס נאָר איין יודענע — בתיה מיט איהרע קינדערלעך, וואָס די צרות זייערע האָבען נישט געלאָזט זיי שלאָפען.

אויף מאָרגען פריה איז בתיה אוועק, נאָכדעם ווי זי האָט אָנגעזאָגט צפּורה׳ן, דער עלטערער טאָכטער, אכטונג צו געבען אין שטוב אויף די

קינדער, און איז געגאַנגגען אהין צו דער„רויטער קרעטשעם“ געוואָהר־ווערען דאָרט וועגען דעם מאַן. אַ ברכה פון גאָט איז אומעטום, אַ גרויס גע־רעטעניש אויף די פעלדער, עס שמעקט, עס זינגט, עס לעבט — און בתיה געהט פאַרזאָרגט, פערואומערט, איהר געהט ניט אין קאָפּ די שענע וועלט ארום איהר.

אין דער „רויטער קרעטשעם“ האָט מען איהר געזאָגט, אַז שמואליק איהרער איז, ווי דער שטייגער זיינער תמיד, געוועזן נעכטען דאָרט, געגומען דאָס פעסעלע בראַנפען זיינס און אוועק דערמיט צוריק אין שטאָדט. נאָר אין פּנים ביי די שטוב מענשען איז גרינג געוועזן צודערקענען, אַז שמואליקס פערפאַלען־ווערען איז זיי אַ גרויסער וואונדער. מיט׳ן מויל מאַכען זיי כלומר׳ש : עט, גאָרנישט, כדי צוטרייסטען בתיה׳ן, זי זאָל זיך אזוי ניט ער־גערן, ניט אזוי וויינען, אָבער אין האַרצען דיינקען זיי, אַז ס׳איז עפּיס ניט גלאַט, דאָ מוז זיין עפּיס גאָר אַ מיאוסע מעשה. בתיה געהט פון דאָרט אוועק ווי אָהן אַ קאָפּ פאַר גרויס עגמת־נפש. זי געהט ביים ברעג וואַלד, ניסטע־רענדיג מיט די אויגען און פאַרשטעלענדיג זיך שרעקליכע זאַכען — גזלנים, חיות רעות וכדומה אזוינע אָנשיקעניש, וואָס קענען זיך מיט מענשען אין אַ וואַלד מאַכען — און פּלוצלים דערזעהט זי פאַר זיך אַ רעדיל מענשען, סטעמפּעניו שפּילט אויף זיין פידעלע, מיחיי און גאַברילאָ טאַנצען, נעה־מענדיג זיך אין־מיטען־דרינען טאַקי צו אַ פעסעלע בראַנפען, וואָס ליגט צווישען זייערע זאַכען אונטער אַ בוים. בתיה שטופּט זיך צווישען דעם עולם, טהוט אַ קוק — אוי־וועה, ס׳איז דאָך דעם מאַנס פעסעלע ! זי וואַרפט זיך אויף די ביידע גוים מיט אַ געוויין, אַ געשריי ווי אויף רוצחים, נישט ארויסרעדענדיג עס שאַרף, פאַר גרויס האַרצקלעמעניש, און פאַלט חלשות.

יענער שבת אין גלופּסק דענסטמאָל איז געוועזן שבת־פּעטריכע וּאַ־לעקסי — דאָס הייסט, צוויי פאַרשוינען אַזעלכע, וואָס זענען דעם שבת דערהויבט געוואָרען. אַז מיחיי און גאַברילאָ, אויף וועלכע ס׳איז געפאַלען אַ חשד, אַז זיי האָבען גע׳הרג׳עט שמואליק׳ן מיט דעם זוהן, זענען אריין אין דער תפיסה, איז די יודישע שטאָדט גלופּסק געבליבען אַ אלמנה. יודען זענען אויסגעשטעלט, וואָס וועט מען טאָן אָהן אַ שבת־גוי ? ווער וועט זיי פאַרלעשען די ליכט און טאָן ביי זיי אין שטוב געוויסע אַרבייט ? סטייטש, איז עס דען מעגליך, יודישע קינדער אָהן גוים ! האָט מען דערווייל אָנשטאָט דעם שבת־גוי מיחיי יוצא געוועזן מיט פּעטריכען, מיט אַ גויע, וואָס מעלקט יודישע בהמות בשעת אַ יום־טוב. און אויפ׳ן אָרט פון גאַברילאָ׳ן דעם אוי־בער־פּאַסטוך איז ארויף זיין תלמיד אלעקסי, אַ קליין שייגעצעל. נאָר ביידע אָבער האָבען ניט געטויגט צו זייער אַרבייט. פּעטריכע, וואָס איז אַ נקבה, נישט האָבענדיג דעם כח פון אַ מאַנסביל, אַריינגגיסען אין זיך די אַלע גלע־

זעלעך בראַנפּען, וואָס מען בעקומט פאַר ליכט־אויסלעשען, איז באַלד נאָכ'ן פערטען כוס שוין שיכּור געוואָרען. איז זי, נעבעך, געפאַלען פון די פיס. האָבען אַ סך ניט אויסגעלאָשענע ליכט אין פּיעל הייזער געשמאָלצען, אָנגע־מאַכט אַ רויך מיט אַ טישאַד, און יודען האָבען וועה געטאָן, ניט היינט גע־דאַכט, די קעפּ. און וואָס נאָך? יענעם שבת האָבען יודישע בהמות זיך גע־מאָלקען שפּעט, ערשט אַרום האַלבען טאָג. ווייל פּעטריכע איז געלעגען טויט שיכּור, ניישט צוקענען דערוועקען זי, אַזוי האָט זי געפּאָפּען. מיט אַלעק־סי'ן איז אויך געווען ניט קיין שענע מעשׂה. ווי באַלד דאָס קליין גוי'עלע איז געוואָרען אַ פּריין איבער בהמות, האָט ער מיט גדלות ביי זיך געמיינט, איז די בייטש ביי איהם אין דער האַנד, מעג ער שוין טראַסקען מיט איהר, שלאָגען ווען ער וויל און וועמען ער וויל. בעדאַרף זיך טרעפען, אַז ער הייבט אויף דער האַנד מיט דער בייטש אויף יונגלעך, וואָס שפּילען זיך רוהיג אויף דער גאַס. ווערט אַ דראַקע, אַ ליאַרם, אַ געשריי — די בהמות בלייבען דער־ווייל אָהן אַ פּאַסטוך און צולויפען זיך אין אַלע זייטען.

דאָס צווייטע קאַפּיטעל

א שרעקליכע מינוט, וואָס שווער צוגעפינען איהר גלייכען, איז געווען יענע מינוט בשעת פארשווינדענדיג ווערען דאָס וועגעלע מיט די „חאפּערס“, נאָך וועלכעס שמואליק דער טאנדעטניק האָט זיך האסטיג נאָכגעיאָגט. אזא צרה, ווי אַ טרייער פאָטער זעהט זיין ליעב קינד ביי גזלנים אין די הענד, נישט צוקענען עם ראטעווען — דאָס לאָזט זיך מיט דעם מויל ניט איבער־געבען, עס נעהמט דענסטמאָל אָב דאָס לשון, נישטאָ קיין ווערטער, קיין יאָמערען, קיין קלאָגען — אַ געשריי האָט שמואליק געטאָן און געפאלען, בעך אויף דר'ערד!

וואָס־זשע פאָרט איז דער סוף מיט איהם געווען? אפשר איז ער פאר גרויס הארצוועהטאָג משוגע געוואָרען, אָדער אפשר גאָר געבליבען טויט אָהן אַ נשמה?

חס־וחלילה! שגעון דאָס איז פאר נגידים. אָט די אָבגעהיטע מענ־שלעך קענען ניט איבערטראָגען קיין יסורים. פון עפּיס אַ שרעק קעהרט זיך זיי איבער דער מוח, פון עפּיס אַ צער געהען זיי אראָב פונ'ם זינען. נישט אזוי אָבער זענען די קבצנים. קבצנים זענען פון אייזען, קיין קויל נעהמט זיי נישט — ניט קיין קעלט, ניט קיין הונגער, ניט קיין נויט און ניט קיין לייד, מכות, פּורעניות, וואָרום דארויף זענען זיי דאָך געבוירען געוואָרען, פערשווארצט צו־ווערען, צולייד'ען און אָבצוקומען זייער גאנץ לעבען. און דער רבונו של עולם גיט זיי יסורים מיט דער פולער מאָס און אַ אייזער־נעם כח, אויסצושטעהן די צרות. ניט משוגע־צו־ווערען און צושטארבען פון זיי.

אמת טאקי, גרויס צער האָט שמואליק איינגענומען פון זיין זוהן, וואָס גזלנים האָבען איהם געחאפּט, ביטער און פינסטער איז איהם געווען, נאָר וויפיל אזעלכע געבראָכענע הערצער, ביטערע געמיטהער ווי ער זענען געווען ביי יודען דענסטמאָל, אין יענע שלעכטע צייטען; וויפיל טייכען טרערען,

אוי, רבונו של עולם, האָבען זיך, אין יענע צייטען, אריינגעגאָסען אין דיין לאָגעל, טרערען פון אָרעמינקע עלטערען, ביי וועלכע מען האָט אוועקגע־נומען זייערע קליינע קינדערלעך, נעבעך, בשעת שלאָפענדיג ביי־נאַכט אין די בעטעלעך און זעהענדיג גוטע חלומות; טרערען פון מאַמעס, ביי וועל־כע מען האָט צוגענומען זייערע בני־יחידים; טרערען פון וויסטע אלמנות, טרויערדיגע אויף זייערע אוועקגענומענע קינדער, יתומים, דאָס איינציגע טרייסט, דאָס איינציגע אָנהאַלטעניש זייערע אין לעבען! פיל נעסטען, אוי, זענען פאַרוויסט געוואָרען, יונגע פויגעלעך גערויבט געוואָרען, דאָס האַרץ פון עלטערען אויף שטיקער צעריסען געוואָרען — און פונדעסטוועגען, נישקשה, האָט מען אויסגעהאַלטען. געגלויבט אין זיין ליבען נאָמען, שהחינו, וואָס האָט געלאָזט אונזערע דאָזיגע קבצנים לעבען, וקימנו והגיענו, און געלאָזט זיי דערלעבען ערגערע נייע צייטען, צו־צוזעהען ווידער דאָס אוועקנעהמען ביי זיי די איבעריגע קינדער!...

שמואליק האָט א געשריי געטאָן, אָבער ניט משוגע געוואָרען; שמואליק איז געפאַלען, אָבער די נשמה איז איהם ניט אויסגעגאַנגען. עס עפּענט אונ־טער איהם זיך אויף דער גיהנם, מלאכי־חבלה רייסען איהם דאָס האַרץ, ער אָבער איז ביי די געדאַנקען, ער ווייסט, אז משה׳לע זיינער איז געפאַנגען, אז ער מוז זיך יאָגען ראַטעווען איהם. אי וואָס, בערעכענען זיך, צי וועלען איהם דינען די פיס נאָכצויאָגען זיך — דאָס פאַלט איהם גאָר ניט איין. א טאַנדעטניק, וואָס וואָגעלט זיך אַרום פון מאָרגענס פריה ביז אין דער נאַכט איבער אַלע גאַסען און הויפען, וואָס קריכט אַרויף־אַראָב הונדערטער טרעפּ א טאָג, וואָס הערט אַזעלכער פיס? קבצנישע פיס, משטיינס־געזאָגט, ווער בערעכענט זיי, ווער פרעגט זיי, אויב זיי ווילען אָדער ניט ווילען געהען א גאַנג? און גאָר א חוץ־דעם, וואָס שמואליק איז א טאַנדעטניק, איז ער דאָך דערצו עפּיס נאָך א יוד אויך, און דאָס געהען ביי א יודען איז עפּיס אַנדערש, ניט ווי ביי לייטען — דער קאָפּ זיינער איז איהם אין הימעל, ווי דער לאָקאָמאָטיוו פליהט ער פאָראויס, און די פיס שלעפּען זיך איהם נאָך, ווי די וואַגאָנעס, אויף דר׳ערד.

עס ברענט, קאָכט שמואליקס האַרץ ווי א קעסעל, עס רוישען, קלאַפּען זיינע געדאַנקען, טהוען איהם א הייב־אויף פון דער ערד, בעוועגען, טריי־בען די פיס — און זיי לויפען געשווינד, געשווינד.

דער וועג, אויף וועלכען די „חאַפּערס" האָבען זיך געלאָזט פאָהרען, איז געווען א שמאָלער, אין דער זייט פונ׳ם ברייטען שליאַך. ער האָט זיך געצויגען ווי א סטענגע צווישען גראָז און תבואה, פאַרקריכענדיג א מאָל אין א קאַליזשע, אָדער פּערפּאַלענדיג ווערען אונטען ערגיץ אין א טאָל,

און פון דאָרט ווידער זיך אַ ווייז טאָן, אַרויפקלעטערענדיג אויבען אויף אַ באַרג.

שמואליק לויפט מיט אַלע כחות, צוהערענדיג, צוקוקענדיג זיך דערביי ווייט אַרום. נאָר אומזיסט די מיה — אומעטום אויפ׳ן וועג איז שאַ, שטיל! ער הערט ניט נאָר דעם שאָרך פון זיינע טריט, ער זעהט ניט נאָר דעם אייגענעם שאָטען זיינעם, וואָס טאַנצט איהם ביי דער זייט אַקעגען דער שיין פון דער יונגער לבנה, וואָס זעהט־אויס שווימענדיג ווי אַ זילבערען שיפעל הויך אין הימעל. אַמאָל צולייגט זיך דער שאָטען אויף דר׳ערד צוויי־מאָל אַזוי גרויס ווי ער אַליין איז, און אַמאָל קלעטערט דער שאָטען זיינער אַרויף אויף תבואות, אויף בוימער, קרימט זיך, ברעכט זיך ווי די קונצען־מאַכער אין די צירקען.

אמת, צוויי מאָל האָט זיך איהם געדאַכט ווי עפּיס אַ קול ערגיץ פונדערווייטענס, נאָר באַלד טאַקי האָט זיך אויסגעלאָזט, אַז דאָס איז געווען טריט פון אַ האָז, וואָס דערשרעקענדיג זיך פאַר אַ שאָרך פון אַ אַראָבגעפאַלען בלעטעל, אָדער פון עפּיס אַ קריכענדיג ווערעמיל, איז ער שפּרינגענדיג איהם פאַרביי־געלאָפען הענדום־פּענדום, און פּויז אין תבואה אַריין! און דאָס צווייטע מאָל האָט זיך דערוויזען, אַז דאָס איז איהם געקומען צו די אויערען טאַקי זיין אויגען קול — אַ זיפץ, וואָס האָט זיך איהם אַרויסגעריסען טיף פונ׳ם האַרצען בשעת די האָפנונג, צודעריאָגען דאָס וועגעלע, האָט אָנגעהויבען ביי איהם שוואַך צו־ווערען. איז דען מעגליך, אַז אַ מענש, ווי גרינג אפילו ער זאָל זיין אויף די פיס, זאָל זיך פאַרהערען אין לויפען מיט אַ פערד, און נאָך ווען, אַז מען טרייבט עס מיט בייטשען? — אוי, ניט מעגליך! טראַכט ביי זיך שמואליק מיט אַ שווער געמיט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען און אַ מאַך־געבענדיג מיט דער האַנד, ווי איינער רעדט: פאַרפאַלען! פונדעסטוועגען לויפט ער ווייטער. באַרג אַרויף, באַרג אַראָב, גלייך מען וואָלט איהם געשטופּט פון הינטען, געטריבען מיט גוואַלד.

עס געדויערט אַ היבשע צייט און שמואליק ווערט מיד. עס פּלאָנטען זיך איהם די פיס, ער געהט און פאַלט, שטעהט־אויף און פאַלט ווייטער. שוואַכער, שוואַכער ווערט אין איהם די קראַפט פונ׳ם ברענענדיגען פייער, עס שטופּט שוין ניט אַזוי שטאַרק ווי פריהער. עפּיס טאַקי גאָר ווי אַ לופט־באַלאָן, פון וועלכען עס געהט ביסלעכווייז אַרויס דער גאַז, וואָס ביים פאַלען ריהרט ער אָן די ערד אונטערשפּרינגענדיג, אונטערשפּרינגענדיג ביז עס געהט פון איהם אַרויס אינגאַנצען דער גאַז, און ער ב״ייבט ליגען אויפ׳ן אָרט — שמואליק פאַלט, אויסציהענדיג זיך פאַרדולט אויף דר׳ערד!

עס דאַכט זיך איהם עסק, זאַכען, אין וועלכע דער קאָפּ זיינער ליגט איהם תמיד. עס דאַכט זיך איהם — שמאַטעס. עס טהוען זיך אַ ווייז פאַר

איהם א היבש ביסעל שמאטעס, כל־המינים: שמאטעס זיידענע, איידעלע, פון מיוחסים, פיינע־בריות אין שטאָדט, און שמאטעס גראָבע, שמוציגע, פונ׳ם פראָסטען עולם; הויזען, פליודערען און תחתונים, טלית־קטן׳ס און קאמעזעלקעס, קאפאָטעס און פראקען, ספאָדקעס און קאפעליושען, איין שמאַ־טע ניט בעסער פון דער אנדערער—אלע גאנץ ניש־קשה׳דיגע שמאטעס! ס׳איז דאָ אָהן עין־הרע, סחורה, גענוג שמאטעס, ברוך־השם, אויף דער וועלט... נאָר וואָס קומט אָבער ארויס דערפון, אז דער האנדעל מיט שמאטעס איז שוועֶר היינטיגע צייטען. נישט צו־צוטרעטען צו יענעמס שמאטעס, אזוי טייער זע־נען זיי, און פאר דיינע — וויל מען צעהן פאר א גראָשען. דעם גאנצען טאָג איז ער היינט זיך אבגעגאַנגען די פיס, שרייענדיג אין אלע הויפען: שמאַ־טעס, בעלי־בתים ארויס מיט אייערע שמאטעס! ער איז הייזעריג געוואָרען שרייענדיג, און די שמאטעס עפּיס נאָר ווי זיי לאָכען איהם אויס. ער האָט זיך געלאָזט אויף הויכע טרעפ ארייגגעהן אין א שטוב, האָבען זיך א לאָז געטאָן אויף איהם הויזען פאררייסענע, שטארק בלאָזענדיג פון זיך, אזוי אז איהם איז שטארק ניט גוט געוואָרען און האָט זיך אראָבגעקויקעלט פון אלע טרעפ אויף דר׳ערד, ברעכענדיג האלז און געניק, נישט ציזויסען אויף וואָס ער איז פאר א וועלט. —

קומענדיג שפּעטער א ווייַלע צו־זיך און עפענדיג די אויגען, דערזעהט שמואליק א לבנה מיט שטערען, א וואלד, א פעלד מיט תבואה, ער דער־מאָנט זיך אין דער מיאוסער געשיכטע מיט דעם זוהן, שפּרינגט־אויף פונ׳ם אָרט און נעהמט זיך לויפען מיט אימפּעט, ארויסגעהמענדיג זיך די אויגען קוקענדיג — און נישטאָ דער וואָגען! ער רייסט אויף זיך די האָר, וויינט אָהן טרערען, און לויפענדיג אזוי בארג־ארויב פלוצלים — אָ, דערבאַרעמ־דיגער גאָט! — וואקסט פאר איהם אויס דער וואָגען אין א קאנאווע, נעבען א בריקעל איבער א טייכעל, וואו ער האָט זיך איבערגעקערט אראָבאָגענדיג זיך האסטיג פונ׳ם בארג און צעבראָכען א אקס, און די שענע פּארשוינעז ארבייטען אויף איהם.

שמואליק ווארפט זיך אויף די פּארשוינען ווי א פּארוואנדעטע חיה אויף די יענערס, וואָס האָבען, נישט גוט דערשיסענדיג זי, געגרויבט איהר געליבט קינד — און עס הויבט זיך אָן א מלחמה, א בלוטיגע מלחמה. בשעת איינער פון די לייט האפּט זיך שפּאנען דעם וואָגען, האָט שמואליק ווי א פּיאווקע זיך איינגעגעסען מיט די ציין דעם צווייטען אין די פיס און מיט די הענד געריסען משה׳לען צו זיך. די ליבשאפט צום קינד, דאָס שרעקליכע אומגליק און דאָס ברענען זיך נוקם צו־זיין — די אלע דריי זאכען אינאיינעם האָבען פון דעם שוואכען שמואליק׳ן געמאכט א שמשון הגבור. נאָר אקעגען יודישע־פּלשתים אָבער העלפט שמשון־הגבור׳ס גבורה אויך נישט. פיער הענד, חוץ

פיס און ציין, האָבען איהם געשלאָגען וויפיל ס׳איז אין איהם אריין. משה׳לע האָט בעזונדער געלייזט, געהאט זיין עהרליך אויסקומעניש דערפאר, וואס ער האט זיך ניט געקענט פערהאלטען רוהיג בשעת יענע האבען זיך אבגערע־כענט מיט זיין טאטען.

— רב הערש־בער — זאָגט איין חאפער צום אנדערען — צו־וואָס טייג עס, מיט דעם דאָזיגען אידלאק זיך דא אזוי באַברען? — ער איז אַ עקשן, האלט זיך פעסט אין דעם וואָגען, וויל ניט אָבלאָזען — נו, מהיכא־תיתי! אדרבה גוט... זאָל ער זיך טאקי בלייבען דא אין וואָגען און עס זאָל אויס־קומען ווי דער פסוק: „אותו ואת בנו" דער טאטע מיט דעם זוהן... נישט קיין נייעס. מען האט שוין געזעהן, געהערט אין דער וועלט אזוינע זאַבען.

— יא, זעהר גלייך טאקי זאָגט איהר, רב שניאור־וואָלף — ענטפערט יענער — אין צווייען איז שטארקער. זייט זיך נאר מטריח און העלפט בינ־דען דעם דאָזיגען באראָן.

און רב שניאור־וואָלף איז ניט פויל, ארבייט געשמאק, בינדט שמואליק׳ן מיט אלע דינים ביים בינדען אַ קרבן, עס זאָל עס איהם אָנהויבען ארען, וואָס יענער, נעבעך, צאַפּעלט, קרעכצט, שרייעט גאָר אַ שרעק. דאָס פערד איז איינגעשפּאנט, דער וואָגען גרייט. אָט טהוט מען אַ שמיץ, אַ טרייב: היידא, ניאָ, ניאָ! און דער טאטע מיט דעם זוהן ווערען געפיהרט צו דער עקדה, די כפרה צו־ווערען ביידע אין איין טאָג.

אַ ביטער געשריי טראָגט זיך ווייט אין דער טיפער שטילקייט פון דער נאכט, אַ געשריי פון געחאפּטע, געפאנגענע שפּאַלט די הימלען, געהט־ארויף צו גאָט מיט אַ קלאָג: אוי־וועה, רבנו של עולם, אוי, וועה געשריגען אויף דיין פאָלק ישראל!...

דער סאָלאָווויי אויף זיין צווייגעל, דאָרט אין וועלדעל, בלייבט ווי דער־וואָרגען אינמיטען זינגען, אויך די פרעש אין דעם טייכעל ווערען פארשטומט, בעהאלטען זיך אין וואסער, דערהערענדיג דעם יאָמער און געשריי פון די אומגליקליכע, נעבעך. —

אך, ווי שרעקליך, ווי שרעקליך עס קלינגט אַ געוויין אין דער שטילער נאכט!...

און אַ קול לאָזט זיך הערען: וויאָ, וויאָ, וויאָ!

די יונגע לבנה, אינגאנצען אַ וואָך אלט נאָכ׳ן מולד, געהט, ווי אַ קינד, פריה אין איהר רוה אריין, צומאכענדיג אַ אויג. און דאָרט וואו זי פארגעהט בעדעקט זיך דער הימעל מיט שווארצע וואָלקענס. עס בליצט און עס דונערט.

און פּלוצלים פּערטראָגט זיך אַ קלאַפּעריי פון רעדער. עס דויערט ניט לאַנג, פאָהרט אָן אַ קאַרעטע און מענשען שפּרינגען אראָב געוואָהר צו ווע־רען, וואָס אזוינס דאָס שרייען בעטייט. זיי טהוען אַ קוק — און בלייבען פערגאַפּט! באַלד ווערט אַ ליאַרעם, אַ געפּילדער, אַ זידלעריי. עס שטרעקען זיך אוים הענד, עס ווייזען זיך קולאַקעס. שניאור־וואָלף און זיין שותּף פאַר־שטעהען, וואָס מען מיינט מיט די הענד, און פּאַלען אויף אַ שכל בייציי־טענס, איידער מען גיט קלעפּ, זיך געשווינד אָבצוטראָגען.

די פינסטערע וואָלקענס זענען זיי בייגעשטאַנען — און זענען אין דער פינסטערניש נעלם געוואָרען.

דאָס דריטע קאַפּיטעל

שען איז די שטאָדט ז..., די הויפּטשטאָדט פון וואָהלין! ניט קיין פּאַלאַצען האָט זי, ניט קיין הויכע טורעמס, ניט קיין טייערע פּאַרציהרטע געבייען — און איז דאָך מלא חן. אַרומגערינגעלט מיט בערג איז זי, מיט וועלדער, מיט פליייצענדיגע טייכען און טאָלען; ס'איז אין איהר דאָ אויך גערטנער, בולוואַרען, און אָט דאָס איז איהר צִיהרונג, איהר שענקייט. אַריינ־פאָהרענדיג אין איהר דורך דער גלופּסקער גאָס, אין אַ העלער זומערנאַכט, ווען פון צווישען בוימער זעהען זיך אַרויס נעטע הייזער מיט צוגעמאַכטע לאָדען, און אומעטום הערשט אַ שטילע רוהע — קען מען זיך זאַט ניט אָנ־קוקען אין איהר, אַזוי שען איז זי, נאָר עפּיס טאַקי ווי אַ פּאַרצויבערטע שלאָפענדיגע בת־מלכה אין די מעשה־ביכלעך. די נאַכט דעקט זי איבער מיט אַ טונקעל־בלויען שאַל, געשפּריינקעלט מיט גילדענע שטערען, און די לבנה, אַ מייסטערין אין ליעבעס, פאַרקוקט זיך אויף איהר מיט אַ זיס־שיינענדיגע צורה. בליהענדיגע אַקאַציעס, שמעקענדיגע קרייטעכצער טראָגען איהר אונ־טער ריחות פון בשמים. אַ קריסטאָל־קלאָר וואַסערעל, רינענדיג ערגיץ פון אַ סקאַלע, ברומט איהר אונטער פונדערווייטענס, דער סאָלאָוויי שפּילט־צו אַ ליבעס־לידעל — און זי שלאָפט און טרוימט.

און אין יענער נאַכט, ווען ס'איז זיך פאַרלאָפען די מעשה מיט שמואליק'ן, און אַז די דאָזיגע שענע בת־מלכה, גוט אָבשווייגקענדיג זיך אין דעם שלאַקס־רעגען דענסטמאָל, האָט ווי נאָך אַ באָד געשמאַק געשלאָפען, איז אַריינגעפאָהרען אין שטאָדט געשווינד אַ קאַרעטע. די פערד לויפען פאַר־שוויצט, די רעדער קלאַפּען אויף די שטיינער פון דער אויסגעפלאַסטערטער גלופּסקער גאַס אַזוי שטאַרק אַזש פונקען פליהען. צוקומענדיג צו אַ טויער פון אַ הויף, שטעלט זיך די קאַרעטע אָב. דער שמייסער קריכט אַראָב פון דער קעלניע, צוויי פאַרשוינען, וואָס זענען געזעסען דאָרט צוזאַמען מיט איהם, געהען אויך אַראָב גלייך נאָך איהם. ביידע מיט געגאָלטע בערד, גע־

קלײדט דײטש. דער שמײסער, א געזונטער, א יונג מיט בײנער, געהט־צו און קלאפּט אין טויער מיט דעם גאנצען כח.

— װער קלאפּט עס װי א גזלן אזוי שטארק אזש די װענד ציטערען ? — הערט זיך פונ׳ם הויף א מענשענס קול, װאס איז שרעקליך אין כעס — נישטא קײן רוה, ניט בײ־טאג, ניט בײ־נאכט !

— האלט מויל און ביל נישט, הונד אײנער ! — בײזערט זיך דער שמײסער אויף א קול, װאס לעבערט דעם מוח — געשװינד עפען דעם טויער ! דו הערסט ?

— אויף קראנקע אפילו האט מען ניט רחמנות... מען קלאפּט און שרײעט... מען שרײעט אין אײן אטהעם... טאמער װײסטו װאס ? — מורמעלט דער שװײצאר אונטער דער נאז, שפּײענדיג מיט פּארדראס, שטעקט אריין דעם שליסעל אין שלאס, דרעהט, דרעהט מיט מאטערניש כלומרשט, שילטענדיג דערבײ מיט טויטע קללות.

װי נאר דער שװײצאר האט געעפענט דעם טויער און דערזעהען די קארעטע און די מענשען פאר איהם אין דרויסען, איז ער באלד װי איבער־געביטען געװארען, האט געשװינד אראבגענומען דאס היטל מיט א זיס מי־נעלע און געשטאנען מיט גרויס אבשײ װי א קנעכט פאר׳ן פּריץ.

— גיה — זאגע איהם די מענשען, װאס שטעהען פאר׳ן טויער — גיה װעק־אויף דעם „אויפזעהער״ פונ׳ם „בקור־חולים״, דער „אופּראװליא־יושטשי״ פונ׳ם אקציז רופט איהם. ער זיצט דא אין דער קארעטע.

— בכבוד גדול, מײנע הערען ! — זאגט דער שװײצאר מיט א חניפה׳לע, מאבענדיג זיך, בײם שטעלענדיג א פוס צוגעהן, װי ער רעדט כלומרשט צו זיך אלײן — װאס הײסט ניט פאלגען אזעלכע גוטע, גרויסע לײט װי די הערען אקציזניקעס ? אומזיסט זענען זײ ניט מטריח קײנעם. װאס פאר א בעטרעף איז בײ זײ א עמער בראנפען ?

— איך, ראהלין, בעדארף איך דאנקען פאר דעם כבוד, װאס דער שװײצאר האט מיר דא אבגעגעבען — זאגט אײנער, דער יונגסטער פון די צװײ מענשען, צום אנדערן שפּאסענדיג, נאכדעם װי דער שװײצאר איז אװעקגעגאנגען — אט דער שוטה, װײל ער האט מיך געזעהן שטעהענדיג מיט אײך, האט געמײנט, איך בין אויך א אקציזניק װי איהר, און געקוקט אויף מיר מיט דרך־ארץ. װען ער זאל געװען װיסען, אז איך בין א פּראסטער בשר־ודם, אײנער פון די שילער, הע, הע, װאלט ער מיט אנ׳אנדער לשון גערעדט מיט מיר. נאר טאקי אײער זכות, אקציזניקעס, שטעהט אונז בײ היינטיגע צײטען, אונז בידנע מיטבילים, נעבעך. איך איז קײן זאך ניט פאר־באטען, אלסדינג מעגט איהר, מען איז אײך מוחל און מען גיט אײך אב

כבוד. אז־וואויל איז אייך אויף דער וועלט ! עולם־הזה האָט איהר, און מיר, אוי... ווען ניט איהר, וואָלט געוואָרען פון אונז אַנ׳עק, חס־ושלום !

— קלאָגט זיך ניט אַזוי, ריבקין — טרייסט איהם ראָחלין אויך מיט שפּאַס — דערפאַר וועט איהר, משכילים, דאָך האָבען עולם־הבאַ און זוכה זיין צו דער סעודה פון׳ם לויתן.

— ווילט איהר, ראָחלין, מאַכען מיר אָב אַ עסק גיך און געשווינד, ווי מיר שטעהען דאָ אויף איין פוס. מיר וועלען אייך געבען פון אונזער חלק עולם־הבאַ אַ גוטע פּאָרציע פון׳ם לויתן, פון׳ם שור הבר און יין־המשומר, און איהר זאָלט אונז געבען פון אייער חלק עולם־הזה פלייש, פיש בראַנפען און נאָך עפּיס...

— אַ־אַ, וועגען דעם מוז מען פריהער זיך אָנפרעגען אויף דער בירזע, אויב אַייערע אַקציעס און וועקסלען אויף עולם־הבאַ וועלען האָבען אַ אָב־גאַנג צווישען סוחרים. איך פון מיין זייט בין שטאַרק מסופּק, אויב אַ יוד, אַ סוחר, אפילו פון די גרויסע מאמינים, וועט געבען פאַר זיי אַ צעבראָכענעם העלער. דאָס גלויבען — דאָס איז פון די זאַכען, וואָס מיט׳ן מויל און ניט מיט דער קעשעניע. נישטאָ קיין גרעסער אפּיקורוס, וואָס לייקענט אין „רוחניות“, שטאַרק דערווייטערענדיג זיך דערפון, ווי די קעשעניע פון נגי־דים. אָט, אַ שטייגער, וועל איך אייך ווייזען, אָנרופענדיג מיט די נעמען. נאָר... נישט דאָס אָרט דאָ, נישט די צייט. אָט געהט דער משגיח !

עס הויבט־אָן גרויען דער ראַנד הימעל אויף מזרח־זייט. איינער, ניט רעכט נאָך אָנגעטאָן, געהט אין איילעניש און שטעלט זיך אָב ביי דער קארעטע.

— הערר אויפזעהער ! — לאָזט זיך הערען אַ ווייבע שטימע פון׳ם ביידעל ארויס — איז דאָ ביי אייך אין ספּיטאָל אַ אָרט פאַר צוויי קראַנקע?

— נישטאָ אַצינד אפילו איין בעטעל אַ לעדיגס. איהר, מיין הערר, ווייסט דאָך זעהר גוט, אַז דער „בקור חולים“ איז קליין אין־פערגלייך מיט דעם היגען עולם יודען, וואָס פאַרגרעסערט זיך אַלץ ווייטער ווייטער זינט עס האָט זיך דאָ געעפענט צוויי נייע קוואַלען פון תורה און פּרנסה, די ראַ־בינער־שול מיין איך און די אַקציזנע הויפּט־קאַנטאָר. אַ קאַטאָוועס אביסעל וויפיל מענשען פון אַלערליי סאָרטען קומען־אָן אהער ! די שטאָדט־פיהרער מאַכען אסיפות, אַלץ וועגען בקור־חולים, מען רעדט, מען שרייעט, מען איז זיך מישב — און גאָרנישט.

— נו ?!

דער ראָזיגער „נו“ האָט געהאַט אין זיך פיל טייטשען. עס האָט גע־קענט הייסען ווי אַ פרעג: נו, עס וועט שוין נעהמען אַ עק דיינע פּלוידע־רייען ? געקענט אויך הייסען אַ וואונדער: נו, אם־כן וועט מיין בקשה ניט

דערפילט ווערען! אויך געקענט הייסען פאררדאָס: נו, ־שייגע׳ז איינער! נאָך און נאָך טייטשען. דער אויפזעהער, וואָס איז באמת געווען א פלוידער־זאַק און געהאט צופערדאנקען מיט זיין שטעלע דעם „אופראווליאיושטשי“, האָט געפיהלט אין דעם דאָזיגען „נו“ אלע טעמים, אלע טייטשען מיט־א־מאָל, דעריבער האָט ער זיך פערחאַפּט צופארגלעטען דעם פעהלער אזוי:

— דאָס אלסדינג האָב איך נאָר געזאָגט גלאט אזוי־זיך, עס שאדט ניט, איהר זאָלט וויסען, וואָס דאָ טהוט זיך, פארשטעהט איהר מיך. וואָס אנבעלאנגט אָבער אייער בקשה — אָה! מאָרגען דערפיל איך זי מיט דעם גרעסטען כבוד. וואָס הייסט, אז איהר בעט!...

— א שענעם דאנק אייך! די זאַך אָבער קען מען ניט אָבלייגען אויף מאָרגען. זעהט נאָר, די קראנקע ליגען אָט דאָ אין וואָגען.

— הערט נאָר א מעשה, אָט דאָ אין וואָגען און איך האָב ניט בע־מערקט!... אָט אצינד זעה איך שוין, זעה איך. זיי ליגען דאָך במעט אָהן א סימן לעבען. א מעשה, א מעשה!...

— אט דאריבער טאקי בעט איך דאָך, אריינגעהמען זיי אין בקור־חולים באלד אָהן שהיות.

— היי, איוואן! — רופט דער אויפזעהער דעם שוויייצער — גיכער ברייננ אהער די מענשען מיט די אלע זיבען זאכען אויף צונעהמען טראָגען פונדאנען די קראנקע.

— ריבקין! — זאָגט דער אופראווליאיושטשי, אראָבגעהענדיג פונ׳ם וואָגען — נאָט אייך מיין קארטעל צום דאָקטאָר פון בקור־חולים, פאָהרט, זייט מוחל, און ברייננט איהם באלד אהער אין מיין קארעטע. און איך וועל געהן א היים צופוס. ניישקשה, נאָך אזא לאנגע צייט זיצען, איז גוט דורכצו־געהן זיך אביסעל. און אייך, הערר ראָחלין, בעט איך — זאָגט פריינדליך, אומקעהרענדיג זיך צו איהם מיט׳ן פנים — איהר זאָלט ניט אוועקגעהן פונ־דאנען ביז מען וועט די קראנקע אָבגעבען זייער אָרט און טאָן זיי, וואָס מען בעדארף.

דערווייל הויבט־אָן ברעכען אויף טאָג, עס פערפארבט זיך רויט דער הימעל אין מזרח־זייט שמואליק מיט מישה׳לע,ן דער טאטע מיט דעם זוהן, ליגען ביידע אויף איין בעטעל דערווייל־ע אין פאָרהויז ביז עס וועט גרייט ווערען פאר זיי א בעזונדער אָרט. ביידע זענען צו׳הרג׳עט, צובייזלט, ליגען פארדולט בלייך ווי די וואנד.

דאָס פערטע קאַפּיטעל

יענער דור, אין שמואליקס צייט, איז געוועזן א דור פון משכילים, חקרנים הייסט עס, און פון אקציזניקעס. די יודען דענסטמאָל האָבען שטארק קיין חשק ניט געהאט אָננעהמען די „השכלה“, וואָס מען האָט עס „פון אויבען“ פאָרגעשריבען זיי פאר א רפואה צו זייערע אַלע מכות. זיי האָבען זיך געשטעלט און געזאָגט: „שקאָלעס ניע זשעלאיעם!“ שקאָלעס, הייסט עס, ווילען מיר ניט. האָט די וועלט שטארק פאראיבעל געהאט דערויף, מורא־האָבענדיג, זי זאָל ניט חרב ווערען, חס־ושלום, צוליב דעם נארישען פאָלק ישראל, וואָס וויל זיך ניט בילדען. און גאָט דער לעבעדיגער ווייסט, וואָס עס וואָלט געוועזן דער סוף פון דער וועלט, פון גוים און יודען, להבדיל, אינאיינעם, ווען ניט דער מלאך פון פרנסה זאָל זיך ניט געוועזן אונטער־חאפּען מיט הילף אין דער בייזער שעה, ניט היינט געדאכט. אָט דער דאָזיגער מלאך פון פרנסה, וואָס דרעהט דאָס רעדיל פו׳ם יודישען מזל מיט דער גאנצער לעבענס־געשיכטע זינט גלות מצרים ביז היינטיגען טאָג; וואָס גיט מיט דער פולער האנד כבוד די נגידים און חכמה יענע, וואָס מיט ברייטע, פולע קעשענעס — ער האָט זיך געגריבעלט אין אַלע יענע מיני פרנסות, וואָס זענען געוועזן בכח אראָבצופיהרען יודען פונ׳ם וועג אין געוויסע צייטען, און נישט געפונען קיין בעסער מיטעל צופאַרדרעהען זיי מיט השכלה, ווי דער אקציז פון בראנפען. גוט איז ער דערמיט, וואָס די ממשלה זיינע וועט זיך פערשפּרייטען אומעטום, וואו יודען מעגען זיצען; וואָס ער וועט בעשעפטיגען מיט פארשיעדענע מיני שטעלעס טויזענטער מענשען פונ׳ם געהויבענעם און געמיינעם עולם, און פון זיי ווידער וועלען האָבען שפע שיינקערס, בעלי־אכסניות, ארבייטער, בעלי־מלאכות, קרעמער, סתם בעלי־בתים און אויך אפילו מקבלים, כלי־קודש, בטלנים, קבצנים, און וואָס נאָך, וואָס דער אקציז פאר זיך אליין, בראנפין הייסט עס, האָט גענוג כח צו גע־וועלטיגען איבער דעם מענשענס נשמה. שטארקער פון משקה איז נישטאָ

אויף דער וועלט. מישקה נעהמט צו דאָס געלד, דעם שכל און דאָס הארץ, מאכט וואָס טרפה כשר און וואָס כשר — טרף. און פאר די אלע מעלות, ארויסגעזאָגטע און ניט ארויסגעזאָגטע דאָ, וועט יודען ניט אזוי ארען די גיינג פון די אקציזניקעס, די גבאים פון דער מישקה, וואָס כמעט אלע וועלען ניט זיין קיין צדיקים, און מען וועט זיי מוחל זיין אויף אלע עבירות, וואָס צו גאָט און וואָס צו לייט, אויך אויף אזעלכע עבירות, וואָס מען טאָר ניט זאָגען. און אז מען וועט זיך מאכען ניט וויסענדיג, אוועקקוקען פון די גרעסערע, וועלען זיך נעהמען צו בילדונג די קלענערע. עס וועלען ווי גרינע גראָז זיך אָנהויבען ווייזען יונגע לייט, פריש־צאפּעלדיגע משכילים, אין שטעדט, אין דערפער, וועלען לערנען, ארייננקוקען אין די ביכלעך, פריהער בשתיקה: אויף בוידעמער, אין קעלערס, אין דער ווייבערשער שוהל, אויך אין באָד, להבדיל, און דערנאָך שוין גאנץ אָפען ארייננגעהן אין שולען, גימנאזיעס, אוניווערזיטעטען, טראָגענדיג פאָרמעס מיט מעשענע קנעפּ. עס וועט זיין ליהודים, יודען — ליכטיג און די וועלט, גוים הייסט עס, וועלען גאָר אנקוועלען.

און אזוי טאַקי איז געשעהן! אין יענע שלעכטע צייטען, אז ס'איז געווען ביטער און „פינסטער", האָט זיך איבערגעדרעהט מיט א מאָל דאָס רעדעל — יודען האָבען גענומען די ארענדע פון בראנפען, האָבען זיך באלד א ווייז געטאָן אין דער יודישער גאס אקציזניקעס און א פריש־מחיה'דיג ווינטעלע האָט געוועהט אין די געצעלטען יעקב'ס!

און אקציזניקעס זענען געווען פארשידענע. פון אלערליי סאָרטען מענשען. דער מיטעלער סאָרט פון זיי, סתם אקציזניק, הייסט עס, און דער גרעסטער טייל פון זיי פארדינט, צו בעקענען זיך מיט איהם דאָ בעסער און פריהער פון אלע.

דער דאָזיגער מין סתם־אקציזניק איז געוועהנטליך א געבוירענער ערגיץ אין א יודיש שטעדטיל. דער טאטע זיינער, אליקום־געציל, א יוד א קבצן, א לייטישער אָנגעזעהענער אָרימאן, האָט איהם א נאָמען געגעבען פייבוש, און איהם מגדל געווען, ווי דער שטייגער איז, לתורה ולחופה. תורה האָט ער געלערענט קינדערווייז אין חדר און בחור־ווייז אין א ישיבה, אגב טאַקי חתונה געהאט און דערנאָך... אוועק אָדער אנטלאָפען פון זיין שטעדטיל, פון זיין „נעבירט" און פון זיין פלונית'טע, דאָס מיינט מען זיין ווייב, אויף א צייט־לאנג, אָדער אויף לעולם־ועד. אצינד טראָגט ער זיך דייטש, מיט דער מאָדע, מיט ווייסע קרענגעלעך וועבעלנע, אָדער אפשר גאָר פאפּירענע, וואָס צוויי א גראָשען. דאָס רעקעלע זיינס, וואָס איז איהם ממש א דער־קוויקעניש, פארקירצט ער אזוי, אז דערגרייכט קוים ביז'ן העלפט געזעסעל, מחילה, אויף צו־להכעיס דער קאפּאָטע, עליה־השלום, וואָס האָט זיך געשלעפּט

ביי איהם אַ מאָל ביז די פּיאַטעס. דאָס אייגענע טאַקי איז ביי איהם אויך מיט די פּאות. זאָל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין, אַז פייבוש בן־אליקום־געציל זאָל איבערלאָזען דערפון חאָטש עפּיס אַ סימן! דערפאַר אַ „טשוב" פאַרלאָזט ער זיך דוקאַ אַ גרויסען. מיט דער באָרד און וואָנסעס האָט ער געגוג ארבייט, פריהער פּוצט ער די באָרד מיט אַ שערעל און דערנאָך גאָלט ער זי גאָר אָב. צו אַלדי רוחות. די האָר שמירט ער, זיי זאָלען גלאַנ־צען, אָנלייגענדיג גענוג פּאָמאַדע, און ביי עפּיס אַ שמחה'לע בעשפּריצט ער די קליידער מיט פּאַרפומע, עס זאָל שמעקען. זעהר וויכטיג איז ביי איהם דאָס געהן אָהן אַ היטעל. באַלד ווי ער קומט ערגיץ אריין, איז איידער ער טהוט אויס די קאַלאָשען, נעהמט ער פון זיך אראָב דאָס מאַנטעל, שטעהט ער שוין מיט אַ הוילען קאָפּ, און נישט דוקא אריינקומענדיג אין אַ הויז, וואו מענשען, נאָר אין אַ וועלכען געביי ס'איז, אפילו אין אַ סעריי, אין אַ שטאַל וכדומה. הכלל, אַלע גויישע זאכען, וואָס פייבוש האָט אָנגענומען, היט ער פיעל מעהר אָב ווי דער גוי אַליין, ווייל וואָס ניי איז זעהר חשוב. און נאָך מעהר דערפון, ווייל עס פיהלט זיך עפּיס אַ בעזונדער טעם אין דעם וואָס מען טאָר נישט. אַ ציגאַר, אַ שטייגער, יום־טוב רויכערט זיך זעהר גע־שמאַק דעם פרומען יודען, ווייל עס קומט איהם אויס עפּיס אַ חידוש — רויכערען ווען מען מאַכט קידוש, מען עסט פיש, יוך און צימעס! און שבת אַ ציגאַר איז שטאַרג געשמאַק דעם ניט־פרומען, ווייל רויכערען שבת איז פאַרבאָטען. פייבוש שעהמט זיך ריידען יודיש און שניידט אַ מין גוי'איש, משטיינס־געזאָגט, אומברחמנות, אַזוי אַז ער מאַטרעט אָב זיך אַליין, נעבעך, און יענעם ווערט נישט גוט הערענדיג, ווי פּערעל שיטען זיך איהם פון מויל, הויך און שאַרף, נאָר יענע מיאוסע זידעל־ווערטער און אויך יענע מיני ווערטער, וואָס ווערען געברויכט אין די אקציזנע קאַנצעלאַ־ריעס, ווי אַ שטייגער: אָטנאַשעניע, ראַספּאַראַזשעניע וכדומה. פייבוש איז שוין ביי איהם פּע. ער לאָזט זיך רופען פּאַוונוטיע אַקימאָוויטש, און אַ שטיק געזונד קומט איהם צו הערענדיג, אַז דער צלם־אלהים איז פון איהם אראָב. אַזאַ מין שבח גיט איהם אונטער שטאַרק חשק נאָך מעהר פּאָמאַדע ארויפלייגען אויפ'ן קאָפּ, נאָך מעהר קוקען אין שפּיגעל און לערנען זיך האַלטען די נאָז אַזוי, אַז זי זאָל ניט אויסגעבען איהם פונוואַנען ער שטאַמט. אין דאָרף, אָדער אין שטעדטיל, וואו עס קומט איהם אויס צו־וואַוינען, רייבט ער זיך אַרום די דאָזיגע בעאַמטע און פּריצים'לעך, עס ציהעט איהם, זיצען מיט זיי ביים גרינעם קאָרטען־טישעל און עסען ביי איין טיש מיט זיי. איז ביי זיי אַ חגא, אָדער אַ געבורטס־טאָג, פּוצט ער זיך אויס יום־טוב'דיג, קאַרגט ניט אויף זיך קיין פּאָמאַדע, קייי פּאַרפומע און קומט גוט־יום־ביטען, מזל־

טוב אָבגעבען מיט א פארבויג און מיט א מתנה. און אז דאָס מזל שפּילט איהם און ער איז זוכה צוזיין פארבעטען ווי א גאַסט צום טיש, מישט ער מילכיגס מיט פליישיגס, קאָלבאַסען מיט קעז אינאיינעם, עסט, רייבט אויף וואָס די וועלט שטעהט, אַלע זאָלען זעהן, אז ער האלט ניט פון זאבאבאָנעס, ווי יענע פאנאטיקער. פונ׳ם פערפלאָמטען פּנים און די אויגען זיינע, וואָס וואַרפען זיך, בשעת־מעשה, אין אַלע זייטען, זעהט אויס, ווי ער מיינט, אז ער טהוט זיי דערמיט א טובה, וואָס זיי וועלען עס איהם קיינמאָל ניט פאר־געסען. און אז זיי שפּאָטען, ווי געוועהנטליך, פון יודען, אָדער טאַקי פון איהם אַליין, כלומר׳שט גוטברודערשאַפט, איז א מאָל שוויינט ער, ניט וויסען־מאַכענדיג זיך, און א מאָל לאַכט ער אויך פון שלום וועגען. באַלד ביי׳ם אויפשטעהן אין דער פריה, נאָך האָט ער די הענד ניט געוואַשען, דאָס מויל ניט אויסגעשווענקט, האַפּט ער זיך עסען, חאַטש עס ווילט זיך איהם ניט, נאָר כדי מקיים צוזיין די עבירה פון עסען אָנשטאָט דאַוונען. פונדעסטוועגען איז ער גאָר נישט אזא רשע אקעגען גאָט, ווי עס דאַכט זיך. אין האַרצען ביי זיך איז ער א בעל־תשובה, בעט־איבער דעם רבונו של עולם. אויף א טייל עבירות איז ער איהם מודה, און אויף א טייל ברייננט ער איהם א היתר פון פּיעל ערטער געוויסע, וואו עס שטעהט, אז מען מעג. אָדער ער ווייזט איהם אויס, אז אייגענטליך זענען זיי געמאַכט געוואָרען נאָר כדי צופאַרהיטען דורך זיי פון עבירות. עפּענטליך עסט ער גויאישע מאכלים, דאָך אז ס׳קומט איהם אויס א מאָל עסען יודישע מאכלים. עסט ער מיט אַפּעטיט, שמאַכענדיג דערביי פאַר זיך מחמת גרויס הנאה. דעס־גלייכען איז ער ניט אזוי שלעכט אויך צו לייט — ער איז זעהר גוט צו יודישע טעכטער, פערהאַלט זיך אקעגען זיי נישט אזוי ערנסט, פונדערווייטענס, אָבהיטענדיג זיך מיט א וואָרט, ווי פרעמדע מענשען צווישען זיך, נאָר פריינד־ליך מיט ליבשאַפט ווי מיט אייגענע שוועסטער, איז מיט זיי א נאָהנטער שמועלקע, וואָס אויף דער לונג, דאָס איז איהם אויף דער צונג, נישט מאַ־בענדיג, חלילה, א אונטערשיעד צווישען א בעל־הבתישע טאָכטער און א דינסט,אדרבה די וואָס א אָרימענקע איז א מצוה, זי מעהר מקרב צוזיין, זיין צו איהר נאָך מעהר צוגעלאָזט. עס האָט זיך געמאַכט א מאָל א מעשה מיט דער טאָכטער פונ׳ם בעל־הבית, וואו ער איז געשטאַנען סטאַנציע, א אויסגעגעבען ווייבעל אין דער פרעמדער ערגיץ אין א שטעדטעל וואָס איז געקומען א היים, זעהן זיך מיט דער משפּחה. א שמחה, א פרייד ביי׳ם קומען איהרס אויף איטליכען אין שטוב, אַלע קושען זי, האַלזען זי, און זי קושט, האַלזט יעדען בעזונדער. און בשעת חדוה איז פייבוש אויך דאָ אין דערמיט, ביידע, ער מיט איהר, האַלזען זיך, קושען זיך אויף דער זייט, אויף יענער

זייט פּנים גאָר אין איין אָטהעם. אַז ס'איז אַריבער די הייסע רגע, דער עולם האָט זיך אָבגעקיהלט א ביסעל, הויבט־אָן דאָס ווייבעל צוקוקען זיך צו די קרובים, אויספרעגענדיג איינעם נאָך דעם אַנדערען, וואָס ער מאַכט, וואָס ער טהוט? און אַז ס'קומט צו פּייבושען און זי שטעלט אוים אויף איהם א פּאָר אויגען פערוואונדערט, טהוט ער זיך א חאַפּ, מאַכענדיג אויך פערוואונדערט: וואָס הייסט! ווער איך בין ווייסט־דו ניט? איך בין דאָך — דער היגער אַקציזניק!...

אין באמת טאַקי איז א אַקציזניק געווען א גרויסער פּאַרנעהם אין זיין אָרט, ווייל פיעל מענשען האָבען בעדאַרפט צו איהם אָנקומען. ווער שמור־עסט די שיינקאַרעס, וואָס רעכענען זיך אין שטאָדט פאַר שענע, אָנגעזעהענע בעלי־הבתים און שפּילען א ראָליע כמעט ווי די וואָכערניקעס דאָרט, זיי זענען געלעגען ביי'ם אַקציזניק אין דער האַנד און געהאַט פאַר איהם דאָס ניין־יעהריגע קדחת.

שניידער, בדחנים וכדומה חברה פ"ז, די פאָלקס־פּיטנים, וואָס מאַכען לידלעך אויף אַלע מיני שלעק, משלחת'ן אין זייער צייט, און מען זינגט זיי דערנאָך אומעטום צווישען דעם יודישען עולם — זיי האָבען עס געמאַכט אויף די אַקציזניקעס פון פּייבוש'עס שניט, נישט מעהר ווי דאָס דאָזיגע לידעל:

„און אַקציזנע יונגע לייט
זענען פערשייט:
גאָלען די בערדעלעך
און פאָהרען אויף פערדעלעך
געהען אין קאַלאַשען,
און עסען אונגעוואַשען
זיי געהען אין די טראַקטירען,
טרינקען טעה
און דאָס ווייבעל איז ווינד און וועה"

און דאָס איינציגע לידעל אפילו, איז אויך נישט געווען פאַרשפּרייט צווישען דעם פאָלק און ס'איז ניט אָנגענומען געוואָרען, גלייך ווי פיעל שטיקלעך פּיוט אַזוינע, צוזינגען עס ביים עולם. און דאָס דינט פאַר א בעוויז, ווי שטאַרק די פּרנסה ווירקט, אַז זי איז מכפּר אויף אַלע זינד.

נידעריגער מיט א שטאַפּעל פונ'ם מיטעלען סאָרט אַקציזניקעס זענען יענע, וואָס אָנגעשטעלט געווען אין „גאָראַלניעס". אין אַמבאַרען, שפּייכער. קעלערס פון בראָנפען און שומרים אַרומפאָהרענדיגע אויף פערד. צווישען די

דאָזיגע לייט איז אַ אויסמיישעניש פֿון אַלערליי מיני נפֿשות: געוועזענע קרעמערלעך, מאַרק־טענשען, מעקלערס, משרתים און אַכסניות. צום־טייל גרויסע גראָבע יונגען, „געשלאָגען אויף דער עברי“, וואָס האָבען בעקומען שטעלעס נאָר צוליב דעם, וואָס זיי זענען אַרצ־פּיאַסקע־עזות־פּנים׳ער מיט הערצער פּערשטאָקטע, האַרטע ווי שטיין, און אויך אַזעלכע, וואָס האָבען געקענט, משטיינס־געזאָגט, קוים רעכנען ביז „תּשבורת“, דורך איבער־געגעבענע זיי בסוד־סודות עפּיס אַזוינע מיני כּללים, און מאַכען „כּפל“ אויף די צונויפגעשטעלטע פינגער. ווי אויך אַרוים מיט אַ גויאיש וואָרט, משטיינס־געזאָגט, אַז מען האָט בעדאַרפט אַ מאָל.

עס זענען דאָ אין דעם דאָזיגען פּעקעל אויך געוועזענע מלמדים, וואָס מיט זייער בייזקייט, מיט זייער פּריי־זיין אויף דער האַנד זענען זיי ווי געוואונשען צוגעפּאַסט צו זייערע איצטיגע שטעלעס. עס געפינען זיך דאָ אין צעטעל אויך בטלנים, טויגעניכטסען, גאָרנישטען, סווישטשעס, וואָס האָבען קיין פינגער אין קאַלט וואַסער קיינמאָל ניט אַריינגעטאָן, טויגען ניט אַ קאַין אַניעק צופּאַרמינדען, שטעהען ווי די אָנגעטאָלטע, ליימענע גולם׳ס אויף זייערע שטעלען, און פּרעגט זיי בהרם, וואָס טהוט זיך דאָ מיט זיי אַזוינס — דאָס זענען אָרימע קרובים פֿון די געהויבענע אַקציזניקעס, פֿון זייערע ווייבער, פֿון זייערע ליבהאָבערינס, אָדער פֿון גבירים, נגידים, מוסרים און תּקיפֿים, וואָס מען האָט געמוזט צוליב טאָן און געבען זיי שטעלעס פֿון־יוצא־וועגען.

אָט די דאָזיגע משה־מחוובניקעס זענען געבליבען דאָס, וואָס זיי זענען געווען, ניט אַראָבגעהמענדיג זיך פֿון׳ם רעכטען וועג, חס־ושלום, טאַקי די אייגענע ווי פֿריהער: מיט די אייגענע קליידער, מיט די אייגענע נעמען, הצקיל געהייסען און הצקיל געבליבען, אויך מיט דעם אייגענעם לשון. גע־רעדט מאַמע־לשון, יודיש, הויך מיט אַ ניגון, מאַכענדיג מיט די הענד, נישט נאָר צווישען זיך, נאָר אויך מיט דעם אָדון זייערען. אַז דער אָדון פֿלעגט אַ מאָל פּלוצלים אָנפאָהרען מיט דער פּאָרכע און זיי אַ פּרעג טאָן עפּיס וואָס ס׳איז, פֿלעגען זיי ענטפערען קורץ און שאַרף: מיר ווייסען גאָרנישט, רב... רב (אַזוינער און אַזוינער) האָט אונז דאָ אַנידערגעשטעלט, און מיר שטעהען. פונדעסטוועגען אַ שטיקעל אַפּיקורסות האָט זיך צו זיי דאָך צו־געקלעפּט — די באָרד און פּאות, אַ שטייגער, פֿלעגען זיי אויסקעמען און מיטען־וואָך און אַ מאָל טאַקי שבת אויך. די נאָז פֿלעגען זיי ניט שנייצען פּראַנק און פּריי, איטליבען אין די אויגען, נאָר זיי האָבען זי, די נאָז הייסט עס, געלעהרענט דרך־ארץ, אָבטאָן איהר זאַך שטיל, אין דער זייט, און טאַקי אָבווישען זיך מיט אַ טיכעל, נישט דווקא מיט דער האַנד, אָדער מיט אַ עק קאַפּאָטע. דעם דאַוונען פֿלעגען זיי אַ מאָל אָבמאַכען בקיצור, ווי מען זאָגט: סור־בור ומפליא לעשות. פֿאַר דעם אָדון זייערען פֿלעגען זיי אַראָבנעהמען

דאָס היטעל און שטעהן פאַר איהם מיט אַ הוילען קאָפּ. זיי פלעגען אַ מאָל הערען ניט קיין שענע ווערטער פון זייערע חברים, אַקציזניקעס, נישט אָנצו־בייזערען זיך אויף זיי, אדרבה. אָפּט פלעגען זיי נאָך דערפון הנאה האָבען. יענע גראָבע יונגען, מיאוסע עם־הארצים צווישען די אַקציזניקעס, פלעגען ריידען ניבול־פה. טאָן אַ עבירה. ניט בכיוון, אויף להכעיס, חלילה, נאָר פשוט דערפילט דערמיט זייערע תאוות. אויסגענומען די געוועזענע מלמדים, זיי האָבען געטאָן טאַקי אַ עבירה בכיוון, צוליב דער עבירה אַליין. דער חילוק צווישען זיי און סתם אַקציזניק פונ׳ם מיטעלען סאָרט איז נישט מעהר אין דעם: יענער האָט געזינדיגט און הנאה געהאַט, און זיי האָבען געזינ־דיגט און קיין הנאה ניט געהאַט. יענער האָט געזינדיגט מיט שעטנז, אַ שטייגער, אין אַ מלבוש. און זיי — אין אַ לאַטע פון וואָל אויף צעריסענע ליינוואַנדענע פליודערען. יענער האָט געזינדיגט, מישענדיג פלייש מיט מילך, האָט ער געגעסען אַ היהנדעל מיט פוטער, אויך פערטרונקען מיט „נסך“. דעם טייערסטען ווין, און זיי — האָבען געגעסען אַ פיסנע קאָליש, געקאָכט אין אַ פליישיגען טעפּעל. מיט אַ מילכיגער לעפעל. און דער ווין. וועלכען זיי האָבען אַ מאָל זיך פאַרגונען טרינקען, נאָכדעם ווי זיי האָבען איהם געמאַכט „נסך“ דורך דעם אָנריהרען פון אַ גוי, איז געווען ראָזינקעס־ווין. דאָס איז נאָך גאָרנישט, זיי פלעגען זיך נאָך אַ מאָל גאָר נויטען צו טאָן אַ עבירה, האָטש זי איז פריקרע. אַקעגען זייער נאַטור, ווי אַ שטייגער, עסען ראַקעס.

אַ העכערער גראַד פון דעם מיטעלסטען סאָרט זענען געווען די געהויבענע אַקציזניקעס — „אופּראַוויליאיושטשעס“, אַ שטייגער, וואָס איט־ליכער אין זיין אָרט איז געווען אַ גרויסער פריץ, געהאַט צוזאָגען איבער אַלדינג, וואָס שייך צום אַקציז. אויך רעוויזאָרען, שרייבערס, בוכהאַלטערס, סעקרעטאַרען אין די קאַנצעלאַריעס און אין דער הויפּט־קאַנטאָר פונ׳ם אדון איבער אַלע אדונים, פריץ איבער אַלע פריצים, פונ׳ם אַרענדאַר, הגביר הגדול והנורא — פון איהם אַליין! מיינסטענס זענען די דאָזיגע געווען פאַרשטענדיגע, געבילדעטע, אָרענטליכע. לייטישע מענשען.

אָט די דאָזיגע אַלע מיני אַקציזניקעס, פון קליין ביז גרויס, זיי זענען עס די טאַטעס פון דער „השכלה“ אין דעם פריהערדיגען דור.

און מיט די קינדער זייערע, די משכילים הייסט עס, איז געווען אויך דאָס אייגענע וואָס מיט די טאַטעס, די אַקציזניקעס. צווישען די משכילים איז אויך געווען אַ ערב־רב, אַ אויסמיישעניש פון אַלע מינים — משכילים מיט פולע אָנגעשטאָפּטע קעשענעס און לעדיגע מוחות, פון סוחרים, „פּאָד־ריאַדטשיקעס“ וכדומה. אויך משכילים פון מלמדים געוואָרענע לעהרער אין די שולען, וואָס פלעגען אויסלעהרנען מיט די שילער די ערשטע פרשה

בראשית און א שטיקעל „חיי אדם“ מיט׳ן „דייטשרישען איבערזעצ׳“, מיטטיינס־געזאָנט. חקירה זאָגען „ברא“ בעשאפען. נאָך שוה דאָס זענען געוועזען די אפיקורסים, די חקרנים, די בעל־לשון׳ס“ אין יענער צייט. אויך איז געוועזען משכילים בטלנים, וואָס פלעגען זיך קרימען אויף פיוטים, אויפ־ווייזענדיג אין זיי פעהלער. פארברייינגען די גאנצע צייט זייערע אויף איינ־בייסען א הארבען פסוק, א קריטיש שטיקעל אגדתא, געבען מיינסטענס צו־פארשטעהן זייערס א אויפטהו מיט משלים פון דעם שטייגער פיהרונג אין דער וועלט און פון דער פאָליטיקע. די מגילה — דאָס איז פאר זיי געוועזען א אָרט, אריינצולייגען דאָרט טיפע כונות אין די ווערטער פון המן און אחשורוש, געגריבעלט זיך מיט א קוועטש אין איטליכס וואָרט פון מרדכי׳ן און אסתר המלכה און עס דערקלערט שכל׳דיג על־פי חכמת הפאָ־ליטיקע עף־עף! פון „כפרות שלאָגען“ האָבען זיי נישט אזוי געהאלטען, פלעגען איבערהיפען געוויסע שטיקלעך יוצרות“ און צובאמקען יענע, וואָס האָבען פערלאנגט „רעפאָרמעס“ אין דעם שלחן־ערוך.

פונדעסטוועגען בעדארף מען נישט אזוי גרינג אוועקמאכען די משכילים פונ׳ם פריהערדיגען דור. מען מוז געדענקען די צייט ווען און דאָס אָרט, וואו זיי האָבען געלעבט. עס מעג זיי ביישטעהן אויך דער זכות, וואָס ווען נישט זיי, וואָלטען היינטיגע חכמים, אין אונזער צייט, זיך נישט גענומען אויף דער וועלט. און איהר, בייזע צינגער, אָנשטאָט צוזידלען, צונישט מאכען יענע, וואָס אמאָל„ זידעלט בעסער די, וואָס היינט. וויפיעל, א שטייגער, משכילים־עמי־הארצים, אויסגעלאסענע, בטלנים, האָט איהר אייך אי אצינד אין אייערע צייטען. מילא אויף די אמאָלדיגע איז נאָך דאָ א תירוץ — מענשען זענען דאָס אייגענע וואָס א שטארק צונויפגעשטיקטע לופט, א שטייגער, צו איין זייט. ערגיץ עפּיס, ווי באלד עס שפירט זיך א מינדסטע עפנונג, טהוט זי זיך א שטופּ מיט אימפעט, פערפליהענדיג פריי העט ווייט צו דער אנדערער זייט. האָט פונ׳ם בית־המדרש צו דער „השכלה“ זיך געעפענט א ביסעלע די טיר, האָבען יודישע קינדער א לאָז געטאָן זיך ווי די דולע, פערקריכענדיג ווייט. מיט וואָס אָבער קען מען פאַרענטפערען די היינטיגע, וואָס די טיר צו דער השכלה איז ניט געוועזען פערשלאָסען קיינמאָל פאר זיי? די פריהערדיגע זענען געוועזען פערפיהרט אומגערן, ניט־וויסענדיג, און די היינטיגע — טאקי וויסענדיג. און נאָך אלע זאכען זענען דאָך נישט אלע אין יענעם פריהערדיגען דור געוועזען פער־דאָרבען, חלילה. ווי צווישען די אקציזניקעס האָבען זיך געפונען איינצעלנע לייטישע מענשען, אזוי אויך צווישען די משכילים. פיעל גרויסע לומדים, חכמים, געלעהרענטע, זענען פון זיי אין יענער צייט געוועזען, בעריהמטע

שריפטשטעלער, פּאָעטען, וואָס מאַכען כבוד זייער דור יודען, און די שפּע־טערדיגע דורות.

און איהר, חכמים פונ׳ם נייעם דור, בעריהרט ניט דעם כבוד פון די חכמים פונ׳ם אַלטען דור דערפאַר, וואָס זיי האָבען נישט געהאַט צוטאָן איבער אַ זאַך, ווי בית־שמאי מיט בית־הלל, אַשטייגער, איבער אַ איי, וואָס איז ערשט נולד געוואָרען איצט. אין פערלויף פון פערשיעדענע צייטען וועלען נייע געדאַנקען און אַנדערע בעדערפנישען נולד ווערען ביי אייערע קינדער, נאָך אייך. מעגליך, אַז יענע קינדער אין זייער צייט וועלען אויך לאַכען פון די טאַטעס, פון זייערע חקירות און זייערע חלומות. איטליכע צייט איז מיט איהרע פויגעלעך. נייע פויגעלעך — נייע לידלעך!...

דאָס פינפטע קאַפּיטעל

די מעשה מיט שמואליק דעם טאַנדעטניק, זי בעווייזט אויך זעהר גוט, ווי נאָך טוויזענטער אזעלכע בעווייזען, אז אַ יוד בעדאַרף אָננעהמען פאַר ליעב איטליכע מכה, איטליכען קלאַפּ, אַ פּאַטש אויך, אפילו ווען עס טהוט איהם שטאַרק וועה; ער בעדאַרף גלויבען, אז דער פּאַטש איז נישקשה. ניט אומזיסט, נאָר פון זיין טובה וועגען, אויב נישט באַלד אין דער הייסער מינוט, איז שפּעטער. ווי עס זעהט־אויס, איז שוין, אַ־פּנים, דעם יודען אויבען אזוי אָנגעשריבען ביי׳ם געבוירען־ווערען, אז ער זאָל ניט האָבען קיין לעק עולם־הזה אָהן צער און יסורים. דעם יודענס מזל ליגט אין אַ האַרטער כפול־שמונה׳דיגער שאָלעכטס, ווי דאָס קעריל פון אַ נוס, וואָס קומט אָן זעהר שווער צודערטאַפּען עס ביז מען ברעכט ניש שיער אויס די ציין קנאַקענדיג.

שרעקליכע וועהטאָגען האָט שמואליק, נעבעך, געליטען יענע נאַכט, אי האַרצוועהטאָג, אי וועהטאָגען פון די קלעפּ, וואָס ער האָט געחאַפּט, נאָר ווען ניט זיי, וואָלט ער דאָך ניט זוכה געווען צוהאָבען דעם כבוד, אז מיכאל ספּיר, דער עלטסטער איבער אַלע אַקציזניקעס אין וואָהלינער גובערניע, זאָל זיך מיט איהם אָבגעבען, אַריינגנעהמען צו זיך אין דער קאַרעטע איהם מיט זיין משה׳לען און אָבפיהרען זיי ביידע אין בקור־חולים. און ס׳איז באמת אַ כבוד, אַ גרויסער כבוד, וועלכען אָבצושאַצען איז אין שטאַנד נאָר אַזעלכער, וואָס איהם איז גוט בעוואוסט דער שטייגער לעבען פון אונזערע יודען אין היגען ווינקעל, זייער פיהרונג און מיינונגען אין יענע צייטען.

אונזערע זיידעס האָבען געגלויבט: דאָס גאַנצע לעבען אויף דער וועלט איז נאָר צוליעב יענער וועלט. „דער מענש ווערט געבוירען אויף מקיים צוזיין מצוות לשם־שמים און שטאַרבען דאָ כדי צולעבען דאָרט“. דעריבער איז אַלסדינג, וואָס ער געברויכט דאָ אויף דער וועלט, נישט צו־

ליעב דערהאַלטען דעם גוף און פון זיין הנאה־וועגען, נאָר צוליעב דעם. כדי מקיים צוזיין אַ מצוה. זיי האָבען געגעסען, אַ שטייגער אין אַ וואָכענדיגען טאָג, כדי צו מאַכען „המוציא“ און בענשען, און שבת אויך כדי מקיים צוזיין „שלש־סעודות“. האָבען פערזוכט זומער די פירות כדי מאַכען ברכה מיט אַ „שהחיינו“. ווײַן האָבען זיי געטרונקען פסח מקיים צוזיין ארבע כוסות. זיי האָבען חתונה געהאַט ניט ווי אַלע אַנדערע לייט, נאָר אויפ׳ן יודישען שטייגער, כדי מקיים צוזיין די ע ר ש ט ע מ צ ו ה. אין באָד זענען זיי געגאַנגען, נישט זיך צוליעב, נאָר לכבוד שבת, לכבוד יום־טוב. מיט׳ן נעגעל־וואַסער און די הענד וואַשען זענען זיי ניט אויסען געווען אַזוי דעם פּויז, דאָס ריינקיים, ווי די ברכה, „על נטילת ידים“, דעם „אשר יצר“. און אַ פשיטא־שוין ניט קיין נויטיגע זאַכען, וואָס גלאַט שען פאַר דעם אויג וכדומה נאָך אַזוינע תענוגים — דערפון האָבען זיי כלל וכלל ניט געהאַלטען. זאָקען, לייגוועגדענע תחתונים, אַ טלית־קטן און אַ קאַפּאָטע, איינע אַ וואָכענדיגע און איינע אַ שבת׳דיגע, אָט דרינען איז בעשטאַנען זייער גאַנצע גאַרדעראָבע. יודען זענען נישט קליין געווען געהן צופּוס, נישט האָבענדיג קיין קאַרעטעס מיט פערד. זענען אויסגעקומען אין שטוב אָהן שענע טייערע מעבעל, אָהן פּאַר־קעטען און מירמעלשטיינערנע זיילען, אָהן שווייצאַרען מיט טרעסטען, מעשענע קנעפּלעך און אָהן גלעקלעך ביי די טירען. די טיר איז געשטאַ־נען אָפען, ווער עס האָט בעדאַרפט, איז פריי אריין. איז יענער פער־גאַנגען העט אהין צום בעל־הבית, צו דער בעל־הבית׳טע אין שלאָפצימער, איז אויך געווען נישקשה. אין יענער צייט זענען ניט געווען בנמצא קיין יודישע „טשינאָווניקעס“, קיין ראַבינער, קיין סטראַפּציעס און געשוואוי־רענע אדוואָקאַטען, קיין יודען מיט אויבעלעך, מיט אָרדענס און מיט טיטלען, חוץ פּרנסי־חדשים און קהל׳ס־לייט: שמשים, חאַפּערס, קברנים, מלמדים, ראשי ישיבות, פּרושים, כלי־קודש, קבצנים, מקבלים און בטלנים. די צייט איז זיך געגאַנגען איהר וועג, יודען זיצען זיך וואו זיי מעגען, גאַניץ יודישליך — די יאַרמולקעס מיט די היטלען אויף די קעפּ, שוויצען געשמאַק, און גאָרנישט! ו ו אָ ס ה ע ר ע ן ז י י אַ ו ו ע ל ט ? איין יוד שטעלט ארוים אַ פייג דעם אַנדערען, קליין און גרוים אַלץ איינס. כל ישראל אחים — אַלע גלייכע פּריצים!... דאָרט ביי זיך, אויף דער יודישער גאַס, זענען יודען טאַקי בני־מלכים, פּרינצען, האָנאָרעוואַטע. אָבער ביי״ם ארויסגעהן אין דער וועלט, צווישען לייט, לעגען זיי אוועק אין דער זייט זייער כבוד, זייער שטאָלץ, בעקומען, משטיינס־געזאָגט, אַ פּנים פון קנעכט, קניען זיך, בוקען זיך, דערנידעריגען זיך פאַר אַ ליאַדע פּריצ׳ל צוליעב דאָס שטיקעל זינדיגע פּרנסה, שטעהען פּאַר איהם אָהן

א היטעל, אלץ מיט א פארבויג, מיט א חניפה'לע, אי מורא־האָבענדיג, אי מבטל־זייענדיג איהם אין הארצען צוגלייכער צייט.

און די אקציזניקעס, אָט די נייע מיני פארשוינען דענסטמאָל, זיי זענען עס געווען, קען מען זאָגען, די ערשטע אין דער יודישער גאס, וואָס האָבען זיך אויסגעצייכענט פון אנדערע מיט זייער שטייגער לעבען, מיט זייער הלבשה, מיט אלע גיינג און די פיהרונגען זייערע. זיי האָבען עס אָנגעהויבען ווערען „טשינאָווניקעס", בעאמטע, העכערע און קלענערע, שטעהענדיג איינע אונטער די אנדערע און הערענדיג איינע די אנדערע לויט די שטעלעס, וועלכע זיי האָבען פערנומען. דער עלטסטער, דער גרעסטער פון די אקציזניקעס, האָט געפיהרט דאָס רעדעל אין זיין גובער־ניע בגראנדע, האלטענדיג יעדען אין דער מורא. זיין הויז איז תמיד פול געווען מיט מענשען — דער איז געקומען בעטען א שטעלע, און יענער בעט, מען זאָל איהם פון דער שטעלע זיינער ניט אָבזאָגען. איין שענקער קלאָגט זיך, וואָס מען האָט אוועקגענומען זיין בראנפען, און דער אנדערער בעט רחמים, אראָבצונעהמען פון איהם דעם קנס, וואָס מען האָט אויף איהם ארויפגעלעגט. איטליכער קומט מיט זיינס, אלע שטעהען אָהן היט־לען, ווארטענדיג אין פאָר־צימער די שעה, וואָס מען וועט רופען איינעם נאָכ'ן אנדערן צום ארון הגדול אין קאבינעט און משרתים, בעדינטע, לויפען ווי די רוחות אהין־אהער. געהען פערביי דעם וואר־טענדיגען עולם שווייגענדיג מיט שטאָלץ, און אז וואויל איז יענעם, וועל־כער איז זוכה צוהאפען פון זיי א וואָרט, א בליק. אָט די דאָזיגע ניי־מאָדנע לייט זענען פאררעכענט געווען ביי יודעלעך, שוואכענדיגע, צי־טערענדיגע, ווי אמת'ע פריצים. סטייטש, זיי האָבען דאָך אויך עולם־הזה: זיצען אין שענע דירות, פאלאצען, מיט טייער מעבעל, טראָגען אפילו אין דערוואָכען שענע בגדים, פאָהרען אין קארעטעס, און דער שליסעל פון פרנסה איז ביי זיי אין די הענד. מיט אזעלכע אדונים, א קליינינקייט עפּיס, איז ניט שייך זיך אויפצופיהרען כמנהג יוד, פּשוט, אָהן צערמאָ־ניעס, אָהן דרך־ארץ, ווי אחינו בני ישראל צווישען זיך. פאר אזעלכע מ ע ג מען זיך דערנידעריגען, בוקען זיך, קושען די הענד, שטעהן אָהן א היטעל און מאכען זיך עפר־ואפר, נישקשה!

נאָך דעם גרויסען כבוד האָט מען אזעלכע אקציזניקעס אָבגעגעבען צו־ליעב דער פרנסה. אין הארצען האָט מען פון זיי געטראכט אנדערש ווי געערדט מיט'ן מויל, ווייל זיי האָבען זיך דאָך ניט געפיהרט יודישליך. נאָר עפּיס אנדערש איז דער הערר מיכאל ספיר, א מענש א גוטער, א פרומער, די גאנצע פיהרונג ביי זיך אין הויז איז יודישליך — איהם האָט מען טאקי געאכט, ליעב געהאט באמת פונ'ם האַרצַען. עַר איז געווען א געבילדעטער

מענטש אי א וואויל־לערנער, האָט געקענט לשון־קודש, ליעב געהאַט זיין פאַלק און זיך געלאָזט דערקענען מיט געלט צו א נויטבעדערפטיגען, צו א יודישען מחבר. א מחבר אין יענער צייט ביי יודען איז געוועהנטליך געוועזן א אָרימאַן, וואָס ער פלעגט שווארצען דאָס פּנים, ארומגעהענדיג פאַרטיילען זיין ספר. אמת, היינט זענען אויך דאָ א טייל מחברים קבצנים, נאָך אפשר גרעסערע פון די פריהערדיגע, נאָר די אָרימקייט זעהט זיך ביי זיי ניט אַזוי ארויס. זייערע ספרים פאַרטיילען זיי נישט אַליין, נאָר דורך גרויסע שרייענדיגע, אומגעלומפּערטע מודעות אין די צייטונגען. און אויב יודען פאַרשעהמען זיי, קויפען ניט איז דאָך דאָס פאַרשעהמען יענעם אונטער די אויגען ניט אַזאַ ביוש ווי פאַרשעהמען איהם אין די אויגען. מיכאל ספּיר אָבער האָט זיך בענומען פריינדליך מיט אָרימע מחברים. פלעגט גערן נעהמען זייערע ספרים, זעהר שען זיי בעלוינען און אָפט נאָך פאַרבעטען זיי צום טיש. איבערהויפּט איז מכאל ספּיר געוועזן א פריינד פון די משכילים און לעהרער אין די יודישע שולען, וואָס זענען ביים עולם אין יענער צייט נישט בעליעבט געוועזן. ער האָט גערעכענט זיך פאַר א שולד, אריינצוגעבען זיין איינציגען זוהן אין דער ראַבינער־שול, וואָס אין דער שטאָדט ז.... כדי אנדערע רייכע לייט זאָלען איהם דרינען נאָכטאָן. און אָט דעם יונגען מאַן, ריבקין, איינער פון די בעסטע ראַבינער־שילער, פון א העכערער קלאַס, איהם האָט ספּיר אריינגענומען צו זיך אין הויז, ער זאָל לעהרנען מיט זיין זוהן. ריבקין האָט געטאָן זיין זאַך געטריי און ספּיר האָט איהם דערפאַר זעהר ליעב בעקומען, זוכענדיג תמיד א געלעגענהייט, פערשאַפען איהם וואָס ס'איז א פערגעניגען. גראָד אין יענעם טאָג, ווען די מעשה מיט שמואליק'ן האָט מיכאל ספּיר בעדאַרפט צוליעב עסק פאָהרען ניט ווייט אין א דאָרף,, דער טאָג איז געוועזן זעהר א שענער, האָט ער מיטגענומען ריבקינ'ען, ער זאָל אביסעל זיך דורכפאָהרען אויף דער פרייער לופט.

אמת טאַקי, א גרויסער כבוד איז פאַר שמואליק דעם טאַנדעטניק, וואָס אַזאַ מאַן ווי מיכאל ספּיר האָט איהם בעפרייט פון די חאַפּערס הענד און אָבגעפיהרט איהם מיט משה'לען אין בקור־חולים; פונדעסטוועגען איז נאָך אָבער ניט אויסגעמאַכט, אויב שמואליק וואָלט פאַר דעם דאָזיגען כבוד גענומען פון־לכתחילה אויף זיך, צולײידען אַזעלכע שווערע, ביטערע יסורים. אפשר וואָלט ער גאָר געזאָגט: ניט קיין חאַפּערס און ניט קיין בעפרייער, ניט קיין מכה און ניט קיין רפואה, ניט קיין וואונדען און ניט קיין בקור־חולים. איז דען טאַקי ניטאָ ביי אונז אַזוינע קבצנים, עזות־פּנים׳ער, וואָס פאַרגעסענדיג דאָס גוטס, וועלכס מען טהוט זיי, טרעטען זיי ארויס אקעגען אַלע אנדערע גבאים און יענע מיני בעלי־טובות מיט א ליאַרם, א געשריי: פיעל גלייכער וואָלט געווען פאַר אונז און פאַר כל־ישראל, אַז איהר וואָלט

גאָר ניט געבוידען געוואָרען!... מילא, בכן וואָלט כבוד נאָר אליין ניט גענוג געווען פאר ישמואליק'ן, וועט מיט דעם כבוד צוגלייך זאָל זיך ניט געווען אויסדרעהען פאר איהם אויך א גוטע נוצליכע זאך.

דאָס זעקסטע קאַפּיטעל

נישט אַזוי גיך איז שמואליק אויסגעהיילט געוואָרען פון די וועה־טאָגען זיינע. אַז זיין משה׳לע איז אַרוים פונ׳ם בקור־חולים געזונט, איז ער נאָך געלעגען מסוכן קראַנק, און אַ לאַנגע צייט ניט אַראָב פונ׳ם בעט. אין דער צייט, ווען דער דאָקטאָר אין בקור־חולים האָט זיך שטאַרק אָבגע־געבען מיט איהם, בזכות מיכאל ספּיר, היילען דעם צעבראָכענעם גוף זיי־נעם, האָט ריבקין, דער ראַבינער־שילער, זיך שטאַרק אָבגעגעבען מיט משה׳־לען, היילען איהם זיין נפש. בילדען איהם הייסט עס, אויסלערנען איהם לייענען ביכלעך און שרייבען. געטאָן האָט עס ריבקין נאָר פאַר רחמנות — ער האָט געזעהען אַ אָרים־בחור׳ל, אַ קראַנקס, נעבעך, איז איהם דאָס האַרץ פאַרלויפען מיט בלוט קוקענדיג אויף איהם. אַלע טאָג פלעגט ער קומען איהם מבקר־חולה זיין און זיך ניט דערווייטערט פון איהם נאָכדעם אַז ער איז רעכט געזונט געוואָרען. און לסוף, געפינענדיג אין איהם גוטע מעלות, אַז ער האָט אַ גוט קעפּעל צום לערנען, האָט ער איהם שטאַרק ליעב בע־קומען, געלויבט איהם אין טאָג אריין. מיכאל ספּיר האָט זעהר הנאה געהאַט, וואָס דורך איהם איז אַרוים אַ ישועה אַ וואויל קינד, און זיך בעטראַכט, העלפען אַזאַ בחור׳ל און אַריינגעבען איהם אין דער ראַבינער־שול, ער זאָל ווערען מיט דער צייט אַ ניצליכער, אַ פאַרטיגער מענש. צו־צוגרייטען איהם האָט זיך אונטערגענומען ריבקין און געלעהרענט מיט איהם געשמאַק.

מיט דער נייער תורה האָט אָנגעהויבען אין משה׳לען צו־יאַווירען און אויפגעהן עפּיס משונה נייע געדאַנקען — אַזאַ יאַווירען, וואָס ווערט אין טייג און אויך אין אַ פאַרזייהט קערענדיל, אויפבורענדיג אַלע טיילכלעך אין איהם, און וואָס אָהן דעם איז דאָס שפּראָצען און וואַקסען ריין אוממעג־ליך. די תורה פון דער „השכלה" האָט, ווי זויערטייג, אָנגעמאַכט אַ האַלע־בורדע אין משה׳לעס האַרץ, אַ גאַנצע איבערקעהרעניש אין זיינע געדאַנ־קען; זאַכען גאַנץ קלאָרע פריהער, הערען־אויף קלאָר צו־זיין אַצינד. וואָס

גוט וואָס שלעכט, וואָ ס׳שטעט, וואָס מ׳אוב, וואָס מען מעג און וואָס מען טאָר ניט איז איצט ביי איהם די שאלה, אויב ס׳איז אזוי. פאַרצייטיגע חכמים קומען ניט צו די היינטיגע, אלטע געהן אראָב פון׳ם מאַרק — אָבער אזוינס דויערט ביי איהם נישט לאַנג. דאָס לערנען קינדערווייז אין חדר; דאָס זיצען און לערנען שפּעטער אין בית המדרש, אונטער דער השגחה פון׳ם ליעבען רב אברהם׳ן; דאָס בייגקען נאָך טאַטע־מאַמע, פאַרשטעלענדיג זיך ווי עס האָט זיך ביי זיי געלעבט, ווי ס׳איז צוגעגאַנגען די שבתים און ימים־טובים— אָט דאָס איז איהם בייגעשטאַנען בשעת דאָס יאוירונג אין איהם, אז עס זאָל געהן ריכטיג, און די נייע וועלט זיינע זאָל זיין געבויעט אויף דעם פונדאַמענט פון דער וואָס א־מאָל. דערצו נאָך האָט דאָס מזל איהם אויך געדינט, צושיקענדיג איהם א גוטען רבי׳ן, ווי ריבקין, און א גוטען חבר, ווי מיכאל ספּיר׳ס זוהן —ביידע געזעצטע, מיט א גוטער אויפפיהרונג, וואָס האָבען דערמיט אויף משה׳לען גוט געווירקט. משה׳לע בילדעט זיך וואַקסט, וואַקסט מיט דער צייט, ביז ער פּיקט זיך אויס ווי א הינדעלע, וואָס עפענט די אויגען און דערזעהט פאַר זיך צום ערשטען מאָל די וועלט, גלייך ווי זי איז אויך ערשט בעשאַפען געוואָרען!

א היבשע צייט איז שמואליק אוועקגעלעגען אין בקור־חולים און אז ער איז ארויס פון דאָרט איז ער נאָך אלין צו די קרעפטען ניט געקומען, און געשטיצט פון גוטע מענשען איז ער פאַרבליבען אין ז... ביז ער וועט אינ־גאַנצען געזונט ווערען און זיין אין שטאַנד צו־ארבייטען.

שמואליק זעהט זיין זוהן ארומפיהרענדיג זיך מיט שילער און האָט הנאה, טראַכטענדיג ביי זיך: דאָס זענען אודאי ישיבה־בחורים, מיט וועל־כע ער לערענט צוזאַמען אין בית־המדרש, זיי האָבען זיכער אָנגעשמעקט אין איהם, ווי גוט ער קען די גמרא און איטליכער האַלט פאַר כבוד צוזיין מיט איהם חבר. דאָס איז געווען שמואליקס איינציגע טרייסט אין זיין בי־טערער לאַגע, פאַרשטעלענדיג זיך אלין, ווי דער שטייגער זיינער איז תמיד. דאָס גרויסע גליק, וואָס דערוואַרטעט איהם שפּעטער, אם־ירצה־השם. עס דאַכט זיך איהם, דער זוהן איז א רב ערגיץ ביי יודען, ער זיצט מיט ברייט־קייט אויפ׳ן בייגקעל, דיינים מיט דעם שמש ארום איהם, די טיר ביי איהם אין שטוב מאַכט זיך נישט־צו פונ׳ם עולם מענשען, וואָס געהען צו איהם, דער מיט א דין־תורה, דער מיט א שאלה, דער אזוי, יענער אזוי, אלע בענשען זיך מיט איהם און זאָגען: אז־וואויל איז אייך, רב שמואל, וואָס איהר האָט זוכה געווען ביי גאָט צוהאָבען אזא זוהן!

און ווי שמואליק טרייסט זיך דאָ אזוי מיט גוטע האָפנונגען אויף שפּעטער, מיט א־מאָל קומען איהם צו די אויגען עפּיס ביכלעך, ניט קיין כשר׳ע, וואָס משה׳לע האָט, נישט־וויסענדיג, זיי אין שטוב פאַרגעסען. דערזעהע־

ענדיג זיי איז איהם פינסטער געוואָרען אין די אויגען. געוואַלד, רבונו של עולם, משה'לע זיינער, פאַר וועלכען ער האָט זיך אַזוי מקריב געווען, אויף וועלכען ער האָט דעם לעצטען גראָשען רבי־געלד אויסגעגעבען, צולערנען איהם תורה — סטייטש ער, משה'לע, זאָל אַזוי פאַרפיהרט ווערען, אַריינקוקען אין די טרפה־פסל'ן! דאָס גאַנצע לעבען זיינס איז ער ווי אַ הונט ארומגעלאָפען איבער די גאַסען, זוכענדיג דאָס שטיקעל ברויט, שוואַרצענדיג זיך דאָס פנים, און די גאַנצע האָפנונג זיינע איז געווען דער זוהן, ער וועט עס איהם שפּעטער אָנטאָן כבוד, צוטיילען גליק און גרויס נחת — הייסט אַז דער זוהן זיינער איז אראָב פונ'ם רעכטען וועג, איז דאָך אויס אַלע האָפנונגען, וואָס־זשע טויג איהם אַצינד גאָר דאָס לעבען, זיין הינטישלעבען? חרב געוואָרען איז זיין וועלט מיט אַלע גוטע זאַכען, וועלכע ער האָט זיך פאָרגעשטעלט אויף שפּעטער; אונטערגעגאַנגען איז דער ליכטיגער שטערען פון טרייסט, וואָס האָט איהם געשיינט, געפינקעלט פונדערווייטענס — וויסט און פינסטער איז איהם!

דעם עולם'ס וואָרט: „אָדם קרוב לעצמו", איטליכער מיינט זיך, איז געזאָגט געוואָרען אויך אויף דער ליעבשאַפט פון טאַטעס צו קינדער. ווי גרויס און שטאַרק ס'איז די מיה פונ'ם פאָטער צום־גוטען פאַר די קינדער, איז דרינען דאָ. מעהר אָדער ווייניג. זיין אייגענער אינטערעס — האָבען כבוד פון די קינדערס כבוד, זיין בעריהמט דורך זייער רוהם. שטאָלץ און גרויס דורך זייער גרויסקייט. דאַריבער אַז שמואליק דער טאַנדעטניק האָט דערזעהען, אַז זיין זוהן איז אוועק אין אַ שלעכטען וועג און צעשלאָגען זיינע האָפנונגען, האָט עס געהייסען ביי איהם אַזוי פיעל, ווי ער בעגזל'ט איהם, נעהמט ביי איהם צו אַלסדינגג וואָס ער האָט געמיינט האָבען דורך איהם שפּעטער — נו, איז אויס רחמנות, און ער ווערט אויף איהם אין כעס, פלאַמפייער.

שמואליק איז שטאַרק אָנגעלאָדען און וואַרט, אַז משה'לע וועט קומען, וועט ער אויסלאָזען צו איהם דעם גאַנצען צאָרן.

משה'לע איז געקומען — און מיט איהם צוגלייך ריבקין.

— אַ היים לאָמיר פאָהרען, קיין גלופּסק! — טהוט שמואליק אַ געשריי אויף משה'לען, רויט ווערענדיג פאַר כעס ווי אַ אינדיק.

משה'לע בלייבט שטעהן צומישט, נישט צופאַרשטעהן וואָס דאָס געשריי בעטייט.

— קיין גלופּסק! — שרייעט שמואליק, ציטערענדיג מיט אַלע אברים.

משה'לע רוקט זיך אָב אין דער זייט אָהן לשון פאַר גרויס וואונדער, אַ שרעק, און ריבקין ענטפערט אָב אָנשטאָט איהם:

— רב שמואל ,קיין גלופּסק וועט אייער זוהן ניט פאָהרען!... דאָ, אין

דעם אָרט פון תורה, וועט ער בלייבן און מען וועט איהם געבען אַלע זיינע בעדערפעניש.

— און מען וועט איהם געבען אפּיקורסישע ביכלעך — מאַכט שמואליק מיט גאַל, שאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, — אפּיקורסישע ביכלעך האַ, וועט מען איהם געבען, אָראָבפיהרען איהם פונ׳ם וועג!...

— טאַטע, וואָס רעדסט־דו?!...

— שטום! מיך נאַרען מיינסט־דו? אַ, ניין! איך האָב, נישקשה, גע־פונען די ביכלעך, דיינע ביכלעך, האָב געזעהן, געזעהן...

— וואָס געזעהן? — פרעגט איהם ריבקין.

— געזעהען, אַז דאָס זענען די אפּיקורסישע ביכלעך.

— איהר האָט אַ טעות, רב שמואל! אַ גראַמאַטיקע אַ יודישע אי אַ רוסישע און אַ געאָגראַפיע האָט איהר געזעהן!

— צו־וואָס? איהם צו־וואָס טויגען אַזוינע ביכלעך?

— סטייטש, צו־וואָס?! יודייש, לשון־קודש הייסט עס, מוז ער קע־נען, ער איז דאָך אַ יוד, רוסיש מוז ער אויך, דאָס איז דאָך די לאַנדס־שפּראַך. וואו ער זיצט, און קענען די וועלט־בעשרייבונג מוז ער אויך, ער איז דאָך אויך עפּיס אַ מענש. איהר פאַרשטעהט, רב שמואל, דאָס אַלסדינג איז אַ מוז!

— נאַט אייך אַ מוז! אַ נייער „מוז“, וואָס שטעהט ניט אין די צעהן געבאָט. מיר, אין גלופּסק האָבען עס ניט געהערט. די גלופּסקער לעבען, ברוך־השם, אָהן דעם געבאָט אויך. האָבען עס ניט געקענט אַ מאָל, קענען עס ניט היינט און זענען פונדעסטוועגען כשר׳ע יודען, פיינע מענשען און שענע סוחרים לבל־הדעות, קומט איצט משה׳לע מיינער און מאַכט עס אויף זיך פאַר אַ הייליג געבאָט!

— יאָ, דאָס מוז ער צוליעב דעם — זאָגט ריבקין מיט אַ שמייכעלע אויף די ליפּען — אויך צוליעב דעם מוז ער עס, כדי אריינצוטרעטען אין אונזער בית־מדרש — אין דער ראַבינער־שול.

— אוי, אַז־אַך און וועה צו אַזאַ בית־מדרש, אַז־אַך און וועה צו זיי־נע רבנים, משטיינס־געזאָגט, און אַז־אַך און וועה צו מיין זוהן, וואָס פאַר־לאָזט אונזער בית־מדרש און געט אריין אין זייערען, להבדיל!... וואַרף אוועק דיינע גיינג, מ ש ה, און קום צוריק קיין גלופּסק!

— אייער זוהן אָבער איז דאָך אַ שלאַפינקער, נעבעך, און בעדאַרף האָבען, א י ן ל ע ב ע ן א ר י י ן, אַ גוטע נאַהרונג — זאָגט ריבקין מיט אַ געבעט, צודערוועגען אין דעם טאַטענס האַרץ רחמנות אויף זיין קינד — זעהט, וויפיל ער האָט געליטען, נעבעך, אין זיין לעבען: מאַנגעל, יסורים און לייד, און ווי בלייך ער איז, וואָס פאַר אַ פּנים, נעבעך, ער האָט

פון די מכות, וועהטאָגען, וואָס ערשט נישט לאַנג. און איהר טאַקי אַליין. רב שמואל, זייט דאָך, נעבעך, ג אָ ר א ו י ס מ ע נ ש, נישט געקומען נאָך צו די קרעפטען, נישטאָ קיין כח צוהאַנדלען. וואָס־זשע פאַרט וועט איהר טאָן אין אייער גלופסק, מיט וואָס וועט איהר דאָרט מפרנס זיין אייער ווייב און קינדער.

שמואליק טהוט אַ קרעכץ און טרערען שטעלען זיך איהם אין די אויגען. ריבקין בענוצט זיך מיט דער גוטער מינוט, לייגט ארויף די האנד שמואליק׳ן אויפ׳ן אַקסעל און זאָגט:

— בערוהיגט־זיך, רב שמואל, און בלייבט דאָ, ביז איהר וועט רעכט געזונד ווערען. הייבט אויף די הענד מיט אַ לויב צום הימעל, דאַנקט דעם אויבערשטען, וואָס ער האָט אייך צוגעשיקט אין דער נויט אַזאַ גוטען טייערען מענשען, ווי מיכאל ספיר. נישקשה, ער וועט אייך ניט פערלאָזען. איהר פאַרשטעהט?... איהר וועט נאָך זוכה זיין צולעבען, אם־ירצה־השם, אין פיעל גוטס און נחת. אייער זוהן וועט ענדיגען די שול, בעקומען אַ גוטע, איינטרעגליכע ראַבינער־שטעלע — און עס וועט מיט דעם אויבערשטענס הילף גוט זיין אייך ביידען.

הלואי, מען זאָל ניט געפּרופט ווערען וואָס שמואליק דער טאַנדעטניק איז אויסגעשטאַנען אין יענער מינוט צייט. דער יצר־טוב מיט דעם יצר־הרע האָבען ביידע זיך געראַנגעלט אין איהם, איטליכער קומט מיט זיינס. דער פון דער רעכטער זייט שטעלט־פאַר שמואליק׳ן אַ רב, אַ דאַרען־מאָגערען מיט אַ געקנייטשטען־בלייך פּנים׳ל, וואָס פאַסט תעניתים, זיצט אין טלית און תפילין און לעבט פון ר ו ח נ י ו ת, מאַכענדיג דערביי צו שמואליק׳ן: אָט דאָס איז אַ לייט, אַז־וואויל איז איהם! און יענער פון דער לינקער זייט שטעלט שמואליק׳ן פאַר אַ ר אַ ב י נ ע ר, אַ דיקען־פּעטען מיט אַ בייכעל, טרינקט און עסט פאַר צעהן, שפּילט אין קאָרטען און לאָזט זיך־צו עולם־הזה, מאַכענדיג דערביי: אָט אַזעלכען געהט עס גוט אויף דער וועלט! איינער זאָגט: מיין רב איז שטאַרק געהויבען אין זיין אָרט. און דער אַנדערער זאָגט: מיין ראַבינער איז אַ תקיף אין די הויכע פענסטער דאָרט. דער זאָגט: נעהם דיין זוהן און געה קיין גלופסק. זיי אַ שמאַטניק, האַנדעל מיט שמאַטעס און מייד־אויס די משכילים. וואָס טויג זייער עהרליכקייט, זייערע חסדים, אַז דעם רבונו של עולם איז ניט ליעב זייער יודישקייט. און יענער זאָגט: פּע, גלופסק לאָז די גלופּסקער, שמאַטעס — די שמאַטניקעס און דו בלייב דאָ. דאָ איז אַ האָפנונג, דו זאָלסט געהאָלפען ווערען. דער רעכטער זאָגט: אַז וואויל איז דעם רב מיינעם, אַי־אַי, וועט ער עס אויף יענער וועלט האָבען אַ חלק עולם־הבא! און דער לינקער זאָגט: אַ כפּרה דיין רב פאַר מיין ראַבינער, דיינעם וועט דער יונגער דור ניט וועלען קענען

און מיינער וועט האָבען עולם־הזה אי עולם־הבא דאָ ביים לעבען—שמואליק שלאָגט זיך אין דער דעה און שטעהט ווי א גולם, ניט א הער, ניט אהין.

— האָב ניט מוראָ, טאַטע! — בעט זיך משה'לע ביים פאָטער אויף א ציטערדיג קול, ווערגענדיג זיך מיט טרערען — זיי זיך ניט אזוי מצער פאַר מיר, טאַטע, און לאָז מיך דאָ לערנען. פון אלסדינג, וואָס מיט אונז האָט דאָ פּאַסירט. זעהט אוים. אז דער אויבערשטער וויל מסתמא אזוי.

משה'לעס ווערטער טהוען א קאַפּעלע א בויג שמואליק'ן צו יענעם פון דער לינקער זייט. ער טאַפּט זיך ביי דער פּאָה און זאָגט שטאַמלענדיג:

— און וואָס וועט אָבער זיין מיט דיין יודישקייט?

— נישקשה, זי וועט זיין ביי מיר דאָס אייגענע וואָס אין גלופּסק.

— איהר מיינט, רב שמואל — רופט זיך אָן ריבקין, אונטערהעלפענדיג משה'לען — איהר מיינט, אז דאָס יודישקייט איז געגעבען געוואָרען נאָר די גלופּסקער, און ווען ניט די גלופּסקער איז, חלילה, אוים יודישקייט. א טעות, כ'לעבען, רב שמואל!

— און די גלופּסקער, גלופּסקער יורען, זיי וואָס וועלען אויף דיר זאָגען? — רעדט שמואליק ווי צו זיך אליין, ניישט רעכט הערענדיג ריב־קינס ווערטער, און א צורה פון א רב שטעלט זיך איהם פאַר אין־געדאַנק, א צורה א פינסטערע, א בייזע.

— אַז־אַך און־וועה דעם יודישקייט, אז דערמיט וואָס עס זיפּעט האָט עס צופּערדאַנקען נאָר די גלופּסקער — זאָגט ריבקין, שאָקלענדיג מיט'ן קאָפּ — א שען פּנים, כ'לעבען, וואָלט עס געהאַט! אָט דאָס איז טאַקי די גאַנצע צרה, וואָס איהר, און נאָך א סך אזעלכע ווי איהר, ווילט אין אלסדינג, וואָס איהר טהוט, נאָר יוצא זיין פאַר אייערע גלופּסקער. די זאַך אליין צי איז זי גוט, אָדער שלעכט, געהט אייך ניט־אָן צו־וויסען, אייך געהט נאָר דרינען, וואָס וועט דער גלופּסקער עולם דאַרויף זאָגען... אָט, כ'לעבען, רב שמואל, פאַרגעסט זיך אין זיי און אויך אין אייערע שמאַטעס! דער הערר ספּיר וועט אייך געבען א שטעלע, איהר וועט זיין א אקציזניק און משה'לע אייערער א ראַבינער. —

דער רב ווערט פאַרשוואונדען, לאָפּנעט ווי א זייפּענבלעזעל, און א ראַבינער אין דער טענדע־ווערענדע ווייזט זיך אויף זיין אָרט — שמואליק בעטראַכט זיך, גיט־נאָך, מאַכענדיג:

— טאַ! ...

דאס ווינשפינגעריל.

אכטער בוך

דאָס ערשטע קאַפּיטעל.

דאָס דאָרף נ... איז איינס פון יענע שענע ערטער אין וואָהלינער גובערניע, וואָס דער רבונו של עולם, דער מייסטער פון דער וועלט, האָט זיך געפלייסט צו־צוגעבען זיי בעזאָנדערס אַ געטליכען חן, און געוואָלט אויסדרוקען מיט זיי, ווי מיט אותיות, רוה, פאַרגניגען, וואָס זענען איהם געלעגען אין געדאַנק. אויב די קאַווקאַזער און שווייצער הויכע בערג דרוקען אויס די גבורות הבורא, קוקען אויף דיר אַראָב מיט שטאָלץ. אַ שרעק, סכנות גאָר צוטרעטען אויף זיי, און אויב דער רוישענדער ים מיט זיינע אויפגעטורעמטע פאַליעס דערצעהלען רעש׳נדיג גאָטס שרעקליכע וואונדער, איז די בערגלעך דאָ ארום דעם דאָרף גריסען דיר גאָר פריינדליך, פאַרבעטען דיך ליבליך, קומען צו־גאַסט און אויסציהען זיך אויף זיי וויפיל דאָס האַרץ גלוסט. די שטילע גרינע טאָלען דאָרט גיבען דיר אונטער חשק — קום, פעטער, לייג זיך אויפ׳ן גראָז און לאָז דיר־צו אַביסעל פאַרגניגען. אויך דאָס טייכעל לויפט, דרעהט זיך דיר פאַר די אויגען, דאָרט אויף דער לאָנקע, שפּילענדיג זיך אין בעהעלטעניש — אָט בעהאַלט זי זיך צווישען דעם טשערעט, ווערט פערשוואונדען, און אָט שפּרינגט זי פון דאָרט אַרויס, ווייזענדיג זיך פאַר דיר מיט דעם גאַנצען פּוץ: מיט בריליאַנטען, גילדענע פליטערלעך — מתנות, וואָס די זון, די ליעבע מחותנת׳טע, גיט איהר, קושענדיג, שפּיגלענדיג זיך אין איהר. זי ווינקט דיר, קנייטשלענדיג זיך, אונטערמורמלענדיג שטיל — און דו צעגאַרטעלסט זיך, און, ווי די מאַמע האָט דיך געהאַט, אַריין צו איהר, אָבפרישען זיך מיט גרויס חשק׳! עס שטעהט פאַר דיר דאָרט אַ וואַלד, בוימער־סאָסנעס, הויכע אין הימעל אַריין; די געדיכט פערוואַקסענע קעפּ פאַרפלאָנטען זיך אינאיינעם, אויסמאַכענדיג איין געוועלבט קופּאָל אויבען; די גלאַטע שטאַמען זייערע זענען ווי הויכע גלייכע זיילען, ווייטליך אָבגעטראָטען איינער פון דעם אַנדערען; דאָס גרינע גראָז ליגט, ווי אַ זיידענער מיט בלימעלעך געשפּריינקעלטער קאָווייאָר, זיי ביי די פיס. אָנקוקענדיג עס דאַכט־זיך דיר עפּיס גאָר טאַקי אַ בית־

המקדש. דאָס שמעקענדיגע סמאָלע פון די בוימער — דאָס איז קטורת, דאָס שפּילען פון די פויגעלעך אויף די צווייגען — דאָס איז דער געזאַנג פון די לויים עפּים פיהלט זיך דיר א היילינקייט, א שטילע זיסע רוה, א בייגקען, א ציעהן צו א לעבען — אין הארצען א הייסע תפילה צו דעם. וואָס לעבט אייביג ! ...

און אין די דאָזיגע געטליך־שענע געגענדען קומט דער מענש און שטעלט א „גאַראַלניע", א בראַנפּין־ברענעריי, לכבוד דעם גאָלדענעם קאַלב! דאָס דאָזיגע הויז הויבט אויף מיט חוצפה אקעגען הימעל די נאָז זיינע, דעם קוימען הייסט עס, פון וועלכען עס זעצט ארויס א רויך, ווייט טראָגענדיג זיך אין דער וועלט אריין, פארשטעלענדיג די שיין פון דער זון און פערשווארצענדיג אלסדינג, וואָס שטעהט איהם אין וועג. די נידעריגע פויערשע הייזלעך זעהען זיך אָן ווי גאַרנישט אקעגען יענעם הויכען הויז, ווי די אָרימענקע פויערען אליין אקעגען דעם פריץ פונ'ם דאָרף.

יאָ, אזוי איז עס טאקי, שענעס און מיאוסעס, גוטס און שלעכטס געפינען זיך איינע אקעגען די אנדערע זינט די וועלט שטעהט, און וואָס דער אלמעכטיגער טהוט אין זיין וועלטעל, טהוט־נאָך דער שטן איהם אקעגען. מיט וואסער האָט דער רבונו של עולם בעשטראָפט פארצייטענס די זינדיגע מענשען, איז געקומען דער שטן צו זיי מיט זיין שטראָף — מיט וויין, מיט בראַנפּין. און די שטראָף איז נאָך פיעל ערגער פון דער ערשטער. וואסער — דאָס איז געווען א צרה נאָר אויף א צייט, פאר דעם דור המבול, בראַנפּין אָבער, דאָס איז א צרה א אייביגע. נח, דער ערשטער „ערד־ארבייטער", דער בעריהמטער פויער אין זיין צייט, האָט געלעבט, ער מיט זיין הויזגעזינד בשלום, ברידערליך אינאיינעם; ווי באלד ער האָט ליב בעקומען דעם טרונק, געוואָרען שכור, איז געשעהען מיאוסע זאכען... און אָנשטאָט שלום, פריינדליכקייט, ברודערשאפט ווערט א דערוויטערונג, קריג, פיינדשאפט צווישען זיינע קינדער, און חם — חם ווערד א עבד כנעני, א קנעכט צו זיינע ברידער !

פון יענע צייטען אָן ציהט עס זיך די קנעכטשאפט און איז געוואָרען א צרה, א קלאָג אויף דור־דורות !

דעם רעגענבויגען האָט דער אויבערשטער געמאכט אין וואָלקען צום צייכען, עס זאָל מעהר ניט זיין קיין מבול, די וועלט צופערדארבען, און גאַראַלניעס, שענקען שטעלט דער שטן, שכור צו מאכען א וועלט מענשען. כל־זמן שכרות וועט זיין, וועט אָרימקייט, גראָבקייט, אונוויסענהייט, געשלעג, אויסגעלאסענקייט נישט אויפהערען — און חם וועט זיין א עבד כנעני צו זיינע ברידער !

א לאַנגע אלעיע צווישען צוויי שורות הויכע בוימער פיהרט פונ'ם

דאָרף נ... ביז צום פּריץ'ס הויף, וואו עס געפינען זיך שענע געביידען, פּרוכט־גערטנער מיט נאָך גוטע זאכען צום פערגניגען, און העט ווייט ארום ציהען זיך פעלדער. לאַנקעס, וועלדער איבער בערג, איבער טאָלען, וואָס גיבען־צו דעם הויף דעם זיבעטען חן. אָט דאָ וואוינט עס דער פּריץ יאהן, לעבט זיך אָב גוטע יאָהרען.

אין איינע פון די שענע זומערטעג, פּארנאכט, איז א קארעטע מיט א פּאָר טייערע פערד געפאָהרען פונ'ם הויף דורך דער אַלעיע און צוקומענדיג צום טראקט ביים דאָרף האָט זי זיך אָבגעשטעלט. אין קארעטע זענען געזעסען צוויי פּארשוינען, די פּנים'ער האָבען זיי געלויכטען, ווי געוועהנטליך נאָך א גוטען געשמאקען מיטאָג. פונדעסטוועגען איז געוועזען גרינג צודער־קענען אין דעם פּנים פון איינעם, אז ער איז אונטערוואָרפען דעם צווייטען, א גרעסערן פון איהם.

— גוט וואָס איך האָב מיך דערמאָהנט ! — זאָגט דער גרעסערער פּארשוין, ארויסנעהמענדיג פון דער בוזעמקעשעניע א פער'חתמ'טע בריוועל — דאָס בריוועל האָט מיר געגעבען דונאיס זוהן צום פּאָטער, דעם „אויפזעהער" דאָ אין קעלער פון בראַנפין, און פאר כעס אויפ'ן פעהלער, וואָס איך האָב בעמערקט דאָרט, איז מיר דאָס בריוועל דערוויייל ארויס פונ'ם זינען.

— איך פארזיכער אייך, הערר רעוויזאָר — זאָגט דער אנדער פּאר־שוין מיט אזא מינע, ווי ער פארענטפערט זיך — איך פארדעק ניט די פעה־לער פון די מענשען, וואָס דינען אונטער מיר. ניט איין מאָל נאָר האָב איך דוניאען געוואָהרענט. וואָס טהוט מען אָבער מיט מענשען, אבי ווער אזעל־כע. וואָס בעקומען שטעלעס נאָר ווייל זיי האָבען א שטארקען צַד, אויף וועלכען זיי רופען ?

— איבערהויפּט זעה איך, אז דונאי פארשטעהט זיין זאך, און גיט זיך מיה צוטאָן זיין שולדיגקייט — זאָגט דער רעוויזאָר, פארקרימענדיג די נאָז, געבענדיג דערמיט אָנצוהערעניש, אז די מסירה שמעקט איהם ניט.

— גאַנץ ריכטיג, מיין הערר. פון די אָנגעוואָרפענע מענשען שטעהט דונאי פיעל העכער אי מיט זיין פערשטאנד, אי מיט זיין אָרענטליכקייט און מיט דעם גאנצען בענעהמען זיך זיינעם. אלע אכטען איהם דאָ דערפאר. דער פּריץ האָט מיר אויך געזאָגט היינט ביים מיטאָג: „שמוי'ל איז א בכבודיג אידעל !"

— און וואָס טהוט מען מיט דעם דאָזיגען בריוועל ?

— גיט עס מיר. וועל איך עס אָבטראָגען און באלד צוריקקומען.

— א שענעם דאנק אייך, הערר יארחי !

כדי צופארקירצען דעם וועג איז יארחי דורך די גערטנער געגאנגען צו דונאי'ס וואוינונג.

אין יענעם טאָג איז געווען עפּיס אַ חגא, זענען די פויערים, פון קליין ביז גרוים, געשטאַנען גאַנצע רעדלעך אויף דער גאַס, צווישען זיי אביסעל בעזויפענע, אויפגערוימטע, אַלע אָהן היטלען, און שטיל איבעררעדענדיג זיך צווישען זיך, געקוקט פונדערווייטענס אויף דער קארעטע מיט גרויס אָבשיי. דער עלטסטער פון די קליינע שקצימלעך ווייזט מיט אַ פינגער אויף דער קארעטע, האלטענדיג די האנד אויפ'ן מויל, וואָס ס'בעטייט: שא, דרך־ארץ פאַר די אדונים!

— אַז זיי זענען פּאָליציייסקע, טאָ וואו זענען ביי זיי די מעשענע קנעפּ? — וואונדערט זיך איין שייגעצעל.

— עפּיס גאָר ניט דאָס מאַכען מיט די הענד, ניט דער קוק, דאָס דרעהען מיט די אויגען, און ניט דאָס קול ווי ביי פּאָליציייסקע — זאָגט דער צווייטער, שושקענדיג זיך אויף אַ קוויטש — אַ פּאָליציייסקער אַז ער רעדט, געהט דאָס קול איהם ארויס ווי פון בויך, די אויגען פארלויפען איהם מיט בלוט. ער איז בייז אַ שרעק און קלאַפּט מיט די קולאַקעס. מיקיטאַ אונזערער איז איינמאָל געפּאַלען אויף דר'ערד, בעקומען די נבפא פון יענעמס אַ היק. מיחיים ווייב האָט מפּיל געווען פאַר שרעק פון זיינס אַ געשריי. און די דאָזיגע, אָט־אָ, ריידען עפּיס זאַר שטיל און קוקען ווי אַלע מענשען. ווער זאָלען זיי זיין?

— לאַפּציזניקעס. שא!

— וואָס?

— שא, שאט, שא!

די קליינע ווילען איינשטילען איינע די אַנדערע מיט אַ מין שושקענייש, נאָר טויב צו־ווערען.

„לאַפּציזניקעס און יענע אדונים מיט די מעשענע קנעפּלעך, ווער פון זיי איז גרעסער?" — די דאָזיגע שאלה ווערט פארנעבען צווישען די גרויסע, דערוואַקסענע פויערים, און פיעל פערטראַכטען זיך אויף איהר, קנייטשענדיג דעם שטערען.

— קיין גרעסער פונ'ם שר־המשקים, וואָס האָט צוזאָגען איבער'ן בראַנפין, איז גאָר ניטאָ! — פּסק'ט איינער אַ אַלטער, וואָס האָט ניט פיינט דעם ביטערען טראָפּען.

— אָט די לאַפּציזניקעס עסען ווארמעס אין הויף — העלפטראונטע נאָך איינער דעם ערשטען — זיי עסען, טרינקען ביי אונזער פריץ. עפּ אַ שפּאַס!

— און זיי זענען יודען?

— יודען. דערקענסט זיי דען נים אין דער נאָז?

— און עסען חזיר?

— עסען חזיר און האָבען הנאה. לעקען די פינגער.

— און שמול זאָגט — מאכט מיט געשפּעט איינער פון די דאָרפס־לצים — שמול אונזערער זאָגט: חזיר — פּע!... טרפה!... אוי־וועה מיר בתיה, גי מי (גיב מיר) קוגעלע!... קוגעלע — גוט! צימעס — אי־אי!... איינמאָל האָב איך צוגעלייגט אַ פינגער איהם צום מויל, זאָגענדיג: נאַ, חזיר! אַז שמול מיינער צושרייעט זיך: אוי־וואי, גלייך ווי איך וואָלט איהם געקוילעט. ווישט די באָרד, די ליפּען, שרייענדיג אין איין אָטעם: אוי־וואי, אוי־וואי!...

— שבת, פרייטאג צו נאכט, קום איך צו שמול'ן אין שטוב, פאַרלעשען די ליכט — דערצעהלט יורקע, דער שבת־גוי — אויפ'ן טיש ביי איהם איז חלה, קעלעשקעלעך, אַ פלעשעל בראַנפּין, שאַרפער, טאַקע וואָס בראַנפּין הייסט, און דער ריח פון פיש פאַרגעהט מיר אין דער נאָז. שמול זיצט זיך ביים טיש דאָס פּנים שיינט איהם, און ער טערעלייקעט, מורמעלט־אונטער, עפּיס קלאָגענדיג, וויינענדיג, עפּיס בעט ער זיך ווי אַ קינד, אַלץ טאַקי: אוי־אוי, טאַטעלע, מאַמעלע! איך ווייס ניט וואָס ער וויל? חלה איז דאָ — עס! בראַנפּין דאָ — טרינק! צו־וואָס האָ, וויינען? בתיה זיינע אָבער ווייסט געהט זי און ברייגגט איהם צימעס. עסט ער אָב דעם צימעס און ווייטער טאַקי געטערעלייקעט, ווייטער טאַקי געוויינט. איך שטעה, וואונדער מיך און דאָס האַרץ רייסט מיר פאַר רחמנות אויף איהם. לסוף טהוט ער זיך אַ חאַפּ, גיט מיר אַ גלעזעל בראַנפּין מיט אַ שטיק חלה און איך געה אוועק פרעהליך.

— אמת טאַקי — רופען זיך אָן אַ טייל פּויערען — שמול איז אַ יוד, פונדעסטוועגען אַן עהרליכער מאַן איז ער טאַקי. וואָס אמת איז אמת. אַ מאָל אין אַ נויט האָט מען פון איהם אַ טובה אויך.

— געהט, הערט, וואָס דער דאָרף־שרייבער אונזערער זאָגט אויף איהם און אויף אַלע יודאַקעס פון זיין „נאַמנה„ — מישט זיך אריין מיט אַ וואָרט פּאַחאָם פּאָנפּאָוואַטע, אַ שטיקעל קהל'ס־מאַן אין דאָרף — דער שרייבער זאָגט, אַז זיי זענען פּיאַווקעס, זויגען אויס אונזער בלוט, פרעסען־אויף אונזער מיה, אַלסדינג וואָס אין דער קאָרט, זאָגט ער, זענען זיי.

— עט! — מאַכען אַלטע, געניטע פּויערען — פון אַזעלכע ווי דער שרייבער איז קיין ראיה ניט. זייער פעהלער לייגען זיי אַרויף אויף אַנדערע, מיינען, פאַרבלענדען אונז דערמיט די אויגען. חאַפּט זיי אַלע דער רוח!

— פאַר אַלע איז ניט געגונג איין רוח — לאָזט זיך הערען אַ שטימע

אין דעם עולם — זיי זיינען זעהר פיעל דאָ, אָט די שעהנע לייט. אָט זאָלען זיי געהן צו אַלע, אַלע רוחות!

דער דאָזיגער שמול, אָדער דונאיסקעביים שפּיץ־נאָמען, איבער וועל־כען עס רעדט זיך דאָ — דאָס איז אונזער שמואליק דער טאַנדרעטניק, וואָס געפינט זיך אויף א שטעלע ביי דער „גאַראַלניע" אין דאָרף שוין א פיער יאָהר. און משה'לע זיין זוהן לערענט אין דער ראַבינער שול.

ירחי איז צוריקגעקומען און די קאַרעטע האָט זיך געריהרט פונ'ם אָרט. די דאָרפסלייט בעגלייטען זיי מיט די אויגען. שטעהען נאָך א היבשע צייט און פּילאָזאָפירען, ביז די זון האָט זיך געזעצט און די טשערערע איז רעש'דיג געקומען פונ'ם פעלד.

און אין דער אייגענער צייט ווען די קאַרעטע איז ארויס פון איין זייט דאָרף, איז פון דער אַנדערער זייט דאָרף אריין א וואָגען און צוגעפאָרען גלייך צו שמואליק'ס וואוינונג. אן אַלטער מאַן געהט אראָב פונ'ם וואָגען מיט א קליין קלימעקעל אין דער האַנד און געהט אריין דורך א ניעדריג טירעל אין א פּאַרצוימטען הויף. ווי נאָר שמואליק און בתיה האָבען איהם בעמערקט, זענען זיי געלאָפען איהם אקעגען מיט א שמחה, א פריידֿ, ביידע אין איין קול:

— רב אברהם!

דאָס צווייטע קאַפּיטעל.

רב אברהם האָט זיך שטארק געעלטערט פאר דער צייט פון די לעצטע פיער יאָהר. די צוגעקומענע קנייטשען איהם אויפ׳ן שטערען זיינען אזעלכע, וואָס צרות מאכען זיי, און פיעל פון זיי האָט איהם משה׳לע געמאכט. די מעשה מיט משה׳לען איז פונ׳ם אָנהויב ביז׳ן סוף געווען א לאנגע קייט פון יסורים און הארצוועהטאָג פאר רבי אברהם׳ן. די טרערען פון משה׳לעס מוטער, ווען זי איז אַריינגעפאלען אין בית־המדרש מיט א געוויין: געוואלד, רבי אברהם, וואו איז מיין זוהן ?! און די מימרות, וואָס זיינען איבער משהלען געפאלען דערנאָך, האָבען ווי א מעסער געשטאָכען רב אברהם׳ן אין דער זיבעטער ריפּ. ער האָט אלץ בעשולדיגט זיך אליין, אז די גאנצע צרה איז נאָר צוליעב איהם. ער האָט דאָך משה׳לען געשיקט אויפצוזוכען ערגיץ הערשעלען. משה׳לע איז אוועק און ניט מעהר צוריקגעקומען. און אז שפּעטער האָט זיך צוטראָגען איבער דער גאנצער שטאָדט דאָס נייעס, אז שמואליק דער טאנדעטניק איז דער׳הרג׳עט געוואָרען, און די רוצחים זיינע, מיחיי און גברילאָ, זיצען אין טורמע, איז רבי אברהם שיער ניט אראָב פונ׳ם זינען, אזוי שטארק געערגערט האָט ער זיך.

— אוי־וועה ! — האָט דאָס הארץ אין איהם וועה־געשריגען — מיחיי און גברילא האָבען גע׳הרג׳עט שמואליק׳ן און איך — משה׳לען ! זיי האָבען געהרג׳עט דעם טאטען, און איך — דעם זוהן. זיי האָבען געמאכט בתיה׳ן, ד אָ ס ו ו י י ב , פאר א אלמנה, און איך האָב געמאכט בתיה׳ן, די מ ו ט ע ר , פאר א וויסטער, טרויערדיגער מאמען. איך אינאיינעם מיט די רוצחים האָבען מיר פארוויסט דאָס הויז פון אָרימענקע, נעבעך, וואָס זייער טייערער זוהן איז זיי געווען דער איינציגער טרייסט אין דער ביטערער נויט, און די לעצטע האָפנונג זייערע אויף שפּעטער. אצינד איז נישטאָ, נישט קיין פאָטער, נישט קיין זוהן — און בתיה מיט די קינדער זענען גע־בליבען עלענטע אָהן א שום אָנהאלטעניש. אפילו געהן צו זיי מיט

א טרייסטוואָרט פאַרטראָגט מיר דאָס האַרץ נישט, וואָרום ווי וועל איך קוקען זיי, די אומגליקליכע, נעבעך, אין פּנים אַריין?

און אַז דערנאָך האָט זיך דערוויזען אויף קלאָר, אַז שמואליק מיט'ן זוהן זענען גאָר אַריינגעפאַלען אין יודישע הענד, אין די הענד פון שניאור־וואָלף און זיין שותף, וואָס זיינען „חאַפּערס“, און דורך גרויסע נסים זיינען זיי אַרויס פון זייערע הענד און ליגען ביידע קראַנק, צושלאָגענע, פערוואונדעטע אין ז"עד בקור־חולים — האָט רב אברהם געדאַנקט, געלויבט דעם אויבערש־טען מיט פרייד, וואָס משה'לע מיט'ן פאָטער לעבען. נאָר מיט דער פרייד צוגליך איז געוואַקסען זיין צער, אַרויסזועהענדיג, אַז אין דעם אומ־גליק איז ניט שולדיג קיינער, ניט מיחיי, ניט גברילא, נאָר ער איינער, דער־מיט וואָס ער האָט זיך בענאַרישט, גלויבען איינעם עפּיס, א ווילד־פרעמדען, וואָס הייסט שניאור־וואָלף, נישט צו דערוויסען זיך פריהער, ווער איז ער און פון וואַנען איז ער? טאַקי געלויבט דער אויבערשטער, וואָס ער האָט בע־פרייט כשר'ע, ריינע נפשות פון די „חאַפּערס“ הענד, ווען ניט, וואָלט דאָך שמואליק און משה'לע געווען אַצינד זעלנער, זיך געלערענט האַלטען א ביקס, ווי צו שיסען אין דער מלחמה — און דער געדאַנק אליין, אַז דורך זיין בענאַרישען זיך האָט געקענט אַזוינס זיין, געקענט אומגליקליך ווערען א גאַנצע פאַמיליע, איז גענוג געווען, אָנצומאַכען איהם גרויסע יסורים. דערצו נאָך האָט איהם געקריינט אי דאָס אויך, וואָס ביי יודען זענען דאָ אַזעלכע מיאוס'ע נפשות, גזלנים, האַפּערס און פאַר הארצוועהטאָג אַרויפ־געלעגט די שולד אויך אויף פיעל אַנדערע פון אונז יודען. רב אברהם איז בטבע דאָך א פּאָעט, און ווי א פּאָעט, אַז איהם צושפּילען זיך די געבליטען, האָט ער אויסגעלאָזט זיין שווער ביטער האַרץ צו אַלעמען, געקלאָגט און געזאָגט

„אוי, ווי טיעף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק, מיין אָרים, אומגליקליך פאָלק! אַלע אייערע הונדער־טויזענטער, וואָס זענען געקוילעט געוואָרען פון טיטוס הרשע בשעת דעם גרויסען חורבן: וואָס זענען אומגעקומען, פאַרברענט געוואָרען אויפ'ן פייער אין שפּאַניען, נאָך און נאָך אַזעלכע גע־שאָכטענע, אומגעקומענע — די אַלע אינאיינעם פאַרביטערען מיר נישט אַזוי דאָס לעבען, ווי די נעז, וועלכע יודען אליין רייסען זיך איינע די אַנדערע אָב, ווי די צרות און לייד, וועלכע איהר אליין טהוט איינער דעם אַנדערען אָן. אויף יענע דער'הרג'עטע, אומגעקומענע אין פייער, אין וואַסער האָב איך נאָך א טרייסט: גבורים! זיי זענען געשטאָרבען פאַר דעם פאָטער־לאַנד. קדושים! זיי זענען אומגעקומען אויף קדוש־השם. אָבער גע־וואַלד וואָס זאָל איך זאָגען אויף די וואָס ווערען דער'הרג'עט דורך אייער בייזער צונג, אויף די וואָס ווערען די כפּרה דור דאייך אליין. אויף פּעטש

פון פרעמדע וויין און זאָג: נישקשה, גוטע און שלאָפּע לײדען אָפּט אין דער וועלט. מעגליך אפשר, יענע וועלען נאָך אַ מאָל זיך בעטראַכטען און חרטה האָבען. נאָר אַז געפּאַטשטע פּאַטשען, אַז צודראַפּעטע דראַפּען, געפאַנגענע פאַנגען, געפּייניגטע פּייניגען איינער דעם אַנדערען, ווײן איך און האָב — אוי וועה! — גאָרנישט וואָס צו זאָגען... אוי, ווי געפאַלען, טיעף געפאַלען דו ביסט, מיין פאָלק ישראל!"

און וויפיעל קנייטשען האָט געמאַכט אויף רב אברהם׳ס פּנים די מעשה מיט הערשעלען און ביילען! רב אברהם האָט זיך שטאַרק מצער געווען אויף די דאָזיגע אומשולדיגע קינדער. נעבעך, אויך דארויף וואָס ביי אונז געפינען זיך הולטייעס אַזוינע, וואָס פערשווארצען דאָס פּנים פון ישראל מיט זייערע מיאוס׳ע מעשים. און אין אַזאַ צייט, ווען רב אברהם האָט זיך גענויטיגט אין רפאל׳ס געזעלשאַפט, אַרויסצושלאָגען אַביסעל פון זיך דעם צער אין אַ שמועס מיט איהם, בעדאַרף זיך גראַד אַזוי מאַכען, אַז רפאל פערלאָזט אויף תמיד גלופּסק און בעזעצט זיך אין דער בעריהמטער האַנדעל־שטאָדט לייפּציג. און דאָס בעזעצען זיך זיינס דאָרט איז איהם געקומען גאָר אומגעריכט דורך רב אשר דעם מעקלער.

אַז רב אשר האָט געזעהן, רפאל הויבט־אָן איינצוהאַלטען זיך מאַכען עסקים און עס העלפען ניט קיין טענות, קיין דרינגעניש איבערצוריידען איהם, האָט ער מטריח געווען די נאָז זיינע, אָנצושמעקען גוט דעם טעם דער־פון, פאַר וואָס געהט רפאל הארט ביי דר׳ערד. געמיינט האָט ער דערמיט ניט אַזוי די הנאה פונ׳ם שמעקען ווי, נעבעך, די פּרנסה. ווייל די פּער־דיענסטען זיינע, מעהר אָדער ווייניג, האָט זיך געווענדעט אין דעם, ווי גרויס די עסקים רפאל׳ס זענען געווען. אַז רפאל האָט דאָ היינט שטאַרק פאַר־קלענערט זיינע עסקים, איז רב אשר׳ן שטאַרק ענג געוואָרען, און האָט גע־ליטען מאַנגעל. די נייע קאַפּאָטע, וואָס ער האָט זיך גענעהט, בשעת רפאל האָט דורך איהם געמאַכט גרויסע געשעפטען, האָט זיך אויסגעריבען, ניט געהאַט שוין קיין פּנים, ער אליין האָט אויך פארלוירען דאָס פּנים, איז שוין ניט אויפגענומען געוואָרען ביי די קרעמער בכבוד אַזוי ווי פריהער. איז ער אַ מאָל אַריין ערגיץ אין אַ קלייט, האָט מען איהם געזאָגט „ברוך הבא!" מיט אַ האַלבען מויל, קוקענדיג איהם אין פּנים, אפשר איז ער געקומען מיט אַ געשעפט; זעהענדיג אָבער, אַז ס׳איז נישטאָ װ ו אָ ס צו ריידען, איז שוין נישטאָ מיט װ ו ע מ ע ן צו ריידען, מען האָט פּשוט מעהר קיין קוק אויף איהם ניט געטהאָן, גלייך ווי ער איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. אמת טאַקי רב אָשר האָט דענסטמאָל געהאַט גענוג צייט זיך צו בעשעפטיגען מיט פּאָליטיקע, וואָס ער האָט ליעב געהאַט ווי דאָס לעבען. מענשען בטלנים, וואָס לעבצען נאָך נייעס, פלעגען זיך אַרומקלייבען אַרום איהם אין מאַרק,

אין בית־מדרש, און ער פלעגט זיי איבערגעבען וואס עס טהוט זיך דארט אין די הויכע פענסטער, וואס עס פארלויפט זיך אין די מדינות, דערקלע־רענדיג אלסדינג מיט זיין גלאט צינגעל — אבער פאר אזוינע דרשות פלעגט ער ניט בעקומען קיין גראשען. און „פראנקרייך זיינע", וואס זי איז איהם טייער געוועזן מעהר פון אלע מדינות און פלעגט זיך שטארק אבגעבען מיט איהר, הייבען זי אויף דרוקעס, האט איהם קיין איין פרוטה ניט איינגעטרא־גען אויף זיינע בעדערפנישען. דעריבער איז רב אשר געצוואונגען געוועזן מטריח צו זיין די נאז זיינע, צו שמעקען און צו געפינען דעם טעם, פאר וואס האט רפאל אויפגעהערט מאכען געשעפטען — און כפי דעם מעקלערי־שען שכל זיינעם האט ער געשמעקט און טאקי געפונען.

רב אשר האט, אנשטויסענדיג זיך מיט זיין קעפעל פון איין זאך אויף דער אנדערער, געמאכט א געדראנג אזוי: רפאל איז דאך א גרויסער בריה, פססס! א לויתן צווישען אונזערע סוחרים, קליינינקע פישעלעך. וואס איז פאר אזעלכען גלופסק? א קליין טייכעל! ער בעדארף האבען א ים, אויסצושפרייטען די פלעדערפלאסען און שווימען דארט פריי. אזא ים איז אדער מאסקווע. אדער לייפציג, צוויי בעריהמטע פלעץ אין דער מסחר־וועלט. מילא מאסקווע בין איך מוחל, ווייל וואוינען דארט קומט אן א יודען מיט גרינע ווערים, מיט אזעלכע מיטעל, וואס זענען ניט לכבוד פאר אזא מענשען ווי רפאל. מוז איך, הייסט עס, זאגען — לייפציג. און אזוי טאקי איז מחייב דער שכל, גלופסקער קרעמער בעציהען דאך טאקי סחורה פון לייפציג, קוקען שטארק ארויס אויף לייפציגער סחורה. פון דער לייפצי־גער בויד אליה־לייזער דעם בעל־העגלה'ס איז אויך געדרונגען, אז ס'איז אזא. ווארום זאלט־עס אנדעריש זיין אז ניט אזוי, איז דאך די קשיא, וואס לאזט מיך די בויד הערען, און אליה־לייזער, ער וואס לאזט מיך הערען? נאר ניט איטליכער סוחר אבער קען אהינצו פאהרען. ווייל ס'איז זעהר ווייט, עס ברויכט גרויסע וועג־הוצאות, דאס לשון דארט איז משונה, דאס לעבען ווילד מיט משונה און דער נארישער דייטש אינגאנצען איז משונה... נו בכן?... בכן איז געדרונגען, אז רפאל וועט זיך בעזעצען אין לייפציג. דערמיט ווערט שוין פארענטפערט, וואס מען האט איהם די טעג געזעהן עט־ליכע מאל ריידענדיג מיט אליה־לייזערען. איינמאל האט מען אפילו געזעהן בעטראכטענדיג די יאזדע און צוקוקענדיג זיך צום קליין קופערנעם פעררעל, וואס טאלעבענדעט זיך הינטער דער בויד סאמע אינדערמיט. יא, רפאל מיינט לייפציג. די שאלה איז אבער, פארוואס? דאס הייסט, וואס מיינט ער דערמיט? א מענש, ווי מיר ווייסען. נעהמט דאך ניט פלוצלים פון דער העלער הויט און איז משנה מקום, גלאט אזוי זיך, פרייש, געזונד און משוגע, סיידען ער מיינט דערמיט עסק, א שטיקעל פארדינסטעל. טא וואס־

זשע פּאַרט איז רפאל׳ס מיין? מוז מען זאָגען אַז ער מיינט ווערען אין לייפּציג א קאָמיסיאָנער, צי א עקספּעדיטאָר פאַר אויסלענדישע סוחרים, דאָס הייסט, ער וועט זיצען אין לייפּציג און ליפערען סחורה פון די דאָר־טיגע פאַבריקעס אהער, צו אונז אין לאנד. אם־כן... אויב יאָ אזוי—טראַכט ער א ווײַלע, טהוט א שטעל־אויף די נאָז, א רוק דאָס היטעל, און א פייערעל ווייזט זיך איהם אין די אויגען פאר פרייד, ווי געטראָפען א רעטעניש — הא־הא! אָט דאָס מיינט טאַקי דער פּסוק: „שמח זבולן בצאתך!“ — פּרעה זיך, מעקלער, מיט דיין ארויסגאנג. געה, טהו, רב אשר, לטובת די היגע קרעמער און אויך פון דיין טובה, פון דיין הנאה וועגען!

און רב אשר׳ן טהוען זיך א הויב די פּיסלעך עס צונעהמען זיך איהם פון דער קאַפּאָטע די פּאָלעס, ער לויפט, זאָגט אוים דעם סוד די קרעמער, פאָרשטעלענדיג זיי מיט זיין פּה־קדוש די גרויסע טובה, וואָס קען זיי דער־פון ארויסקומען, אם־ירצה־השם. אין דער צייט פונ׳ם ארומלויפען זיינעם ווערט אוים פּאָליטיקע אין גלופּסק. די בטלנים לעכצען, נעבעך, נאָך נייעס, רופען איהם: רב אשר! וואָס הערט זיך עפּים חדשות! און ער — קיין וואָרט, ווינקט נאָר פונדערווייטענס מיט א פינגער און לויפט.

און בשעת רב אָשר לויפט דאָ אזוי ארום, זיצט רפאל ביי זיך צו־הויז אין געהאקטע וואונדען. ניט פאר אייך געדאַכט, זיינע יסורים, יודישע סוחרים! אָנזעצען איז דאָך ביי אונז א גאנץ געוועהנטליכע זאך. אז א סוחר זעצט אָן, אפילו עטליכע מאָל, איז וואָס? גאָרנישט! אָדער ער פּאָהרט זיך אוועק אויף א קורצער צייט ערגיץ, אָדער ער פערשפּאַרט זיך אין דער היים ביי זיך טאַקי, טהוט זיך וואויל, מאַכט זיך א קימפּעט און וואַרט איבער ביז דער רעש ווערט געשטילט. ניט אזוי איז אָבער רפאל. קוים האָט ער בעמערקט א לאָך אין די עסקים זיינע, האָטש זי איז נאָך געווען פארדעקט, איז איהם געוואָרען א לאָך אין הארצען. ער האָט זיך געגעסען פאר זיין חאַפּעניש, איילעניש די לעצטע צייט, צו מאַכען געשעפטען נישט גוט בערעכנען זיך, אזוי ווי פריהער. בלייבען דאָ, אין גלופּסק איז איהם אוממעגליך געווען ווידער־זשע אנטלויפען פונדאנען, מעשה־גנב, איז אויך שלעכט. ס׳איז איהם ביטער און פינסטער.

און אז רפאל האָט זיך גענומען א טאָג, אנידערזעצען זיך איינער אליין ביי זיך אין צימער נעבען די ביכער און מאַכען א קלאָרען חשבון, איז דוקא דאָס הויז פול געווען ווי א בירזע מיט קרעמער און עס האָט זיך דעם גאַנ־צען טאָג נישט צוגעמאַכט די טיר, דער ארוים, דער אריין, אלע ווילען מאַכען דורך איהם געשעפטען מיט די דייטשען, מיט די פאבריקאנטען אין לייפּציג, וואוהין ער פאָהרט, הייסט עס, זיך דאָרט צו בעזעצען, פאָרלייגענ־דיג איהם פאר זיין טרחא גוטע קאָנדיציעס. פריהער האָט רפאל אָבגעלייי־

קענט די גאַנצע זאַך, אַז גאָר לא היה, איהם איז אפילו ניט איינגעפאַלען זיך בעזעצען אין לייפּציג. נאָר דאָס אָבלייקענען זיינס, האָבען די קרעמער געטייטש׳ט, דאָס איז פון רפאל׳ס זייט אַ אויבער־הסברא, ער וויל זיך אויס־דרעהען, מיט זיי נישט האַנדלען, האָט עס זיי שטאַרק געאַרט. ווי ער וואָלט זיי אָבגענאַרט, מחילה, מיט אַ פאַמוניצע. אויב אַזוי, האָבען די בעליי־דיגטע, געבעטען, זיך איינגעשפּאַרט שטעהען פאַר זייער כבוד, ריידען איבער איהם אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלען איהם איבערריידען. אַז רפאל האָט געזעהן ווי וויט די זאַך געהט, האָט ער זיך אָנגעהויבען צו בעטראַכטען, הא, אפשר איז עס באמת פאַר איהם אַ גלייכע זאַך? אפשר איז עס אַ ווינק פון׳ם אויבערשטען ווי אַרויסצוהאַפּען זיך פון דער קלעהם און פטור ווערען פון אַלע צרות. שאָקעלט ער מיט׳ן קאָפּ צו די קרעמער אויף יאָ, הייסט עס, און זאָגט, פריהער שטאַמלענדיג, דערנאָך טאַקי ריינע ווערטער: איך טהו אייך צו־ליעב, רבותי! נאָר אַ תנאי רייד איך מיט אייך אויס, איהר זאָלט אָבצאָהלען באַלד אויף די וועקסלען אייערע פאַר לאָדזער סחורה, מיר זאָלען ענדיגען אונזערע עסקים דאָ פאַר מיין אַוועקפאָהרען. די קרעמער איז דער דאָזיגער תנאי געווען ביטער־גאַל, זיי אָנגעמאַכט בויכוועהטאָג, נאָר פאַר גרויס חשק צום האַנדעל מיט לייפּציג האָבען זיי כלומר׳שט אָנגענומען אַ שיינענדיגען פנים. רב אָשר דער מעקלער פון זיין זייט האָט זיי אונטערגעשטופּט, אונ־טערגעטריבען, נביאות־זאָגענדיג, אַז זיי שטעהט־פאָר גרויסע פאַרדינסטען. די קרעמער האָבען זיך געמאַכט האַריג, געצאָהלט די חובות אויף די וועקס־לען — און רפאל איז אַרויסגעפאָהרען פון גלופּסק אין אליה־לייזער׳ס בויד מיט דריי פערד — זיי, קלינגענדיג מיט קליינע גלעקלעך אויף די העלזער פאָרענט, און דאָס קליינע קופּערנע פערדעלע, באַמבלענדיג זיך, קלאַפּענדיג אין דער בויד פון הינטען. אַזוי טיטאַקענדיג איז רפאל געפאָהרען, זיך אָנ־געפאָהרען און געקומען קיין לייפּציג, וואו ער האָט געעפענט זיין עקספּע־דיציאָנס־קאַנטאָר.

שווער איז געווען רב אברהם׳ן שיידען זיך מיט אַזאַ געטרייען פריינד ווי רפאל, און שווער איז עס אויך געווען הערשלען. רפאל האָט דאָך איהם אַריינגענומען צו זיך אין שטוב, זיך מיט איהם אָבגעגעבען, איהם געהאָלפען ווי וויט מעגליך, היינט נאָך רפאל׳ס אַוועקפאָהרען איז ער דאָך געבליבען ווי אויפ׳ן וואַסער. ער בייגקט, ער ליידט אַ שרעק און איז שטאַרק פון׳ם פנים אַראָב. ישעה׳ן־לאַנג זיצט ער אין בית־המדרש, אין אַ ווינקעל, די גמרא ליגט אָפען פאַר איהם אויפ׳ן שטענדער און ער לערענט ניט, נאָר זיצט שטיל פאַרטיפט אין די געדאַנקען. ער טראַכט און האָט אויף וואָס צו טראַכ־טען. ער טראַכט פון רפאל׳ן, דעם ליבען טייערען רפאל׳ן, וואָס געהט איהם אַזוי אָב. אויך פון ביילען, זיין האַרץ, זיין נשמה, וואָס איז אַוועקגעפאָהרען

א היים, צוריק צו די עלטערען איהרע. ער טראַכט אויך פונ'ם „ווינשפינ־גערל" און דעסגלייכען וואונדערליכע זאַכען, פון וועלכע מען קען רייך ווערען. ער האָט זיך שטאַרק געבאָברעט אין יענע מיני ספרים, ווי דער ספר „מפעלות אלהים" פון רב יואל בעל־שם, און דער ספר „תלדות אדם" פון רב אליה בעל־שם, וואו מען לעהרענט אוים צו מאַכען על־פי קבלה קונציגע זאַכען, ווי א שטייגער „צו זעהן די בעשערטע כלה אין חלום, א בתולה, א אלמנה אָדער א גרושה" ; „צו זיין א רואה ואינו נראה", דאָס הייסט, זעהן איט־ליכען און פון קיינעם נישט געזעהן צו־ווערען, „צו־צאַפּען ווייז פון דער וואַנד", און דעסגלייכען. יענע מיטעל ווי צו זעהן די כלה, האָט הערשעלע געטהאָן, ווי עס שטעהט געשריבען, און עס האָט געהאָלפען — ער פלעגט טאַקי זעהן ביילען און גוט פאַרברייינגען די צייט מיט איהר אין חלום. נאָר וואָס אנבעלאַנגט צאַפּען וויין פון דער וואַנד, און די קונץ, צו זיין א רואה ואינו נראה, פלעגט תמיד, מעשה שטן, זיך טרעפען עפּיס א פעהלער און ס'איז קאַליע געוואָרען אינדערמיט אַרבייט. הערשעלע פונדעסטוועגען פלעגט ביי זיך ניט אָראָבפאַלען, נאָך א מאָל און נאָך א מאָל אָנהויבען די זאַך אויף־דאָס־ניי, ווייל ער האָט געזעהן די ישועה זיינע, אויפגעריכט צו־ווערען אין נסים, אין וואונדער־קונציגע זאַכען. ער האָט אָבער געהאַט א טעות — די ישועה איז איהם נאָר געקומען פון חנצה'ן !

דאָס דריטע קאַפּיטעל.

נאָך מעהר פון איטליכען איז רפאל אָבגעגאַנגען חנצה׳ן, זיין אַוועקפאָהרען איז געוועזען ווי בוימעל אויף דער פּייערדיגער ליבשאַפט איהרער. — א פייער האָט אין איהר געגליהט, איהר געברענט די נשמה, א פייער א שטילס, אַ פארבאָרגענס אין הארצען. חנצה׳ס ליעבע איז אַ שווייגענדיגע, אָהן ווערטער. דאָס מויל רעדט נישט, די האנד אָבער שרייבט. זי שרייבט עפּטערס, שיקט בריוולעך אויף דער פּאָסט און נעהמט דאָרט אָב בריוולעך דורך הערשעלען, און אַלץ שאַ, שטיל. הערשעלע איז א שטענדיגער אורח אויף שבת און יום־טוב ביי ליבצע דעם רויטען. דאָס האָט געמאַכט רפאל פאַר זיין אַוועקפאָהרן. מסתמא האָט ער געוואוסט, וואָס ער טהוט. חנצה האָט זיכער אויך געוואוסט, א סימן, הערשעלע איז איהר שטארק געפעלען פון דער ערשטער מינוט. אצינד, נאָך רפאל׳ס אַוועקפאָהרען, איז הערשעלע איהר געוועזען בעליעבט נאָך מעהר, דורך איהם פלעגט זי שיקען איהרע בריעף און פאַר איהם איז אָפען געוועזען איהר סוד.

יאָ, א ברענענדיג פייער איז די ליבשאַפט ביי חנצה׳ן אין הארצען, און ליבצע, דער פאָטער איהרער, איז — ניט וויסענדיג אַליין —— א גוטער בלאָז־זאַק, וואָס בלאָזט־אונטער דעם טאָכטער׳ס ליעבשאַפט, צופלאַקערט זי מיט זיין אייגען מויל. ביי איטליכס מאָל ריידען פון רפאל׳ן פלעגט ער איהם לויבען אין טאָג אריין — רפאל איז א חכם־עתיק, א „בריה נפלאה“, א קאָפּ־מענש, קיינער דאַ פארשטעהט א עסק ווי ער, אויסלאָזענדיג תמיד מיט א קרעכץ, אז היינט זענען ניט די עסקים, ניט די פארדינסטען ווי אמאָל אין רפאל׳ס צייט. דאָס איז וואָס צו לייט, אָבער וואָס צו גאָט אין יודישקייט איז ליבצע פון רפאל׳ן ניט צופרידען געוועזען, פלעגט, צושאָקלענדיג מיט׳ן קאָפּ, אַלץ זאָגען: אָ־וואַ, א שאָד, וואָס אזעלכער איז ניט פון „אונזערע“, וואָס גלויבט ניט, האלט ניט פון אונזערע פרומע און גוטע —- גלויבט ניט אפילו אין נישט־גוטע... אין רוחות, אין שדים...

די דאָזיגע מעשה־רע, וואָס דער פאָטער האָט געפונען אין רפאל׳ן, האָט גראָד ניט געאַרט חנצה׳ן, דערפאַר אָבער די שבחים זיינע אויף איהם זענען איהר אַריין אין האַרץ, אויספילענדיג עס אינגאַנצען. ניט איבערצולאָזען דאָרט אַ ברעקעל פלאַץ, ווי אַ שפּילצען־קעפּעל, פאַר בנציה׳ן.

בנציה איז אינדרויסען —

און חנצה איז טאַקי אַלץ נאָך אַ עקרה!

יאָ, יענטיל איז טאַקי געווען ביי׳ם „אַלטען“, זאָל לעבען, מיט אַ קוויטעל וועגען דער טאָכטער, די עקרה, און ער האָט צוגעזאָגט אַ קינד חנצה׳ן, נאָר אַז חנצה איז אַ „ווידערשפּענדיגע“, וויל ניט וויסען פונ׳ם מאַן, וואָס־זשע איז דער צדיק שולדיג, אַז די הבטחה זיינע איז ניט מקוים געוואָרען?

און אַז חנצה איז אַ ווידערשפּענענדיגע — וואָס־זשע זאָל בנציה טאָן?

בנציה, וואָס דאָס קעסט־עסען, ביים שווער, איז ביי איהם דער עיקר, די הויפּטזאַך. און דאָס ווייב נאָר אַ צוגאָב צו דעם, ער טהוט זיך זיין זאַך — עסט־טרינקט אויף וואָס די וועלט שטעהט און ווייטער געהט איהם גאָרנישט אָן. אַקעגען־זשע חנצה, איז פיינדשאַפט און ליעבשאַפט עסען איהר לייב, זי פאַלט־איין, געהט אַראָב פונ׳ם פנים פון טאָג צו טאָג.

עס קלאָגט זיך יענטעל פאַר איהרע חבר׳טעס אויף די צרות איהרע פון דער טאָכטער, און די חבר׳טעס טרייסטען זי — זיי מיט יענטלען, אַלע טאַקי אין איין קול — יענטיל זאָגט, קלאַפּענדיג זיך אין האַרצען: געל און גרין, וועה איז מיר, ווערט מיין טאָכטער, אַלץ טאַקי ניט מעוברת! וואָס פאָרט האָב איך דען שוין ניט איבערגעטאָן? — און די באַרמהאַרצדיגע ווייבער לאָזען זיך הערען אויף קולות, אַלץ טאַקי מיט איהר, אַרויסזאָגענדיג טרייסט־ווערטער מיט אַ שטאָך אינאיינעם. עס הערט זיך אַ קול: יענטיל! קיין צער. כ׳ילעבען. יענטיל! נו, אַז אַ גרין פנים מילא וואָס? נישקשה! אַ ווייבעל נאָכ׳ן האָבען אַ קינד בעקומט אַ שען־לויטער פנים. — שרייט אַריבער אַלע נאָך אַ קול: צו קינדער טויג נאָר איין קאָנדראַטיכע די גויע! — לאָזט זיך הערען אויף אַ קוויטש נאָך מעהר אַ שטאַרקער קול: בולאַן, דער טאָטער, איז פיל בעסער! ער האָט דערצו עפּיס אַזאַ שפּרוך, און עס העלפט. — האָדיל, ציפּא, פייגע־סאָסיע, לאָזט זיך דינען! — שרייט־אויס אַ הויכע דינע שטימע — ניטאָ קיין בעסער מיטעל צו קינדער פון די וואַרמבעדער אין אויסלאַנד! — שפּרינגט אַרויס איינע מיט אַ פּיסק, אַ צינגעל ווי אַ גלעקעל. און באַסעוועט־אונטער דער פריהערדיגער, מאַכענדיג: שאַ! אָט האָט איהר אייך אַ מעשה מיט אסתר־צביה׳ן, אַ בילד־שענעֶ יונגענד, וואָס האָט חתונה געהאַט פאַר אַ אַלטען מאַן, פאַר רב יחיאל דעם נגיד. האָט זי אויך אַ צייט־לאַנג ניט געהאַט קיין קינד, איז זי געפאָהרען

אין די וואַרעמבעדער און איז טאַקי מעוברת געוואָרען. פון דענסטמאָל־אָן פאָהרט זי אַהין אַלע יאָהר, קומט צוריק אַ בוים און האָט אַ קינד. פיער קינדער, ברוך־השם, האָט זי אַצינד. איז דיק, בעליבט, שען, ס'איז איהר אין פנים ניט אריינצוקוקען ווי אין דער ליכטיגער זון. נאַר וואָס איז מיר אסתר־צביה? זי איז ניט איינע אויף דער וועלט, ניט קיין בת־יחידה ביי גאָט. נאָך פיעל אַנדערע ווייבער ווייס איך, וואָס פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, האָבען דאָרט די רפואה און פארגעהען אין טראָגען. מען זאָגט, באשר אין דעם וואַסער דאָרט ליגט עפּיס אַזוינס, וואָס העלפט, בעזאָנדערענס העלפט עס ווייבער־עקרות.

— ממש טאַקי ווי די שטעקלעך יעקב אבינו'ס, פון וועלכע, ווי דער פסוק זאָגט, די שאָף האָבען זיך דערהיצט און געוואונען — גיט פייגע־ברכה די חזנ'טע צופארשטעהן דעם טעם פון דער זאַך, אויף אַ גראָב קול ווי דאָס קול פון אַ זכר.

ווי באַלד אַזוי, איז געבליבען ביי יענטעלס אַלע חבר'טעס, אַז חנצה זאָל אויך פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, און טאַקי ניט לאַנג שהיות מאַכען.

נאַר וואָס קען עס אָבער העלפען צו חנצה'ס ביטער געמיטה, אַז די ליבשאַפט מיט דער פיינדשאַפט, די ביידע מאַכען זי קראַנק? און אַזוי ווי זי טראָגט שווייגענדיג אין זיך די ליעבע, אַזוי שווייגענדיג טראָגט זי אין זיך די שנאה. זי ווייסט, אַז אַלע טענות איהרע אקעגען בנציה'ן ווערען ניט אָנ־גענומען, ס'איז זעהר שווער פטור צו־ווערען פון אַזאַ שלימזל. בנציה איז־שטאַרק בעליעבט ביים פאָטער איהרען ,ווייל דורך דער מחותנ'שאַפט מיט בנציה'ס געהייבענער משפחה, איז דער פאָטער געהייבען געוואָרען, איז אריין צווישען די שטאָדט־פיהרער, איז אַ גבאי אין בקור־חולים, אין שוהל, אין תלמוד־תורה און האַלט אָרעמע־לייט אין דער מורא. פריהער אַז זי האָט די שנאה צום מאַן אַרויסגעזאָגט דעם פאָטער, האָט ער, שטאַרק אויפגעבראַכט אויף איהר, זי געשטראָפט אַזוי: ווי קומט צו דיר, טאָכטער, אַזוינע ווערטער?.. וואָס הייסט, דו האָסט פיינט? אַ יודישע טאָכטער ווייסט נישט, וואָס פיינט, וואָס ליעב!... אַ ווייב בעדאַרף זי זיין, טאָן וואָס דער מאַן וויל... טאָן, זאָג איך דיר, דו פאַרשטעהסט? טאָן, טאָן מאַקע, ניט אריינגעהמען זיך אין קאָפּ נאַרישקייטען — פיינט־שמיינט, ליעב־שמיב ווי די גויעם... האָרך־זיך, טאָכטער, זיי ניט משוגע און זיי אַ ווייב ככתוב. ווי אַלע יודענעס!....

חנצה האָט געהערט דעם פאָטערס שטראָפרייד און פערשטאַנען, אַז קלאָגען זיך פאַר איהם קען זי שוין ניט מעהר. האָט זי די צרות געטראָגען אין זיך, פארביסען די ליפּען און שאַ! די צרות אָבער האָבען מיט דער צייט זיך אָנגעקליבען אין האַרצען אַזוי, אַז די נערוועץ האָבען שוין ניט גע־

קענט אויסהאַלטען, כמעט ניט געווען צורעקענען זי, אַזוי פאַרענדערט האָט זי זיך. און דער לעבעדיגער גאָט ווייסט. וואָס דער סוף וואָלט געווען, ווען עס זאָל זיך ניט מאַכען גאָר אומגעריכט אַ מעשה — אַזעלכע, וואָס דענסט־מאָל, אין דער השכלה־צייט, איז עס געווען אַ גאַנץ געוועהנטליכע זאַך, און היינט וועלען פאַר גרויס וואונדער אַלע פערוואָרפען מיט די קעפּ הערענ־דיג אַזוינַס.

גאָר תחילת, ווען די „השכלה“, די בילדונג הייסט עס, איז אַריינגע־פאַלען אין דער „יודישער גאַס“. איז זי — ווי ס'איז שוין דאָ אויבען גע־שטאַנען — געגאַנגען ווי אַ מגפה, ניט־היינט־געדאַכט, אָנחאַפּענדיג אַ יודען פלוצלים. עס זיצט זיך אַ יוד על התורה ועל העבודה, אָבגעשיידט פון דער וועלט, ווייסט ניט מעהר ווי גאָט און ציצית, נעהמט ניט אין מויל קיין זאַך, אפילו קיין טרונק וואַסער אָהן אַ ברכה, — פּלוצלים. אוי־וועה! טהוט איהם אַ נעהם די קליפּה, קעהרט איהם איבער אויף דער „לינקער“ זייט און ער ווערט, הייסט עס, ג ע ב ו ל ב ע ט! אָדער איינער פון די ישיבה־בחורים, אַ בחור אַ געזונטער, מיט הענד, מיט פיס, וואַרפט פון זיך אַראָב דעם יאָך פון אַרבייט. עסט טעג — ביי איטליכען בעל־הבית, הייסט עס, אַ טאָג אין דער וואָך, און קוועטשט די באַנק, — פּלוצלים געפינט זיך, מעשה־שטן, צווישען די בלעטלעך פון דער אָפענער גמרא זיינער השכלה־ביכלעך. אַי־אַי, ער איז גאָר אַ ווערעמדיגער בחור!... אַ אשה צנועה, אַ שטייגער, איז זיך מקיים די דריי מצוות, חנ"ה, איהרע, גאָלט ווי געהעריג דעם קאָפּ. בע־דעקט איהם גוט מיט אַ קאָפּקע, לייגט קנייטלעך צו די ריינע נשמה־ליכט, וויינט־קלאָגט ביי די תחינות, פּלוצלים חאַפּט זי דער רוח, מאַכט אין איהר אַ איבערקעהרעניש — וואַרפט זי פון זיך אַראָב דעם שלייער, טראָגט איי־גענע האָר ווי די הולטייקעס. וואָס נאָך? זי לייגט אַרונטער הינטען, מחילה, אונטער'ן קלייד אַ קישעלע, עס זאָל אויסקומען גרעבער, מיט דער מאָדע, און ברעכט די צונג, נעבעך, צו פּלאַפּלען עפּיס אַ מין גוי'איש... און אַזוי ווי בשעת אַ מגפה היט מען זיך שטאַרק, אויסמיידען עפּיס וואָס־ס'איז אַ שעדליכע זאַך, אַזוי האָט האָט מען אויסגעווייכט יענע לייט, וואָס זענען גע־ווען איינגעשטעקט פון דער השכלה.

ווען מען וואָלט עס גאָר אַרויפגעקומען אויפ'ן געדאַנק, אַז אויף בנציה'ן זאָל אויך קומען די מגפה! מאַקי זעהר ריכטיג זאָגען אונזערע חכמים: „בשעת אַ מגפה, קלייבט דער מלאך־המות ניט איבער“ — און בנציה־צדיק. וועה איז איהם, איז אויך געחאַפּט געוואָרען ווי אַ פויגעל אין דער נעץ. פאַרוויסט איז ער פאַרוויסט איז דאָס לעבען זיינס!

בנציה׳ס קוילער, דער מלאך־המות זיינער, איז געווען אין געשטאלט פון א ליטוואק, א מלמד! אויסגעזעהן האט דער מלמד א גאנץ פרומער יוד, א כשר׳ע נשמה, מיט בארד און פאות. ער איז געווען א למדן מופלג, גע־קענט תנ״ך ווי א וואסער. גערעדט האט ער שטיל, געהאסען, אויף א ביסעל א הייזעריגליכע שטימע, און פון איהם האבען זיך געשאטען פערעל. זיין מלבוש איז געווען ריין אהן א שפרינקעלע, אהן א פלעק, ווי עס מאכט זיך א מאל ביי א יודען, פון א שמיר מיט דער נאז, אדער מיט די פינגער נאך א פעט עסען. אלע האבען פון איהם געהאלטען, מחיה־נפשות געווען זיינס א ווארט. זיינע תלמידים זענען געווען בחורים, חתנים, וואס זענען שוין אליין פאר זיך שטיקלעך מענשען, און דאס וואס זיי לערנען, לערנען זיי עס ניט געצוואונגען, נאר מיט זייער אייגענעם ווילען. ביי׳ם לערנען מיט זיי תנ״ך פלעגט ער אויסמיישען רש״י מיט ביאור, מדרש מיט פשט אינ־איינעם, צוגעבען נאך דערצו, א מאל, שארפע טראפענס חקירה איבער נסים, ווי שפאלטען דעם ים, א שטייגער, וכדומה, הארבע קשיות איבער „ידיעה ובחירה״, „שכר ועונש״ — דאס הייסט, אז גאט ווייסט נאך פריהער דעם מענשענס מעשים שפעטער, טהוט דאך דער מענש זיי ניט מיט דעם פרייען ווילען, פאר וואס־זשע זאל ער דערפאר בעלוינט אדער בעשטראפט ווע־רען — פון דעם דאזיגען רעצעפט פלעגט ער די תלמידים איינגעבען א היבשע פארציע, עס זאל אברייניגען די נשמה פון צוגעהלעפטע, איינגע־געסענע אין איהר פוילע זאכען. דאס איינגעהמענייש האט געווירקט, עס האט אינווענינג אין זיי געיורען, געיירען — און זיי זענען געווארען א ו י פ־ג ע י ו ר ע ן . . .

און פאר די זינד פון שנאת־חנם, וואס בנציה פלעגט פיינט האבען ליטוואקעס. אבלאכען פון זיי, זיצענדיג אין שטיבעל מיט׳ן פעקעל חסידים, האט דאס פינסטערע מזל זיינס אנגעשיקט אויף איהם אט דעם מלמד, דעם ליטוואק. געלאסען, מיט גלאטע, זיסע ווערטלעך האט דער מלמד זיך צוגע־שארט צו בנציה׳ן און איהם גאר צוטימעלט, בעצויבערט מיט זיין גלאט צינ־געל, ווי יענע פאקוסניקעס, וואס ווייכען א שפרוך צו פארצויבערען שלאנ־גען. מיט צוקער־זיסע ריידעלעך האט ער ביסלעכווייז, ביסלעכווייז ארייננע־לאזט אין בנציה׳ס הארץ גיפטיגע טראפענס פון אפיקורסישע געדאנקען. דאס גיפט איז זיך צוגאנגען אינווענינג אין איהם אלץ ווייטער, ווייטער, ביז ס׳איז מיט אמאל געווארען אויס בנציה! דאס קעריל פון דעם מלמד׳ס תורה האט בנציה ניט פערזוכט, ער האט נאר געהאפט דאס שאלעכטס. די חברים זיינע האבען אין איהם בעמערקט עפיס א פערענדערונג — ס׳איז עפיס ניט דער ברען, ניט דער בנציה, וואס פריהער, עפיס פארבייגט ער

אין דער פריה די מקוה, שטופּט זיך ניט ווי פריהער צום יאָהרצייט־בראָנ פין — פונדעסטוועגען האָבען זיי ניט געטראַכט אויף איהם קיין בייז. אדרבה, מען האָט עס גאָר געטייטשט — עטע־טע טע! דאָס איז, האָט מען געזאָגט, אַ ירידה, אַ פאַלען, ווי ס'איז בעקאַנט — ביי די גרויסע, איידער זיי טהוען זיך אַ הייב צו דער הויכער מדרגה זאָל ער פאָהרען צום „אַלטען", וועט ער איהם צורעכט מאַכען... נאָר וואָס העלפט עס אָבער, אז די צונג איז דעם מענשענס ערגסטער שונא — היט מען נישט די צונג, בעגראָבט זי דעם בעל־הבית איהרען!

איינמאָל זענען די חסידים געזעסען אין בית־מדרש אונטער'ן אויבען און דערצעהלט, ווי דער שטייגער איז, מעשיות פון בעל־שם, מופתים פון צדיקים, גוטע יודען, פּלוצלים שיסט אויס בנציה מיט אַ זאָג, אז ס'איז לויטער ליגען — ניטאָ קיין מופתים! די חסידים זענען געבליבען פערגאַפּט, שטאַרק צוקאָכט סטייטש, סטייטש! האָבען זיי געשריגען, ס'איז דאָך אַ חלול־השם, ווי קען מען הערען אַזוינס און שווייגען? הייבען זיי זיך אויף, פּאַטשען איהם גוט אויס און וואַרפען איהם אַרויס פונ'ם בית מדרש. די מעשה איז זיך צעגאַנגען איבער דער גאַנצער שטאָדט און לייבצע דער רוי טער האָט זיך פאַר חרפּה שיער ניט באַגראָבען. אַז בנציה איז אַריינגעפאַלען אין לייטישע מיילער, האָבען זיך שוין געפונען גוטע מענשען אַזוינע, וואָס האָבען זיך ניט געפוילט צו־צולייגען איהם קנייטלעך, פערברייטען איבער איהם שרעקליך מיאוסע זאַכען, אַזוי אַז ער איז געוואָרען שטאַרק פאַררופען. ס'איז אַזוי ווייט געגאַנגען, ביז בנציה איז געוועזען געצוואונגען צופאַרלאָזען גלופּסק —

און חנצה איז געוואָרען אַ גרושה!

דאָס פערטע קאַפּיטעל.

און אז ס'איז געקומען די צייט, ווען ווייבער מיט כּפּאזומעס פאָהרען אין די וואַרעמבעדער, האָט הנצה זיך צוגעגרייט, לויט די גרופּסקער דאָקטוירים האָבען איהר געראַטהען, פאָהרען קיין וויען, זיך צו בעראַטהען מיט די פּראָפּעסאָרס וועגען איהר קריינק און אין וועלכער באַד זי בעדאַרף פון דאָרט פאָהרען. יענטעל איז שטאַרק בעשעפטיגט געוועזען מיט איינגעמאַכטס פּרעגלען, מיט באַקען אַ לעקעך, פוטערקיכלעך, פּלעדלעך, מלכות־ברויטלעך פאַר דער טאַטע אין וועג אריין. זי רעדט אַלץ, רעדט איבער הנצה'ן וואָהרענט זי, למען־השם אָבצוהיטען אויפ'ן וועג זיך אַליין און די זאַכען איהרע, געבענדיג איהר עצות און ברכות אָהן אַ צאָהל, און לייבצע שווייגט, קריימענדיג די נאָז מיט אַ זויער פּנים, ווי ער איז נישט צופרידען פון אַלסדינג, וואָס דאָ טהוט זיך פאַר איהם.

און אַז לייבצע זיצט זיך איינמאָל איינער אַליין ביי זיך אין צימער שטאַרק אָנגעבלאָזען, קומט אַריין צו איהם רב אברהם, און נאָך אַ קורין שמועסיל, גלאַט אזוי זיך פון יוצא וועגען, ווי דער שטייגער איז, טהוט ער אַ זאָג:

— איך קום היינט פאָרלייגען עפּיס פאַר מעלתו און פאַר אייער טאָכטער, דער גרושה.

— אַ שידוך פאַר איהר, מיינט איהר? — זאָגט לייבצע, אַ קרימגעבענדיג די נאָז און אַ מאַך מיט די הענד, ווי ער שאָקעלט זיך אָב, וויל ניט הערען.

— כמו אזוי ווי אַ שידוך — מאַכט רב אברהם מיט אַ גוט שמייבעלע, ווי אַ מענש אָהן חכמות.

— אַ־אַ! דאָס געהער זיך ניט אָן מיט מיר. ניט מיין זאַך, מיין זאַך, רב אברהם! — מאַכט לייבצע, אויפשפּרינגענדיג פונ'ם אָרט און שאָקלענ־

דיג מיט׳ן קאָפּ, מיט ביידע הענד — אַ וועלט אַ נייע איז היינט... אַ אַנדער וועלט, אַנדערע מנהגים... היינט איז אויס כבוד־אב, וואָס איז מיר אַ טאַטע? כבוד־בנים איז דאָ וואָס די קינדער זאָגן טהו, שאַ! אויב ניט...

— בערוהיגט אייך, רב לייבצע: אַ שטיקעל אמת איז דאָ אין אייערע ווערטער, נאָר עס געהער זיך ניט אָן צו דעם, וואָס איך וויל. איך וויל אייך פאַרלייגען גאָר עפּיס אַנדערש. די מעשה דערפון איז אַזוי — זאָגט רב אברהם, אַ פּיהר־געבענדיג די האַנד איבער׳ן פּנים און אָנקוקענדיג לייבצען שאַרף מיט אַ פּאָר אויגען — אַזוי, אַזוי איז די מעשה, רב לייבצע. הערשעלען קענט איהר דאָך, אָט דעם בחור׳ל, דעם יתום, וואָס עסט ביי אייך שבת און יום־טוב, וואָס רפאל האָט אייך פּאַר איהם געבעטען. בקיצור, קומט מיר אָן די טעג אַ בריף פון רפאל׳ן, ער בעט מיך, שיקען איהם דעם יתום קיין לייפּציג, געלט אויף הוצאות האָט ער אויך מיר אַריינגעשיקט. ווייס איך איצט ניט צוטאָן. דער וועג אַהין איז אַ ווייטער, ווער ווייסט, וואָס קען זיך טרעפען? ווי־זשע שיקט מען אַזאַ שנעק, נאָך גאָר אַ פּריץ, איינעם אַליין? דער פאָטער זיינער, עליו־השלום, אַ כשר׳ער יוד, אַ בעל־תפלה געווען אַ מאָל אין בית־מדרש „פּועלי צדק“ דאָ, האָט פאַר׳ן טויט איבערגעגעבען מיר אָט דעם זוהן זיינעם, און איך האָב היילig צוגעזאָגט, האָבען אויף איהם השגחה. אַצינד, אַז ער וועט זיך לאָזען אין וועג אַליין און מיט איהם וועט זיך, חס־ושלום, עפּיס מאַכען, וועל איך דאָך מיך פאַרשולדיגען פאַר׳ן פאָטער זיינעם אויף אייביג, איך האָב געהערט זאָגענדיג, אַז אייער טאָכטער קלייבט זיך קיין אויסלאַנד, בין איך דאָ געקומען מיט מיין בקשה, זאָל אָט דאָס בחור׳ל מיטפאָהרען מיט איהר. פאַרשטעהט איהר שוין? אויב אומעטום איז, ווי דער פּסוק זאָגט, אינצווייען בעסער ווי אַליין, אַ פּשיטאַ שוין אין וועג!

— נאָך מיין מיינונג איז אַ יושר אייער בקשה ניט אָבצוזאָגען, נאָר די מיינונג אָבער פון אַ טאַטען איז היינטיגע צייטען ניט אַזוי וויכטיג. געהט, זייט מוחל, רב אברהם, צו מיין טאָכטער און פּרובט זיך איהר פאַרלייגען אייער בקשה.

געהט רב אברהם צו חנצה׳ן, און קוים רעדט אַרויס: איך האָב מקבל געווען אַ בריף... פאַלט זי איהם אַריין, פאַר איילעניש, צעטראָגעניש, אינדערמיט רייד מיט אַ זאָג:

— מקבל געווען... איך אויך, רב אברהם!

רב אברהם קוקט זי אָן פאַרוואונדערט. און זי פאַרטראָגען, פערפּלאָנטט, מיט אַ פריינדליך שמייכעלע אַלץ טאַקי אין איין אָטהעם:

— איך ווייס, רבי אברהם, ווייס, ווייס... הערשעלע פאָהרט מיט מיר.

— איידער נאָך איך האָב געבעטען, ענטפערט איהר שוין! איך האָב נאָך ניט געזאָגט, ווייסט איהר שוין וואָס! — מאַכט רב אברהם, אַנקוקענדיג שאַרף חנצה׳ן — פונוואַנען ווייסט איהר עס?

— פונוואַנען איך... פונוואַנען? — שטאַמעלט חנצה, רויטווערענדיג, וואָס זי האָט זיך אומבערעכענט ארויסגעהאַפּט מיט א וואָרט, און געוואָלט פאַרריכטען דעם פעהלער — פון הערשעלען וויים איך... האָב מקבל געווען... אַנגענומען זיין בקשה, צו וואָס דאַ איבעריגע רייד? הערשעלע פאָהרט מיט מיר!

רב אברהם ענטפערט ניט קיין וואָרט, שטעהט א ווײַלע אַנבויגענדיג דעם קאָפּ און קנייטשענדיג דעם שטערען, ווי ער טראַכט עפּים איבער א זאַך, וואָס ס׳איז איהם ערשט איינגעפאַלען, דערנאָך טהוט ער זיך א חאַפּ און מאַכענדיג מיט א פינגער ביי דער נאָז, זאָגט ער פריינדליך:

— שקאָץ!...

*   *
*

נאָך חנצה׳ס ערשטען בריעף פון וויען איז אַוועק עטליכע וואָכען, און פון איהר איז ניט געווען קיין איינגעטונקטע פען. די עלטערען מיט דעם גאַנצען הויזגעזינד האָבען זיך שרעקליך בעאומרוהיגט. האָבען זיי געפרעגט רב אברהם׳ן, אפּשר האָט הערשעלע איהם געשריבען עפּים־וואָס וועגען איהר, זאָגט רב אברהם: ניין, קיין שום בריוועל האָט ער נאָך פון הערשעלען ניט דערהאַלטען און האָט גרויס עגמת־נפש דערפון. בטלנים, ליידיגגעהער, געהענדיגע־גאַזעטען, וואָס פאַרזאָרגען די שטאָדט מיט נייעס, האָבען גענומען די זאַך אויף זייערע כלים, אריינלייגענדיג דרינען שרעקליכע פירושים און אויספּיהרענדיג דערפון א מוסר פאַר עלטערען איבערהויפּט, אז זיי זאָלען ניט לאָזען זייערע טעכטער — גרושות, אלמנות, אלץ איינס — ארומשלעפּען זיך אין דער וועלט, בפרט נאָך מיט בחורים, אפילו מיט יונגלעך.

און ווי דאָ טהוט זיך אזוי, קומט־אָן פון חנצה׳ן א בריעף, ארויסגעשיקט פון לייפּציג, און הויבט זיך אָן אָט מיט וואָס:

„מזל־טוב! איך האָב חתונה געהאַט מיט רפאל׳ן!“...

—א־א, פאַרברענט זאָלען ווערען אלע וואַרעמבעדער! — טהוט לייבצע א געשריי, שטאַרק אויפגעבראַכט.

— אוי, איך וועל מיר א מעשה אָנטאָן, א חתונה אָהן טאטע־מאמע!
— וויינט יענטעל.
— אצינד איז שוין רעכט!... ס׳זעהט־אויס, אז לייפציג, א פּנים, איז ביי זיי געווען פריהער א אָבגערעדטע זאך, און דער שקאָץ האָט גע־וואוסט — זאָגט רב אברהם מיט א צופרידען שמייכעלע.

דאָס פינפטע קאַפּיטעל

אין מישה׳לעס בריעף צו די עלטערען, וועלכען ירחי האָט איבערגעגעבען, שרייבט ער זיי אזוי:

„א אָנגעלייגטער גאַסט וועט איינגיכען צו אייך קומען, א טייערער מענש, וועלכען איך בין שולדיג א איביגען דאַנק פאַר דער גרויסער ליעבשאַפט זיינער צו מיר און פאַר די מדות טובות זיינע, פון וועלכע איך האָב, ווי ווייט מעגליך, מיך אָבגעלערענט אין דער יוגענד און האָב נאָך פיעל אָבצולערנען זיך אויך היינט — דאָס מיין איך אונזער ליבען רב אברהם׳ן, וואָס איז דאָ איצט אין מיין שטאָדט. ער איז געקומען אויף דער חתונה ביי זיינער א אייניקעל, א מיידעל דער טאָכטערס זיינער, וואָס איהר מאַן איז א זעצער אין א היגער דרוק. איך האָב איהם ביים ערשטען בעגעגעניש אָבגעגעבען „שלום“ מיט א שמחה־א פרייד, און ער מיר צוריק — הערט א מעשה! — עפּיס מיט א האַלבען מויל, ווי ברוגז. דאָס האָט זיך דערנאָך דערקלערט אין א ברייטליכען שמועס צווישען אונז, וואָס האָט געדויערט אקעגען א פאָר שעה. אויך די אייגענע מעשה, וואָס איז פאָרגעגאַנגען, טאַטע, צווישען אונז, ביים אריינטרעטען מיינעם אין דער ראַבינער־שול — א רוגז, א צאָרען גאָר א שרעק! א רוגז, א פייערן אויף יודישע שולען, מיטטיינס־געזאָגט, איבערהויפּט, און אויף דער ראַבינער־שול בפרט, אז זיי זענען פון לכתחילה געמאַכט געוואָרען ניט אין דעם יודישען גייסט, ניט דורך יודען אַליין, נאָר דורך פרעמדע; א רוגז אויף די אויפזעהער, אויף די לעהרער און אויף די תלמידים, בעזאָנדערס אויף די ראַבינער־שילער, אז די אויפפיהרונג זייערע איז ניט קיין שענע און יודיש נעהמען זיי אין מויל ניט אַריין, ווילען עס ניט וויסען — א טייל געהען אַריין אין שול עמ־הארצים און געהען אַרויס עמי־הארצים, און די וואָס געהען אַריין מיט יודיש, פאַרגעסען עס באַלד און געהען אַרויס מיט גאָרנישט. אָט אזעלכע חטאים האָט רב אברהם אויסגערעכנט, שאָקלענדיג אויף מיר מיט׳ן קאָפּ, ווי אויף א פערפאַלענעם מענשען, וואָס איז אראָב פונ׳ם רעכטען וועג. אויב ענדערען זיין מיינונג איבער אנדערע מיינע חברים איז מיר ניט גע־

ראָטען, און האָב טאַקע ניט געקענט, ווייל אין פיעל זאַכען איז ער טאַקע גערעכט, דערפאַר האָט מיר געגאָלטען איהם צו בעווייזען מיט ראיות, אז איך בין דער אייגענער וואָס פריהער, נישט, חלילה, פאַרפיהרט געוואָרען אויף א האָר. דערוויסענדיג זיך עס, האָט ער מיר א קוש געטאָן מיט גרויס ליב־שאַפט, זאָגענדיג, ווי דער שטייגער זיינער איז: שקאָץ!

אקעגען וואָס זאָג איך אייך דאָס אלסדינגג? אָט אקעגען דעם, וואָס אין אַ געשפּרעך צווישען אונז זענען מיר אַרויף אויף זעהר א וויכטיגער שאלה, וואָס מיין שולדיגקייט איז, אייך, מיינע טייערע עלטערען, זי צו מעלדען.

ווי באַלד מען מוז זאָגען, אַז די יודישע שולען, דאַרונטער אויך די ראַבינער־שול, זענען געפאַלען ביי אונזער פאָלק, ווייל זיי זענען ניט געמאַכט און ווערען ניט געפיהרט אין יודישען גייסט און דורך יודען אליין, איז ממילא אַרויף די שאלה: צו וואָס פאַר אַ תכלית לערען איך דאָ און ארבייט אזוי? — צו זיין אַ לעהרער ערגעץ אין אַ שול? אך, גאָט מיינער! מיט וועמען וועל איך לערנען, אַז ס'איז כמעט ניטאָ דאָרט קיין תלמידים. דער יודישער לעהרער איז אונטערגעוואָרפען, אונטערטעניג דעם גויאישען אויפזעהער, וואָס האַלט איהם אין דער מורא און טהוט וואָס ער וויל, פּונקט ווי דער גוי, דער דירעקטאָר אין דער ראַבינער־שול, וואָס געוועלטיגט שטאַרק איבער אונזערע יודישע לעהרער, רעכענענדיג זיי פאַר גאָרנישט. דורכדעם פאַלען די לעהרער אַראָב ביי די תלמידים, און מיט דעם פאַלען פון די לעהרער פאַלט אראָב דער כבוד אויך פון די יודישע למודים. — און אז ניט קיין לעהרער, אפשר־זשע וועל איך זיין אַ רב, אַ ראַבינער, הייסט עס? אוי, אַז־אָך און־וועה צו אזא רבנות, וואָס ס'איז ניט אזוי ווי רבנות בעדאַרף צוזיין, וואָס ס'איז אָנגעוואָרפען אויפ'ן עולם מיט געוואַלד! אזא רבנות, וואָס איז נאָר אַ גענייטע זאַך, וועט מיט דער צייט אָנמאַכען צרות — פּאַרטייען, קריג, רייסעניש־בייסעניש אין יודישע שטעדט און שטעדטלעך. זעהר פיעל האָב איך געטראַכט אין דעם דאָזיגען ענין, און ס'איז לסוף ביי מיר געבליבען, אַז נאָכ'ן ענדיגען די ראַבינער־שול זאָל איך אריינטרעטען אין אוניווער־זיטעט, צולערנען דאָקטאָריע. אַ טייל פון די בעסטע שילער, מיינע חברים, טראַכטען אויך טאָן אזוי ווי איך. רב אברהם איז מסכים דערצו, אצינד לייג איך פאָר דעם פּלאַן אייך, און בעט דערויף אויך אייער הסכם.

באַלד הויבען זיך אָן די עקזאַמענס ביי אונז אין שול, און איך לערען אצינד געשמאַק צו דעם עקזאַמען אינאיינעם מיט מיין חבר ספּיר, דעם הער מיכאל־ספּיר'ס זוהן. אז גאָט וועט מיר העלפען אויסצוהאַלטען דעם עקזאַמען, וועט מיר איבערבלייבען נאָך אַ יאָהר ביז דעם ענדיגען דאָ אין שול.

דער יונגער ספיר, דער חבר מיינער, האָט זיך פּשוט פּערליעבט אין רב אברהם׳ן. רב אברהם׳ס שטייגער אָנרופען זיינע ליבע — „שקאָץ״! איז אַצינד ביי אונז אַ ווערטיל. דער הערר ספּיר האָט פאַרבעטען רב אברהם׳ן צו זיך אויף שבת, ביי׳ם טיש זענען געווען נאָך אורחים, פון וועלכע מען האָט געהערט אַ יודיש וואָרט און תורה. רב אברהם קוועלט גאָר אָן פונ׳ם הערר כּפּיר, אין וועלכען ס׳איז דאָ תורה און חכמה, יודישקייט און השכלה אינאיינעם. הלואי, זאָגט ער, אַ סך אַזעלכע ביי יודען! אין כאַראַק־טער האָט רב אברהם זיך נישט געענדערט, דער אייגענער טאַקי וואָס פריהער מיט געפּיהל, מיט אַ ווארם האַרץ. נאָר דער קערפּער זיינער איז אָבגע־שוואַכט פאַר גרויסע צרות, וואָס ער האָט געהאַט, נעבעך, די לעצטע יאָהרען. ער בעדאַרף נויטיג אין לעבען אַריין פאַרבעסערען דאָס געזונד. איך בעט איהם, בעט, ער זאָל פאָהרען צו אייך אין דאָרף אויף אַ צוויי־דריי חדשים; די גוטע, ריינע לופט, דער ריח פונ׳ם שמעקענדיגען גראָז, פונ׳ם פעלד און דעם גרינעם וואַלד וועט איהם צוגעבען געזונד און לעבען. איך וויים וואויל, ווי שטאַרק ליעב איהר האָט רב אברהם׳ן, וועט ער דאָך ביי אייך זיין זעהר אַ אַנגעלייגטער גאַסט. רב אברהם האָט איינגעוויליגט, און נאָך אין עטליכע טעג אַרום וועט איהר איהם האָבען צוגאַסט!״

דער דאָזיגער בריף משה׳לעס האָט זיך פערהאַלטען אין וועג און איז אָנגעקומען צו די עלטערען אין איין צייט מיט רב אברהם׳ן.

אַז רב אברהם האָט פאַרפיהרט אַ שמועס איבער משה׳לען, דערצעה־לענדיג וועגען איהם איטליכס פּיצעלע בעזונדער, און געזאָגט, אַז משה׳לע וועט זיין אַ דאָקטאָר, האָט אויף שמואליקס ליפּען אַ שיין געטאָן אַ זים שמייכעלע פאַר גרויס הנאה.

אָט דאָס שמייכעלע איז ווערט אין די קראָניקעס עס אריינצושטע־לען. קראָניקעס־שרייבער, חקרנים, וועלען פון דעם דאָזיגען שמייכעלע אויס־דריגגען, ווי ווייט דער כח פון השכלה אין יענער צייט איז געגאַנגען. סטייטיש, פריהער אַ ביסעל האָבען מיר געזעהען, ווי אַ יוד ווייגט, קרעכצט, וואָס מען וואַרפט אַוועק דאָס לערנען תורה; קיין בעסערס, קיין גרעסערס אין דער וועלט פון אַ רב, אַ מורה־הוראה, איז ביי איהם ניטאָ, און דער אייגענער יוד טאַקי פאַרבויגט דערנאָך אין אַ זייט דעם רב, עס געפעלט איהם אַ דאָקטאָר, קוועלט גאָר אָן פון איהם מיט אַ זים שמייכעלע — און צווישען דעם געוויין און דעם שמייכעלע, צווישען דעם רב און דעם דאָקטאָר איז נישט מעהר ווי פיער יאָהר צייט!

און ווער איז דער דאָזיגער יוד? שמואליק! דער, וואָס פון אַ טאַנ־דעטניק איז ער געוואָרען אַ אַקציזניק!!

דאס ווינשפינגעריל.

דער סוף פון דער מעשה

דער סוף פון דער מעשה

בשעת די „פאָגראָמען“, ניט היינט געדאַכט, אין די אַכטציגער יאָהרען, וואָס האָבען יודען אין פיל שטעדט גרויסע צרות אָנגעטהאָן, האָט קאַבצאַנסק, נעבעך, אויך שטאַרק געליטען. די בעלי־הבתים דאָרט זענען געוואָרען קבצנים, און די קבצנים, נייע אי אַלטע, איז אַ טייל זענען אַוועק, שלעפען זיך אַרום דער וועלט, און אַ טייל שטעהען מיט די טאָרבעס גרייט אַוועקצושלעפען זיך אַהין, וואוהין די אויגען טראָגען.

פאָגראָמען און שרפות — דאָס זענען צוויי מחבלים, אַ אָנשיקעניש אויף יודישע קינדער, וואָס פערוויסטען זיי מיט זייערע הייזער און דעם פערמעגען און מאַכען אָן אביונים, אלמנות מיט יתומים אומעטום, וואו זיי וואוינען. דאָס זענען שרעקליכע מחבלים, וואָס אַרויסברייגענדיג נאָר פאַר'ן מויל זייער נאָמען שטעלען זיך דעם יודען פאַר פירכטערליכע סצענעס: אַ אויסזעצטען פענסטער, טהירען, אַ ברעכען כלים; אַ רייסען קישענס, אַ פליהען פון פעדערען — בלוט, פייער און געוואַלדען!

קאַבצאַנסק איז וויסט. שטיל איז אין די גאַסען — און אויפ'ן בית־עולם דאָרט איז אַ יאָמער, אַ קלאָג!

און די צייט איז ניט אלול־צייט, די צייט פון געבעט, פון געוויין ביי יודען, און די צייט פון אומער אין דער וויסט־וועררענדיגער נאַטור, ניין! ס'איז וועסנע־צייט, ליכטיגע טעג, גרינע פעלדער און אַ לויטערער הימעל. עס שפראָצט, עס וואַקסט, עס בליהט און עס לעבט אין דער וועלט — ס'איז די צייט, ווען ס'איז פערבאָטען דאָס געיעג אויף חיות און עופות; און עס שטעהט פריי, אוי־וועה, דאָס געיעג אויף יודען!

און די אומגליקליכע קאַבצאַנסקער, וואָס ניטאָ פאַר זיי קיין טרייסטער צווישען לעבעדיגע מענשען, שטרעקען זיך אויס אויף די קברים פון זייערע עלטערען, וויינען און בעטען רחמים פון טויטע. ווייבער רייסען קברים מיט אַ ביטער געוויין, וועגען די געשטאָרבענע, די אומגעקומענע קדושים, גיכער זאָלען זיי געהען בעטען דעם פאָטער אין הימעל און זיין פירשפרעכער, גוטע מליצים פאַר דעם כסא־הכבוד אויף די וויסטע בידנע

קינדער ישראל! און יענע, וואָס קלויבען זיך אין וועג אריין איבער די וויי־טע ימים, געזעגנען זיך מיט די קברים פון זייערע ליבע, וועלכע זיי וועלען שוין ניט מעהר זעהן. זיי וויינען און מאַכען וויינענדיג אַנדערע מיט זיי אינאיינעם, אַלע זיפצען און פאַרגיסען טייכען טרערען.

רבונו של עולם! אויב דיין לאָגעל, דער לאָגעל טרערען ביי דיר, איז נאָך ניט פול פון דיינע יודענס טרערען, קען מען, חלילה, א טעות האָבען מיינען, אז ער, דער לאָגעל, איז ווי יענעם פעסעל אין גיהנום אָהן א דעק, און אייביג וועט ער ניט פול ווערען. איז דאָך די קשיא, צו־וואָס איז דיר דער לאָגעל, צו־וואָס איז דאָס גיסען דרינען די טרערען, און צו־וואָס נוצט עס איננאַנצען?

און בשעת קאַבצאַנסק וויינט דאָ אַזוי, פאָהרט־צו צום בית־עולם א קאַרעטע, און אַקעגען א פערציג־יעהריגער פּאַרשוין, רייך געקליידט, געהט אַראָב. די אָרימע־לייט, וואָס שטעהען אין־איינגעשאַפּט ביים טויער, מאַכען איהם א פרייען דורכגאַנג, אויסשטרעקענדיג צו איהם די הענד, ער גיט איטליכען א נדבה און געהט אריין אינ'ם הייליגען אָרט. יודען דערזעהען איהם דאָרט, בלייבען זיי פערגאַפּט, מיינענדיג, אפשר איז דאָס א גרויסער אדון, א חשוב אין הויף, און ווייסען ניט וואָס צו טהאָן. פאַר גרויס צע־טראָגענקייט האַלטען זיך א טייל ביי די היטלען, ריקענדיג זיך פאַמעליכען אהינטער, ווידער א טייל בוקען זיך, שטעהענדיג אויפ'ן אָרט, נאָר די היטלען ריקען זיך אהין־אהער אויפ'ן קאָפּ, און דאָס געוויין הערט מיט א מאָל אומעטום אויף. ווייבער, זאָגערינס, קלאָגערינס ווערען אויך אנש־ווינגען אַלע גלייך, שנייצען די נעז, קוקען מיט נאַסע, רויטע אויגען אויף דעם נייעם פּאַרשוין, איבערווינקענדיג זיך און שושקענדיג איינע די אנדע־רע אין אויער אריין.

דאָס פּנים ביי די קאַבצאַנסקער אין יענער מינוט האָט אויסגעזעהען זעהר משונה. ס'איז אין איהם געלעגען אויסגעדריקט שרעק, דערנידערונג, געפאַלענקייט פאַר געהייבענע, שטאַרקע פּריצים. אַלע זענען געשטאַנען פאַרגליווערט ווי אמאָל לוט'ס ווייב איז געוואָרען א שטיק זאַלץ.

שא, שטיל!...

— וואו איז דאָ דער שמש? — פרעגט דער פּאַרשוין אויף יודיש.

די דאָזיגע ווערטער זענען פונ'ם פּאַרשוינס מויל איטליכען בעזונדער אין די אויערען אריין, און אַלע זענען לעבעדיג געוואָרען, דערהערענדיג, אז דאָס איז א יוד. עס האָט זיך זיי אויסגעגלייכט דער געבויגענער רוקען, זיך פעסט אָנגערוקט אויפ'ן קאָפּ דאָס היטעל, און זענען געוואָרען ביי זיך שטאַרקער.

— הע־ע, אז ער איז גאָר א יוד, וואָס־זשע זענען מיר... — מאַכען

יענע, וואָס האָבען פריהער זיך אָבגערוקט ווייטער, לאָזענדיג זיך אַצינד נעהנטער צום פּאַרשוין, און קוקען־אָן איהם אין זיינע מלבושים.

— אז ער איז מאחינו בני ישראל, זענען מיר דאָך... — מאַכען די וואָס זענען געבליבען פריהער שטעהען אויף די ערטער, קומען־צו און שטעלען אָב דעם פּאַרשוין א „שלום עליכם!"

— ער רעדט אידעש, רעדט ער! — שרייען אוים די ווייבער הויך אויף א קול, טייטענדיג מיט די פינגער אויף דעם פּאַרשוין און אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען, מיט א פּנים האַלב א לאַכענדיגס, האַלב א טרויעריגס, ווי ביי א קינד נאָכ'ן וויינען.

— ווייזט מיר, איך בעט אייך — זאָגט דער פּאַרשוין צום שמש, וואָס איז צו איהם באַלד צוגעקומען — וואו איז דאָ ערגעץ דער קבר פון לייזער־יענקיל?

לייזער־יענקיל, לייזער־יענקיל?! — וואונדערען זיך די קאַבצאַנסקער יונגע לייט — ווער איז דער לייזער־יענקיל?

— הא, דער וואָס איז געווען ביים לעבען א בעל־תפילה? — רופען זיך־אָן אַלטע לייט, דערמאָנענדיג איהם צו גוטען — א כשר'ער יוד געווען לייזער־יענקיל, געדאַווענט א גאָטס וואונדער! ער האָט געזעצט ווערטער ווי פּערעל, איטליכס וואָרט זיינס איז זיך צעגאַנגען אין אַלע גלידער. פון זיין „ונתנה תוקף", וויינענדיג אויף „מי יחיה ומי ימות" שטיל ווי א קינד, דערנאָך א ברום־געבענדיג מיט א געשריי, אויסדרעהענדיג „מי ינוח ומי ינוע־ע־ע", איז מען צעגאָסען געוואָרען פאַר געוויין. א שטיין אפילו האָט געקענט צעגעהן. נישטאָ היינטיגע צייטען אזא בעל־תפילה ווי ער, ניטאָ, אָך־חאָ־חאָ!

לייזער־יענקעלס קבר איז שוין לאַנג פאַרוואַקסען מיט גראָז, די מצבה דאַרויף איז כמעט אינגאַנצען איינגעזונקען אין דער־ערד, ס'איז אָנגעקומען שווער איהם אויפצוזוכען. דער חזן האָט געמאַכט אויפ'ן קבר א „מלא" און אז ער האָט אויסגעשריגען „את־נשמת אליעזר יעקב", האָט זיך דעם פּאַרשוין געשטעלט טרערען אין די אויגען, ער האָט זיך אָבגעקעהרט אין א זייט און געוויינט.

פון דאָרט איז דער פּאַרשוין צוגעקומען צו א קבר האשה מלכה־טויבא. דער חזן האָט געמאַכט א „מלא" אויף איהר אויך, נאָר דאָ האָט דאָס קול זיינס נישט אזוי זיך געהערט איבער דעם שרעקליכען געוויין פון פיל מענשען אויף א פריש־אָנגעשאָטען בערגעל דערביי — דאָס איז א קבר פון א מוטער מיט צוויי טעכטער, וואָס זענען געגוואַלדעוועט און גע'הרג'עט געוואָרען אין יענעם פינסטערען טאָג — און פון צווישען דעם געוויין האָט זיך געלאָזט הערען פונ'ם „אל מלא רחמים" הויך אין הימעל אריין: „את

נשמת הקדושה האשה ביילא בת בנציון ונשמות בנותיה הקדושות והטהורות...״! דאָס קול האָט זיך געטראָגען ווייט, איבערשרעקענדיג פויגעל און דער לב, קראַהען אויף די שפּיצען בוימער זענען ניט טויט ניט לע־בעדיג געשווינד אוועקגעפלויגען מיט רעש און געשריי.

דערהערענדיג דעם נאָמען ביילא, איז דער פּאַרשוין פּאַרציטערט גע־וואָרען מיט אַלע אברים. ער איז געשטאַנען אַ ווײַלע צעדולט, אראָב־לאָזענדיג דעם קאָפּ דערנאָך האָט ער אַ בראָך געטאָן די הענד מיט אַ שווערען זיפץ פונ׳ם האַרצען, איז גיך אוועק, אריין אין קאַרעטע און צוגעפאָהרען צו דער אכסניא זיינער.

אויף־מאָרגען האָט דער פּאַרשוין זיך געלאָזט געהן אין שטאָדט איבער די גאַסען, איז אריין אין די פּאַרוויסטע הייזער, חורבות, אין די גערויבטע, אויסגעליידיגטע קלייטען און האָט אַלֵין פּערצייכענט ביי זיך אין אַ ביכעל. גרויסע נסים איז דענסטמאָל געשעהן קאַבצאַנסק, וואָס איהר האָט זיך ניט איבערגעקעהרט דער מוח קלערענדיג, ווער זאָל דאָס דער פּאַרשוין זיין, און וואָס האָט ער דאָ אזוינס צוטאָן?

און איך, מענדעלי, בין גראָד דענסטמאָל געוועזן אין קאַבצאַנסק. אז דער פּאַרשוין איז נאָר־וואָס אריין אין שוהל־הויף און מיך דערזעהן שטעהענדיג דאָרט, ווי דער שטייגער מיינער איז, מיט מייןביידעל ספרים, האָט ער מיך באַלד דערקענט, איך האָב נאָך אַ ווײַלע אָנקוקענדיג איהם אויך דערקענט און מיר האָבען איינער דעם אַנדערען געגעבען שלום!

דעם דאָזיגען פּאַרשוין האָב איך דאָס ערשטע מאָל געזעהן אין ט ו נ ע י אַ ד ע ו ו ק ע. דאָרט האָבען מיר זיך בעקענט, איך בין איהם געפעלען, און מיר האָבען גערעדט איבער וויכטיגע זאַכען. אויך אין טור־נעיאַדעוועקע האָט זיין קומען אָנגעמאַכט אַ רעש. דאָס פערשלאָפענע טור־נעיאַדעוועקע האָט זיך אויפגעחאַפּט, אויסשטעלענדיג אויף איהם די אויגען פאַרגאַפט — וואָס איז אַזעלכער פּין דער העלער הויט געקומען זיי צו חלום! עס האָט אויסגעזעהן, ווי מען קומט פלוצלים אריין מיט אַ ליכט אין אַ פינסטער אָרט, וואו עופות דרעמלען, זיצענדיג אויף דער סידעלע, זיי בלינצלען מיט די אויגעלעך האַלב פערשלאַפען און פרעגען זיך פער־וואונדערט, קרעכצענדיג דערביי, מיט אַ נאַרישער מינע: ווי געהט מען עס אצינד משוגענערווייז ארום?!

דער טונעיאַדעוועקער עולם איז מיר געלאָפען אקעגען ביי מיין אריינ־פאָהרען אהין, מאַכענדיג אַלע אין איין אָטעם: אַ מין פּאַרשוין, רב מענ־דעלי, עפּיס אַ מין פּאַרשוין איז פלוצלים צו אונז ווי פון הימעל אראָב־געפאַלען!... עפּיס קוקט ער זיך אומעטום צו אַלין צו, הערט זיך צו, ניסטערט, פאָרשט, קריכט אין אַלע לעכער: אין הקדש, אין תלמוד־תורה,

אין די חדרים, אין שוהלען און שטיבלעך. וואָס קען עס זיין? ס׳איז אודאי נישט אומזיסט. אפשר איז ער אַ אונטערגעשיקטער? האַ, זאָגט, רב מענדעלי! אין די קלייט־לעך האָט מען, עס פארשטעהט זיך, מבער חמץ געווען. אַ קשיא אויף אַ מעשה!... אויף די מלמדים ציטערט די הויט... יורען מיט יארמולקעס דרעהען זיך נישט אזוי אַרום.

אז איך האָב מיך אָבגעפּארטיגט פון דער ארבייט, צופּאַקט דאָס פּעקעל סחורה, אונטערגעפּאַקט אביסעל דאָס פּערדיל און אַליין אויך גע־וואָלט עפּיס פּאַקען, טהו איך אַ בליק, אויפ׳ן שוהל־הויף פּאַקט זיך עפּיס איינער, אַ מענש אין די מיטעלע יאָהרען, טראָגט זיך דייטש נאָך דער מאָדע, און נעהמט זיך אויס פונדערוויטענס, משטיינס־געזאָגט, עפּיס גאָר חוזיק, ווי איינער וואָלט אין באָד, וואו מענשען געהען נאַקעט, אריינגעקומען אין דעם אָנהאָן.צו־וואָס, איך בעט אייך, זיך פוצען און פאר ווערען זיך פוצען, אז ביים טונעיאדעווקער עולם איז אויסגעטרעטענע פּיאַטעס, הוילע לאַ־פּעטקעס, בלויזע הערצער און אויסגעריבענע עלענבויגענס אויך זעהר רעכט, נישט, חלילה, אזאַ פּארברעכען?... מיינער האָט זיך שוין אָנגעשטויסען, אז יענער איז עס דער נייגעקומענער פּארשוין און האָב אויף איהם געקוקט עפּיס נישט אזוי פריינדליך. צוקומענדיג צו מייןביידעל שטעלט ער זיך אָב, קוקט־אָן שווייגענדיג מיך, דאָס פּערדעל, דאָס פּעקעל סחורה, דערנאָך טהוט ער מיך אַ פרעג:

— וואָס זענען דאָס ביי אייך, רב יוד, פאַר ספרים?

— עָם, ספרים!... — ברומעל איך אונטער דער נאָז, בכדי פון איהם זיך אויסצודרעהען, טראַכטענדיג ביי זיך: פּאַקט־זיך, רב קרוב, ווייטער אביסעל!

— פּאַרט וואָס? — מאַכט ער מיט אַ בנעימותדיג שמייכעלע, אריינ־קוקענדיג מיר אין די אויגען עפּיס אזוי גוט, אזוי מילד, אַז ער האָט מיך דערמיט גענומען. איך הער מיך אויף צובלאָזען און ענטפער איהם שוין ווי אַ מענש, מיט ווערטער:

— יודישע ספרים: סדורים, מחזורים, סליחות, תחינות, קינות, ווי געוועהנטליך.

— אָט דאָס אינגאַנצען? — טהוט ער אַ זאָג און בעקוקט פון מיר אַ תשובה:

— ס׳איז דאָ נאָך. נאָר קנאַפּליך. ס׳לוינט זיך ניט צופיהרען. השכלה־ספרים, לשון־קודש׳דיגע — שטיינער! היגע יודען ווילען אַזעלכע אין האַנד אפילו ניט נעהמען.

— היגע יודען — מאַכט ער מיט אזיפץ — היגע יודען, נעבעך, בעדאַרפען ברויט. ברויט בעדאַרפען זיי, ניט קיין ספרים!

— וואָס? — רוף איך מיך אָן, ווי מיט א בייזער. עס פארדריסט מיך טאַקי אביסעל אויף איהם, וואָס ער צעשטערבעט מיר אינגאנצען מיין קרעמעל — ברויט, זאָגט איהר, ניט קיין ספרים, בעדארפען אונזערע יודען דאָ האָבען? פונדעסטוועגען קען איך אייך פערזיכערען, אז ס'איז נאָך אזא גוטע צייט אויף מיינע ספרים — אויף קינות, אויף תחינות, אויף סליחות און אויף תהלים'ס, ווי די היינטיגע צייט קיינמאָל גאָר ניט געווען.

— חלילה! — פארענטפערט זיך דער פארשוין — נישט אייערע דאָזיגע ספרים מיין איך, חלילה! יענע מיין איך, יענע וואָס אלץ מיט שטראָפווערטער, מיט מוסר, מיט עצות, מיט אויפטהועניש און א געפילדער: פע. אָבגעלאָזקייט! פע, דאָס, פע יענץ! אָט יענע, וואָס היגע יודען, ווי איהר זאָגט, ווילען זיי אין די הענד ניט נעהמען. גערעכט! ברויט, פרנסה בעדארפען זיי. דרשות, רעדערייי איז קיין סילוק נישט פאר א ליידיגען מאָגען. איהם מיט א פזמון, מיט איבערגעשפיצטע מימרות, מיט מוסר און מליצות קען מען נישט אָבקומען. קלאָגען זיך אויף אוועקגעשטעלטע מאשינעס, פארוואָס זיי פוילען, שימלען דאָרט ערגעץ אין א ווינקעל, איז נאָר א געלעכטער. נעהמט, הייבט זיי מיט אייערע הענד אויף, שטעלט זיי צו דער ארבייט ווי געהעריג. מיט ווירקליכע מיטעל, נישט מיט ווערטער. וועלען זיי, נישקשה, ניט שימלען, גאָר א אנדער פנים בעקומען. נאָר אויף וויפיל איך בין בעקאַנט מיט דעם היגען ווינקעל, דאכט זיך מיר, אז פראקטישע מענשען זענען ביי אייך וועניג. ביי אייך דרש'ענט מען זעהר שען, מען חכמה'ט זיך, מען האמפערט זיך, מען פאַלט אויף הסברות, מען טרייבט אונטער מיט'ן מויל — און טהאָן טהוט מען וועניג אָדער כמעט גאָרנישט.

די דאָזיגע ווערטער זיינע זענען מיר גוט אין קאָפ אריין: איז דען אפשר ביי אונז טאַקע ניט אזוי? די צייט איז זעהר א שלעכטע, צרות, פורעניות, פרישע אַלע טאָג. דו קאבצאנסק, דו טונעיאדרעווקע און נאָך יודישע שטעדט אזוינע, ליגט איהר אין צרות פארזונקען, ווי א בהמה ביז'ן האלז אין בלאָטע, און יענע בעלי־דברן'ס ריידען, וועקען, די אזוי:

— שטעה אויף, קאבצאנסק! ריהר זיך, ריהר זיך, חאפ־זיך אויף, טונעיאדרעווקע!

און נאָך אנדערע שטראָפען, שרייען:

— געוואלד, קבצנים, געוואלד, בטלנים! געוואלד, דערשלאָגענע, דערנידעריגטע, אויסגעפאטשטשעטע, קראנקע צעבראָכענע, שטארקט זיך און שטעהט־אויף! אז ניט איהר פאר אייך, ווער־זשע דען פאר אייך? קאבצאנסק, זייט ניט קאבצאנסק! טונעיאדרעווקע, זייט ניט טונעיאדרעווקע!...

און אלע אין קול:

— ארויס בהמה, פון דער בלאָטע! טהוט זיך אָן א כח, בהמה, שטרעק

אויס דעם עק, מאַך מיט די פיס, הייב זיך, ציה זיך, אַ צ י ה אַ ה י ן, אַ צ י ה אַ ה ע ר און ראַטשקעווע זיך אַרויס!...

אַ היבשע ווײַלע בין איך געשטאַנען שטיל, וואונדערענדיג זיך, עפּיס גאָר אַנדערע ווערטער, גאָר אַ נײַער מין פּאַרשוין, נישט ווי געוועהנטליך די „בריות„ וואָס ביי אונז! האָט איהר געהערט אין אײַער לעבען, אַ „בריה", אַ דײַטש זאָל מיט דעם געמיינעם יודישען עולם זײַן איינס, נישט אוועקמאַכען, חלילה, זײַנע ספרים און נישט האַלטען גאָר פון יענע, זײַן גלײַכען, ראַכט זיך? עפּיס טאַקי אַ נײַער שניט, ווי זאָל איך עס אָנרופען — דײַטש אונטערגעשלאָגען מיט חסיד. פּראַק־לײַבסערדאַק אינאיינעם... גאָר אַ שפּאָגעל נײַער מין, אויף וועלכען מען בעדאַרף מאַכען שהחיינו! — דאָך האָט מיך אין האַרצען אויף איהם פערדראָסען, מיט וואָס פאַר אַ רעכט בעשולדיגט ער עס אַנדערע, אַז נאָר זיי ריידען און טהוען גאָרנישט — און ער וואָס טהוט? ווער איז ער, פונוואַנען איז ער און ווי קומט ער אַהער, אין אונזער ווינקעל? האָב איך מיך טאַקי בעטראַכט, וואָס האָב איך מיך פאַר איהם צושעהמען, איך וועל מיר טהאָן מײַנס, ווי דער שטייגער איז פון אַ יודען ביים ערשטען שלום עליכם, און באַלד טאַקי טהו איך איהם אַ פרעג:

— מה שמכם? וואָס פאַר אַ געשעפטען האָט עס מעלתו? און פונוואַנען איז עס אַ יוד?

קיין ענטפער אויף מײַנע דאָזיגע שאלות האָב איך ניט בעקומען, נאָר אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ און אַ שמייכעלע — אַ פּנים, איך בין דעם פּאַרשוין שטאַרק געפעלען. נאָך אַ ביסעל אַ גרעסערער בעקאַנטשאַפט שפּעטער האָט ער מיך פערבעטען צו זיך אויף דער אכסניא, מיך מכבד געווען מיט אַ גלעזעל פונש, מיך פערהאַלטען אַ גוטע פאָר שעה, אויספרעגענדיג מיך, ווי אַ געניטען מענשען, אויף כמה וכמה זאַכען, און מיר האָבען זיך אַרײַנגעלאָזען ביידע אין אַ טיפען שמועס. ער האָט מיר איבערגעגעבען, צווישען זיך גרעדענט אַ טייל פון וויכטיגע זאַכען. הייסען הייסט ער הענריך כהן. ער איז איינער פון די דעלעגאַטען, דעפּוטאַטען, משולחים, הייסט עס, וואָס אַ רײַכע חברה אין אויסלאַנד שיקט צובעטראַכטען די יודען, וועלכע האָבען געליטען פון די פּאָגראָמען. זייער זאַך איז צוקוקען זיך גוט צום יודישען לעבען אין די ערטער, וואו זיי וואוינען, צו זייערע פרנסות, צו זייערע בעדערפניש, און אײַנזעהען מיט וואָס פאַר אַ מיטעל קען מען פאַרבעסערען זייער צושטאַנד, אַז זיי זאָלען, חס־ושלום, ניט אויסגעהן. דערווײַל קענען זיי האָטש מיט וואָס ס'איז אונטערהעלפען אָרימע אומגליקליכע, צודערהאַלטען זייער נשמה. די דאָזיגע משולחים פאָהרען עס אַרום צווישען אונזערע יודען, מאַכען אסיפות און זענען זיך מישב מיט פאַר־

שטענדיגע מענשען. הענריך כהן, א געלערענטער, זעהר א פיינער, אנגע־זעהנער מענש — ער פאהרט עס ארום אין דער גאנצער גלופסקער געגענד.

פון יענער ערשטער בעגעגעניש אין טונעיאדעווקע ביז אונזער בע־געגעניש אין קאבצאנסק דאס צווייטע מאל איז אוועק א חודש צייט, און פאר דער קורצער צייט האט ער זיך פארענדערט אין פנים, אזוי אז איך האב איהם נישט דערקענט ערשט נאכדעם ווי אנקוקענדיג איהם א וויילע.

— וואס קוקט איהר מיך אזוי אן? — וואונדערט ער זיך — נישט דערקענט? זינט אונזער צושיידען זיך איז דאך אוועק עפיס אזויפיל טעג!

— נאך אייער פארענדערען זיך אין פנים קען מען מיינען, אז ס'איז שוין דרינען עטליכע יאהר. עפיס אלט זענט איהר געווארען, מיין הערר, פאר דעם ביסעל טעג! — זאג איך, שאקלענדיג מיט'ן קאפ, ווי עס רייסט מיר דאס הארץ אויף איהם.

— און נאך דער צאהל צרות בעשטעהט דאס ביסעל טעג ווי עט־ליכע יאהר. אוי־אוי, רב מענדעלי, שרעקליך איז דאס עלענד פון יודישע קינדער, וואס איך האב מיך אנגעזעהען אין דער קורצער צייט, זייער אומ־גליק איז גרויס, און די צרות זייערע — א טיפער אבגרונט! קומט נאר, איך בעט אייך, צו מיר אין אווענד, וועלען מיר טרינקען טעה און ריידען. אצינד מוז איך מיך זעהען דא מיט די שטאדט־פיהרער, בעהילפיג צוזיין מיט וואס איך קען, מיינע ארימע קאבצאנסקער ברידער.

אריינקומענדיג צום איהם אין אווענד האב איך איהם געטראפען זיצענדיג איינגעבויגען, פארטיפט אין שרייבען. אויפ'ן טיש ליגען פאפירען און אפע־נע ביכער. ווי נאר ער האט מיך בעמערקט, האט ער מיך געלאזט שען בעטען, צוזעטצען זיך איהם אקעגען.

גוט, כ'לעבען, וואס איהר זענט געקומען — זאגט ער מיר פריינדליך, איסגלייכענדיג דעם רוקען — אייער קומען גיט מיר א שעה רוה פונ'ם שרייבען און דענקען אין די יודישע צרות. אט די דאזיגע ארבייט, וואס ליגט אויף מיר, נעהמט ביי מיר צו דאס געזונט, די לעצטע טעג. ווייל אצינד, אין די לעצטע טעג, און דא אין דעם ארט, איז די ארבייט מיינע געווארען ביי מיר אזעלכע, וואס אהן האפנונג אויף עפיס גוטס, אויף א תכלית שפעטער, ווי איך האב געדיינקט גאר אינאנהויב. די אלע פריהער־דיגע געדאנקען זענען צעשלאגען געווארען, ווי א אונטערגעהענדיגע שיף, פון אלסדינג, וואס מיר איז אויסגעקומען די לעצטע צייט זעהען מיט מיינע אויגען.

— פונדעסטוועגען בעדארף מען ניט פארלירען די האפנונג — נעהם איך איהם איין, ווי דער שטייגער איז, טרייסטען יענעם מיט גוטע ווער־טער — לאמיר זאגען אפילו, אז דאס אלסדינג, וואס איהר האט געטראכט

פריהער אין אויסלאַנד וועגען אונז, זענען נישט מעהר ווי חלומות, בע־דאַרפט איהר וויסען, אז ביי אונז יודען דאָ האָבען חלומות אויך עפּיס אַ שטיקעל ווערטה, פּונקט ווי וועקסלען פון יענע געוויסע סוחרים, און מיר קומען מיט זיי און מיט נאָך חלומות אונזערע צום רבונו של עולם, בשעת ער איז בעשעפטיגט מיט כהנים־דוכנען און האָט ניט אַזוי צייט אַרומצוקו־קען זיך, זאָגענדיג איהם גיך, אָבהאַפּענדיג אַ יהי רצון: חזקם ואמצם — אז ער זאָל אַזוי גוט זיין די חלומות צובעשטעטיגען. ואם צריכים רפואה — אפשר בעדאַרף מען זיי אַ ביסעל מ ל אָ כ ה׳ן, טהו עס מיט דיין גוטען ווילען !...

— זעהר גלייך געזאָגט ! — מאַכט ער מיט אַ לייכט שמייכעלע און דערביי טאַקי גאַנץ ערנסט — דאָס וואָס מען דיינקט פון אייך, רוסישע יודען, אין אויסלאַנד איז באמת טאַקי נאָר חלומות, און אַזוי טאַקי פּאַסט זייערע גערדאַנקען צורופען. אונזערע ברידער דאָרט מיינען, אָדער עס חלומט זיך זיי, אַז די פּאָגראָמען דאָ איז נאָר אַ אונטערגאַנג ; אַז דורך גוטע פיר־שפּרעכער אויף אייך אין די הויכע פענסטער און דורך הילף מיט געלד, וואָס רייכע יודען דאָרט און דאָ וועלען געבען די נויט־בעדערפטיגע, וועט מעגליך זיין, מעהר אָדער ווייניגער, פאַרבעסערען זייער שלעכטע לאַגע; אַז די רוסישע יודען זענען אַלע גרויסע גראָבע יונגען, מיאוסע שנאָרערס, ווילדע אומגעבלידעטע ברואים, וואָס ווייסען ניט קיין דרך־ארץ — בכן איז שטאַרק נייטיג זיי צובילדען. און איינער דאָרט אַ גרויסער מיליאָנער וואָס האָט קורח׳ס אוצרות, וויל טאַקי אַריינטראָגען עטליכע צעהנדליג מי־ליאָן אין דער קאַסע פון דער מלוכה, אַז זי זאָל מאַכען דערפון שקאָלעס עקסטרא פאַר יודישע קינדער — אָט אַזוי מיינען זיי דאָרט, נאָר די ווירק־ליכקייט אָבער ווייזט, ווי גענאַרט זיי זענען ! פון אַלסדינג, וואָס איך האָב חוקר ודורש געווען און געזעהן דאָ מיט מיינע אויגען, איז מיר געוואָרען קלאָר, אַז איך מיט זיי אינאיינעם דאָרט האָבען מיר וועגען דעם ענין גע־לעבט אין חלום. די פּאָגראָמען, אוי־וועה, איז ניט גלאַט אַזוי זיך אַ אונ־טערגאַנג. שתדלנות, פירשפּרעכעריי הייסט עס, לא די וואָס קען ניט העל־פען, וועט עס נאָך שאָדען, ווייל עס שמעקט מיט „מה־יפית" און עס ליגט דרינען אַ דערנידערונג, אַ פּחיתת־הכבוד פאַר׳ן פאָלק ישראל. די אָרימקייט פאַרמעהרט זיך, פון טאָג צו טאָג קומען אָרימע־לייט גאַנצע מחנות. דאָס אָרט, וואו זיי מעגען וואוינען, איז פאַר זיי אייננג און די „טויערען פון פרנסה" זענען פאַרשלאָסען פאַר זיי. און אז די נויט דריקט, גישטאָ מיט וואָס צודערהאַלטען די נשמה, וואַרפען זיי אַוועק זייער היים, בלאָנקען זיך נעבעך אַרום ווי די בלודנע שאָף אין דער וועלט, שלאָגען אָב די שוועל־

לען ביי די גבירים, ביי בעלי־צדקות, בעטלען, קבצ׳נען, וואָס זאָלען זיי טהאָן, און ווערען צושאנד ביי לייטען. צדקה אליין וואָס פאר א מאכט, וואָס פאר א בעדייטונג האָט זי אקעגען אזא תהום אָרימקייט, אקעגען אזעלכע מחנות אָרימע־לייט, וואָס קומען־צו דורך דער נויט פריש־צאַפּעל־דיגע אלע טאָג! די צדקה, וועלכע אונזערע אויסלענדישע ברידער שיקען אהער, קען העלפען די געפּאלענע אָרימע־לייט נאָר אויף דערווייל, אי דאָס, שטארק בצמצום. און אייערע לייט דאָ בעטייליגען זיך אין דער דאָזיגער צדקה כמעט ניט — א טייל קענען געבען און ווילען נישט, א טייל ווילען און קענען נישט. אומגליקליך זענען די היגע יודען ניט ווייל זיי זענען ווילדע, ניט געבילדעטע, אדרבה, פארקעהרט, זיי זענען אומגליקליך ווייל, לויט שונאים זאָגען, זענען זיי געבילדעטער פון „זייער" גראָבען עולם. די יודען, אזוי טענה׳ן זיי, זענען צופיל פארשטענדיג, צופיל געבילדעט און אומעטום, אין אלסדינג האָבען זיי א האנד — אין האנדעל, אין באנק־געשעפטען, און פאבריקעריי, אין אלע צווייגען פון וויסענשאפט, פרנסה און עקאָנאָמיע, איז דעריבער מוז מען זיי האלטען ווייט פונ׳ם פראָסטען עולם זייערען. וואָס ער איז א תם, ווייסט נישט און קען נישט מיט זיי קאָנקורירען.

— וואָס־זשע זאָל מען טהאָן? — טהו איך א פרעג.

— אוי, רבונו של עולם, העלף דו דיין פאָלק, דיין אָרים פאָלק ישראל! — ענטפערט ער מיט א זיפץ.

— די דאָזיגע תפילה אייערע, דאָס איז פּיזעם, אז ס׳איז שוין פאר־פאלען, נאָך אלע היום׳ס — זאָג איך ווי פאראיבעל־האָבענדיג אביסעל — פאר אזא מאַן ווי איהר פאסט ניט ווערען אָבהענדיג.

— אָט די צוויי גרויסע ביכער, וואָס איהר זעהט דאָ — זאָגט ער, ווייזענדיג מיר מיט א פינגער אויפ׳ן טיש — איז אין איינס פערשרייב איך אלסדינג, וואָס איך האָב געזעהן און געהערט אין די אלע אידישע מקומות, וואו איך בין געוועזן. און אין דעם צווייטען מאַך איך א סך־הכל פון אלע מיינע בעטראכטונגען און לייג פאָר פלאנען, ווי און מיט וואָס צופערבעסערען די לאגע פון היגע יודען. איך זאָג אייך ארויס גאַנץ אָפען, פיל איז דאָ דרינען אזוינס, וואָס אצינד קומט עס פאָר מיר אליין נאריש, און פיל זאכען דאָ שטעהט מיר פאָר, צובעארבייטען אויף־ס׳ניי לויט דער ענטוויקלונג פון יענער גערויסער, וויכטיגער זאַך, וואָס האָט אָנגעהויבען פונ׳ם איצטיגען מיש־מאַש, פונ׳ם תהו־ובהו פאָר אונז, צושערייען אין אונזער יודיש וועלטעל, און איז לעת־עתה נאָר ווי די רויטקייט ביים ברעכען אויף טאָג פאר׳ן זונען־אויפגאנג אין מזרח־

ז י י ט . די אַרבייט, וואָס ליגט אויף מיר, איז אַ גרויסע, זעהר אַ שווערע, און ס׳איז מיר אַצינד אוממעגליך אָבצוגעבען זיך מיט איהר. די יודישע צרות האָבען ביי מיר צוגענומען די לעצטע כחות.

— אייער צער אויף יודישע צרות — רוף איך מיך אָן — דאָס מאַכט אייך גרויס כבוד. אייערע חברים, די משולחים, זיי, ווי מען זאָגט, עסען זיך ניט אָב אַזוי דאָס הארץ.

— מיינע חברים, זאָגט איהר? — מאַכט ער אויפהויבענדיג זיך פונ׳ם אָרט — מיינע חברים זענען מענשען פון „מ ש ה ׳ ס ג ל י י ב ע ן“. איהר פאַרשטעהט? און איך בין אַ פאָלקס־קינד, אַ יוד ווי אַלע מיינע עלטערן, טאַטעס און זיידעס. איך בין אַ פעדעמיל איינגעוועבט אינאייי־נעם מיט זיי און אין דעם גרויסען שטיק מאַטעריע, וואָס געהט אונטער דעם „יוד“ פון אייביגע צייטען אין דער וועלט. מיינע חברים זענען נעביר־טיגע אוילענדער, און איך אַ געבירטיגער אַ קאַבצאַנסקער...

— איהר אַ קאַבצאַנסקער, איהר! — מאַך איך שטאַרק פערוואונ־דערט.

— צופיהלען דעם פאָלקס צרות און זיינע וועהטאָגען — רעדט ער אַלץ ווייטער — קען נאָר אַזעלכער וואָס איז ביין פון זיין ביין, פלייש פון זיין פלייש, וואָס האָט געליטען איינע צרות, איינע וועהטאָגען מיט איהם. אין נויטה, אין מאַנגעל איז מיר אָבגעלאָפען מיין יוגענד, איך האָב געלי־טען הונגער, קעלט, אויסגעוואַלגערט זיך אויף אַלע ביינק אין די בתי־מדרשים, ביז איינער, אַ גוטער, אַ וויכטיגער מענש, האָט פאַר רחמנות מיך גענומען צו זיך אין אויסלאַנד. ער האָט זיך פאַר מיר געזאָרגט ווי אַ טאַטע, מיך אריינגעגעבען אין אַ גוטער, בעריהמטער שול, פונוואַנען איך בין אַרויס אַ געלערענטער מענש, וואָס טויג צו דער וועלט. איך האָב מיר היינט מיין פּרנסה בכבוד, יאָ־יאָ, אַזוי איז עס, איך בין אַ קאַבצאַנס־קער און מיין נאָמען איז — הערשעלע!

אויף מאָרגען האָבען מיר זיך געזעגנט, אָנווינשענדיג איינער דעם אַנדערען אַל־דאָס גוטס.

ביים ווינשעווען האָב איך, צו קיין גנאי זאָל עס מיר נישט זיין, מיך אַביסעל אויסגעגליטשט. אין דעם ענין הווינשעניש בין איך, צווישען אונז גערעדט, אַ קנאַפּער בריה, ווי אַ גרוסער טייל יודען, בשעת זיי נעהמען זיך אויף שמחות צום ווינשעווען, מיינענדיג דאָס איז אַ חיוב — בעקען זיי אוועק אַ שעה־צייט מיט שיינענדיגע פּנים׳לעך, עפּיס אָהן לשון. זיי דעם בעל־שמחה: דער אויבערשטער זאָל געבען, אַז... אַז... אַז...
דער בעל־שמחה זיי: הלואי, אַז... אַז... אַז... עס ווערד אַזש ניט גוט, צום חלש׳ען, שלאָגט צום הארצען, און ביידע צדדים ווינשען ביי

זיך, איינער פונ'ם אנדערען פטור צו־ווערען. געוועהנטליך האלט איך מיך איין, פטר־אב דעם חוב פון ווינשעווען בקיצור, ברומלענדיג אונטער דער נאז. דאס מאל אבער האט מיך דער גוט־יאהר געטראגען, פאר ליב־שאפט צו רב הערשען, ארוים מיט א ווינשעניש גאנץ ברייטליך. נאר ווי איך האב געעפענט דאס מויל, אזוי בין איך געבליבען ווי דערווארגען, געבעקעט, געאזועט אז... אז... אליין, משטיינס־געזאגט, ניט צו־וויסען וואס, און מיך געפונען אין דער קלעהם, נישט אהין, נישט אהער. רב הערש, לאנג לעבען זאל ער, האט מיך דעליקאט ארויסגעפיהרט פון דער קלעהם, אנרופענדיג זיך מיט חכמה:

— איך וויים, איך וויים, רב מענדעלי, איהר ווינשט מיר אזויפיל גוטס, וואס אוממעגליך ארויסצוזאגען עס מיט'ן מויל. הלואי, דער רבונו של עולם זאל דערפילען אלע אייערע גוטע געדאנקען אויף מיר און אויף כל־ישראל, טאקי באלד, במהרה בימינו.

— אמן! ענטפער איך מיט דעם גאנצען כח — אמן וכן יהי רצון!

